

Міністерство юстиції України

Національний науковий центр
«Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

DOI: 10.32353/khrife.3.2025

Теорія та практика судової експертизи і криміналістики

Збірник наукових праць

Виходить друком чотири рази на рік

Паралельне видання

Започатковано 2001 року

Випуск 3 (40)

Харків
ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
2025

DOI: 10.32353/khrife.3.2025

УДК 343.98

T33

ISSN 1993-0917 (Print)

e-ISSN 2708-5171 (Online)

Включено до Переліку наукових фахових видань України, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук, доктора філософії (наказ Міністерства освіти і науки України від 02.07.2020 р. № 886)

Ідентифікатор медіа R30-02416 (рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 21.12.2023 р. № 1835)

Засновники:

Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України; Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Рекомендовано до друку вченою радою ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» (протокол № 13 від 24.09.2025 р.)

Теорія та практика судової експертизи і криміналістики :

T33 зб. наук. пр. — Харків : ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2025. — Вип. 3 (40). — 187, [1] с.

Черговий випуск збірника містить матеріали з криміналістики, теорії та методики судової експертизи, а також інформацію про науково-практичні конференції та освітні проекти, у яких брали участь фахівці ННЦ ІСЕ. Нашими авторами є представники судово-експертних установ, закладів вищої освіти, правоохоронних органів України й іноземних держав.

Збірник може стати в пригоді судовим експертам, здобувачам освіти і працівникам закладів освіти, правоохоронцям, правникам і науковцям.

УДК 343.98

Редакційна колегія застосовує подвійне «сліпе» рецензування (*double anonymized peer review*).

Відповідальність за точність поданих термінів, фактів, цитат, цифр і прізвищ покладено на авторів.

Автори заявляють, що їхні думки, викладені в цих статтях, вільні від впливу установ, у яких вони працюють.

Надіслано до наукових бібліотек і державних судово-експертних установ України й іноземних держав.

Повнотекстову електронну версію розміщено у відкритому доступі на сайті видання за посиланням:
<https://khrife-journal.org/index.php/journal>.

Збірник наукових праць індексовано в Google Scholar, міжнародних реферативних базах даних Academic Scientific Journals Indexing, Bielefeld Academic Search Engine (BASE), ERIH PLUS, Europub, Index Copernicus International (ICV 2021: 100), RefSeek, ResearchBib, WorldCat, на сайті реєстратора цифрових ідентифікаторів DOI, також його повнотекстові мережеві версії розміщено в інтернеті на платформах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, бібліотек судово-експертних установ Міністерства юстиції України, закладів вищої освіти Міністерства внутрішніх справ України та ін.

© Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2025

© Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2025

Зміст

СТАТТЯ ГОЛОВНОЇ РЕДАКТОРКИ

<i>Елла Сімакова-Єфремян.</i> Судово-експертні установи в умовах воєнного стану: проблеми та перспективи	5
---	---

ДОСЛІДНИЦЬКА РОБОТА

<i>Анатолій Старушкевич.</i> Методи розслідування злочинів на українських землях у добу Середньовіччя	12
<i>Влада Гусєва, Олександр Таркан.</i> Детермінація протидії розслідуванню та зловживання процесуальними правами	27
<i>Євген Суп.</i> Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених професійними учасниками судочинства	43
<i>Крістіна Романаускас.</i> Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень, учинених у сфері надання професійної правничої допомоги	57
<i>Іван Яценко.</i> Формулювання та обґрунтування питань, що ставлять у документі про призначення судово-ветеринарної експертизи живих тварин	73

НАУКОВІ НОТАТКИ

<i>Юрій Ковальов.</i> Техніко-криміналістичне забезпечення початкового етапу розслідування контрабанди	88
<i>Віталій Усатий.</i> Роль обізнаних осіб у виявленні ознак і документуванні господарських кримінальних правопорушень	104
<i>Наталія Кісіль.</i> Географічні зазначення як об'єкти судової експертизи у сфері інтелектуальної власності: теоретичні аспекти й основні завдання	118
<i>Валерія Шульга, Ліна Калюжна.</i> Електронні докази у кримінальному процесі: методи їх виявлення, дослідження та правове закріплення	136
<i>Олена Савіна, Вілена Здор, Дмитро Ус.</i> Оцінка висновків почеркознавчих експертиз у судовій практиці: критерії, проблематика зразків і шляхи вдосконалення	153

НОВИНИ НАУКОВОГО ЖИТТЯ

Всеукраїнський конгрес судових експертів «EXPERT'2025»	174
Друга зустріч Робочої групи з питань ДНК-ідентифікації Міжнародної комісії з питань зниклих безвісти	176
Всеукраїнська науково-практична конференція «Цифрова ера розвитку судової експертизи: інноваційні технології та штучний інтелект»	178
Міжнародний науково-практичний форум «Актуальні питання використання поліграфа в діяльності органів сектору безпеки і оборони України в умовах правового режиму воєнного стану та повоєнної відбудови країни»	180
Міжнародна науково-практична конференція «Правосуддя, дружнє до дитини, постраждалої від насильства: актуальні питання судової психологічної експертизи»	183

Теорія та практика судової експертизи і криміналістики

Головна редакторка

Проф. Елла Сімакова-Єфремян, д-ка юрид. наук,
Національний науковий центр «Інститут
судових експертиз ім. Засл. проф.
М. С. Бокаріуса» (Україна).

Співголовний редактор

Проф. Валерій Шепітько, д-р юрид. наук,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого (Україна).

Відповідальний секретар

Проф. Олег Угровецький, д-р юрид. наук,
Національний науковий центр «Інститут
судових експертиз ім. Засл. проф.
М. С. Бокаріуса» (Україна).

Редакційна колегія

Патвакан Восканян, канд. хім. наук, Національне
бюро експертиз Національної академії наук
(Вірменія).

Асоц. проф. Даріуш Зуба, д-р хім. наук, Інститут
судових експертиз (Польща).

Проф. Александар Іванович, д-р юрид. наук
(PhD), Судовий центр Чорногорії (Чорногорія).

Ольга Катарара, д-ка юрид. наук, Національний
центр судових експертиз (Молдова).

Проф. Відмантас Егідіус Курапка, д-р права,
Університет Миколаса Ромеріса (Литва).

Проф. Гендрик Малевскі, д-р права,
Університет Миколаса Ромеріса (Литва).

Гедрюс Мозурайтіс, д-р права, Центр судової
експертизи (Литва).

Ніколаос Цатіс, PhD, Афінський національний
університет імені Каподистрії (Греція).

Габріеле Юодкайте-Гранскіене, д-ка права,
членкиня Верховного Суду
Литовської Республіки (Литва).

Консультативна рада

Анастасія Купріянова, канд. юрид. наук,
Національний науковий центр
«Інститут судових експертиз ім. Засл. проф.
М. С. Бокаріуса» (Україна).

Лариса Дереча, канд. біол. наук, Національний
науковий центр «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» (Україна).

Проф. Володимир Журавель, д-р юрид. наук,
Національна академія правових наук України
(Україна).

Проф. Оксана Капліна, д-ка юрид. наук,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого (Україна).

Проф. Ігор Крайнов, д-р техн. наук,
Національний науковий центр
«Інститут судових експертиз ім. Засл. проф.
М. С. Бокаріуса» (Україна).

Проф. Василь Ольховський, д-р мед. наук,
Харківський національний медичний
університет (Україна).

Проф. Ірина Петрова, д-ка юрид. наук,
Національний науковий центр «Інститут
судових експертиз ім. Засл. проф.
М. С. Бокаріуса» (Україна).

Проф. Євген Попович, д-р юрид. наук,
Національний науковий центр «Інститут
судових експертиз ім. Засл. проф.
М. С. Бокаріуса» (Україна).

Проф. Володимир Семиноженко,
д-р фіз.-мат. наук, Північно-Східний
науковий центр Національної академії наук
та Міністерства освіти і науки України
(Україна).

Проф. Ганна Спіцина, д-ка юрид. наук,
Національний науковий центр
«Інститут судових експертиз ім. Засл. проф.
М. С. Бокаріуса» (Україна).

Проф. Віктор Шевчук, д-р юрид. наук,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого (Україна).

Проф. Михайло Щербаковський,
д-р юрид. наук, Харківський національний
університет внутрішніх справ (Україна).

Провідні редактори

Анатолій Тяпкін
Тетяна Кіпушева
Інна Копітіна

Перекладачі

Андрій Бубліков
Дарина Духненко

Судово-експертні установи в умовах воєнного стану: проблеми та перспективи

Елла Сімакова-Єфремян *

* Д-ка юрид. наук, професорка, ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8246-7688>, e-mail: simakova@hniise.gov.ua

DOI: [10.32353/khrife.3.2025.01](https://doi.org/10.32353/khrife.3.2025.01) УДК 343.98

Надійшло 22.09.2025 / Прийнято до друку 24.09.2025 /
Доступно онлайн 30.09.2025

Розглянуто ситуації, з якими стикаються судово-експертні установи України в умовах воєнного стану. Зокрема, проведено аналіз реагування Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України на виклики війни. Наголошено на необхідності об'єднати зусилля та ресурси всіх судово-експертних установ держави для досягнення спільних цілей. Увагу акцентовано на участі працівників Центру в заходах, організованих робочою групою Міжнародної комісії з питань зниклих безвісти за пріоритетними напрямками, і онлайн-тренінгах за програмою групи іспанських дослідників Rapasea Cooperative Research. Традиційно здійснено аналіз статей, уміщених у цьому випуску збірника наукових праць, — як дослідницьких робіт, так і наукових нотаток, стисло схарактеризовано всі матеріали.

Ключові слова: *судова експертиза; криміналістика; експертне забезпечення правосуддя; ДНК-ідентифікація; судова антропология; міжнародна співпраця; методи розслідування злочинів; протидія розслідуванню; предмет дослідження.*

Повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України стало безпрецедентним викликом для всіх сфер життя українців, включно із системою правосуддя та судово-експертною діяльністю. В умовах воєнного стану, коли всі інституції нашої держави опинилися під загрозою, діяльність судових експертів стала критично важливою для документування воєнних злочинів, а також забезпечення правосуддя у кримінальних, цивільних, господарських та адміністративних справах.

Як і всі спеціалізовані науково-дослідні експертні установи в системі Міністерства юстиції, Міністерства внутрішніх справ, Служби безпеки України, Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України (далі — ННЦ «ICE ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»), адаптує свою роботу до нових реалій. Попри всі проблеми і виклики воєнного стану, співробітники ННЦ «ICE ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» проводять судові експертизи й експертні дослідження, розробляють інноваційні методики та вдосконалюють обладнання.

Особливу увагу керівництво ННЦ «ICE ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» приділяє співпраці з іншими науково-дослідними установами Міністерства юстиції України, що сприяє об'єднанню зусиль і ресурсів для досягнення спільних цілей судово-експертної діяльності. Ця співпраця також поширюється на міжнародне партнерство з іноземними інституціями.

ННЦ «ICE ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» бере участь у заходах робочої групи з питань ДНК-ідентифікації Міжнародної комісії з питань зниклих безвісти (далі — МКЗБ), поміж напрямів діяльності якої — підтримання родин, що постраждали від війни, і пошук зниклих

безвісти внаслідок війни осіб, а також застосування ДНК-аналізу для масштабної ідентифікації (у разі зникнення безвісти значної кількості осіб) тощо. У межах реалізації положень Меморандуму про взаєморозуміння, укладеного між ННЦ «ICE ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» і МКЗБ, експерти із судової археології та антропології МКЗБ надають консультативну допомогу й підтримку експертам ННЦ «ICE ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» під час навчальних тренінгів і консультацій у цих галузях (як в онлайн, так і в офлайн-форматі). Наші експерти неодноразово виїжджали у відрядження до Нідерландів і Польщі для участі у стажуваннях коштом сторони, яка приймала. Водночас пів року експертка МКЗБ навчала майбутніх антропологів нашої установи в офлайн-форматі за спеціальним графіком. Обмін досвідом, проведення спільних навчальних заходів, надання матеріально-технічної та методичної допомоги суттєво сприяють зміцненню потенціалу української експертної системи й раціональному використанню ресурсів.

Співробітники ННЦ «ICE ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» беруть активну участь в онлайн-тренінгах, організованих групою іспанських дослідників *Panacea Cooperative Research*, під час яких судові антропологи розглядають ефективність застосування машинного навчання та штучного інтелекту для визначення віку особи тощо. Така співпраця дає змогу співробітникам ННЦ «ICE ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» адаптувати найкращі світові досягнення в цій царині до української практики, що є особливо важливим для документування і розслідування злочинів проти людяності й інших воєнних злочинів. Масштабна війна в Україні призвела до загибелі тисяч людей. На жаль, через значні пошкодження багато

кого неможливо ідентифікувати за допомогою традиційних методів (упізнання обличчя близькими або аналіз ДНК). Запровадження в Україні нового виду експертизи — судової антропологічної — має величезне соціальне значення: це ще один крок до відновлення справедливості й людяності під час жорстокої війни.

Отже, в умовах воєнного стану судові експерти й наукові працівники ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» не лише зберегли, а й поліпшили свій професійний потенціал і налагодили нові внутрішні та міжнародні контакти з метою забезпечити правосуддя України незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки й техніки, що є одним із наріжних каменів для дотримання принципу верховенства права в нашій державі.

Станом на сьогодні збірник наукових праць «Теорія та практика судової експертизи і криміналістики» індексовано в *Google Scholar*, міжнародних реферативних базах даних *Academic Scientific Journals Indexing*, *Bielefeld Academic Search Engine (BASE)*, *ERIH PLUS*, *Europub*, *Index Copernicus International (ICV 2021: 100)*, *RefSeek*, *ResearchBib*, *WorldCat*, а також у Реєстрі наукових видань України й на сайті реєстратора цифрових ідентифікаторів DOI. Електронні версії видання розміщено в інтернеті на платформах Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, бібліотек судово-експертних установ Міністерства юстиції України, закладів вищої освіти Міністерства внутрішніх справ України та ін., що сприяє обміну науковими напрацюваннями між авторами видання й ученими всього світу.

Авторські матеріали збірника наукових праць «Теорія та практика судової експертизи і криміналістики» за традицією об'єднано у дві групи: «Дослідниць-

кі роботи» (*Research Papers*) і «Наукові нотатки» (*Case Notes*).

Стисло оглянемо матеріали поточного випуску. У статті «Методи розслідування злочинів на українських землях у добу Середньовіччя» кандидата юридичних наук, доцента **Анатолія Старушкевича** (Україна) проаналізовано методи розслідування злочинів, застосовувані на українських землях у зазначений час на основі норм звичаєвого права Широкої «Руської правди», визначено їхню роль у формуванні криміналістичного вчення про методи розслідування кримінальних правопорушень (зокрема, криміналістичної методики як складової сучасної криміналістики). Науковець доводить, що правові процедури звичаєвого права («звід», «гоніння сліду») стали підґрунтям для розроблення сучасних методів розслідування кримінальних правопорушень за гарячими слідами та за інформацією про предмети й об'єкти злочинного замаху, криміналістичного аналізу слідової картини злочинів, криміналістичного профілювання, криміналістичної ретроспекції тощо. Дослідник доходить висновку, що передавання досвіду із розслідування злочинів у межах однієї територіальної громади від старших членів общини молодшим не лише сприяло вдосконаленню навичок застосування методів розслідування, а й мало певний превентивний вплив на учасників цих правових дій, утримуючи їх від скоєння правопорушень і приховування відомих їм протиправних дій, учинених іншими членами громади.

Наукова праця докторки юридичних наук **Влади Гусевої** та кандидата юридичних наук **Олександра Таркана** (обидва з України) визначає передумови й закономірності виникнення та розвитку таких явищ, як протидія розслідуванню і зловживання правами

у правозастосовній діяльності. Дослідники зауважують, що протидія розслідуванню є складним, динамічним і багатоаспектним явищем, яке формується в умовах кримінального конфлікту та виявляється у цілеспрямованій поведінці осіб, зацікавлених у приховуванні фактичних обставин кримінального правопорушення. Діяльнісний бік такої протидії полягає у вчиненні як активних, так і пасивних дій, що впливають на перебіг та результати досудового розслідування. Водночас механізм протидії є варіативним і залежить від стадії кримінального провадження, обраних тактичних прийомів та наявності корупційних, організаційних і соціальних зв'язків. Науковці виокремлюють етапи та структурні компоненти криміналістичної характеристики протидії розслідуванню і пропонують розглядати її як складне багаточинникове явище.

Продовжує розділ стаття «Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених професійними учасниками судочинства» кандидата юридичних наук **Євгена Супа** (Україна), у якій окреслено особливості предмета доказування та обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених професійними учасниками судочинства. Зауважено, що предмет доказування у справах цієї категорії має багаторівневу структуру, яка охоплює як загальні для всіх кримінальних проваджень обставини, так і специфічні ознаки, пов'язані з особливим статусом правопорушника. Науковець доводить, що провідним чинником ефективності доказування є деталізація способів учинення кримінальних правопорушень і конкретизація їхньої слідової картини. Дослідник пропонує сформований перелік обставин, які потрібно з'ясувати

під час розслідування, конкретизованих у контексті окремих груп, що охоплюють кримінальні правопорушення досліджуваної категорії.

Докторка філософії в галузі права **Крістіна Романаускас** (Україна) у статті «Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень, учинених у сфері надання професійної правничої допомоги» наводить авторську криміналістичну класифікацію зазначеної групи кримінальних правопорушень за такими критеріями: об'єкт кримінального правопорушення й особливості предмета посягання, суб'єкт учинення кримінального правопорушення, спосіб і обстановка його вчинення, наслідки та застосовані знаряддя (засоби). Розроблена науковицею криміналістична класифікація не лише заповнює прогалину в науці, а й має практичне значення: вона створює підґрунтя для розроблення видових методик розслідування, оптимізації планування досудового розслідування, формування тактичних прийомів і прогнозування поведінки злочинців. Окрім того, її застосування сприятиме зміцненню гарантій незалежності адвокатури, підвищенню ефективності захисту прав людини й довіри до системи правосуддя.

Наукова праця «Формулювання та обґрунтування питань, що ставлять у документі про призначення судово-ветеринарної експертизи живих тварин» доктора ветеринарних наук, професора **Івана Яценка** (Україна) містить три групи питань, які можна поставити на розв'язання судветекспертові під час призначення експертизи за правопорушеннями, скоєними проти здоров'я та життя тварин: 1) виокремлення розпізнавальних ознак і фізіологічних особливостей живої тварини; 2) визначення фактів та обставин ушкодження (механізму, давності й самостійності (неса-

мостійності) утворення, наслідків для здоров'я тварини, ступеня тяжкості, каліцтва, виду травмувального знаряддя тощо); 3) з'ясування причиново-наслідкового зв'язку між завданими тварині тілесними uszkodженнями й розладом її здоров'я; визначення слідів, які свідчать про її катування, завдання їй фізичного болю і страждань, строку втрати твариною загальногосподарського або спеціального використання чи повноцінного існування в довіллі дикої або безпритульної тварини, а також впливу на стан її здоров'я і життя дій, пов'язаних із тривалим позбавленням тепла, харчування, пиття і/або утриманням у шкідливих умовах.

Розділ «Наукові нотатки» розпочинає стаття кандидата юридичних наук **Юрія Ковальова** (Україна) «Техніко-криміналістичне забезпечення початкового етапу розслідування контрабанди», у якій визначено сутність і зміст, а також особливості техніко-криміналістичного забезпечення початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із контрабандою. На підставі узагальнення теоретичних підходів і практики розслідування зазначених кримінальних правопорушень дослідник з'ясовує, що особливості застосування науково-технічних засобів зумовлено слідчими ситуаціями, характерними для розслідування контрабанди, які своєю чергою передбачають певний алгоритм слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій. Перспективи вдосконалення техніко-криміналістичного забезпечення розслідування контрабанди науковець убачає в поєднанні технологічних інновацій, удосконаленні методичного підходу, підвищенні кваліфікації представників органів досудового розслідування, розширенні матеріально-технічної бази й забезпеченні належного

правового регулювання у сфері застосування науково-технічних засобів.

У статті «Роль обізнаних осіб у виявленні ознак і документуванні господарських кримінальних правопорушень» кандидата юридичних наук **Віталія Усатого** (Україна) з'ясовано роль, місце та функції обізнаних осіб у виявленні ознак господарських кримінальних правопорушень та їх документуванні (процесуальному фіксуванні). Науковець аналізує правове регулювання та практичне значення застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні й доводить, що ефективно і об'єктивно розслідування зазначених вище правопорушень неможливе без застосування спеціальних знань, які перебувають за межами традиційної правничої компетенції. Дослідник розкриває значення діяльності спеціалістів для проведення процесуальних і непроцесуальних її форм: від консультування та попередніх досліджень до участі в обшуках, оглядах, допитах і тимчасовому доступі до речей і документів. Автор констатує, що участь спеціаліста забезпечує належний рівень доказової бази, мінімізує ризик втрати інформації та підвищує ефективність кримінального провадження.

Кандидатка сільськогосподарських наук **Наталія Кісіль** (Україна) у статті «Географічні зазначення як об'єкти судової експертизи у сфері інтелектуальної власності: теоретичні аспекти й основні завдання» висвітлює сучасні теоретико-правові засади проведення судових експертиз, пов'язаних із різними засобами індивідуалізації товарів і послуг, у яких одним із досліджуваних об'єктів є географічне зазначення; аналізує принципи правової охорони географічних зазначень в Україні й особливості регулювання відносин, що виникають у зв'язку з їх реєстрацією, використанням і захистом; пропонує орієнтовний

перелік основних завдань експертизи, пов'язаної із географічними зазначеннями. Науковиця аналізує практику розв'язання спорів щодо таких зазначень, формулює дефініцію предмета експертизи, пов'язаної з ними. Запропоновані дослідницею положення є підґрунтям для формування теоретико-методологічних засад експертизи у сфері інтелектуальної власності й удосконалення методичних підходів із виконання експертних завдань.

Наукову працю «Електронні докази у кримінальному процесі: методи їх виявлення, дослідження та правове закріплення» **Валерія Шульга** та **Ліна Калюжна** (обидві з України) присвятили порядку оформлення електронних доказів відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства України. Авторки провели аналіз чинних норм, що регулюють процедури збирання, зберігання та надання таких доказів до суду, виявили основні проблеми правозастосовної практики (недостатнє врегулювання питань щодо збереження електронних доказів, складність підтвердження їх автентичності й ризики фальсифікації). Дослідниці сформулювали пропозиції щодо оптимізації механізмів збирання та процесуального оформлення електронних доказів, а також упровадження сучасних технічних засобів і програмного забезпечення, яке відповідає міжнародним стандартам.

Завершує розділ стаття **Олени Савіної, Вілени Здор і Дмитра Уса** (усі з України), у якій обґрунтовано систему критеріїв оцінювання висновків експертів за результатами проведення почеркознавчих експертиз для їх використання в суді та досліджено наявні підходи до розуміння доказового значення висновків експертів у контексті судової практики. Увагу акцентовано на судовій практиці використання висновків експертів

у галузі почеркознавчих досліджень і основних проблемах, пов'язаних із їх оцінюванням. Особливий акцент зроблено на вільному оцінюванні доказів судом і межах його реалізації в разі потреби у застосуванні спеціальних знань. Дослідники виокремлюють критерії оцінювання якості висновків експертів за почеркознавчими дослідженнями, які стануть у пригоді суддям, адвокатам, прокурорам та іншим учасникам процесу. Автори розглядають питання підвищення кваліфікації суддів у частині оцінювання результатів використання спеціальних знань й у виробленні єдиних підходів до дослідження в судовій практиці висновків експертів як джерел доказів.

Останні сторінки збірника наукових праць «Теорія та практика судової експертизи і криміналістики» (рубрика «Новини наукового життя») ознайомлюють читачів з міжнародними та всеукраїнськими науковими заходами в царині криміналістики й судово-експертної діяльності, що відбулися впродовж III кварталу цього року.

Редакційна колегія вдячна за активну співпрацю та ґрунтовні рукописи, надані для видання друком у збірнику наукових праць «Теорія та практика судової експертизи і криміналістики»: ми високо цінуємо науковий доробок кожного автора та сподіваємося на подальше плідне партнерство.

Ми радо співпрацюємо як із відомими нам, так і з новими авторами й запрошуємо всіх зацікавлених долучитися до участі в наших майбутніх проектах. Криміналістика та судова експертиза потребують ваших оригінальних ідей, нестандартного бачення і перспективних рішень для розв'язання нагальних проблем сьогодення!

Разом до Перемоги!
Слава Україні!

Forensic Institutions under Martial Law: Challenges and Prospects

Ella Simakova-Yefremian

The primary concerns of this paper are to consider situations faced by Ukrainian forensic science institutes under martial law. Specifically, the author analyses how National Scientific Center «Hon. Prof. M. S. Bokarius Forensic Science Institute» of the Ministry of Justice of Ukraine responds to the war. It is highlighted that the efforts and resources of all forensic science institutes should be consolidated to fulfill common goals. The Centre's staff participation in events organised by the

International Commission on Missing Persons Working Group, according to priority areas, and in online training sessions under the Panacea Cooperative Research Group Programme by Spanish researchers, is emphasised. Traditionally, articles included in the current issue of the Research Paper Collection—both research papers and case notes—are analyzed. A brief overview of the content is provided.

Keywords: forensic examination; criminalistics; expert support of justice; DNA-identification; forensic anthropology; international cooperation; methods of crime investigation; counteracting investigation; subject under study.

Сімакова-Єфремян, Е. (2025). Судово-експертні установи в умовах воєнного стану: проблеми та перспективи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 3 (40). С. 5—11. DOI: 10.32353/khrife.3.2025.01.

Методи розслідування злочинів на українських землях у добу Середньовіччя

Анатолій Старушкевич *

* Канд. юрид. наук, доцент, Університет сучасних знань, м. Київ, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7659-6646>, e-mail: stargdoc@gmail.com

DOI: 10.32353/khrife.3.2025.02

УДК [343.98:340.130](477)

Надійшло 11.07.2025 / Рецензовано 14.07.2025 / Прийнято до друку 24.09.2025 /
Доступно онлайн 30.09.2025

Мета статті — проаналізувати методи розслідування злочинів, застосовувані на українських землях у добу Середньовіччя на основі норм звичаєвого права Широкої «Руської правди», з'ясувати їхню роль у формуванні криміналістичного вчення про методи розслідування кримінальних правопорушень (зокрема, криміналістичної методики як складової сучасної криміналістики). Для досягнення поставленої мети автор послуговувався загальнонауковими методами: спостереження, порівняння, абстрагування, аналізу, синтезу, моделювання тощо. Здійснено науковий аналіз методів розслідування злочинів, регламентованих нормами Широкої «Руської правди» часів Київської Русі. Зазначено, що методи розслідування злочинів «заклич», «звід» і «гоніння сліду» як комплексні процесуальні дії спрямовували на розшук і переслідування злочинців, знайдення викраденого. Зауважено, що сформовані ще в додержавному суспільстві в судовій практиці общинних судів «заклич», «звід» і «гоніння сліду», засновані на взаємодії членів громади, набули такої ефективності, що після формування держави їх застосовували й розвивали вервні суди Київської Русі та Галицько-Волинської держави, а згодом перейняли правонаступники цих органів — копні суди. У Широкій «Руській правді» та Статутах Великого князівства Литовського ці методи розслідування закріпили вже на загальнодержавному рівні. Поширений у той час інститут звичаєвого права «сочення» давав змогу отримувати криміналістично значущу інформацію про злочинця з метою його переслідування за ідеальними слідами, доречними в разі невиявлення, знищення або низької інформативності матеріальних слідів. Доведено, що правові процеду-

ри звичаєвого права («звід», «гоніння сліду») стали підґрунтям для розроблення сучасних методів розслідування кримінальних правопорушень за гарячими слідами та за інформацією про предмети й об'єкти злочинного замаху, криміналістичного аналізу слідової картини, криміналістичного профілювання, криміналістичної ретроспекції. Зроблено висновок, що передавання досвіду із розслідування злочинів у межах однієї територіальної громади від старших членів общини молодшим не лише сприяло вдосконаленню навичок застосування методів розслідування, а й мало певний превентивний вплив на учасників цих правових дій, утримуючи їх від скоєння правопорушень і приховування відомих їм протиправних дій, учинених іншими членами громади.

Ключові слова: розслідування злочинів; гоніння сліду; слідогон; звід; заклич; поволення; сочення; «Руська правда»; вервний суд; копний суд; гаряча копа; гарячі сліди; свіжі сліди; розслідування в Київській Русі.

Постановка наукової проблеми

У Київській Русі набув поширення обвинувально-змагальний процес, для якого характерна активна участь у ньому осіб, зацікавлених у розв'язанні конфліктів, що виникли. Вервний, а згодом копний суд виконував функції посередника в судовому процесі. Поширення в Київській державі (XI–XII ст.) обвинувально-змагального процесу обумовлено, з одного боку, незначними суперечностями між прошарками населення, з іншого — недостатньою розвиненістю державного механізму та фактичною відсутністю правоохоронних органів на місцях.

У змагальному процесі Київської Русі сторони традиційно називали позивачем і відповідачем. Особливо активну роль у цьому процесі відіграв позивач, за заявою якого зазвичай і розпочинали судочинство. Значну активність позивач виявляв під час розшуку злочинця. Норми звичаєвого права, а згодом приписи писаного права визначали порядок такого розшуку, складові якого — пізнавальні процедури під

назвою «заклич», «звід» і «гоніння сліду» (в окремих публікаціях — «слідогон»).

Першим документом, який регулював діяльність із виявлення, розкриття та розслідування злочинів на території Київської Русі, називають «Руську правду». Ця збірка старовинного руського права, складена на основі звичаєвого права Київської держави XI–XII ст., містить норми, у яких закріплено правила розшуку злочинців за залишеними ними слідами шляхом проведення послідовних пізнавальних процедур: «закличу», «зводу», «гоніння сліду».

За своєю сутністю ці пізнавальні процедури подібні до сучасних методів розслідування кримінальних правопорушень, оскільки вони мали на меті знайти викрадене, з'ясувати особу злочинця та обставини події. Процедурні приписи давали змогу виконувати тактичні завдання (виокремлення індивідуальних ознак викраденого, знаходження місця його перебування, з'ясування обставин події шляхом пошуку слідів та опитування свідків, пошук злочинця поміж мешканців певної територіальної

громади, відслідковування процесу передавання викраденого від одного власника іншому тощо). Підґрунтя методів розслідування становили сучасні наукові пізнавальні процедури (спостереження, порівняння, розпізнавання, аналіз і синтез, виявлення індивідуальних ознак речей і людей, мисленнева реконструкція події за її слідами, розрізнення слідів ідеальних і матеріальних тощо), «груповий метод» та взаємодія з громадою, переслідування злочинця за «гарячими» (свіжими) слідами, спроби застосування спеціальних знань тощо.

Давні методи розслідування злочинів («заклич», «звід» і «гоніння сліду») як комплексні процесуальні дії, спрямовані на розшук і переслідування злочинців та знайдення викраденого, сформовані ще в судовій практиці общинних судів додержавного суспільства не забули з часом, що свідчить про їх значну ефективність. Після формування держави їх застосовували й розвивали вервні суди Київської Русі та Галицько-Волинської держави, а згодом перейняли правонаступники цих органів — копні суди. У Широкий «Руській правді» та Статутах Великого князівства Литовського «заклич», «звід» і «гоніння сліду» нормативно закріпили на загальнодержавному рівні, а також конкретизували з певними особливостями на місцевому рівні¹.

Про надзвичайну ефективність методу розслідування «гоніння сліду» як найдавнішого засобу виявлення злочинця свідчить також те, що ним послуговувалися не лише в давньоукраїнській спільноті — верві — у IX—XII ст., а й у громадському судочинстві поляків і литовців. Наприклад, цей метод розслідування згадано у Вісліцькому Статуті 1347 р.² Ця комплексна форма досудового розслідування українського звичаєвого права здобула державне визнання у Великому князівстві Литовському, яке (із певними процесуальними корективами) санкціонувало її у ст. 6 розд. XIV Статуту Великого князівства Литовського (1566)³.

Давні традиційні методи розслідування злочинів на українських землях («заклич», «звід» і «гоніння сліду») іще не досліджено з позицій сучасних досягнень криміналістики. Їхнє значення для становлення теорії сучасної методики розслідування кримінальних правопорушень з'ясовано поверхнево, що свідчить про актуальність порушеної проблематики.

Аналіз основних досліджень і публікацій

Традиційні пізнавальні процедури вервного й копного судочинства українських земель досліджували: М. Бедрій⁴,

- 1 Бедрій М. М. Здійснення гоніння сліду в українському копному судочинстві (XIV—XVIII ст.). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2013. № 6-2. Т. 1. С. 7—10. URL: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc6-2-1/02.pdf> (дата звернення: 05.07.2025).
- 2 Пятяка О. О. Гродський суд у системі владних структур Київського, Брацлавського та Волинського воєводств (друга половина XVI — перша половина XVII ст.) : дис. ... канд. іст. наук. Київ, 2006. 214 с. URL: <https://surl.li/dzbumo> (дата звернення: 05.07.2025).
- 3 Бедрій М. М. Здійснення гоніння сліду С. 8. URL: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc6-2-1/02.pdf> (дата звернення: 05.07.2025).
- 4 Його ж. Копні суди на українських землях у XIV—XVIII ст.: історико-правове дослідження : монографія. Львів, 2014. 264 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/MONOGRAFIJ_2018/876.pdf (дата звернення: 05.07.2025).

І. Бойко⁵, Д. Ващук⁶, А. Гурбик⁷, Г. Демченко⁸, Ю. Крикун⁹, Л. Кушинська¹⁰, О. Макаренко¹¹, Я. Падох¹², І. Черкаський¹³, В. Чисніков¹⁴, А. Яковлів¹⁵ та ін. Із позицій криміналістики, зокрема методики розслідування кримінальних правопорушень, «заклич», «звід» і «гоніння сліду» стали предметом дослідження О. Котюка¹⁶, В. Шевчука¹⁷ та В. Юсупова¹⁸, однак ці автори розглядали зазначені методи розслідування в контексті історії криміналістики,

майже не аналізуючи їхні «процедурні» та «технологічні» особливості, ефективність і переваги, значення для формування наукових підвалин сучасної методики розслідування кримінальних правопорушень та її складової — методів розслідування.

Мета статті

Проаналізувати методи розслідування злочинів, застосовуваних на українських

- 5 Бойко І. Й. Формування та функціонування державно-правових і самоврядних інститутів у Галичині в складі Польського королівства (1387—1569 рр.) : дис. ... д-ра юрид. наук. Львів, 2010. 499 с.
- 6 Ващук Д. П. Обласні привілеї Волині та Київщини: генеза і функціонування в другій половині XV — першій третині XVI ст. : дис. ... канд. іст. наук. Київ, 2005. 238 с.
- 7 Гурбик А. Правовий інститут «гоніння сліду» в копному судочинстві українських земель Великого князівства Литовського. *Ukraina Lithuanica*. 2013. Т. 2. С. 96—111. URL: http://resource.history.org.ua/publ/UkrL_2013_2_9 (дата звернення: 05.07.2025).
- 8 Демченко Г. В. Наказання по Литовському статуту в его трех редакциях (1529, 1566, 1588 гг.). Ч. 1. Київ, 1894. 273 с. URL: <https://surl.li/kjpskj> (дата звернення: 05.07.2025).
- 9 Крикун Ю. С. Звичаєве право українців у наукових дослідженнях 1920-х — на початку 1930-х років : дис. ... канд. іст. наук. Київ, 2009. 213 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0409U000855> (дата звернення: 05.07.2025).
- 10 Кушинська Л. А. Звичаєве право та його еволюція у східнослов'янському суспільстві VI—XI ст. : монографія. Київ, 2008. 142 с. URL: <https://surl.li/uoddcu> (дата звернення: 05.07.2025).
- 11 Макаренко О. В. Злочини і покарання в праві Української Гетьманської держави 1648—1657 рр. : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 22 с.
- 12 Падох Я. Суди і судовий процес старої України. Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто ; Львів, 1990. 128 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/9247/file.pdf> (дата звернення: 05.07.2025).
- 13 Черкаський І. Ю. Громадський (копний) суд на Україні-Русі XVI—XVIII вв. *Праці комісії для вивчення історії західно-руського та українського права*. 1928. IX. Вип. 4—5. 714 с. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0005665> (дата звернення: 05.07.2025).
- 14 Чисніков В. М. Сискна поліція в Україні за часів Російської імперії (1880—1917 рр.) : історико-правове дослідження : дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2017. 535 с. URL: <https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/2821> (дата звернення: 05.07.2025).
- 15 Яковлів А. Українське право / Українська культура : лекц. за ред. Дмитра Антоновича // упорядник С. В. Ульяновська; вст. ст. І. М. Дзюби; перед. слово М. Антоновича; додатки С. В. Ульяновської, В. І. Ульяновського. Київ, 1993. С. 222—236. URL: <http://litopys.org.ua/cultur/cult15.htm> (дата звернення: 05.07.2025).
- 16 Котюк О. І. Правомірність слідчих дій: умови визначення та засоби забезпечення : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 235 с.
- 17 Шевчук В. М. Теоретичні основи формування та реалізації тактичних операцій у криміналістиці : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2013. 48 с. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/17279> (дата звернення: 05.07.2025).
- 18 Юсупов В. В. Криміналістика в Україні у XX — на початку XXI ст. (історико-теоретичне дослідження) : дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2018. 564 с.

землях доби Середньовіччя на основі норм звичаєвого права Широкої «Руської правди», з'ясувати їхню роль у формуванні криміналістичного вчення про методи розслідування кримінальних правопорушень (зокрема, криміналістичної методики як складової сучасної криміналістики).

Методи дослідження

Застосовано загальнонаукові методи: спостереження, порівняння, абстрагування, аналіз, синтез, моделювання тощо.

Викладення основного матеріалу дослідження

У разі скоєння злочину потерпілий розпочинав ініціативний розшук із процедури «закличу», сутність якої окреслено у ст. 32 і 34 Широкої «Руської правди»¹⁹. Потерпілий привселюдно оголошував про можливо скоєний щодо нього злочин (до прикладу, у разі зникнення челядина (раба), худоби, зброї, одягу тощо) у місцях скупчення людей (зазвичай у базарний день): ця правова дія (заява) мала обов'язковий характер, оскільки лише після неї для злочинця наставали певні правові наслідки.

Під час «закличу» потерпілий мав оголосити прикмети викрадених або втрачених речей. Якщо предмети, наприклад гроші, товари масового вжитку, не мали індивідуальних ознак, то «закличу» не здійснювали.

Якщо впродовж трьох днів після оголошення з'ясовувалося, що розшу-

куване перебуває в певної людини, то її вважали відповідачем. Останній мав повернути річ і сплатити штраф. Отже, «заклич» був одним із можливих методів пошуку злочинця або особи, яка переховувала викрадене.

Сутність «закличу» пропонують розглядати в широкому розумінні, адже складові цього методу — не тільки заява про факт зникнення (викрадення) речі й інформування громади про її прикмети, а й з'ясування свідків (видоків), обставин події (злочину), прикмет злочинців, місця перебування зниклого (викраденого) майна тощо. Отже, «заклич» — це не лише пасивне оголошення про факт зникнення (викрадення) майна та про його прикмети, а й активна форма пошуку, яку пропонують порівнювати із сучасним методом розшуку за публікацією в медіа²⁰.

Виявляючи розшукову активність під час «закличу» або одразу після нього, потерпілий самостійно опитував місцевих і довколишніх мешканців про те, що їм відомо про подію (злочин) і вірогідного злочинця. Інколи таке опитування мало ефект і навіть допомагало швидко виявити правопорушника й місце перебування зниклого майна.

Схоже на «заклич» у копному судочинстві — «поволання» (оголошення про злочин, під час якого всіх мешканців копного округу закликали збирати фактичні дані — «докази» у справі), правову процедуру якого описано у ст. 34 Широкої «Руської правди»²¹. Зазвичай цю дію здійснювали в разі вбивства. Після «поволання» або одночасно з ним родичі

19 Гавриленко О. А., Логвиненко І. А., Новікова Л. В. Історія держави і права України. Хрестоматія-практикум : навч. посіб. Харків, 2015. С. 29. URL: <https://surl.lu/rdhvmv> (дата звернення: 05.07.2025).

20 Чисніков В. М. Зазнач. твір. URI: <https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/2821> (дата звернення: 05.07.2025).

21 Гавриленко О. А., Логвиненко І. А., Новікова Л. В. Зазнач. твір. URL: <https://surl.lu/rdhvmv> (дата звернення: 05.07.2025).

вбитого розпитували всіх, хто що-небудь знав про цей злочин. Якщо опитування не давало бажаних результатів, копний суд удавався до «прослуху», за допомогою якого потерпілий сподівався отримати хоча б якісь відомості, що сприяли б пошуку вбивці.

«Поволання» селяни застосовували не лише як повідомлення про злочин, а й як публічний протест проти будь-яких незаконних дій. Потерпіла особа «кричала на гвалт», тобто привселюдно повідомляла про вчинення правопорушення²².

Отримана від свідків і за допомогою особистого спостереження криміналістично значуща інформація про подію та сліди на місці злочину (сліди ніг, розсипане жито тощо) давала змогу перейти до наступної правової процедури за участю представників громади — «гоніння сліду»²³.

«Гоніння сліду» (як комплексна процесуальна дія) зародилося в судовій практиці общинних судів іще в додержавному суспільстві. Після формування держави його застосовували й розвивали вервні суди Київської Русі та Галицько-Волинської держави, а згодом перейняли правонаступники цих органів — копні суди.

На загальнодержавному рівні «гоніння сліду» нормативно закріпили в Широкий «Руській правді»²⁴; дослідники зазначають, що ст. 77²⁵, яка регламентувала порядок «гоніння сліду», не мала аналогів у Короткій «Руській правді» —

вочевидь, її закріпили в законодавстві приблизно у XII ст.²⁶

Правову процедуру й метод розслідування «гоніння сліду» застосовували в разі неможливості затримати злочинця на місці злочину. За відсутності на той час спеціальних державних розшукових органів «гоніння сліду» здійснювали потерпілі, їхні близькі, члени територіальної громади та всі охочі.

Спершу вважали, що там, де лежить «лице» (викрадене, інші матеріальні докази вини), там і перебуває або переховується злочинець. Тож якщо на певній земельній ділянці знаходили «голову» (труп убитого), то верв (територіальна громада), яка там мешкала, зобов'язували розшукати винного й видати його переслідувачам або заплатити «дику віру» (штраф). Якщо викрадене знаходили у приватній будівлі, то її господар відповідав за «татьбу» (крадіжку) як імовірний злодій. Згодом поняття «лице» (матеріальні докази вини) поширили на самі сліди, залишені злочинцем або майном (наприклад, конем, волом або іншою свійською твариною). Якщо потерпілий утрачав «слід» під час розшуків, то місце втрати «сліду» уважали місцем перебування злочинця. Якщо «слід» утрачали на торованому шляху, у степу, на кордоні держави, то розшук (і позов) з фактичної та правової позицій не отримував завершення.

Дослідник А. Яковлів так описував цей процес: за скоєним убивством,

22 Шандра Р. С. Волоське право та особливості його застосування на українських землях (XIII—XVIII ст.) : дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2010. С. 147. URL: <https://surl.lu/wxcbou> (дата звернення: 05.07.2025).

23 Шапірко П. М. Правове регулювання оперативно-розшукової діяльності в Україні: загальнотеоретичне дослідження : дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2012. 213 с.

24 Бедрій М. М. Здійснення гоніння сліду URL: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc6-2-1/02.pdf> (дата звернення: 05.07.2025).

25 Гавриленко О. А., Логвиненко І. А., Новікова Л. В. Зазнач. твір. URL: <https://surl.lu/rdhvmv> (дата звернення: 05.07.2025).

26 Гурбик А. Зазнач. твір. С. 102. URL: http://resource.history.org.ua/publ/UkrL_2013_2_9 (дата звернення: 05.07.2025).

крадіжкою або іншим злочином потерпілий мав розшукати сліди, які залишив злочинець, запросити свідків, зазвичай ближніх сусідів і сторонніх людей — «чужих добрих (вірогідних) людей» — і з цією, іноді численною, «гарячою копою» поспішити туди, куди вів «слід»²⁷. Вірогідними слідами злочину вважали: 1) сліди, залишені безпосередньо злочинцем; 2) сліди, залишені твариною (наприклад, конем), на якій переміщався злочинець; 3) сліди (речі), залишені на місці злочину²⁸. Розрізняли «давній слід» і «свіжий слід» злочину («гарячий слід»), який істотно підвищував успіх розслідування.

Передбачали, що «гоніння сліду» слід здійснювати з «чужими людьми» і свідками, зазвичай очевидцями. Дослідник М. Ясинський описав процедуру «гоніння сліду» так: копний суд «гнав слід», розшукуючи злочинця, від «села до села». Село, яке «вивело слід» за межі своєї території, вважали «очищеним» від будь-яких підозр (наприклад, у переховуванні злочинця або викраденого майна), тому воно не несло відповідальності. Колективна відповідальність членів територіальної громади не наставала також у разі, коли село, до якого привів слід, добровільно видавало злочинця або вказувало на нього. Якщо слід не «выводив» за межі села, «слід гнали» від «землі до землі» або від «двору до двору». Окремого селянина, який «выводив слід» за межі своєї нерухомої

власності, вважали «очищеним» і його не притягали до відповідальності. Якщо окремі члени територіальної громади не хотіли або не могли «вивести слід», не бажали знайти й видати злочинця, знищували його сліди тощо, то наставала відповідальність села або окремих осіб, які мали нерухоме майно, до якого «привів слід»²⁹.

Такі оперативні дії потерпілого та його помічників сприяли розкриттю злочину, з'ясуванню обставин правопорушення і особи, яка його скоїла, пришвидшували компенсування потерпілому завданої шкоди.

Погоджуємося, що ст. 77 Широкої «Руської правди»³⁰ відображає поширений на той час звичай кругової поруки членів громади та їх взаємовідповідальність: якщо мешканці селища відмовлялися брати участь у розшуку ймовірного злочинця, то вони автоматично підлягали колективній відповідальності за скоєний злочин (відшкодовували вартість зниклого (викраденого) майна та сплачували штраф до скарбниці). Тож якщо злочинець перебував на території громади, то з великою вірогідністю його або відомості про нього передавали переслідувачам³¹.

Навіть коли «гоніння сліду» не давало позитивних результатів, «слід» утрачали або він выводив на «битий» шлях («гостинець») і зникав, потерпілий міг вдаватися до інших засобів: «закликати на торгу», тобто публічно роз-

27 Яковлів А. Зазнач. твір. URL: <http://litopys.org.ua/cultur/cult15.htm> (дата звернення: 05.07.2025).

28 Черкаський І. Зазнач. твір. С. 297—299. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0005665> (дата звернення: 05.07.2025).

29 Ясинский М. «Село» и «верв» Русской Правды / Антологія української юридичної думки. В 6 т. // редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. Т. 2 : Історія держави і права України: Руська Правда ; упорядники: І. Б. Усенко, Т. І. Бондарук, І. В. Музика, І. К. Омельченко; відп. ред. І. Б. Усенко. Київ, 2002. С. 272.

30 Гавриленко О. А., Логвиненко І. А., Новікова Л. В. Зазнач. твір. URL: <https://surl.lu/rdhvmv> (дата звернення: 05.07.2025).

31 Кушинська Л. А. Звичаєве право ... URL: <https://surl.li/uoddcu> (дата звернення: 05.07.2025).

повісти в людному місці про завдану шкоду; додатково розпитати людей про відомі їм обставини події; звернутися до «копи» (громади) із проханням про допомогу в пошуку викраденого; найняти «сока» — особу, яка могла надати корисні відомості й допомогти в подальшому розшуку. Якщо це не допомагало — слід не знайдено, «сок» не зголосився, люди на копі не надали відомостей, — то потерпілий не знаходив свого кривдника, хоча й застосовував усі засоби для відновлення своїх прав³².

«Соком» у звичаєвому праві називали того, хто знав вірогідного злочинця, міг надати потерпілому відомості про правопорушника, навести на його слід або викрадене. За свою послугу «сок» одержував винагороду — «просоку». Пошук «сока» покладали на самого потерпілого. Після завершення попереднього розслідування «сок» мав право виступити свідком у судовому розгляді. Дослідники вважають, що не кожен свідок під час розслідування злочину набував статусу «сока»: його отримували лише особи, які безпосередньо збирали криміналістично значущу інформацію на напівпрофесійній основі й надавали послуги на кшталт сучасних приватних детективів³³.

Розшукові дії за участю представників громади потерпілий здійснював лише за наявності індивідуальних ознак (особливостей) майна, окремої речі, худоби, які привласнив злочинець, або опису прикмет людини (у разі розшуку челяді). Дослідники вважають, що

з метою підвищення ефективності такого розшуку застосовували знання з математики, природознавства, медицини, анатомії³⁴.

Процедури здійснення «гоніння сліду» були схожими у вервних судах і в копних, однак згодом їхній порядок зазнав певних несуттєвих змін. Дослідники вважають розслідування злочинів копним судом добре організованим процесом. У здійсненні процедури «гоніння сліду» доволі часто брав участь «возний», який згодом звітував гродському (кримінальному) суду про результати проведення цієї слідчої дії копним судом³⁵.

Отже, «гоніння сліду» і «звід» — методи розслідування, за допомогою яких потерпілий здійснював пошук злочинця та «лиця» (викраденого або зниклого майна). Утім, цими пошуковими діями повноваження потерпілого не завершувалися. Затримавши злочинця, знайшовши викрадене майно, з'ясувавши свідків, потерпілий мав надати общинному суду всі ці «фактичні дані», на підставі яких уже в суді формувалися докази. Потерпілий самостійно або за участі свідків мав привести на засідання суду свого кривдника, і з цією метою до останнього могли навіть застосувати фізичну силу. Дослідники не вважають такий значний обсяг повноважень потерпілого надзвичайним явищем: він відповідав правовим стандартам тогочасної Європи — подібний підхід передбачено в давньоримському правовому акті «Закон XII таблиць»³⁶.

32 Яковлів А. Зазнач. твір. URL: <http://litopys.org.ua/cultur/cult15.htm> (дата звернення: 05.07.2025).

33 Бедрій М. М. Здійснення гоніння сліду С. 8—9. URL: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc6-2-1/02.pdf> (дата звернення: 05.07.2025).

34 Юсупов В. В. Зазнач. твір.

35 Бедрій М. М. Здійснення гоніння сліду С. 8. URL: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc6-2-1/02.pdf> (дата звернення: 05.07.2025).

36 Його ж. Особливості формування С. 71—72. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/MONOGRAFIJ_2018/876.pdf (дата звернення: 05.07.2025).

Норми звичаєвого права «Руської правди» забороняли самосуд з боку потерпілого, відбирання крадених речей силою і визначали для розв'язання цієї конфліктної ситуації певний правовий порядок, що звався «звід». Правовий порядок «зводу» регламентовано ст. 35–39 Широкої «Руської правди»³⁷. Цю правову процедуру застосовували, якщо втрачену річ знаходили до «закличу» або в іншій місцевості, а особа, у якій побачили цю зниклу річ, заперечувала неправомірність її набуття³⁸. «Звід» здійснювали або до закличу, або в строк до закінчення трьох днів після нього.

Послідовність процедури «зводу» полягала в такому: потерпілий у присутності свідків звертався до того, хто утримував крадену річ, і вимагав довести правомірність володіння нею, підтверджуючи свої слова вказівкою на особу, яка передала цю річ звинувачуваній особі. Процедура «зводу» подібна до методу «гоніння сліду». Основна відмінність полягала в тому, що під час «зводу» ішли не за слідом, а за «зводами» («заводцями»), до яких послідовно переходила крадена річ. Процедуру «зводу» припиняли на третьому «зводі», тобто третя особа, яка мала цю крадену річ, мусила віддати її потерпілому без заперечень разом із відшкодуванням. До того ж така третя особа сама набувала право шукати свого кривдника за наступними «зводами»³⁹.

У непоодиноких випадках запідозрений не міг назвати особу, що продала

йому майно, оскільки був його первинним власником. Таким майном могли бути вирощені запідозреним коні, воли, інші тварини або рослини, а також виготовлені ним предмети, наприклад сукно. У такому разі запідозрений мав про це заявити копному суду й назвати свідків цього факту⁴⁰.

Дослідники вважають, що процедура «гоніння сліду», як і інші судові дії на копі, спрямовано насамперед на виявлення винного — того, кого зобов'язували відшкодувати збитки, хоча останній і не завжди виявлявся справжнім злочинцем. Історичні джерела свідчать, що учасники копних судів визнавали винними окремих селян або цілі громади («кутки села») у такому разі: якщо вони не виходили на слід або не виводили слід злочину за межі дворища, села; тих, хто не з'являвся на копу без поважних причин; тих, у кого (під час «гоніння сліду» або трусу (обшуку)) знаходили крадені речі; тих, хто відмовився «очиститись ритуальною церковною присягою»; спійманих на місці злочину або тих, кого наздогнала копна погоня; тих, хто приховував, що приймав незнайомих осіб у період скоєння злочину тощо. Таке визначення копою винного спонукало жителів копних околиць брати активну участь у копних судах, вивчати звичаєве право, щоб не потрапити до кола звинувачених, зобов'язаних відшкодувати збитки, а це свідчить про високий рівень правової культури українських

37 Гавриленко О. А., Логвиненко І. А., Новікова Л. В. Зазнач. твір. С. 32–33. URL: <https://surl.lu/rdhvmv> (дата звернення: 05.07.2025).

38 Кушинська Л. Елементи звичаєвого права в «Руській Правді». *Історія України*. 1999. Т. 38. С. 5–6.

39 Яковлів А. Зазнач. твір. URL: <http://litopys.org.ua/cultur/cult15.htm> (дата звернення: 05.07.2025).

40 Бедрій М. М. Розслідування злочинів в українському копному судочинстві (XVI–XVIII ст.). *Проблеми законності*. 2010. Вип. 111. С. 250–258. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2010_111_36 (дата звернення: 05.07.2025).

селян, міщан і шляхти в досліджуваній період⁴¹.

Поширені за часів Широкої «Руської правди» засоби розшуку осіб, за підозрених у скоєнні злочину («заклич», «звід» і «гоніння сліду»), окремі дослідники вважають першими паростками комплексних тактичних засобів розслідування злочинів, «прообразами» сучасних криміналістичних комплексів організаційно-тактичного спрямування. Зокрема, «гоніння сліду» оцінюють як комплексне застосування засобів кримінального переслідування, що деякою мірою подібне до сучасних тактичних операцій (наприклад: переслідування злочинця за гарячими слідами; з'ясування особи, яка скоїла злочин; розшук і затримання підозрюваного та ін.)⁴². Із цим можна погодитися лише з певним застереженням, оскільки основою тактичної операції є саме методи розслідування злочинів, а операції — це лише комплексна форма реалізації таких методів⁴³.

Ані «звід», ані «гоніння сліду» не вважали судовими доказами: вони лише да-

вали підстави для притягнення винного до відповідальності, тобто більшою мірою мали значення як засоби збирання фактичного матеріалу, який потім в суді складав підґрунтя доказової бази.

Можемо стверджувати, що такі процедури звичаєвого права, як «звід» і «гоніння сліду», є основою сучасних ефективних методів розслідування кримінальних правопорушень. Так, на підставі процедури «гоніння сліду» у сучасній криміналістиці розроблено рекомендації з переслідування злочинців і методики розслідування кримінальних правопорушень за гарячими (свіжими) слідами⁴⁴ й окремі методи розслідування кримінальних правопорушень (зокрема, криміналістичного профілювання⁴⁵, криміналістичної ретроспекції⁴⁶, а також криміналістичний аналіз слідової картини⁴⁷). Положення процедури «звід» є фундаментом сучасного методу пошуку злочинів із застосуванням відомостей про предмети й об'єкти злочинного замаху⁴⁸.

У кожному судочинстві практикували застосування спеціальних знань:

41 Гурбик А. Зазнач. твір. С. 108—109. URL: http://resource.history.org.ua/publ/UkrL_2013_2_9 (дата звернення: 05.07.2025).

42 Шевчук В. М. Зазнач. твір. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/17279> (дата звернення: 05.07.2025).

43 Богачук В. С. Тактичні операції при розслідуванні підроблення грошей : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. С. 32.

44 Салтевский М. В. Раскрытие преступлений «по горячим следам»: понятия и принципы. *Проблемы государства и права Украины* : темат. сб. науч. тр. Киев, 1992. С. 116—123 ; Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія. Одеса, 2007. С. 185—187.

45 Старушкевич А. В. Криміналістичне профілювання: наукове обґрунтування та проблеми використання у розслідуванні злочинів. *Право України*. 2004. № 8. С. 64—68.

46 Його ж. Можливості використання методу криміналістичної ретроспекції при розслідуванні злочинів. *Верховенство права у процесі державотворення* : мат-ли міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Тернопіль, 06.10.2010). Тернопіль, 2010. С. 72—74. URL: https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=882 (дата звернення: 05.07.2025).

47 Його ж. Криміналістичний аналіз слідової картини сексуальних вбивств. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2004. Вип. 60—62. С. 92—98.

48 Його ж. Метод пошуку злочинців з використанням відомостей про предмети і об'єкти злочинного замаху. *Українська наука XXI століття* : мат-ли п'ятої всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (Київ, 17—19.06.2009). Київ, 2009. Ч. 5. С. 38—39.

наприклад, запрошували цирульників для огляду ран і побоїв, що можна вважати першими кроками на шляху до формування майбутнього інституту участі спеціалістів у слідчих діях⁴⁹.

Важливий чинник, який обумовлював значний авторитет копного суду, особливо під час розслідування заплутаних справ і виявлення невідомих злочинців,— його оперативність: за звичаєм люди одразу приходили на «слід» або «поклик» потерпілого, доволі швидко сусіди з околиць надавали необхідну криміналістично значущу інформацію про незнайомців, шляхи переміщення людей або худоби і в копному суді переповідали свої свідчення, а за потреби за слідами злочинців громада організовувала близькі й далекі переслідування, обшуки місцевості та господарств запідозрених осіб⁵⁰.

Висновки

Отже, методи розслідування злочинів під назвою «заклич», «звід» і «гоніння сліду» мають архаїчне походження, вони зумовлювали звичаєвий характер копного судочинства. Процедури реалізації цих методів розслідування злочинів виникли ще в додержавний період, найактивніше ними послуговувалися общинні суди східних слов'ян, а згодом — вервні й копні суди Київської Русі. «Заклич», «звід» і «гоніння сліду» — це невід'ємна складова українського копного судочинства, динамічні й ефективні засоби розслідування, які допомагали швидко з'ясувати особу злочинця, обставини події та розшукати викрадене майно або забезпечити його відшкодування кривдником. Ці методи розслі-

дування злочинів, розроблені на основі досвіду українського народу, гідно поповнили законодавства держав, у складі яких українські землі перебували протягом майже п'яти століть.

Затримання особи під час «гоніння сліду» однозначно не свідчило про її вину, що давало змогу запідозреному виправдатися, пояснити наявність у нього певної речі, довести свою непричетність до злочину. Результати застосування методу «гоніння сліду» не утворювали судових доказів, однак були фактичними підставами для формування таких доказів у процесі подальших судових дій (огляд, допит, обшук тощо). Це виключало як самосуди, тобто застосування фізичної сили до затриманого, так і самоправні дії, спрямовані на відбирання речей у нього. Лише у процесі судових дій, прилюдно, за участю членів вервного (копного) суду, визначали провину («давання вини») затриманого у скоєнні злочину.

Методи розшуку злочинця, зокрема «гоніння сліду» і «заклич», передбачали колективний пошук правопорушника помічниками потерпілого, зазвичай членами однієї територіальної громади, що зумовлювало спільне навчання та поширення досвіду такого розшуку в певній спільноті. Окрім того, розшук злочинців членами однієї територіальної громади передбачав передавання досвіду застосування методів розслідування від старшого покоління молодшому. Участь члена територіальної громади у колективних заходах із застосуванням методів розслідування сприяла не лише вдосконаленню навичок оперування такими методами, а й мала певний превентивний вплив на учасників цих правових дій, утримуючи їх від

49 Черкаський І. Зазнач. твір. С. 58—59. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0005665> (дата звернення: 05.07.2025).

50 Гурбик А. Зазнач. твір. С. 109. URL: http://resource.history.org.ua/publ/UkrL_2013_2_9 (дата звернення: 05.07.2025).

скоєння правопорушень і приховування відомих їм протиправних дій, учинених іншими членами громади.

Основою методів «заклич», «звід» і «гоніння сліду» став принцип взаємодії членів громади (сучасний «груповий метод» розслідування, взаємодія слідчого із громадськістю). Цей принцип до сьогодні є підґрунтям внутрішньодержавної та міжнародної взаємодії, спрямованої на ефективне розслідування кримінальних правопорушень.

Вище зазначено, що процедури звичаєвого права «звід» і «гоніння сліду» склали підґрунтя сучасних ефективних методів розслідування кримінальних правопорушень, зокрема за гарячими (свіжими) слідами, а також криміналістичного профілювання, криміналістичної ретроспекції, криміналістичного аналізу слідової картини.

Формальне правило «куди приведе слід, там і перебуває злочинець» розслідування злочинів на українських землях у добу Середньовіччя свідчить про чітке розуміння давніми українцями: лише за слідами (як матеріальними, так і ідеальними) можна зрозуміти те, що відбулося в минулому, з'ясувати, у якому напрямку зник злочинець, де саме його розшукувати. Це можливе винятково за умови застосування певних елементів сучасних загальнонаукових методів і прийомів пізнання (зокрема, спостереження, порівняння, розпізнавання, зіставлення, аналізу й синтезу, аналогії, висунення гіпотез, мисленнєвої реконструкції тощо), якими наші предки вправно послуговувалися вже понад десять століть тому.

Methods of Investigating Crimes in Ukrainian Lands in Middle Ages

Anatolii Starushkevych

This article purpose is to analyze methods of investigating crimes used in the Ukrainian

lands during the Middle Ages on the basis of the norms of customary law of «Vast Edition of Pravda», to clarify their role in the formation of the forensic doctrine of the methods of investigating criminal offenses (in particular, forensic methodology as a component of modern forensics). To achieve the set goal, the author used general scientific methods: observation, comparison, abstraction, analysis, synthesis, modeling, etc. A scientific analysis of the methods of investigating crimes regulated by the norms of «Vast Edition of Pravda» of the times of Kyivan Rus was carried out. It is noted that the methods of investigating crimes «call», «corpus» and «trace persecution» as complex procedural actions were aimed at searching for and prosecuting criminals, finding the stolen item. It is noted that the “call”, “corpus” and “trace persecution”, which were formed in pre-state society, in the judicial practice of community courts, based on the interaction of community members, became so effective that after formation of the state, they were used and developed by the vervny courts of Kievan Rus the Galicia-Volyn state, and later adopted by the successors of these bodies: kopny courts. In the “Vast Edition of Pravda” and the Statutes of the Grand Duchy of Lithuania, these methods of investigation were already established at the national level. The institution of customary law “sinking”, which was widespread at that time, made it possible to obtain forensically significant information about the criminal with the aim of pursuing him along ideal traces, appropriate in the event of non-detection, destruction or low informativeness of material traces. It is proven that the legal procedures of customary law («corpus», «trace persecution») became the basis for the development of modern methods of investigating criminal offenses on hot leads and on information about the subjects and objects of a criminal attempt, forensic analysis of the trace picture, forensic profiling, forensic retrospection. It is concluded that the transfer of experience in investigating crimes within the boundaries of one

territorial community from older members of the community to younger ones not only contributed to the improvement of skills in applying investigative methods, but also had a certain preventive effect on the participants in these legal actions, deterring them from committing offenses and concealing illegal actions known to them committed by other members of the community.

Keywords: investigation of crimes; trace persecution ; trace; corpus; call; turn; sinking; «Russkaya Pravda»; Supreme Court; kopny court; hot kopa; hot traces; fresh traces; investigation in Kyivan Rus.

Фінансування

Це дослідження не отримало жодного спеціального гранту від фінансових установ у державному, комерційному або некомерційному секторах.

Відмова від відповідальності

Засновники не грали жодної ролі у розробленні дослідження, добиранні й аналізуванні даних, рішенні про публікацію або підготовку рукопису.

Учасники

Автор зробив свій внесок винятково в інтелектуальну дискусію, що є основою цього документа, дослідження судової практики, написання та редагування, і бере на себе відповідальність за її зміст і тлумачення.

Декларація щодо конфлікту інтересів

Автор заявляє, що у нього відсутній конфлікт інтересів.

References

- Bedrii, M. M. (2010). Rozsliduvannia zlochyniv v ukrainskomu kopnomu sudochynstvi (XVI–XVIII st.) [Criminal Investigation in the Ukrainian «Kopna» Proceedings (XVI–XVIII Centuries)]. *Problemy zakonnosti*. Vyp. 111. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2010_111_36 [in Ukrainian].
- Bedrii, M. M. (2013). Zdiisnennia honinnia sli- du v ukrainskomu kopnomu sudochynstvi (XIV–XVIII st.) [Implementation of the per- secution of the track in the Ukrainian mop of proceedings (XIV–XVIII century)]. *Nau- kovy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia: Yurysprudentsiia*. № 6-2. T. 1. URL: [https://www.vestnik-pravo.mgu. od.ua/archive/juspradenc6-2-1/02.pdf](https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc6-2-1/02.pdf) [in Ukrainian].
- Bedrii, M. M. (2014). *Kopni sudy na ukrainskykh zemliakh u XIV–XVIII st.: istoriko-pravove doslidzhennia* [Kopny courts on Ukrainian lands in the XIV–XVIII centuries: historical and legal research] : monohrafiia. Lviv. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/MONOGRAFIJ_2018/876.pdf [in Ukrainian].
- Bohachuk, V. S. (2010). *Taktychni operatsii pry rozsliduvanni pidroblennia hroshei* [Tactical operations in the investigation of counter- feiting money] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv [in Ukrainian].
- Boiko, I. Y. (2010). *Formuvannia ta funktsionu- vannia derzhavno-pravovykh i samovriad- nykh instytutiv u Halychyni v skladi Polskoho korolivstva (1387–1569 rr.)* [Formation and functioning of state-legal and self-gover- ning institutions in Galicia as part of the Polish Kingdom (1387–1569)] : dys. ... d-ra yuryd. nauk. Lviv [in Ukrainian].
- Cherkaskyi, I. Yu. (1928). Hromadskyi (kopnyi) sud na Ukraini-Rusi XVI–XVIII vv. [Pub- lic (kopny) court in Ukraine-Rus XVI– XVIII centuries]. *Pratsi komisii dlia vyuchu- vannia istorii zakhidno-ruskoho ta vkrainskoho prava*. IX. Vyp. 4–5. URL: [https://irbis-nbuv. gov.ua/ulib/item/UKR0005665](https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0005665) [in Ukrainian].
- Chysnikov, V. M. (2017). *Syskna politsiia v Ukraini za chasiv Rosiiskoi imperii (1880–1917 rr.): istoriko-pravove doslidzhennia* [Investigative Police in Ukraine in Times of the Russian Empire (1880–1917): Historical and Legal Research] : dys. ... d-ra yuryd. nauk. Kyiv [in Ukrainian].
- Demchenko, G. V. (1894). *Nakazanie po Litov- skomu statutu v ego treh redakciyah (1529, 1566 i 1588 gg.)* [Punishment under the Li- thuanian Statute in its three editions (1529, 1566, 1588)]. Ch. 1. Kiev. URL: [https://surl.li/ kjpskj](https://surl.li/kjpskj) [in Russian].
- Havrylenko, O. A., Lohvynenko, I. A., Noviko- va, L. V. (2015). *Istoriia derzhavy i prava Ukrainy. Khrestomatiia-praktykum* [History of State and Law of Ukraine. Reader-practice] :

- navch. posib. Kharkiv. URL: <https://surl.lu/rdhvmv> [in Ukrainian].
- Hurbyk, A. (2013). *Pravovyi instytut «honinnia slidu» v kopnomu sudochynstvi ukrainskykh zemel Velykoho kniazivstva Lytovskoho* [The legal institute of the «trace persecution» in the «kop» legal proceedings on the Ukrainian lands of the Grand Duchy of Lithuania]. *Ukraina Lithuanica*. T. 2. URL: http://resource.history.org.ua/publ/UkrL_2013_2_9 [in Ukrainian].
- Kotiuk, O. I. (2013). *Pravomirnist slidchykh dii: umovy vyznachennia ta zasoby zabezpechennia* [Legality of investigative actions: conditions for determination and means of ensuring] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv [in Ukrainian].
- Krykun, Yu. S. (2009). *Zvychaieye pravo ukraintsiv u naukovykh doslidzhenniakh 1920-kh — na pochatku 1930-kh rokiv* [Customary law of Ukrainians scientific researches during the period from 1920 till the beginning of 1930 years] : dys. ... kand. ist. nauk. Kyiv. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0409U000855> [in Ukrainian].
- Kushynska, L. (1999). *Elementy zvychaievoho prava v «Ruskii Pravdi»* [Elements of customary law in the *Russkaya Pravda*]. *Istoriia Ukrainy*. T. 38 [in Ukrainian].
- Kushynska, L. A. (2008). *Zvychaieye pravo ta yoho evoliutsiia u skhidnoslov'ianskomu suspilstvi VI—XI st.* [Customary law and its evolution in EastSlavic society of the VI—XI centuries] : monohrafiia. Kyiv. URL: <https://surl.li/uoddcu> [in Ukrainian].
- Makarenko, O. V. (2011). *Zlochyny i pokarannia v pravi Ukrainskoi Hetmanskoï derzhavy 1648—1657 rr.* [Crime and Punishment in the Law of Ukrainian Hetman State 1648—1657] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv [in Ukrainian].
- Padokh, Ya. (1990). *Sudy i sudovy protses staroi Ukrainy. Narys istorii* [Courts and Legal Procedure of Old Ukraine. An Outline of the History]. Niu-Iork ; Paryzh ; Sidnei ; Toronto ; Lviv. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/9247/file.pdf> [in Ukrainian].
- Patiaka, O. O. (2006). *Hrodskiy sud u systemi vladnykh struktur Kyivskoho, Bratslavskoho ta Volynskoho voievodstv (druga polovyna XVI — persha polovyna XVII st.)* [The Grodno Court in the System of Power Structures of the Kyiv, Bratslav and Volyn Voivodeships (second half of the 16th – first half of the 17th century)] : dys. ... kand. ist. nauk. Kyiv. URL: <https://surl.li/dzbumo> [in Ukrainian].
- Saltevskej, M. V. (1989). *Raskrytie prestuplenij «po goryachim sledam»: ponyatiya i principy* [Disclosure of crimes «in hot pursuit»: concepts and principles]. *Problemy gosudarstva i prava Ukrainy* : temat. sb. nauch. tr. Kiev [in Russia].
- Shandra, R. S. (2010). *Voloske pravo ta osoblyvosti yoho zastosovuvannia na ukrainskykh zemliakh (XIII—XVIII st.)* [Volosian law and the peculiarities of its application in Ukrainian lands (13th—18th centuries)] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Lviv. URL: <https://surl.lu/wxcbou> [in Ukrainian].
- Shapirko, P. M. (2012). *Pravove rehuliuвання operativno-rozhukovoi diialnosti v Ukraini: zahalnoteoretychne doslidzhennia* [Legal regulation of operational and investigative activities in Ukraine: general theoretical research] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Odesa [in Ukrainian].
- Shevchuk, V. M. (2013). *Teoretychni osnovy formuvannia ta realizatsii taktychnykh operatsii u kryminalistytsi* [Theoretical bases of formation and realization of tactic operations in criminalistics] : avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk. Kharkiv. URI: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/17279> [in Ukrainian].
- Starushkevych, A. (2004). *Kryminalistychnе profiluвання: naukovе obgruntuvannia ta problemy vykorystannia u rozsliduvanni zlochyniv* [Forensic profiling: scientific substantiation and problems of use in the investigation of crimes]. *Pravo Ukrainy*. № 8 [in Ukrainian].
- Starushkevych, A. V. (2004). *Kryminalistychnyi analiz slidovoi kartyny seksualnykh vbyvstv* [Forensic analysis of the trail of sexual murders]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Yurydychni nauky*. Vyp. 60—62 [in Ukrainian].
- Starushkevych, A. V. (2009). *Metod poshuku zlochyntsyv z vykorystanniam vidomosteï pro predmety i obiekty zlochyynnoho zamakhu* [A method of searching for

- criminals using information about objects and targets of a criminal attempt]. *Ukrainska nauka XXI stolittia* : mat-ly piatoi vseukr. nauk.-prakt. internet-konf. Kyiv. Ch. 5 [in Ukrainian].
- Starushkevych, A. V. (2010). Mozhlyvosti vykorystannia metodu kryminalistychnoi retrospektsii pry rozsliduvanni zlochyniv [Possibilities of using the method of forensic retrospection in the investigation of crimes]. *Verkhovenstvo prava u protsesi derzhavotvorennia* : mat-ly mizhnar. nauk.-prakt. internet-konf. Ternopil. URL: https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=882 [in Ukrainian].
- Tishchenko, V. V. (2007). *Teoretychni i praktychni osnovy metodyky rozsliduvannia zlochyniv* [Theoretical and practical foundations of crime investigation methods] : monohrafiia. Odesa [in Ukrainian].
- Vashchuk, D. P. (2005). *Oblasni pryvilei Volyni ta Kyivshchyny: heneza i funktsionuvannia v druhii polovyni XV — pershii tretyni XVI st.* [Regional Privileges of Volyn and Kyiv Region: Genesis and Functioning in the Second Half of the 15th – the First Third of the 16th Centuries] : dys. ... kand. ist. nauk. Kyiv [in Ukrainian].
- Yakovliv, A. (1993). *Ukrainske pravo* [Ukrainian Law] / *Ukrainska kultura* [Ukrainian Culture] : lekts. za red. Dmytra Antonovycha // uporiadnyk S. V. Ulianovska; vst. st. I. M. Dziuby; pered. slovo M. Antonovycha; dodatky S. V. Ulianovskoi, V. I. Ulianovskoho. Kyiv. URL: <http://litopys.org.ua/cultur/cult.htm> [in Ukrainian].
- Yasinskij, M. (2002). «Selo» i «verv» Russkoj Pravdy [«Village» and «verves» of Russian Truth] / *Antolohiia ukrainskoi yurydychnoi dumky*. V 6 t. // redkol.: Yu. S. Shemshuchenko (holova) ta in. T. 2 : *Istoriia derzhavy i prava Ukrainy: Ruska Pravda* ; uporiadnyky: I. B. Usenko, T. I. Bondaruk, I. V. Muzyka, I. K. Omelchenko; vidp. red. I. B. Usenko. Kyiv [in Russian].
- Yusupov, V. V. (2018). *Kryminalistyka v Ukraini u XX — na pochatku XXI st. (istoryko-teoretychne doslidzhennia)* [Criminalistics in Ukraine in the twentieth – early twenty-first centuries (historical and theoretical research)] : dys. ... d-ra yuryd. nauk. Kyiv [in Ukrainian].

Старушкевич, А. (2025). Методи розслідування злочинів на українських землях у добу Середньовіччя. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 3 (40). С. 12–26. DOI: [10.32353/khrife.3.2025.02](https://doi.org/10.32353/khrife.3.2025.02).

Детермінація протидії розслідуванню та зловживання процесуальними правами

Влада Гусева ^{*а}, Олександр Таркан ^{**б}

^{*} Д-ка юрид. наук, Навчально-науковий інститут № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ, м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8614-1573>, e-mail: v.guseva989@ukr.net

^{**} Канд. юрид. наук, докторант ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»,
м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-4083-6103>,
e-mail: oleksandrtarkan7@gmail.com

^а Написання оригінального рукопису, адміністрування проєкту, методологія.

^б Написання оригінального рукопису, ресурси, формальний аналіз.

DOI: [10.32353/khrife.3.2025.03](https://doi.org/10.32353/khrife.3.2025.03) УДК 343.985(477)

Надійшло 15.08.2025 / Рецензовано 25.08.2025 / Прийнято до друку 24.09.2025 /
Доступно онлайн 30.09.2025

Мета статті — визначити передумови й закономірності виникнення та розвитку таких явищ, як протидія розслідуванню і зловживання правами у правозастосовній діяльності, а також їхні ознаки. Реалізацію поставленої мети забезпечено завдяки застосуванню комплексу загальнонаукових, спеціальних і філософських методів дослідження (зокрема, моделювання, діалектичного, системно-структурного й порівняльного аналізу). Узагальнено, що протидія розслідуванню є складним, динамічним і багатоаспектним явищем, яке формується в умовах кримінального конфлікту та виявляється у цілеспрямованій поведінці осіб, зацікавлених у приховуванні фактичних обставин кримінального правопорушення. Її діяльнісний бік полягає у вчиненні як активних, так і пасивних дій, що впливають на перебіг та результати досудового розслідування. З'ясовано, що протидія не має хаотичного характеру, її здійснюють у межах певного механізму, який містить три етапи: 1) підготовка, 2) активна реалізація впливу на джерела доказової інформації та 3) приховування слідів учинених дій. Водночас механізм протидії є варіативним і залежить від стадії кримінального провадження, обраних тактичних прийомів та наявності корупційних, організаційних і соціальних

зв'язків. Обґрунтовано, що структурними компонентами криміналістичної характеристики протидії розслідуванню є: 1) суб'єкти протидії, їхні мотиви й об'єкти впливу; 2) типові форми та способи протидії і їхній вплив на джерела доказової інформації; 3) ознаки застосування конкретних способів, відображені у предметному середовищі й поведінці суб'єктів. Доведено доцільність вивчення саме зовнішніх виявів протидії (матеріальних, цифрових та ідеальних слідів), оскільки вони є головним джерелом для моделювання механізмів злочинної протидії і вироблення ефективних тактичних рішень. З'ясовано, що протидія розслідуванню має конфліктну природу, яка виявляється у зіткненні протилежних цілей учасників кримінального провадження. Це не лише конфлікт між слідчим і підозрюваним, а й взаємодія з прокурором, свідками, понятими, експертами та іншими учасниками процесу. Таке середовище формує напружену слідчу ситуацію, яка потребує від слідчого високого рівня професійної адаптивності. Особливо небезпечною є протидія в умовах організованої злочинної діяльності, яка характеризується наявністю внутрішньої структури, фінансових ресурсів, технічного забезпечення та кадрової підтримки. Доведено, що криміналістична характеристика протидії розслідуванню має бути інтегрована як окремий компонент у структуру методики розслідування тих видів кримінальних правопорушень, для яких є характерною активна протидія. Такий підхід має ґрунтуватися на: 1) аналізуванні типових способів і механізмів протидії; 2) дослідженні суб'єктно-рольової структури протидії; 3) вивченні змін у слідчому комплексі, зумовлених цілеспрямованим впливом на докази.

Ключові слова: досудове розслідування; протидія розслідуванню; слідча діяльність; подолання протидії розслідуванню; зловживання правами; детермінанти.

Постановка наукової проблеми

Сучасний розвиток кримінального процесуального права України та правозастосовної діяльності відбувається в умовах актуалізації проблеми забезпечення балансу між реалізацією учасниками провадження наданих їм прав і недопущенням користування цими правами у спосіб, що перешкоджає досягненню завдань кримінального судочинства. Одними з найбільш суперечливих виявів такої диспропорції

є протидія розслідуванню та зловживання процесуальними правами, які постають як складні багаточинникові явища, що зумовлюють порушення засад верховенства права, змагальності, розумності строків провадження тощо.

Особливу складність становить відмежування легітимної реалізації процесуальних прав від зловживань, визначення меж допустимого застосування тактичних прийомів стороною захисту чи обвинувачення тощо. У цьому контексті детермінація є ключовим методологіч-

ним інструментом, який дає змогу з'ясувати чинники, що породжують ці явища, сприяють їх існуванню, масштабуванню та еволюції: від прогалин і суперечностей законодавства до психологічних і організаційних чинників поведінки учасників кримінального процесу.

Отже, наукова проблема полягає у необхідності з'ясувати закономірності виникнення та розвитку протидії розслідуванню і зловживання процесуальними правами, виявити їхні об'єктивні та суб'єктивні передумови й ознаки.

Мета статті

Визначити передумови й закономірності виникнення та розвитку таких явищ, як протидія розслідуванню і зловживання правами у правозастосовній діяльності, а також їхні ознаки.

Методи дослідження

Для досягнення поставленої мети застосовано комплекс загальнонаукових, спеціальних і філософських методів, що забезпечили всебічне розкриття сутності, ознак та детермінант протидії розслідуванню і зловживання процесуальними правами.

Діалектичний метод створив теоретичне підґрунтя для розгляду цих явищ як динамічних і суперечливих процесів, що розвиваються у взаємодії з рештою елементів кримінального судочинства. Завдяки цьому підходу простежено внутрішню логіку їхньої еволюції в межах конфлікту між інтересами держави та прагненням учасників процесу уникнути кримінальної відповідальності.

Системно-структурний аналіз допоміг виокремити основні елементи протидії та зловживань, визначити їхню функціональну роль, взаємозв'язки та вплив на результати кримінального провадження. Це дало змогу обґрунтувати

структуру криміналістичної характеристики досліджуваних явищ, яка охоплює суб'єктів, мотиви, способи, об'єкти впливу й результативні наслідки.

Функціонально-діяльнісний підхід сприяв інтерпретуванню протидії та зловживань як усвідомленої діяльності, що має власну логіку, мету й етапність. Це допомогло схарактеризувати діяльнісну природу явищ, спрямованих на перешкоджання виконанню завдань кримінального провадження, як системі дій або бездіяльності.

Значну роль у дослідженні відіграв метод моделювання, завдяки якому відтворено уявні конструкції механізмів протидії та зловживань, типові ситуації їх реалізації і сценарії взаємодії учасників процесу. Це дало змогу змодельовати зміни в доказовій базі й тактичні наслідки впливу цих явищ, а також передбачити можливі напрями їх подолання.

На етапі теоретичного осмислення активно послуговувалися контент-аналізом наукової літератури, що допомогло виявити відсутність у фахівців єдності щодо визначення понять «протидія розслідуванню» і «зловживання процесуальними правами», виокремити розбіжності в підходах учених, а також окреслити актуальні напрями наукової дискусії.

Порівняльно-правовий метод сприяв аналізуванню різних форм вияву явищ протидії у різних групах кримінальних правопорушень, з'ясуванню залежності цих форм від процесуального статусу учасників, рівня організованості злочинної діяльності й особливостей нормативного регулювання.

Дослідження також спиралося на емпіричний метод, що полягав у цьому разі в аналізуванні матеріалів кримінальних проваджень, судових рішень, протоколів слідчих дій, а також результатів опитувань і анкетування практиків — слідчих,

прокурорів та адвокатів. Це дало змогу виокремити найбільш поширені форми протидії та зловживань і наповнити теоретичні висновки конкретним змістом.

Поеднання методів логічного аналізу й синтезу сприяло інтегруванню здобутих результатів у єдину систему наукових положень, завдяки чому логічно обґрунтовано криміналістичну характеристику протидії розслідуванню та зловживання процесуальними правами, визначено їхнє місце у структурі методики розслідування, а також узагальнено форми, способи, ознаки й суб'єктів цих явищ як цілісного об'єкта дослідження.

Загалом застосування зазначених методів дало змогу не лише розкрити сутність і зміст досліджуваних явищ, а й сформулювати практично орієнтовані рекомендації щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства та підвищення ефективності діяльності органів досудового розслідування і суду.

Аналіз основних досліджень і публікацій

У науковій літературі феномени протидії розслідуванню та зловживання правами розглянуто переважно фрагментарно: або окремо проаналізовано протидію досудовому розслідуванню, або увагу акцентовано на процесуальних зловживаннях сторін.

Науковці наголошують на тому, що у практиці правозастосування до сьогодні існує багато форм протидії, які не охоплені чинною системою юридичних засобів впливу (заборонних приписів) і тому фактично залишаються поза межами регулятивного поля та не є підставою для притягнення до юридичної відповідальності.

У другій половині XX століття суттєвий внесок у дослідження цієї проблематики зробили В. Бахін, В. Берназ, В. Гончаренко, А. Іщенко, Н. Карпов, В. Коновалова, В. Корж, В. Кузьмічов, В. Лисиченко, Ф. Сокиран, В. Тертишнік, М. Шумило та ін. Саме їхні напрацювання створили підґрунтя для глибшого пізнання феномена протидії розслідуванню злочинів, дали змогу систематизувати найбільш поширені її вияви й виробити орієнтири для пошуку результативних механізмів її подолання.

Від початку 2000-х років наукова спільнота почала активно вивчати проблематику протидії розслідуванню як цілісний феномен: сформували концептуальні підходи до розкриття його сутності, окреслили характерні форми вияву, виокремили низку специфічних ознак, обумовлених особливостями окремих видів або груп кримінальних правопорушень. Значний внесок у дослідження цих тем зробили такі автори: О. Александренко¹, В. Варцаба², І. Грицюк³, К. Гутнік⁴,

- 1 Александренко О. В. Криміналістичні проблеми подолання протидії розслідуванню : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2004. 20 с. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/handle/123456789/13980> (дата звернення: 10.08.2025).
- 2 Варцаба В. М. Розслідування злочинів організованих злочинних груп (тактико-психологічні основи) : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2003. 181 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0404U000656> (дата звернення: 10.08.2025).
- 3 Грицюк І. В. Протидія розслідуванню злочинів у сфері оподаткування : дис. ... канд. юрид. наук. Ірпінь, 2012. 259 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0412U004215> (дата звернення: 10.08.2025).
- 4 Гутнік К. В. Розслідування злочинів в умовах протидії, яка чиниться з використанням соціальної напруженості : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2010. 20 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/98663966-1f6e-42ae-89a9-4e7a4f3f8ccc/content> (дата звернення: 10.08.2025).

Р. Мудрецький⁵, В. Піддубний⁶, В. Плетенець⁷, О. Ромців⁸, В. Трепак⁹, М. Чесакова¹⁰, Р. Шехавцов¹¹, Б. Щур¹² та ін. Водночас, незважаючи на вагомість здобутих результатів, до сьогодні відсутній комплексний підхід, який дав би змогу визначити детермінанти цих явищ, з'ясувати їх взаємозв'язок і вплив на ефективність кримінального провадження. Саме об'єднання в межах єдиного дослідження проблематики протидії розслідуванню та недоброчесної процесуальної активності сторін здатне розкрити внутрішню логіку їх виникнення та існування, а також допомогти виробити адекватні засоби їх подолання.

Викладення основного матеріалу дослідження

На особливу увагу в сучасних умовах боротьби зі злочинністю заслуговує протидія спробам зацікавлених осіб впливати на перебіг досудового розслідування та судового розгляду. Нейтралізація таких спроб гарантією дотримання принципів справедливості й законності. Це потребує комплексного переосмислення напрацьованих методик, їх узагальнення та критичного оцінювання. Такий методологічний підхід відкриває можливості для формування нових напрямів наукових досліджень і створення ефективних

- 5 Мудрецький Р. В. Подолання протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях : дис. ... канд. юрид. наук. Кривий Пир, 2019. 263 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0420U100095> (дата звернення: 10.08.2025).
- 6 Піддубний В. В. Подолання протидії розслідуванню злочинів економічної спрямованості : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2020. 260 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0420U100568> (дата звернення: 10.08.2025).
- 7 Плетенець В. М. Теоретичні та праксеологічні засади подолання протидії досудовому розслідуванню : монографія. Одеса, 2020. 424 с. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/6404> (дата звернення: 10.08.2025).
- 8 Ромців О. І. Особливості подолання протидії під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності : дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2016. 226 с. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/dissertation/1817/disromtsivovi.pdf> (дата звернення: 10.08.2025).
- 9 Трепак В. М. Розкриття та розслідування хабарництва, вчинюваного суддями, та подолання протидії засобами оперативно-розшукової діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 19 с.
- 10 Чесакова М. С. Протидія розслідуванню злочинів та шляхи її подолання на стадії досудового розслідування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2019. 23 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0419U005608> (дата звернення: 10.08.2025).
- 11 Шехавцов Р. М. Форми та способи протидії розслідуванню злочинів та засоби їх подолання (за матеріалами кримінальних справ про вимагання, вчинені організованими групами, злочинними організаціями) : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2003. 238 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0404U000411> (дата звернення: 10.08.2025) ; Лисиченко В. К., Шехавцов Р. М. Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями : монографія. Вид. 2-ге, перероб. та допов. Луганськ, 2012. 342 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/246/1/Shekhavtsov_monograf.pdf (дата звернення: 10.08.2025).
- 12 Щур Б. В. Тактика усунення протидії розслідуванню злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2005. 195 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0405U000648> (дата звернення: 10.08.2025).

практичних рекомендацій, спрямованих на підвищення результативності діяльності органів правопорядку. У цьому процесі юридична наука виконує свою фундаментальну функцію — розробляє механізми захисту й відновлення прав людини та громадянина, що безпосередньо відповідає вимогам Конституції України й міжнародних правових стандартів.

Протидію розслідуванню в сучасному кримінальному процесі розглядають як складне, динамічне та багатогранне явище, що виникає в умовах кримінального конфлікту й полягає в цілеспрямованій поведінці осіб, зацікавлених у приховуванні фактичних обставин кримінального правопорушення. Під протидією розслідуванню розуміють свідому діяльність учасників кримінального провадження або сторонніх осіб, спрямовану на створення штучних перешкод з'ясуванню істини у справі, нейтралізацію або спотворення доказової інформації і, зрештою, уникнення кримінальної відповідальності. Протидію втілюють як в активних діях, так і в бездіяльності, що ускладнює роботу правоохоронних органів і знижує ефективність кримінального переслідування.

Сутність протидії полягає у протистоянні різних інтересів: з одного боку — держави, що прагне реалізувати в повному обсязі завдання кримінального провадження, а з іншого — осіб, які намагаються уникнути викриття, кримінального переслідування або покарання. Протидію реалізують у перешкоджанні збиранню, перевірці й оцінюванню доказів; у впливі на свідків, експертів або інших учасників про-

цесу; у фальсифікації відомостей і створенні хибної слідової картини.

Механізм протидії зазвичай містить триєдину послідовність: 1) підготовка до протидії, 2) активна реалізація впливу на джерела доказової інформації та 3) приховування слідів учинених дій. Таку діяльність іноді провадять одноосібно, але особливо небезпечною є протидія з боку організованих злочинних угруповань, які мають значні ресурси, зокрема фінансові, а також технічні можливості й корупційні зв'язки.

Протидія розслідуванню злочинів закономірно виникає з прагнення правопорушників уникнути кримінальної відповідальності, вплинути на перебіг досудового розслідування та унеможливити виконання завдань кримінального провадження. Як зазначено вище, це явище трактують як свідому й цілеспрямовану діяльність учасників кримінального процесу або сторонніх осіб, спрямовану на створення штучних перешкод для збирання, перевірки та оцінювання доказів, а також на нейтралізацію або спотворення інформації, що має доказове значення.

Форми реалізації протидії можуть бути як активними (фальсифікація доказів, тиск на свідків або експертів, підкуп, створення конспіративних структур), так і пасивними (затягування слідчих дій, відмова від співпраці, невиконання процесуальних обов'язків); можуть мати як епізодичний, так і системний характер (що найчастіше характерне для діяльності організованих злочинних угруповань зі значними фінансовими, технічними й корупційними ресурсами).

Аналізування наукових джерел¹³ і судової практики дає змогу виокремити

13 Александренко О. В. Зазнач. твір. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/handle/123456789/13980> (дата звернення: 10.08.2025) ; Ромців О. І. Зазнач. твір. URL: <https://lpu.ua/sites/default/files/2020/dissertation/1817/disromtsivoi.pdf> (дата звернення: 10.08.2025) ; Мудрецький Р. В. Зазнач. твір. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0420U100095> (дата звернення: 10.08.2025) ; Чесакова М. С. Зазнач. твір. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0419U005608> (дата

низку головних детермінант протидії розслідуванню, які зумовлюють її поширеність та складність подолання.

Головні детермінанти протидії розслідуванню

1. *Індивідуально-мотиваційні*, пов'язані з особистим прагненням підозрюваного або обвинуваченого уникнути кримінальної відповідальності, зберегти власну свободу, репутацію або матеріальні ресурси; мотивом є страх перед покаранням або соціальною стигматизацією.
2. *Соціально-психологічні*: підтримка з боку найближчого оточення, солідарність кримінального середовища, недовіра до правоохоронних органів і суду, що стимулює вдаватися до незаконних практик; конфліктний характер кримінального процесу також провокує стори до пошуку «слабких місць» у процедурі для перешкоджання з'ясуванню істини.
3. *Організаційно-інституційні*: корупційні зв'язки у правоохоронних і судових органах, слабкість механізмів процесуального контролю, недостатня ефективність діяльності прокуратури або адвокатури у сфері протидії зловживанням створюють сприятливе середовище для протидії розслідуванню.
4. *Криміногенні*. Особливу небезпеку становить організований характер злочинності. Злочинні угруповання створюють власні структури «розвідки» і «контррозвідки», формують фінансові фонди для підкупу посадових осіб, застосовують міжнародні канали для уникнення відповідальності, що надає

протидії системності та витонченості.

5. *Процесуально-правові*. Вагомим джерелом протидії є прогалини й суперечності у кримінальному процесуальному законодавстві. Відсутність чітких правових меж між правом на захист і протидією розслідуванню, нечіткість термінів (наприклад, «зволікання»), а також надмірна тривалість розслідування створюють простір для маніпулювання.
6. *Технологічні*. Розвиток цифрових технологій відкриває нові можливості для приховування або фальсифікації доказів, маніпулювання електронною інформацією, користування криптовалютами, анонімними засобами комунікації та спеціалізованими програмами у протидії розслідуванню.

Отже, протидія розслідуванню є не випадковим явищем, а закономірним елементом кримінального процесу, що має багаточинниковий характер. Її виникнення та розвиток обумовлені поєднанням індивідуальних, соціальних, інституційних, криміногенних, правових і технологічних чинників. Усвідомлення детермінант протидії дає змогу сформувати цілісну картину механізму цього явища й розробити ефективні тактичні алгоритми його подолання, що є необхідною умовою вдосконалення методики розслідування кримінальних правопорушень і зміцнення системи правосуддя загалом.

Отже, детермінанти протидії розслідуванню є багаторівневими та взаємопов'язаними. На індивідуальному рівні вони зумовлені прагненням підозрюваного або обвинуваченого уникнути кримінальної відповідальності,

зберегти майнові або соціальні ресурси. На соціальному рівні протидію підсилено підтримкою найближчого оточення, корумпованими зв'язками у правоохоронних і судових органах. Організований характер злочинності надає протидії системності, що втілюється у створенні спеціальних структур внутрішньої конспірації, механізмів «розвідки» і «контррозвідки», формуванні фінансових фондів для підкупу та застосуванні міжнародних каналів з метою ухилення від кримінальної відповідальності. Процесуальні чинники також відіграють вагомий роль, оскільки затягування досудового розслідування, наявність процесуальних конфліктів між слідчим, прокурором, свідками й експертами створює сприятливе середовище для активної протидії. Технологічний розвиток сприяє користуванню новими засобами приховування інформації, цифровими маніпулюваннями та іншими інноваційними прийомами.

Отже, протидія розслідуванню є не хаотичним або випадковим явищем, а закономірним елементом кримінальної активності, що потребує комплексного криміналістичного вивчення. Її характеристика має містити визначення суб'єктного складу, мотивів і об'єктів впливу, форм і способів реалізації, ознак їх застосування і наслідків. Урахування цих елементів дасть змогу побудувати ефективні моделі механізму протидії та розробити дієві тактичні алгоритми її подолання, що також є необхідною умовою вдосконалення методики розслідування кримінальних правопорушень.

Окреслюючи сутність зловживання процесуальними правами у кримінальному провадженні, доцільно зауважити, що воно є свідомим і цілеспрямованим послуговуванням учасниками процесу наданими їм законом правами у спосіб, який суперечить призначенню

цих прав. Формально ґрунтуючись на нормах кримінального процесуального законодавства, таке послуговування фактично набуває протиправного характеру, оскільки спрямоване на створення штучних перешкод для реалізації завдань кримінального провадження, затягування його строків, спотворення доказової бази або імітування правомірної поведінки. Отже, зловживання процесуальними правами деформує зміст самої ідеї забезпечення права на захист, перетворюючи правові можливості на інструмент протидії слідству або суду.

Вивчення наукових джерел дає змогу визначити низку провідних детермінант зловживання процесуальними правами. Передусім вони мають правовий характер: недосконалість законодавства, наявність прогалин і суперечностей у нормах, відсутність чітко окреслених меж між допустимим і неправомірним застосуванням процесуальних прав. Організаційно-інституційні чинники також відіграють істотну роль (зокрема, низький рівень процесуальної дисципліни окремих учасників провадження, формальний характер судового контролю, недостатня ефективність діяльності адвокатури та прокуратури у сфері протидії зловживанням).

До соціально-психологічних чинників належать прагнення учасників процесу, насамперед сторони захисту, уникнути кримінальної відповідальності у будь-який спосіб, застосування зловживань як тактичного інструмента протидії обвинуваченню, а також поширена недовіра до об'єктивності й неупередженості органів досудового розслідування та суду. Важливим детермінантом є також криміногенна ситуація, що характеризується високим рівнем організованості злочинних угруповань, їхнім прагненням системно послуговуватися процесуальними зловживаннями як

елементом стратегії уникнення відповідальності, а також корупційними зв'язками у правоохоронних і судових органах, які фактично легітимізують або приховують такі практики¹⁴.

У межах цього дослідження пропонуємо звернутися до класифікації зловживань процесуальними правами й повноваженнями, що враховує особливості сучасної судової практики, національного та міжнародного досвіду, а також результати проведеного емпіричного аналізу.

Класифікації зловживань процесуальними правами й повноваженнями

За суб'єктом зловживання поділяють на вчинені:

- 1) стороною захисту — численні однотипні скарги, повторні відводи, регулярна зміна захисників, затягування ознайомлення з матеріалами (див. ухвалу Вищого антикорупційного суду від 20.11.2024 р. у справі № 991/9167/24¹⁵);
- 2) стороною обвинувачення — ненадання своєчасного доступу до матеріалів розслідування;

- 3) іншими учасниками процесу (потерпілим, цивільним позивачем, свідками);
- 4) судом — системне відкладання розгляду справи, надмірний формалізм.

За метою зловживання пов'язані із таким:

- 1) затягуванням розгляду справи;
- 2) маніпулюванням доказами або процесуальними механізмами (див. постанову Касаційного кримінального суду (далі — ККС) Верховного Суду від 11.05.2021 р. у справі № 554/726/17¹⁶);
- 3) дискредитацією або упередженням щодо складу суду чи органу розслідування;
- 4) повторним оскарженням уже вирішених питань (див. постанову ККС Верховного Суду від 14.12.2023 р. у справі № 296/3509/23¹⁷).

За наслідками зловживання негативно впливають на таке:

- 1) строки розгляду справи (наприклад, зловживанням є подання клопотання про зміну сьомого захисника)¹⁸;
- 2) дотримання принципу рівності сторін;

14 Удалова Л. Д., Хабло О. Ю. Зловживання у сфері кримінального процесу : монографія. Київ, 2010. 176 с. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5274299e-57fe-4eaf-a820-a2b1ff8e900c/content> (дата звернення: 10.08.2025) ; Луспеник Д. Д. Зловживання процесуальними правами: законодавча регламентація, способи виявлення та шляхи протидії. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2015. № 6 (27). С. 150—156. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chcks_2015_6_12 (дата звернення: 10.08.2025).

15 Ухвала ВАКС від 20.11.2024 р. Справа № 991/9167/24. Провадж. № 1-кп/991/103/24 / ЄДРСР : вебсайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123224642> (дата звернення: 10.08.2025).

16 Постанова ККС Верховн. Суду від 11.05.2021 р. Справа № 554/726/17. Провадж. № 51-5038км20 / Там само. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96978260> (дата звернення: 10.08.2025).

17 Те саме від 14.12.2023 р. Справа № 296/3509/23. Провадж. № 51-3497ск23 / Там само. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115654586> (дата звернення: 10.08.2025).

18 Ухвала Льв. апеляц. суду від 03.12.2021 р. Справа № 305/188/17. Провадж. № 11-кп/811/540/21 / Там само. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101708382> (дата звернення: 10.08.2025).

- 3) матеріальні й нематеріальні витрати учасників (на експертів та ін.);
- 4) дотримання права на справедливий суд (зловживання правом на оскарження з метою оминуті принцип правової визначеності);
- 5) репутацію учасників або суду (дискредитація честі й гідності, образливі висловлювання, публічний тиск, медіакампанії).

За предметною ознакою визначають такі зловживання:

- 1) які шкодять усьому провадженню;
- 2) інституційні, спрямовані на окремі механізми.

За характером дій зловживання поділяють на:

- 1) активні — подання численних клопотань, скарг, заяв;
- 2) пасивні — бездіяльність, неявка, умисне неусунення недоліків апеляційних скарг.

За нормативним закріпленням зловживання зачіпають:

- 1) права або повноваження, прямо передбачені нормою (наприклад, право на відвід);
- 2) права, реалізації яких прямо не закріплено, але й не заборонено (наприклад, тривалий інтервал між судовими засіданнями).

За ступенем впливу зловживання є такими:

- 1) що реально перешкоджають провадженню;
- 2) які лише частково впливають на розгляд;
- 3) не мають істотного впливу, однак спричиняють ризик дестабілізації процесу.

За стадіями кримінального провадження зловживання припадають на:

- 1) етап унесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань;
- 2) час досудового розслідування;
- 3) стадію судового провадження¹⁹.

Запропонована класифікація дає змогу систематизувати різні вияви зловживань правами й повноваженнями за головними критеріями — суб'єктом, метою, наслідками, предметною ознакою, характером дій, нормативним підґрунтям, ступенем впливу та стадією процесу. Такий підхід не лише унаочнює багатовимірність цього явища, а й створює підґрунтя для розроблення ефективних механізмів із запобігання зловживанням у кримінальному провадженні, реагування на них і їх правового врегулювання.

На підставі проведеного аналізу (зокрема, форм зловживання) можна виокремити детермінанти зловживання процесуальними правами у кримінальному провадженні, які зумовлюють його поширеність і складнощі у протидії цьому явищу.

Детермінанти зловживання процесуальними правами у кримінальному провадженні

1. Нормативно-правові

1.1. Прогалини кримінального процесуального законодавства (відсутність у Кримінальному процесуальному кодексі України²⁰ (далі — *КПК України*) загальної засади про заборону зловживання правами, хоча її закріплено в інших галузях процесу).

19 Вознюк О. Л. Зловживання процесуальними правами у кримінальному провадженні : дис. ... д-ра філос. в галузі права. Київ, 2025. 240 с. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/def0bfc2-5814-4c68-8077-6249c1134010/content> (дата звернення: 10.08.2025).

20 Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 12.08.2025).

- 1.2. Нечіткість окремих правових конструкцій (наприклад, терміна «зволікання» у ст. 290 КПК України²¹), що створює умови для маніпулювання.
 - 1.3. Формальна правомірність дій (закон не завжди передбачає правові наслідки недоброчесної поведінки сторін).
2. *Суб'єктивно-поведінкові*
- 2.1. Умисний характер дій — зловживання завжди є результатом свідомого вибору сторони з метою створення перешкод.
 - 2.2. Свобода розсуду суб'єкта — наявність широкої дискреції у застосуванні наданих прав дає змогу застосовувати їх не за призначенням.
 - 2.3. Тактична та стратегічна мотивація — прагнення сторони здобути перевагу у процесі за допомогою затягування провадження, створення штучних перешкод або тиску на іншу сторону.
3. *Інституційно-організаційні*
- 3.1. Недостатня ефективність судового контролю (суди не завжди застосовують процесуальні запобіжники для врівноваження прав сторін).
 - 3.2. Корупційні ризики — можливість застосування зловживань як інструмента для маніпулювання результатами провадження.
 - 3.3. Відсутність дисциплінарних наслідків для адвокатів або інших учасників, які систематично вдаються до зловживань.
4. *Соціально-психологічні*
- 4.1. Поведінкові девіації (наприклад, кверулянтство (від лат. *querulus* — той, хто скаржиться), що виявляється у патологічній потребі звертатися до суду та брати участь у процесах).
 - 4.2. Низький рівень правової культури учасників процесу — користування процесуальними правами як інструментом тиску або маніпулювання замість реалізації їхнього призначення.
 - 4.3. Конфліктність кримінального процесу — протиставлення сторони захисту й обвинувачення, що стимулює пошук тактичних «слабких місць» у процедурі.
5. *Практично-прикладні*
- 5.1. Наявність широкого арсеналу процесуальних можливостей (право на ознайомлення з матеріалами, заміну захисника, повторні відводи, клопотання тощо), які можуть застосовувати як інструменти протидії.
 - 5.2. Недосконалість механізмів запобігання — відсутність чітких процедур щодо визнання дій зловживанням і негайного реагування на них.
 - 5.3. Міжнародний вплив — практика Європейського суду з прав людини (далі — *ЄСПЛ*), за якою слід дотримувати балансу між правом на захист і неприпустимістю процесуальних диверсій, але яка водночас ускладнює правозастосування.
- Отже, детермінанти зловживання правами поєднують нормативні прогалини, умисні тактичні дії сторін, організаційні слабкості судового контролю, соціально-психологічні чинники та практичні можливості для маніпулювання. Їхня взаємодія формує передумови для поширення процесуальних

21 Кримінальний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 12.08.2025).

диверсій і затягування кримінальних проваджень.

Узагальнимо викладене вище: сутність зловживання процесуальними правами у кримінальному провадженні полягає в умисному й несумлінному користуванні учасниками процесу наданими їм законом правами у спосіб, що суперечить цільовому призначенню цих прав і спричиняє штучні перешкоди ефективному та справедливому розгляду справи. Таке зловживання часто втілюють у затягування процесу, ускладнення доступу інших учасників до реалізації їхніх прав, перевантаження роботи суду або введення в оману сторони обвинувачення й суду. У науковій літературі це явище іноді визначають терміном «процесуальна диверсія», що підкреслює його деструктивний, а не правозахисний характер.

Водночас порушена проблема є багатовимірною: з одного боку, відсутність чіткого нормативного закріплення заборони зловживання процесуальними правами у КПК України створює можливості для широкого застосування таких практик; з іншого боку, практика ЄСПЛ і позиції ККС Верховного Суду фактично екстраполюють загальноправовий принцип заборони зловживання правом у сферу кримінального провадження²².

Детермінанти зловживання процесуальними правами можна умовно об'єднати в кілька груп:

- 1) *правові* — недосконалість законодавства, наявність прогалин і суперечностей у КПК України, відсутність чіткого визначення поняття «зловживання процесуальними правами» та відповідних правових наслідків;

- 2) *організаційно-інституційні* — формальний характер судового контролю, недостатня ефективність реагування прокурора й суду на випадки процесуальних диверсій, низький рівень процесуальної дисципліни;
- 3) *соціально-психологічні* — прагнення сторони захисту уникнути кримінальної відповідальності у будь-який спосіб, застосування тактичних маневрів для затягування процесу, недовіра до об'єктивності органів слідства й суду;
- 4) *криміногенні* — активна участь організованих злочинних угруповань, які послуговуються процесуальними механізмами для захисту своїх членів від відповідальності; корупційні зв'язки, що фактично легітимізують зловживання.

Саме тому зловживання процесуальними правами у кримінальному провадженні становить особливу форму протиправної поведінки, яка, залишаючись у формальних межах закону, підриває засади справедливого судочинства та суперечить принципу верховенства права. Виявлення його детермінантів свідчить, що протидія будь-яким виявам зловживання можлива лише за допомогою комплексного підходу: удосконалення кримінального процесуального законодавства, підвищення рівня судового контролю та формування сталої практики реагування на процесуальні диверсії з урахуванням стандартів ЄСПЛ.

Отже, зловживання процесуальними правами у кримінальному провадженні слід розглядати як складне багаточинникове явище, сутність якого полягає у користуванні правовими можливостями з протиправною метою,

22 Розумовський О. Зловживання процесуальними правами за чинним кримінальним процесуальним законодавством України. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 4. С. 250. DOI: [10.32849/2663-5313/2021.4.38](https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.4.38) (дата звернення: 10.08.2025).

а детермінанти охоплюють як внутрішньосистемні недоліки кримінального процесуального законодавства й організації провадження, так і ширші соціально-психологічні та криміногенні чинники, що формують умови для поширення такої негативної практики.

Висновки

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що протидія розслідуванню та зловживання процесуальними правами є взаємопов'язаними багатовимірними явищами, які істотно впливають на ефективність кримінального провадження. Їх спільною ознакою є застосування процесуальних можливостей не для досягнення законної мети, а для створення штучних перешкод у з'ясуванні істини, що підриває засади верховенства права, змагальності й розумності строків розгляду справи.

Визначено, що ці явища мають комплексний характер і зумовлені такими детермінантами:

- *нормативно-правовими* — прогалинами й суперечностями в законодавстві, відсутністю чіткої заборони зловживання процесуальними правами;
- *організаційно-інституційними* — низьким рівнем процесуальної дисципліни, формальним характером судового контролю, корупційними ризиками;
- *соціально-психологічними* — прагненням уникнути кримінальної відповідальності у будь-який спосіб, застосуванням тактичних маневрів для затягування процесу, недовірою до об'єктивності органів слідства й суду;
- *криміногенними* — участю організованих злочинних угруповань, їхніми ресурсами та зв'язками,

що систематизують і посилюють протидію;

- *технологічними* — цифровими інструментами для приховування або спотворення доказів, маніпулюванням з даними й комунікаціями.

Важливим науковим результатом є з'ясування того, що протидія розслідуванню та зловживання процесуальними правами не є хаотичними або випадковими явищами. Вони мають власну внутрішню логіку, сформовану під впливом комплексу детермінант і реалізовану в різних формах — від епізодичних дій до системної діяльності організованих злочинних структур.

Зважання на виявлені чинники має суттєве значення для вдосконалення методики розслідування кримінальних правопорушень, розроблення алгоритмів нейтралізації протидії розслідуванню та процесуальних зловживань, а також для формування дієвих правових механізмів запобігання цим явищам. Розв'язання порушеної проблеми потребує комплексного підходу, який має ґрунтуватися на вдосконаленні кримінального процесуального законодавства, підвищенні ефективності судового контролю, а також виробленні сталої судової практики, яка забезпечить баланс між правом на захист і неприпустимістю застосування процесуальних прав як інструмента протидії правосуддю.

Determination of Counteraction to Investigation and Abuse of Procedural Rights

Vlada Husieva, Oleksandr Tarkan

This article purpose is to determine prerequisites and regularities of the emergence and development of such phenomena as resistance to investigation and abuse of rights

in law enforcement activities, as well as their signs. Implementation of the set goal is ensured through the use of a complex of general scientific, special and philosophical research methods (in particular, modeling, dialectical, system-structural and comparative analysis). It is summarized that resistance to investigation is a complex, dynamic and multifaceted phenomenon that is formed in the conditions of a criminal conflict and manifests itself in the purposeful behavior of persons interested in concealing the actual circumstances of a criminal offense. Its activity side consists in committing both active and passive actions that affect the course and results of pre-trial investigation. It was found that counteraction is not chaotic in nature, it is carried out within the limits of a certain mechanism, including three stages: 1) preparation, 2) active implementation of influence on sources of evidentiary information and 3) concealment of traces of committed actions. At the same time, counteraction mechanism is variable and depends on the stage of criminal proceedings, chosen tactical methods and the presence of corrupt, organizational and social connections. It is substantiated that the structural components of the forensic characteristic of counteraction to investigation are: 1) subjects of counteraction, their motives and objects of influence; 2) typical forms and methods of counteraction and their influence on sources of evidentiary information; 3) signs of application of specific methods, reflected in the objective environment and behavior of subjects. It is proved that it is appropriate to study the external manifestations of counteraction (material, digital and ideal traces), since they are the main source for modeling the mechanisms of criminal counteraction and developing effective tactical solutions. It is found that counteraction to investigation has a conflict nature manifested in the clash of opposing goals of the participants in criminal proceedings. This is not only a conflict between the investigator and the suspect, but interaction with the prosecutor, witnesses,

witnesses, experts and other participants in the process. Such an environment creates a tense investigative situation that requires a high level of professional adaptability from the investigator. Counteraction is especially dangerous in the context of organized criminal activity characterized by availability of an internal structure, financial resources, technical support and personnel support. It is proved that the forensic characteristic of counteraction to the investigation should be integrated as a separate component into the structure of investigation methodology for those types of criminal offenses for which active counteraction is characteristic. This approach should be based on: 1) analyzing typical methods and mechanisms of counteraction; 2) studying the subject-role structure of counteraction; 3) studying changes in the trace complex caused by targeted influence on evidence.

Keywords: pre-trial investigation; counteraction to investigation; investigative activities; overcoming counteraction to investigation; components of counteracting investigation.

Фінансування

Це дослідження не отримало жодного спеціального гранту від фінансових установ у державному, комерційному або некомерційному секторах.

Відмова від відповідальності

Засновники не грали жодної ролі у розробленні дослідження, добиранні й аналізуванні даних, рішенні про публікацію або підготовку рукопису.

Учасники

Автори зробили свій внесок винятково в інтелектуальну дискусію, що є основою цього документа, дослідження судової практики, написання та редагування, і беруть на себе відповідальність за її зміст і тлумачення.

Декларація щодо конфлікту інтересів

Автори заявляють, що у них відсутній конфлікт інтересів.

References

- Aleksandrenko, O. V. (2004). *Kryminalistychni problemy podolannia protydii rozsliduvanniu* [The criminalistic problems of overcoming of counteraction to investigation] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/handle/123456789/13980> [in Ukrainian].
- Chesakova, M. S. (2019). *Protydiia rozsliduvanniu zlochniv ta shliakhy yii podolannia na stadii dosudovoho rozsliduvannia* [Counteraction to crime investigation and ways of its overcoming at the stage of pre-trial investigation] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. Kharkiv. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0419U005608> [in Ukrainian].
- Hrytsiuk, I. V. (2012). *Protydiia rozsliduvanniu zlochniv u sferi opodatkuвання* [Counteraction to investigate crimes in the area of taxation] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Irpin. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0412U004215> [in Ukrainian].
- Hutnik, K. V. (2010). *Rozsliduvannia zlochniv v umovakh protydii, yaka chynytisia z vykozystanniam sotsialnoi napruzhenosti* [The inquest of crimes under conditions of counteraction which is realized with use of social tension] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. Kharkiv. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/98663966-1f6e-42ae-89a9-4e7a4f3f8ccc/content> [in Ukrainian].
- Luspenyk, D. D. (2015). *Zlovzhivannia protsesualnykh pravamy: zakonodavcha rehlementatsiia, sposoby vyivlennia ta shliakhy protydii* [Procedural Rights Abuse: Legislative Regulation, Ways of Impact and Means of Counteraction]. *Chasopys tsyvilnoho i kryminalnoho sudochynstva*. № 6 (27). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chcks_2015_6_12 [in Ukrainian].
- Lysychenko, V. K., Shekhavtsov, R. M. (2012). *Problemy teorii ta praktyky podolannia protydii rozsliduvanniu okremykh riznovydiv zlochniv, vchynenykh orhanizovanykh hrupamy, zlochnynykh orhanizatsiay* [Problems of theory and practice of overcoming counteraction to the investigation of certain types of crimes committed by organized groups, criminal organizations] : monohrafiia. Vyd. 2-he, pererob. ta dopov. Luhansk. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/246/1/Shekhavtsov_monograf.pdf [in Ukrainian].
- Mudretskyi, R. V. (2019). *Podolannia protydii sudovomu rozgliadiu u kryminalnykh provadzhenniakh* [Overcoming the Counteraction to Trial in criminal proceedings] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Kryvyi Rih. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0420U100095> [in Ukrainian].
- Piddubnyi, V. V. (2020). *Podolannia protydii rozsliduvanniu zlochniv ekonomichnoi spriamovanosti* [Overcoming the Counteraction to the Investigation of Economic Crimes] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Kharkiv. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0420U100568> [in Ukrainian].
- Pletenets, V. M. (2020). *Teoretychni ta prakseolohichni zasady podolannia protydii dosudovomu rozsliduvanniu* [Theoretical and praxeological principles of overcoming opposition to pre-trial investigation] : monohrafiia. Odesa. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/6404> [in Ukrainian].
- Romtsiv, O. I. (2016). *Osoblyvosti podolannia protydii pid chas rozsliduvannia zlochniv u sferi sluzhbovoi diialnosti* [Peculiarities of overcoming counteraction during the investigation of crimes in the field of official activity] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Lviv. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/dissertation/1817/disromtsivovi.pdf> [in Ukrainian].
- Rozumovskyi, O. (2021). *Zlovzhivannia protsesualnykh pravamy za chynnym kryminalnym protsesualnym zakonodavstvom Ukrainy* [Abuse of procedural rights under the current criminal procedure legislation of Ukraine]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. № 4. DOI: 10.32849/2663-5313/2021.4.38 [in Ukrainian].
- Shchur, B. V. (2005). *Taktyka usunennia protydii rozsliduvanniu zlochniv, shcho vchyniaiutsia orhanizovanykh zlochnynykh hrupamy* [Tactics of countering obstruction of the investigation of crimes committed by organized criminal groups] : dys. ... kand. yuryd. nauk.

- Kharkiv. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0405U000648> [in Ukrainian].
- Shekhavtsov, R. M. (2003). *Formy ta sposoby proty-dii rozsliduvanniu zlochniv ta zasoby yikh podolannia (za materialamy kryminalnykh sprav pro vymahannia, vchyneni orhanizovanykh hrupamy, zlochnynykh orhanizatsiiamy)* [The forms and ways of counteraction to investigation and means of their overcoming (on materials of criminal cases of squeeze, accomplished by the organized groups, criminal organizations)] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0404U000411> [in Ukrainian].
- Trepak, V. M. (2011). *Rozkryttia ta rozsliduvannia khabarnytstva, vchyniuvanoho sudamy, ta podolannia proty-dii zasobamy operativno-rozhukovoii diialnosti* [Disclosure and investigation of bribery committed by judges, and overcoming counteraction by means of operational-search activities] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv [in Ukrainian].
- Udalova, L. D., Khablo, O. Yu. (2010). *Zlovzhyvannia u sferi kryminalnoho protsesu* [Abuse in the field of criminal procedure] : monohra-fia. Kyiv. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5274299e-57fe-4eaf-a820-a2b1ff8e900c/content> [in Ukrainian].
- Vartsaba, V. M. (2003). *Rozsliduvannia zlo-chyniv orhanizovanykh zlochnynykh hrup (taktyko-psykholohichni osnovy)* [Investigation of Crimes Committed by Organized Criminal Groups (Tactical and Psychological Grounds)] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Kharkiv. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0404U000656> [in Ukrainian].
- Vozniuk, O. L. (2025). *Zlovzhyvannia protsesual-nymy pravamy u kryminalnomu provadzhen-ni* [Abuse of procedural rights in criminal proceeding] : dys. ... d-ra filos. v haluzi pra-va. Kyiv [in Ukrainian].
- Гусева, В., Таркан, О. (2025). Детермінація протидії розслідуванню та зловживання процесуальними правами. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 3 (40). С. 27—42. DOI: [10.32353/khrife.3.2025.03](https://doi.org/10.32353/khrife.3.2025.03).

Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених професійними учасниками судочинства

Євген Суп*

* Канд. юрид. наук, докторант ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-6912-2157>, e-mail: s.ye.7170@gmail.com

DOI: 10.32353/khrife.3.2025.04 УДК [343.36:343.98](477)

Надійшло 15.08.2025 / Рецензовано 21.08.2025 / Прийнято до друку 24.09.2025 /
Доступно онлайн 30.09.2025

Мета статті — окреслити особливості предмета доказування та обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених професійними учасниками судочинства. Поставлену мету реалізовано завдяки застосуванню низки загальних і спеціальних методів наукового пізнання, що забезпечило комплексний і міждисциплінарний характер дослідження. Визначено, що предмет доказування у справах цієї категорії має багаторівневу структуру, яка охоплює як загальні для всіх кримінальних проваджень обставини, так і специфічні ознаки, пов'язані з особливим статусом правопорушника. Виявлено, що до обов'язкових елементів предмета доказування належить з'ясування меж повноважень професійного учасника судочинства та способів їх застосування у протиправних цілях. Підтверджено, що провідним чинником ефективності доказування є деталізація способів учинення кримінального правопорушення та конкретизація їхньої слідової картини. Узагальнено, що визначення обставин у цих справах потребує інтеграції положень кримінального та кримінального процесуального права, а також урахування специфіки судової практики. Констатовано, що результати дослідження стануть у пригоді для вдосконалення криміналістичних методик розслідування злочинів проти правосуддя

та підвищення рівня забезпечення прав і свобод людини під час здійснення судочинства. Сформовано перелік обставин, які становлять обов'язковий предмет доказування і які підлягають з'ясуванню під час розслідування. Останні конкретизовано в контексті окремих груп, що охоплюють кримінальні правопорушення досліджуваного виду.

Ключові слова: судочинство; учасник правосуддя; предмет доказування; склад кримінального правопорушення; досудове розслідування.

Постановка наукової проблеми

Забезпечення незалежності, об'єктивності й неупередженості судової влади — визначальна ознака фундаментальних пріоритетів правової, демократичної та соціальної держави. Саме судді у взаємодії з іншими учасниками судового процесу покликані реалізовувати засади законності, справедливості й верховенства права. Водночас сучасна правова дійсність свідчить, що вимоги закону порушують навіть ті суб'єкти, які, відповідно до ст. 19 Конституції України¹, зобов'язані діяти винятково в межах і у спосіб, визначені законодавством. З огляду на підвищену суспільну небезпечність таких дій, певну частину законодавець визнав кримінально-караними. Попри серйозність злочинів, що їх учиняють професійні учасники судочинства, у науковому дискурсі вони до сьогодні залишаються недостатньо розробленими.

Зважаючи на зазначене вище, уважаємо за потрібне зупинитися на дослідженні тих обставин, які підлягають з'ясуванню та доказуванню під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених професійними учасниками судочинства.

Мета статті

Окреслити особливості предмета доказування й обставин, що підлягають з'ясуванню та доказуванню під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених професійними учасниками судочинства.

Методи дослідження

Методологічний апарат дослідження сформовано з урахуванням мети й завдань наукової роботи та представлено комплексом загальнонаукових і спеціальних методів пізнання. Їх поєднання допомогло не лише теоретично осмислити проблематику, а й виробити практично орієнтовані висновки й рекомендації для підвищення ефективності розслідування кримінальних правопорушень у сфері правосуддя, учинених професійними учасниками судочинства.

Першорядне значення мали методи аналізу та синтезу, що допомогло розкласти складний феномен кримінальних правопорушень, учинених професійними учасниками судочинства, на окремі структурні компоненти, як-от: суб'єкт злочину (слідчий, прокурор, суддя, працівник оперативного підрозділу);

1 Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 05.08.2025).

специфіка його процесуальних повноважень; способи скоєння злочину; мотиви й мета; застосовані засоби (процесуальні інструменти, підроблені документи, тиск на учасників процесу тощо). Завдяки синтезу ці елементи інтегровано в єдину систему, що відображає перелік обставин, які підлягають доказуванню та з'ясуванню в кримінальному провадженні.

Важливу роль відіграли індукція та дедукція. На підставі аналізу конкретних матеріалів і положень сформульовано узагальнені положення щодо особливостей протиправної поведінки спеціальних суб'єктів, їхньої мотиваційної сфери й типових схем приховування злочинної діяльності як змістовних компонентів предмета доказування.

Для комплексного аналізу застосовано системно-структурний метод, що дав змогу розглядати особу правопорушника як складову ширшого механізму кримінально-протиправної діяльності. Це сприяло виявленню взаємозв'язку між професійними функціями суб'єкта, способом скоєння злочину, використанням ним службових ресурсів і наслідками для правосуддя.

Особливу роль у дослідженні відіграє формально-юридичний метод, за допомогою якого проаналізовано положення Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України. Це дало змогу визначити юридичні межі відповідальності спеціальних суб'єктів.

Логічну цілісність теоретичним положенням надав логіко-юридичний метод, завдяки якому вибудовано внутрішньо узгоджену систему аргументів

щодо доцільності виокремлення криміналістично значущих ознак, характерних саме для злочинів проти правосуддя, учинених його професійними учасниками.

Усі зазначені методи застосовано у взаємодії, що забезпечило комплексність і міждисциплінарність підходу до вивчення досліджуваної проблематики. Їх інтеграція сприяла отриманню достовірних результатів, що мають не лише теоретичне значення, а й практичну цінність для вдосконалення методики розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії, оскільки саме обставини, які підлягають з'ясуванню в чинній доктрині криміналістики, є її обов'язковим структурним елементом.

Аналіз основних досліджень і публікацій

Будь-яка криміналістична методика ґрунтується на певному інформаційному базисі, який є впорядкованою системою узагальнених відомостей про головні елементи механізму злочинної діяльності. У криміналістичній науці ці узагальнені дані концептуально втілено у формі криміналістичної характеристики. Водночас, вирішуючи питання про доцільність її виокремлення як самостійного елемента у структурі окремої криміналістичної методики розслідування, науковці зосереджували увагу на співвідношенні криміналістичної характеристики з обставинами, що підлягають з'ясуванню під час розслідування. Ці питання стали предметом дослідження В. Гусевої ², В. Журавля ³,

2 Гусева В. О. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування втручання в діяльність працівника правоохоронного органу. *Право і безпека*. 2021. № 2 (81). С. 97–103. DOI: 10.32631/pb.2021.2.12 (дата звернення: 05.08.2025).

3 Журавель В. А. Обставини, що підлягають з'ясуванню, у структурі криміналістичної методики. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2010. Вип. 10. С. 12–20. URL: <https://surl.li/pdogbg> (дата звернення: 06.08.2025).

В. Колеснікова⁴, О. Пчеліної⁵, О. Федосової⁶ та багатьох інших.

Сьогодні вчені майже однотайно погоджуються, що і криміналістична характеристика, і обставини, що підлягають з'ясуванню, мають посідати самостійне місце в структурі будь-якої видової методики або методики вищого рівня узагальнення, тому ця проблематика потребує ретельного дослідження (зокрема, з урахуванням специфіки розглядуваної групи кримінальних правопорушень).

У науковій літературі зосереджено увагу на вивченні ще й предмета доказування, який зазвичай ототожнюють із переліком обставин, передбаченим ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України⁷ (далі — *КПК України*). У теорії кримінального процесу значну увагу цьому питанню приділяли В. Вапнярчук⁸, О. Старенький⁹, С. Стахівський¹⁰ та ін. Попри ґрунтовні напрацювання, поза увагою залишилися кримінальні правопорушення, учинені

професійними учасниками правосуддя, що й актуалізує потребу їх дослідження.

Викладення основного матеріалу дослідження

Чинна доктрина кримінального процесуального права покладає обов'язок доказування на сторону обвинувачення. Завданням доказування у кримінальному провадженні є з'ясування істини, яку слід розуміти як сформоване в передбаченій законом процедурі достовірне й узгоджене знання про обставини, що мають доказове значення, або знання, яке набуло статусу істини за взаємною згодою сторін. Зважаючи на те, що сприйняття об'єктивної дійсності завжди має індивідуальний характер, а також спираючись на когнітивну концепцію, відповідно до якої людина не лише відображає реальність, а й активно конструє її, розуміння істини кожним учасником процесу неминуче має

- 4 Колесніков В. В. Обставини, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні при розслідуванні злочинів, пов'язаних із пожежами. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2016. Вип. 16. С. 84–90. DOI: 10.32353/khrife.2016.10 (дата звернення: 05.08.2025).
- 5 Пчеліна О. В. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінальних правопорушень, і їхнє місце у структурі окремої криміналістичної методики. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. Вип. 2 (31). С. 187–190. DOI: 10.32837/pyuv.v0i2(31).590 (дата звернення: 05.08.2025).
- 6 Федосова О. В. Обставини, які підлягають встановленню у ході розслідування корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 1. С. 305–313. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2014_1_42 (дата звернення: 04.08.2025).
- 7 Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 12.08.2025).
- 8 Вапнярчук В. В. Теоретичні основи кримінального процесуального доказування : дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2018. 509 с. URI: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/15838> (дата звернення: 04.08.2025).
- 9 Старенький О. С. Щодо визначення поняття меж доказування в кримінальному провадженні. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2014. № 1 (9). 12 с. URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14sosvvp.pdf> (дата звернення: 04.08.2025).
- 10 Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування : монографія. Київ, 2005. 272 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/UP/STAXIVSKIY_2005.pdf (дата звернення: 06.08.2025).

суб'єктивний відтінок ¹¹. Саме тому законодавець деталізував обставини, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, поміж яких:

- 1) факт учинення кримінального правопорушення (зокрема, час, місце, спосіб та інші умови його вчинення);
- 2) наявність вини обвинуваченого у скоєнні правопорушення, а також форма вини, мотиви й мета його дій;
- 3) характер і розмір шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, із одночасним визначенням процесуальних витрат;
- 4) чинники, що впливають на ступінь тяжкості злочину, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують або пом'якшують покарання, виключають кримінальну відповідальність або створюють підстави для закриття провадження;
- 5) умови, які обґрунтовують можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності або від відбуття покарання;
- 6) дані, що підтверджують походження грошей, цінностей та іншого майна, що підлягають спеціальній конфіскації (зокрема, якщо їх отримано внаслідок кримінального правопорушення або вони є доходами від такого майна); якщо їх призначали або застосовували для схиляння до злочину, фінансування або матеріального

забезпечення злочинної діяльності, виплати винагороди за її скоєння; якщо вони становлять предмет кримінального правопорушення (зокрема, пов'язаного з незаконним обігом майна) або їх виготовили, пристосовували чи використали як засоби або знаряддя його вчинення та ін. ¹²

Відповідно до визначення, закріпленого у ч. 1 ст. 11 Кримінального кодексу України (далі — *КК України*), «кримінальним правопорушенням є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення» ¹³. Отже, обов'язково підлягають з'ясуванню та доказуванню ще й об'єкт та об'єктивний бік кримінального правопорушення, суб'єкт і суб'єктивний бік кримінального правопорушення. Обставини вчинення кримінального правопорушення, відповідно до ст. 91 КПК України, підлягають доказуванню, а їх остаточне з'ясування відбувається винятково на підставі вироку суду (ст. 374 КПК України). Подія кримінального правопорушення (як одна з головних обставин) також потребує доказування (п. 1 ч. 1 ст. 91 КПК України) та оцінювання судом із подальшим закріпленням у вирoku (ст. 374 КПК України) ¹⁴. Саме тому доведеним факт учинення кримінального правопорушення слід уважати лише на підставі вироку суду, який набув законної сили. Як слушно зазначає В. Попелюшко, процесуальне законодавство потребує докладного

11 Вапнярчук В. В. Зазнач. твір. С. 12. URI: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/15838> (дата звернення: 04.08.2025).

12 Кримінальний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 12.08.2025).

13 Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 12.08.2025).

14 Кримінальний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 12.08.2025).

з'ясування події злочину включно з її кримінально-правовими ознаками. Це означає, що визначення часу, місця, способу вчинення діяння та інших обставин має бути настільки конкретним, щоби подію можна було достовірно відрізнити від будь-яких інших. Така деталізація забезпечує правильність формулювання обвинувачення, окреслює межі судового розгляду, створює умови для перевірки доводів сторін і, зрештою, гарантує право обвинуваченого на захист. З'ясування істини можливе лише за умови нерозривної взаємодії матеріального і процесуального права: фактичні обставини досліджують крізь призму вимог процесуального доказування та кримінально-правової кваліфікації. До того ж доказування і кваліфікація — різні стадії: спершу потрібно визначити й довести сам факт події, а вже після цього давати їй правову оцінку. Таке регламентування є гарантією досягнення об'єктивної істини у справі: винних осіб притягають до відповідальності, невинних — виправдовують, а провадження законно закривають¹⁵.

Окреслені обставини (передбачені КПК України та КК України) підлягають обов'язковому доказуванню, а тому їх називають *предметом доказування*. Предмет доказування є базовою категорією кримінального процесуального доказування й охоплює коло обставин, які потрібно визначити у кримінально-

му провадженні для його правильного вирішення. Він містить не лише обставини, прямо передбачені ч. 1 ст. 91 КПК України¹⁶, а й інші важливі для конкретної справи факти, які уточнюють (залежно від характеру кримінального правопорушення) з урахуванням положень КК України¹⁷.

Попри те, що предмет доказування — категорія суто процесуальна, інколи вона трапляється і в криміналістичних дослідженнях. Водночас у криміналістиці традиційно послуговуються категорією *обставини, що підлягають з'ясуванню*.

Обставини, які необхідно з'ясувати у кримінальному провадженні, мають провідне значення для формування криміналістичної методики розслідування, оскільки саме вони обумовлюють послідовність і зміст діяльності уповноважених осіб, спрямованої на отримання доказів, що відповідають вимогам достовірності, достатності, допустимості й належності¹⁸. Уважаємо, що ця категорія є ширшою, аніж предмет доказування.

У кримінальних правопорушеннях, учинених професійними учасниками правосуддя, можна виокремити три основні групи: базові, споріднені та супутні.

Базові кримінальні правопорушення є основою протиправної діяльності, оскільки визначають головний напрям злочинної поведінки окремої особи або

15 Попелюшко В. О. Предмет захисту та його доказування в кримінальній справі : монографія. Київ, 2005. 232 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/UP/POPELUSHKO_2005.pdf (дата звернення: 05.08.2025).

16 Кримінальний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 12.08.2025).

17 Коломієць К. Доктринальні підходи до визначення поняття «предмет доказування» у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2022. № 3—4. С. 193—201. DOI: [10.17721/2413-5372.2022.3-4/192-200](https://doi.org/10.17721/2413-5372.2022.3-4/192-200) (дата звернення: 05.08.2025).

18 Попов В. Особливості обставин, що підлягають установленню під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із утручанням у діяльність представників органів державної влади. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2025. Вип. 1 (38). С. 50—65. DOI: [10.32353/khrife.1.2025.04](https://doi.org/10.32353/khrife.1.2025.04) (дата звернення: 05.08.2025).

групи. Хоча більшість із них належить до категорії проступків або нетяжких злочинів, вони істотно впливають на стабільність правової системи. Із-поміж таких діянь: невиконання судових рішень, завідомо неправдиве повідомлення про злочин, уведення в оману суду, ухилення від покарання, порушення правил адміністративного нагляду тощо. Їх об'єднує поширеність і спрямованість на перешкодження реалізації мети правосуддя, зокрема з'ясування об'єктивної істини й виконання рішень суду.

Споріднені правопорушення не мають такого вирішального значення, як базові, проте вони істотно ускладнюють функціонування правосуддя. Ідеться про відмову свідка або експерта від виконання процесуальних обов'язків, перешкодження їхній явці, незаконні дії з арештованим або конфіскованим майном, ухилення від покарання або адміністративних стягнень, утечу з місць позбавлення волі або спеціальних закладів, приховування злочину тощо. Попри меншу поширеність, вони також спрямовані завадити досягненню істини у справі, створюють додаткові перешкоди для реалізації судових рішень і на них слід зважати в криміналістичних методиках.

Супутні правопорушення характеризуються більшою мірою агресивного впливу на головних учасників правосуддя. Із-поміж них: утручання в діяльність суддів, захисників або представників, погрози або насильство щодо них, умисне знищення їхнього майна, посягання на життя у зв'язку з професійною діяльністю. Такі діяння підривають незалежність судової влади та право на захист, а тому становлять значну суспільну не-

безпеку. До особливої групи належать правопорушення, що їх учиняють самі професійні учасники судочинства: незаконні затримання, притягнення завідомо невинних, порушення права на захист, примушування до свідчень, постановлення неправосудних рішень, незаконне втручання в автоматизовані системи, розголошення таємниці досудового розслідування тощо. Вони є найбільш небезпечними, оскільки їх здійснюють спеціальні суб'єкти, які мають високий рівень юридичної підготовки та здатні приховати власні протиправні дії¹⁹. Спільним для всіх груп є спрямованість на підрив принципів правосуддя, порушення гарантій з'ясування істини, зниження довіри до судової системи.

Зважаючи на масштабність досліджуваних різновидів кримінальних правопорушень, ми виокремили обставини, що підлягають доказуванню та з'ясуванню (з урахуванням наведених груп).

У криміналістиці існують різні підходи до класифікації обставин, що підлягають з'ясуванню. Одні дослідники пропонують групувати їх відповідно до складу злочину (подія, суб'єкт, об'єкт, вина, мотив, наслідки), інші — за значенням для процесуального рішення (обставини, що характеризують подію, особу правопорушника, і чинники, що впливають на ухвалення рішень). Ураховуючи особливості кримінальних правопорушень, які вчиняють професійні учасники судочинства, доцільним є синергетичний підхід: поєднання структури складу злочину з процесуальними вимогами предмета доказування (ст. 91 КПК України)²⁰.

19 Суп Є. Підходи до криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень проти правосуддя. *Архів кримінології та судових наук*. 2024. № 2 (10). С. 138—145. DOI: 10.32353/acfs.10.2024.11 (дата звернення: 05.08.2025).

20 Кримінальний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 12.08.2025).

До обставин, що підлягають доказуванню під час розслідування будь-якого кримінального правопорушення, учиненого професійним учасником судочинства, належать:

- 1) особа потерпілого (громадянин, учасник судового процесу, інша особа, права якої порушено незаконними діями професійного учасника судочинства);
- 2) правовий статус винного (суддя, прокурор, слідчий, дізнавач, адвокат), підтверджений відповідними документами, його функційні обов'язки та інші складові правового статусу, зумовленого посадою;
- 3) подія кримінального правопорушення (час, місце, обстановка й інші умови вчинення, спосіб і засоби реалізації протиправного умислу);
- 4) спосіб учинення кримінального правопорушення, який може полягати в ухваленні завідомо неправосудного рішення, примушуванні до надання неправдивих показань, незаконному затриманні або арешті, порушенні права на захист, розголошенні таємниці досудового розслідування тощо;
- 5) форма вини, мотив і мета (зазвичай прямий умисел, пов'язаний із прагненням досягти особистої вигоди, уникнути відповідальності, захистити інтереси інших осіб або вплинути на результати судового розгляду);
- 6) вид і форма настання суспільно небезпечних наслідків (порушення права на справедливий суд, завдання шкоди потерпілому, підризу авторитету правосуддя, матеріальні або моральні збитки тощо);
- 7) співучасники та їхні ролі, якщо правопорушення вчинене у змові кількох осіб;

- 8) обставини, що пом'якшують або обтяжують вину, підстави для звільнення від відповідальності або закриття провадження. Їх ми вважаємо за потрібне визначити як обов'язковий предмет доказування.

Особливістю цієї групи кримінальних правопорушень є те, що її суб'єкти мають професійні повноваження. Вони здатні скористатися службовим становищем і знанням кримінального та кримінального процесуального права для підробки або фальсифікації доказів, маніпулювання процесуальними строками, перешкоджання реалізації права на захист тощо.

Деталізуємо наведений вище перелік та окреслимо обставини, які можуть мати важливе значення для розслідування і які мають стати складовими методиками розслідування:

- 1) правовий статус суб'єкта — підтвердження повноважень особи як судді, прокурора, слідчого, дізнавача або адвоката, а також визначення їхньої процесуальної ролі в конкретному кримінальному провадженні;
- 2) форма та спосіб незаконних дій:
 - у разі незаконного затримання — процесуальна форма його проведення та конкретні порушення вимог КПК України;
 - під час примушування до давання показань — характер психологічного або фізичного впливу, зміст неправомірних вимог, форма примусу (погрози, шантаж, насильство);
 - притягнення завідомо невинного — дії службової особи, спрямовані на складання або вручення повідомлення про підозру; винесення постанови про обвинувачення; інші документи, які засвідчують протиправність дій;

- порушення права на захист — недопущення адвоката, затягування справи за його участі, створення перешкод у спілкуванні із підзахисним, застосування підроблених документів тощо;
 - 3) характер застосованих засобів впливу — застосування фальсифікованих документів, погроз, шантажу, методів психологічного тиску, введення в оману тощо;
 - 4) мотиви й мета — особисті або професійні інтереси, корисливі мотиви, прагнення помсти, виконання злочинних наказів як спроба виправдати довіру керівництва;
 - 5) предмет злочинного посягання — офіційні процесуальні документи, записи в системі документообігу суду, інформація про сторони справи, рух процесуальних документів, відомості про суддю, який розглядає справу, а також програмне забезпечення автоматизованої системи;
 - 6) способи втручання в автоматизовані системи правосуддя:
 - унесення недостовірних або фальсифікованих відомостей;
 - несвоєчасне внесення інформації з умисним порушенням строків;
 - несанкціоновані дії з інформацією (виправлення, знищення, блокування доступу);
 - інші форми неправомірного доступу або впливу на функціонування системи;
 - 7) наслідки кримінального правопорушення — порушення прав сторін процесу, завдання шкоди потерпілому (матеріальної або моральної), підрив авторитету судової влади, блокування роботи суду або перекручування статистичних даних;
 - 8) обставини, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення — недосконалість механізмів контролю за діями професійних учасників судочинства, відсутність належного захисту автоматизованих систем, корпоративна солідарність між працівниками правосуддя;
 - 9) співучасники — інші службові особи або технічні працівники судових органів, які могли сприяти незаконному втручання (наприклад, надання доступу до системи або повідомлення пароля від неї);
 - 10) форма вини — переважно прямий умисел, спрямований на досягнення конкретної протиправної мети (ухвалення неправосудного рішення, фальсифікація доказів, блокування роботи системи);
 - 11) співучасники та їхні ролі, якщо правопорушення вчинене за змовою кількох осіб;
 - 12) обставини, що пом'якшують або обтяжують вину, підстави для звільнення від відповідальності або закриття провадження;
 - 13) причини й умови, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення (слабкий контроль, корумпованість або низький рівень правової культури окремих представників правоохоронних органів чи працівників органів правосуддя тощо).
- Наведений перелік обставин можна вважати таким, що відповідає категорії *обставини, які підлягають з'ясуванню під час розслідування*.
- До обставин, що підлягають з'ясуванню у справах про споріднені правопорушення проти правосуддя, належать:
- 1) подія правопорушення:
 - невиконання або неналежне виконання процесуального обов'язку (відмова свідка від показань,

- експерта — від висновку, перекладача — від перекладу тощо);
- перешкоджання явці свідка, потерпілого або експерта (час, місце, спосіб, форми тиску);
 - незаконні дії з майном, що перебувало під арештом, у заставі, під конфіскацією або описом;
 - утеча з місця позбавлення волі, арешту або спеціального лікувального закладу;
 - дії, спрямовані на приховування злочину або його слідів;
- 2) спосіб учинення:
- характер відмови (усна, письмова, демонстративна поведінка в суді або під час слідчої дії);
 - способи перешкоджання явці (фізичне блокування, погрози, підкуп, уведення в оману, викрадення);
 - незаконні дії із майном (відчуження, знищення, приховування, незаконне користування або передавання іншим особам);
 - умови втечі (підготовка, звернення за сторонньою допомогою, підроблення документів, насильство або обман);
 - засоби приховування злочину (ліквідація речових доказів, приховування інформації, недонесення про відомий злочин);
- 3) суб'єкт правопорушення:
- свідок, експерт, потерпілий, підозрюваний, обвинувачений або засуджений;
 - особи, які сприяли вчиненню (наприклад, у разі втечі — співучасники, що надали транспорт або документи);
 - службові особи, відповідальні за зберігання арештованого майна;
- 4) мотиви й мета:
- уникнення кримінальної або адміністративної відповідальності;
 - корисливі інтереси (незаконне користування арештованим майном);
 - бажання допомогти іншій особі уникнути відповідальності;
 - прагнення приховати інші, більш тяжкі злочини;
- 5) суспільно небезпечні наслідки:
- перешкоджання з'ясуванню істини у кримінальному провадженні;
 - ускладнення або зрив судового розгляду;
 - матеріальні збитки (утрата або пошкодження арештованого майна);
 - суспільна небезпека у вигляді підриву авторитету правосуддя;
- 6) обставини, що сприяли вчиненню:
- прогалини в законодавстві;
 - недостатній нагляд у місцях позбавлення волі або спеціальних закладах;
 - неналежне забезпечення збереження арештованого або конфіскованого майна;
 - корпоративні зв'язки або змова між учасниками провадження.
- Під час розслідування супутніх кримінальних правопорушень, окрім зазначених вище обставин, підлягають з'ясуванню також ті, що є предметом доказування у злочинах проти життя та здоров'я особи (час, місце, спосіб і засоби посягання, мотиви, наслідки, суб'єкт і співучасники). Особливу увагу слід приділити налагодженню професійного зв'язку між потерпілим та його службовою діяльністю, оскільки саме ця ознака зумовлює специфіку кваліфікації такого злочину, як посягання на правосуддя.
- У разі посягання на майно представників органів правосуддя підлягають з'ясуванню також обставини, визначені

для некваліфікованого пошкодження або знищення майна — кримінального правопорушення, передбаченого ст. 194 КК України (спосіб знищення або пошкодження, вид і вартість майна, наслідки для потерпілого, а також мотиви діяння, якщо вони прямо пов'язані з його професійною діяльністю)²¹.

Під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з утручанням у діяльність суддів, захисників або представників особи, необхідно з'ясувати додаткові обставини, які характеризують не лише сам факт впливу, а й його спрямованість, форми та наслідки. Зокрема, з'ясуванню підлягають:

- форма втручання (умовляння, погрози, шантаж, публічний тиск, користування медіа або соціальними мережами для дискредитації);
- зміст незаконних вимог (наприклад, ухвалення певного рішення, відмова від виконання професійних обов'язків, зміна процесуальної позиції у справі);
- характер насильницьких дій або погроз, їхня інтенсивність, спрямованість і сприйняття потерпілим;
- зв'язок між діянням і професійною діяльністю потерпілого (чи безпосередньо пов'язані вимоги або погрози з виконанням ним обов'язків судді, захисника або представника особи).

Отже, під час розслідування кримінальних правопорушень проти правосуддя, учинених професійними учасниками судочинства, необхідно досліджувати не лише традиційні елементи предмета доказування, а й специфічні обставини, пов'язані зі способами впливу, предметом посягання (офіційні до-

кументи, інформаційні системи), характером мотивів і професійним статусом суб'єкта. Це дає змогу побудувати комплексну програму розслідування та забезпечує практичну ефективність методики розслідування.

Визначення і систематизація обставин у справах цієї категорії забезпечує не лише повноту та об'єктивність розслідування, а й створює умови для розроблення методичних рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності протидії злочинам проти правосуддя, учиненим професійними учасниками судочинства.

Висновки

Проведене дослідження дає змогу зробити низку важливих узагальнень.

По-перше, ефективність розслідування кримінальних правопорушень проти правосуддя, учинених професійними учасниками судочинства, безпосередньо залежить від чіткого визначення та систематизації обставин, які підлягають доказуванню.

По-друге, у структурі криміналістичної методики важливе місце мають посідати не лише традиційні елементи предмета доказування, закріплені у ст. 91 КПК України та обумовлені складом конкретного кримінального правопорушення, а й специфічні ознаки, характерні для кримінальних правопорушень цієї категорії: професійний статус суб'єкта, характер його службових повноважень, спосіб і форма незаконних дій, застосовані засоби впливу, мотиви і мета, наслідки для потерпілих і системи правосуддя загалом.

По-третє, системний аналіз нормативних і наукових джерел демонструє, що базові, споріднені й супутні

21 Кримінальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 12.08.2025).

кримінальні правопорушення мають різний ступінь впливу на функціонування правосуддя, однак об'єднані спільною метою — перешкоджанням реалізації принципів законності та справедливості. Водночас злочини, учинені професійними учасниками судочинства, є найбільш небезпечними, оскільки поєднують високий рівень правової обізнаності з можливістю застосування службових повноважень для приховування слідів злочину.

По-четверте, з'ясування зазначених обставин забезпечує повноту й об'єктивність досудового розслідування, створює умови для правильної кримінально-правової кваліфікації діянь і гарантує дотримання прав усіх учасників кримінального провадження. Окрім того, воно формує наукове підґрунтя для розроблення сучасних криміналістичних методик, що враховують специфіку цієї групи злочинів. Це сприятиме підвищенню ефективності діяльності органів досудового розслідування та суду, а також зміцненню авторитету правосуддя загалом.

**Circumstances to be Clarified
During Investigation
of Criminal Offenses
Committed by Professional Participants
in Legal Proceedings**

Yevhen Sup

This article purpose is to outline proof topic specifics o and circumstances that are subject to clarification during investigation of criminal offenses committed by professional participants in the legal proceedings. The goal was achieved through the use of a number of general and special methods of scientific knowledge, which ensured the comprehensive and interdisciplinary nature of the study. It was determined that topic proof in

cases of this category has a multi-level structure, which includes both circumstances common to all criminal proceedings and specific specifics associated with the special status of the offender. It was found that the mandatory elements of the topic proof include clarification of the limits of the powers of a professional participant in the legal proceedings and methods of their application for unlawful purposes. It was confirmed that the leading factor in the effectiveness of evidence is the detailing of the methods of committing a criminal offense and specification of their trace picture. It is summarized that determining the circumstances in these cases requires the integration of provisions of criminal and criminal procedural law, as well as taking into account the specifics of judicial practice. It is stated that the results of the study will be useful for improving forensic methods of investigating crimes against justice and increasing the level of ensuring human rights and freedoms during legal proceedings. A list of circumstances that constitute a mandatory topic proof and that are subject to clarification during the investigation has been formed. The latter are specified in the context of individual groups that cover criminal offenses of the type under research.

Keywords: legal proceedings; participant of justice; topic proof; criminal offense composition; pre-trial investigation.

Фінансування

Це дослідження не отримало жодного спеціального гранту від фінансових установ у державному, комерційному або некомерційному секторах.

**Відмова
від відповідальності**

Засновники не грали жодної ролі у розробленні дослідження, добиранні й аналізуванні даних, рішенні про публікацію або підготовку рукопису.

Учасники

Автор зробив свій внесок винятково в інтелектуальну дискусію, що є основою цього документа, дослідження судової практики, написання та редагування, і бере на себе відповідальність за її зміст і тлумачення.

Декларація щодо конфлікту інтересів

Автор заявляє, що у нього відсутній конфлікт інтересів.

References

- Husieva, V. O. (2021). *Obstavyyny, shcho pidlihaiut z'iasuvanniu pid chas rozsliduvannia vtruchannia v diialnist pratsivnyka pravookhoronnoho orhanu* [Circumstances to be Clarified under the Investigation of Interference into Law Enforcement Officer's Activity]. *Pravo i bezpeka*. № 2 (81). DOI: 10.32631/pb.2021.2.12 [in Ukrainian].
- Zhuravel, V. A. (2010). *Obstavyyny, shcho pidlihaiut z'iasuvanniu, u strukturi kryminalistychnoi metodyky* [Circumstances to be clarified in the structure of forensic methodology]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky*. Vyp. 10. URL: <https://surl.li/pdogbg> [in Ukrainian].
- Kolesnikov, V. V. (2016). *Obstavyyny, yaki pidlihaiut dokazuvanniu v kryminalnomu provadzhenni pry rozsliduvanni zlochyniv, pov'iazanykh iz pozhezhamy* [Circumstances Subjected to Proof in Criminal Proceedings in the Investigation of Crimes Connected with Fires]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky*. 2016. Vyp. 16. DOI: 10.32353/khrife.2016.10 [in Ukrainian].
- Pchelina, O. V. (2020). *Obstavyyny, shcho pidlihaiut z'iasuvanniu pid chas rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen, i yikhnie mistse u strukturi okremoi kryminalistychnoi metodyky* [Circumstances to be clarified during the investigation of criminal offenses and their place in the structure of a separate forensic methodology]. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk*. Vyp. 2 (31). DOI: 10.32837/pyuv.v0i2(31).590 [in Ukrainian].
- Fedosova, O. V. (2014). *Obstavyyny, yaki pidlihaiut vstanovlenniu u khodi rozsliduvannia koryslyvo-nasylnytskykh zlochyniv, shcho vchyniautsia nepovnolitnymy* [Circumstances to be set up during the investigation of selfish-violent crimes committed by minors]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2014_1_42 [in Ukrainian].
- Vapniarchuk, V. V. (2018). *Teoretychni osnovy kryminalnoho protsesualnoho dokazuvannia* [Theoretical foundations of criminal procedural proof] : dys. ... d-ra yuryd. nauk. Kharkiv. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/15838> [in Ukrainian].
- Starenkyi, O. S. (2014). *Shchodo vyznachennia poniattia mezh dokazuvannia v kryminalnomu provadzhenni* [Regarding the definition of the limits of proof in criminal proceedings]. *Chasopys Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Serii «Pravo»*. № 1 (9). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14sosvvp.pdf> [in Ukrainian].
- Stakhivskiy, S. M. (2005). *Teoriia i praktyka kryminalno-protsesualnoho dokazuvannia* [Theory and practice of criminal procedural proof] : monohrafiia. Kyiv. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/UP/STAXIVSKIY_2005.pdf [in Ukrainian].
- Popeliushko, V. O. (2005). *Predmet zakhystu ta yoho dokazuvannia v kryminalnii spravi* [Subject of protection and its proof in a criminal case] : monohrafiia. Kyiv. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/UP/POPELUSHKO_2005.pdf [in Ukrainian].
- Kolomiiets, K. (2022). *Doktrynalni pidkhody do vyznachennia poniattia «predmet dokazuvannia» u kryminalnomu provadzhenni* [Doctrine Approaches to Defining the Concept of «Subject of Proof» in Criminal Proceedings]. *Visnyk kryminalnoho sudochynstva*. № 3—4. DOI: 10.17721/2413-5372.2022.3-4/192-200 [in Ukrainian].
- Popov, V. (2025). *Peculiarities of circumstances to be established during investigation of criminal offenses related to interference*

with activities of representatives of public authorities. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. Is. 38 (1). DOI: [10.32353/khrife.1.2025.04](https://doi.org/10.32353/khrife.1.2025.04).

Sup, Ye. Yu. (2024). Pidkhody do kryminalistychnoi klasyfikatsii kryminalnykh

pravoporushen proty pravosuddia [Approaches to Forensic Classification of Criminal Offences Against Justice]. *Arkhiv kryminolohii ta sudovykh nauk*. № 2 (10). DOI: [10.32353/acfs.10.2024.11](https://doi.org/10.32353/acfs.10.2024.11) [in Ukrainian].

Суп, Є. (2025). Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених професійними учасниками судочинства. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 3 (40). С. 43—56. DOI: [10.32353/khrife.3.2025.04](https://doi.org/10.32353/khrife.3.2025.04).

Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень, учинених у сфері надання професійної правничої допомоги

Крістіна Романаускас *

* Д-ка філос. в галузі права, докторантка ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-9545-9755>, e-mail: kristina.r7@ukr.net

DOI: 10.32353/khrife.3.2025.05

УДК 343.985(477)

Надійшло 14.08.2025 / Рецензовано 28.08.2025 / Прийнято до друку 24.09.2025 /
Доступно онлайн 30.09.2025

Мета статті — розробити класифікацію кримінальних правопорушень, учинених у сфері надання професійної правничої допомоги на підставі врахування кримінально-правових і криміналістичних критеріїв. Для досягнення поставленої мети застосовано комплекс загальнонаукових (аналіз і синтез, індукція і дедукція) та спеціальних (діалектичний, системно-структурний, порівняльно-правовий, узагальнення) методів наукового пізнання. Доведено, що криміналістична класифікація кримінальних правопорушень є одним із провідних інструментів наукового пізнання та практичної організації розслідувань. Вона не лише класифікує кримінальні правопорушення за суттєвими ознаками, а й створює підґрунтя для розроблення окремих криміналістичних методик розслідування різного рівня узагальнення. Проведене узагальнення наукових підходів демонструє різноманітність критеріїв класифікації кримінальних правопорушень проти правосуддя: від визначення об'єкта посягання та особи правопорушника до врахування способів учинення та наслідків. Водночас жоден із відображених підходів не охоплював цілком кримінальні правопорушення, що зазіхають на сферу надання професійної правничої допомоги, а отже — і їхню класифікацію. Саме ця прогалина стала підставою для розроблення авторської криміналістичної класифікації цієї групи кримінальних правопорушень. Запропонований нами підхід передбачає виокремлення таких

основних критеріїв: об'єкт кримінального правопорушення й особливості предмета посягання, суб'єкт учинення кримінального правопорушення, спосіб та обстановка його вчинення, наслідки та застосовані знаряддя (засоби). Це дало змогу виокремити правопорушення проти життя та здоров'я адвокатів, злочини, що зазіхають на безпеку і свободу їхньої діяльності, майнові зазіхання, а також діяння, спрямовані на порушення гарантій незалежності адвокатури й конфіденційності професійної діяльності. Розроблена криміналістична класифікація не лише заповнює наявну прогалину в науці, а й має практичне значення. Вона створює підґрунтя для розроблення видових методик розслідування, оптимізації планування досудового розслідування, формування тактичних прийомів і прогнозування поведінки злочинців. Окрім того, її застосування сприятиме зміцненню гарантій незалежності адвокатури, підвищенню ефективності захисту прав осіб і довіри до системи правосуддя.

Ключові слова: кримінальне правопорушення; криміналістична класифікація; правосуддя; правнича допомога; механізм злочину.

Постановка наукової проблеми

Інститут професійної правничої допомоги є однією з провідних засад функціонування демократичної правової держави, оскільки саме він сприяє реалізації базових прав людини на захист і справедливий судовий розгляд. Ефективність діяльності адвокатів, прокурорів та інших фахівців безпосередньо обумовлює реальність доступу до правосуддя. Проте сучасні тенденції свідчать про збільшення кількості зловживань у цій сфері, коли правничі інструменти застосовують не за призначенням, а з протиправною метою. Небезпека полягає як у злочинних діях самих суб'єктів, що надають правничу допомогу, так і в маніпуляціях або спробах дискредитувати цей інститут з боку інших осіб. Такі правопорушення мають особливо руйнівні наслідки, оскільки підривають довіру суспільства до правничої спільноти, яка

традиційно є гарантом справедливості. Негативний результат полягає не лише у втраті авторитету окремих правників, а й у створенні загрози для легітимності правової системи загалом.

Розслідування подібних кримінальних правопорушень є вкрай складним. Воно потребує поєднання двох суперечливих завдань: забезпечення процесуальних гарантій, дотримання адвокатської таємниці, прав і свобод учасників провадження та водночас ефективності кримінального переслідування. Окрім практичних труднощів, виникає чимало концептуальних правових проблем. Суперечності між положеннями Кримінального кодексу, Кримінального процесуального кодексу та спеціальним законодавством (зокрема, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність») ускладнюють кваліфікування діянь, порядок збирання доказів і визначення процесуального статусу учасників.

Додатковим чинником, що ускладнює ситуацію, є недосконалість механізмів дисциплінарної відповідальності, слабка ефективність внутрішнього контролю в адвокатських об'єднаннях і формалізм у реагуванні на етичні порушення. Це створює сприятливе підґрунтя для поширення корупційних практик та знецінення захисної функції правничої професії.

В умовах євроінтеграційного курсу України особливого значення набуває впровадження європейських стандартів, які поєднують гарантії незалежності адвокатури з чіткими механізмами контролю за якістю надання правничої допомоги. У цьому контексті формування комплексної концепції виявлення, розслідування злочинів і запобігання їм у сфері професійної правничої діяльності є не лише нагальним науковим завданням, а й необхідною передумовою зміцнення довіри до правосуддя, забезпечення верховенства права та стабільності демократичних інститутів держави.

У науковій літературі поки не приділено достатньої уваги кримінальним правопорушенням у сфері надання професійної правничої допомоги, що й актуалізує потребу їх вивчення. Нашу увагу привертає проблематика їх класифікації, оскільки саме класифікаційний метод є одним із базових у криміналістиці: він дає змогу впорядкувати різноманіття кримінальних правопорушень і створити системне підґрунтя для побудови криміналістичних методик розслідування. Його застосування забезпечує можливість виокремлення типових ознак злочинів, визначення їхніх спільних і відмінних ознак, що своєю чергою сприяє виробленню диференційованих практичних рекомендацій.

Застосування класифікаційного методу у криміналістиці має подвійне зна-

чення: 1) теоретичне (воно допомагає структурувати наукові знання про закономірності злочинної діяльності й забезпечує системність криміналістичних досліджень); 2) практичне (завдяки такій класифікації можна окреслити перспективи розроблення окремих криміналістичних методик). Це вчергове засвідчує актуальність обраної проблематики.

Мета статті

Розробити класифікацію кримінальних правопорушень, учинених у сфері надання професійної правничої допомоги на підставі врахування кримінально-правових і криміналістичних критеріїв.

Методи дослідження

Для досягнення поставленої мети застосовано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання. До загальнонаукових належать аналіз і синтез, індукція і дедукція, які забезпечили глибоке вивчення особливостей кримінальних правопорушень проти правосуддя та формування цілісних наукових висновків. Спеціальними методами стали діалектичний, системно-структурний, порівняльно-правовий та узагальнення.

Діалектичний метод дав змогу розкрити сутність кримінальних правопорушень, учинених професійними учасниками судочинства, виявити їхню об'єктивну й суб'єктивну зумовленість, простежити взаємозв'язок між правовими, криміналістичними та соціальними аспектами зазначених злочинів.

Системно-структурний метод застосовано для виокремлення криміналістично значущих критеріїв (спосіб учинення, обстановка, особи злочинця та потерпілого, наслідки), визначення

їхнього місця в загальній системі злочинів проти правосуддя, а також для структурування класифікаційних підходів у науці.

Формально-логічні методи — аналіз, синтез, індукція та дедукція — стали в пригоді для дослідження складу й особливостей кримінальних правопорушень досліджуваної групи, виокремлення їхніх спільних і відмінних ознак. Аналіз допоміг визначити індивідуальні ознаки кожного виду правопорушення, синтез — інтегрувати набуті знання в єдину систему, індукція — сформувати загальні положення на підставі вивчення окремих прикладів, дедукція — перевірити їх на практиці.

Порівняльно-правовим методом послуговувалися для зіставлення національних підходів до класифікації злочинів проти правосуддя, визначення місця правопорушень, учинених професійними учасниками судочинства, у загальній

системі кримінально-правових і криміналістичних досліджень.

Метод узагальнення дав змогу сформулювати висновки щодо наукової новизни та практичного значення запропонованої криміналістичної класифікації правопорушень, виробити рекомендації для вдосконалення методики їх розслідування і подальшого розвитку криміналістичної теорії у сфері захисту правосуддя.

Аналіз основних досліджень і публікацій

Останнім часом пильну увагу вчені приділяють криміналістичній класифікації кримінальних правопорушень окремих груп і видів. Це класифікація воєнних злочинів¹, кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності² й у кіберсфері³, проти правосуддя⁴ тощо.

- 1 Пчеліна О. В., Пчелін В. Б. Криміналістична класифікація воєнних злочинів. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25.11.2022). Харків, 2022. С. 334—338. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi71/0052090.pdf> (дата звернення: 30.07.2025).
- 2 Степанюк Р. Л. Криміналістична класифікація злочинів, що вчиняються в бюджетній сфері України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2010. № 4 (51). Ч. 1. С. 175—180. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2010_4%281%29__24 (дата звернення: 30.07.2025) ; Тюленев С. А. Криміналістична класифікація злочинів і кримінальних проступків, пов'язаних із протиправними посяганнями на активи суб'єктів господарювання. *Там само*. 2024. № 3 (106). С. 235—246. DOI: [10.32631/v.2024.3.20](https://doi.org/10.32631/v.2024.3.20) (дата звернення: 30.07.2025) ; Усатий В. О. Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. *Там само*. № 4 (107). С. 220—230. DOI: [10.32631/v.2024.4.20](https://doi.org/10.32631/v.2024.4.20) (дата звернення: 30.07.2025).
- 3 Самойленко О. А. Криміналістична класифікація злочинів, вчинених із використанням обставин киберпростору. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2018. Вип. 49. Т. 2. С. 162—166. URL: <https://surl.li/itbotk> (дата звернення: 29.07.2025).
- 4 Книженко С. О. Криміналістична класифікація злочинів проти правосуддя. *Право і Безпека*. 2013. № 1 (48). С. 113—118. URL: <https://surl.li/mblrhk> (дата звернення: 29.07.2025) ; Романаскас К. А. Основи методики розслідування надання завідомо неправдивих показань свідком і потерпілим : монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. О. Гусевої. Харків, 2024. 203 с. ; Гриценко В. В. Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень проти правосуддя. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. № 3 (33). С. 256—266. DOI: [10.32631/vca.2024.3.22](https://doi.org/10.32631/vca.2024.3.22) (дата звернення: 30.07.2025).

У розвитку доктринальних положень в аспекті криміналістичної класифікації злочинів слід відзначити напрацювання О. Колесніченка⁵, В. Журавля⁶, В. Тіщенко⁷, В. Шевчука⁸, В. Шепітька⁹, Б. Щура¹⁰ та ін.

Автори наголошують на важливих концептуальних підходах у контексті проблеми здійснення криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень. Відповідно до позицій науковців, класифікація є фундаментальним інструментом наукового пізнання, оскільки дає змогу впорядкувати об'єкти, явища або процеси за їхніми спільними властивостями, виокремлюючи суттєві ознаки та групуючи їх у систему класів. У криміналістиці класифікаційний метод має особливе значення, оскільки саме завдяки йому вибудовується цілісна система понять і категорій, що описують злочин як об'єкт дослідження. Він створює підґрунтя для вироблення

практичних рекомендацій, формування методик розслідування й забезпечує єдину термінологічну базу для науки та практики¹¹.

Оскільки кримінальні правопорушення є предметом вивчення для низки наук кримінально-правового циклу, кожна з них формує власну класифікацію (з огляду на специфіку своїх завдань). Для криміналістики важливо застосовувати дані суміжних наук, проте криміналістична класифікація не конкурує з кримінально-правовою або кримінологічною, а доповнює їх, забезпечуючи більш глибоке дослідження об'єкта з урахуванням закономірностей виявлення, розслідування та доказування¹².

На практиці криміналістична класифікація має вирішальне значення для розроблення методик розслідування. Кожен склад злочину та кримінального проступку характеризується низкою власних ознак, що зумовлює відмінності

- 5 Колесніченко А. Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений : текст лекц. Харьков, 1976. 28 с.
- 6 Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції : монографія. Харків, 2012. 302 с.
- 7 Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія. Одеса, 2007. 260 с.
- 8 Шевчук В. Криміналістична характеристика злочинів: «криміналістичний пережиток» чи реально діюча категорія криміналістики. *Правничий часопис Донецького університету*. 2003. № 1 (9). С. 59—66. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/17704/1/Shevchuk_62-66.pdf (дата звернення: 29.07.2025).
- 9 Шепітько В. Ю., Коновалова В. О., Журавель В. А. та ін. Криміналістика : підручник / за ред. проф. В. Ю. Шепітька. 4-те вид., перероб. і допов. Харків, 2008. 464 с. URL: <https://law.sspu.edu.ua/files/documents/books/library/17/shepitko.pdf> (дата звернення: 30.07.2025).
- 10 Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик : дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2011. 319 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0511U000327> (дата звернення: 29.07.2025).
- 11 Гусева В. О. Криміналістична класифікація злочинів: наукове та практичне значення. *Правові горизонти*. 2019. № 16. С. 69—75. DOI: 10.21272/legalhorizons.2019.i16.p:69 (дата звернення: 29.07.2025) ; Пчеліна О. В. Криміналістична класифікація злочинів. *Право і суспільство*. 2014. № 6-1. Ч. 2. С. 304—309. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/entities/publication/39e0d8c2-439f-4153-b777-e2b942279b29> (дата звернення: 29.07.2025) ; Тіщенко В. В. Знач. твір. С. 44.
- 12 Кривоченко Л. М. Класифікація злочинів за ступенем тяжкості у Кримінальному кодексі України : монографія. Київ, 2010. 120 с. ; Щур Б. В. Криміналістична класифікація злочинів: співвідношення із суміжними поняттями. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2010. № 2. С. 337—345.

в криміналістичній характеристиці, обставинах, які підлягають установленню, і тактичних прийомах на початковому й наступному етапах розслідування.

Зважаючи на вагоме значення криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень як у теоретичному аспекті, так і в практичному, вважаємо за потрібне розробити класифікацію кримінальних правопорушень, учинених у сфері надання професійної правничої допомоги.

Викладення основного матеріалу дослідження

Сучасна наука визнає кілька підходів до побудови криміналістичних класифікацій кримінальних правопорушень: 1) орієнтування винятково на кримінально-правові ознаки, 2) виокремлення суто криміналістичних критеріїв або 3) поєднання обох підходів. Найбільш продуктивним убачаємо саме комбінований підхід, де враховано як нормативні характеристики злочину, так і криміналістичні чинники (спосіб і механізм учинення, особа злочинця, обстановка, слідова картина тощо). Проте це не означає, що під час розроблення криміналістичної класифікації можна нехтувати кримінально-правовими критеріями.

У науці кримінального права проблема систематизації злочинів проти правосуддя неодноразово ставала предметом уваги дослідників, які пропонували різні варіанти їх класифікації. Так, С. Кузьмін, здійснюючи аналіз складів злочинів, передбачених розд. XVIII «Кримінальні правопорушення проти

правосуддя» Кримінального кодексу України (далі — *КК України*), запропонував об'єднати ці правопорушення у дві доволі самостійні групи. Перша охоплюватиме злочини, учинені службовими особами — представниками органів державної влади. Друга міститиме діяння, здійснені іншими суб'єктами, які не мають владного статусу¹³.

Більш деталізований підхід запропонував М. Хавронюк, який, зважаючи на особливості суб'єкта злочину, виокремив чотири підгрупи правопорушень:

- 1) злочини, скоєні посадовими особами, які безпосередньо здійснюють або забезпечують функціонування правосуддя (ст. 371—374, 376-1, 380—381-1, ч. 2 ст. 387 КК України¹⁴);
- 2) злочини, учинені засудженими або особами, які перебувають під вартою (ст. 389, 389-1, 390—395 КК України);
- 3) злочини, скоєні іншими учасниками кримінального провадження (ст. 383—385, ч. 1 ст. 387 КК України);
- 4) злочини, винними в учиненні яких є сторонні особи, що не беруть участі в кримінальному процесі (ст. 376—379, 382, 386, 388, 396—400 КК України)¹⁵.

Такий підхід М. Хавронюка науковці підтримали, оскільки його логічність та комплексність сприяли широкому застосуванню в подальших дослідженнях і науковій літературі.

М. Бажанов запропонував власну класифікацію, побудовану на критеріях єдності безпосередніх об'єктів кримі-

13 Кузьмін С. А. Іноземець як спеціальний суб'єкт злочинів проти правосуддя. *Вісник прокуратури*. 2009. № 5. С. 61.

14 Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 29.07.2025).

15 Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навч. посіб. / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ, 2014. 944 с. URL: <https://surli.cc/hejgvw> (дата звернення: 29.07.2025).

нально-правової охорони й відповідних правовідносин. Науковець виокремив три блоки:

- 1) злочини, що перешкоджають належній роботі органів дізнання, слідства та прокуратури у сфері кримінального судочинства;
- 2) злочини, що ускладнюють реалізацію правосуддя судами;
- 3) злочини, які зазіхають на діяльність органів, відповідальних за виконання вироків, рішень і покарань¹⁶.

У подальших працях науковець розширив цей підхід, наголосивши на потребі враховувати не лише безпосередньо об'єкт, а й положення Конституції України. У підсумковій редакції його систематизація охоплювала злочини, що зазіхають на правовідносини:

- які гарантують дотримання конституційних засад у діяльності органів досудового розслідування, прокуратури та суду;
- що забезпечують охорону життя, честі й гідності суддів і народних засідателів;
- спрямовані на забезпечення одержання достовірних доказів і правдивих висновків у кримінальному провадженні;
- що забезпечують своєчасне виявлення та припинення злочинів;
- які гарантують реальне виконання вироків, рішень суду та призначених покарань¹⁷.

В. Тютюгін, створюючи власну криміналістичну класифікацію злочинів проти правосуддя, зважав на те, на які саме суспільні відносини у сфері здійснення правосуддя спрямовано протиправні посягання, а додатково — на

особливості об'єктивного боку цих діянь і характеристику суб'єктів, що їх учиняють. Спираючись на ці критерії, науковець виокремив такі підгрупи злочинів:

- які підривають реалізацію конституційних засад функціонування правосуддя (ст. 371, 372, 374, 376, 376-1, 397 КК України);
- що посягають на життя, здоров'я, майно й особисту недоторканність суддів, народних засідателів, присяжних та інших учасників судового розгляду (ст. 377—379, 398—400 КК України);
- які перешкоджають отриманню достовірних доказів і формуванню правдивих висновків під час судового провадження (ст. 373, 383—386 КК України);
- спрямовані на створення перепон у своєчасному виявленні та припиненні кримінальних посягань (ст. 380, 381, 387, 395, 396 КК України);
- що стосуються невиконання судових рішень або ухиляння від заходів впливу, передбачених судом (ст. 382, 388—394 КК України)¹⁸.

Своєю чергою М. Шепітько, узагальнюючи напрацювання попередників, обґрунтував доцільність виокремлення кількох груп злочинів проти правосуддя. До них, на його думку, належать злочини:

- що посягають на суспільні відносини, які забезпечують реалізацію конституційних принципів у діяльності досудового розслідування, прокуратури й суду (ст. 371, 372, 374, 376, 376-1, 397 КК України);
- які підривають відносини, що гарантують повне, об'єктивне

16 Бажанов М. І. Злочини проти правосуддя : консп. лекц. Харків, 1996. 28 с.

17 Там само. С. 7—8.

18 Тютюгін В. І. Злочини проти правосуддя. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. Т. 1. № 8. С. 258—262. DOI: 10.21564/2311-9640.2017.8.166691 (дата звернення: 29.07.2025).

й неупереджене дослідження обставин справи (ст. 373, 383—386 КК України);

- спрямовані на: 1) отримання органами розслідування достовірної інформації про злочин і належних доказів з метою з'ясування істини у кримінальній справі; 2) забезпечення дотримання процесуального порядку збирання доказів, а також своєчасного виявлення та припинення злочинної діяльності у сфері кримінального правосуддя;
- пов'язані з невиконанням судових рішень (ст. 382, 388—389-1 КК України), що зазіхають на суспільні відносини, покликані гарантувати належне виконання рішень суду;
- які зазіхають на нормальну діяльність установ виправної системи й порушують порядок забезпечення виконання вироків (ст. 390—393 КК України)¹⁹.

Отже, для більшості вчених визначальним для класифікації є об'єкт кримінального правопорушення, особливості предмета посягання.

Криміналісти пішли далі. Зокрема, С. Книженко, яка системно досліджує проблематику протидії злочинності у сфері правосуддя, у своїй класифікації виходила з комплексу таких критеріїв: особливості особи правопорушника та характеристики потерпілих, спосіб учинення злочину, його мотиви й наслідки. На підставі цього авторка виокремила шість груп злочинів проти правосуддя:

- 1) пов'язані з насильством або пошкодженням (знищенням) майна осіб, чия діяльність безпосередньо пов'язана з відправленням правосуддя. Характерними озна-

ками цієї групи є застосування фізичного впливу або завдання матеріальної шкоди, незалежно від віку, статі або соціального статусу злочинця; наслідками — завдання потерпілим шкоди здоров'ю або матеріальних збитків;

- 2) учинені суддями, працівниками правоохоронних органів або іншими уповноваженими суб'єктами шляхом порушення обумовленого порядку реалізації або забезпечення правосуддя. Потерпілими тут постають учасники кримінального процесу або особи, що сприяють його здійсненню, а наслідками — незаконне обмеження свободи, шкода здоров'ю або навіть позбавлення життя;
- 3) скоєні засудженими або особами, які перебувають під вартою, через порушення умов відбування покарання або правил утримання. Такі діяння унеможливають ефективне виконання вироку або заходів примусового лікування;
- 4) пов'язані з незаконним утручанням у діяльність судових органів або впливом на учасників судочинства. Особливістю цих правопорушень є те, що їхні суб'єкти не належать до професійних учасників правосуддя, але своєю діяльністю ускладнюють досягнення мети кримінального провадження. Здебільшого спосіб їх учинення не пов'язаний із насильством або майновими посяганнями, а мотиви обмежено перешкоджанням з'ясуванню істини;
- 5) учинені свідками, потерпілими або іншими особами, які мають сприяти правосуддю, але нава-

¹⁹ Шепітько М. В. Теоретико-методологічні засади формування системи протидії злочинам у сфері правосуддя : дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2018. С. 297—298. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0518U000802> (дата звернення: 29.07.2025).

ки, перешкоджають установленню фактичних обставин у справі. Такі злочини групують передусім за особою правопорушника та способом посягання, а їхні мотиви й наслідки можуть бути різними — від прагнення уникнути відповідальності до приховування злочинної діяльності;

- 6) пов'язані із невиконанням судових рішень. Критеріями є об'єкт посягання (авторитет правосуддя, обов'язковість виконання рішень суду) і спосіб учинення — ухиляння від виконання законних актів. Суб'єктами таких діянь можуть бути як посадові особи, так і приватні, на яких покладено обов'язок виконати рішення суду²⁰.

Зважаючи на викладене вище, можна дійти висновку, що запропонована класифікація (хоча й охоплює основні різновиди злочинів проти правосуддя) не завжди відображає системність критеріїв і залишає простір для вдосконалення. Саме тому вбачаємо доцільним розробити авторську класифікацію кримінальних правопорушень проти правосуддя, яка поєднала б доктринальні напрацювання кримінального права з практичними потребами криміналістики.

Ще один автор, який досліджував питання криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень проти правосуддя, — це В. Гриценко. Він наголошує, що визначальним критерієм криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень проти правосуддя не можна вважати лише спосіб їх учинення, оскільки такі діяння реалізують як за допомогою активних дій, так і шляхом бездіяльності (показовим прикладом є невиконання судового рішення). Зважаючи на це та ґрунтуючись на концепції аксіологічного підходу,

20 Книженко С. О. Знач. твір.

учений пропонує в основу систематизації таких злочинів покладати три головні критерії: 1) соціальні блага й інтереси, яким завдають шкоди учиненням цих злочинів; 2) специфіку потерпілих від цих кримінальних правопорушень; 3) характеристики особи злочинця, що обумовлюють суспільно небезпечний зміст його поведінки. Тож у своїй класифікації В. Гриценко пропонує виокремлювати такі групи кримінальних правопорушень проти правосуддя:

- посягання на законну діяльність суб'єктів, які здійснюють або забезпечують функціонування правосуддя, зокрема, на їхні життя, здоров'я та майнові права (ст. 376—379, 397—400 КК України);
- діяння, учинені службовими особами, які беруть безпосередню участь у здійсненні правосуддя, забезпечують його реалізацію або зобов'язані сприяти його провадженню. Ідеться про злочини, передбачені ст. 371—374, 380, 381, 384, 385, 387 КК України;
- кримінальні правопорушення щодо невиконання судових рішень особами, які повинні їх реалізовувати або щодо яких вони ухвалені (ст. 382, 388—391, 393—395 КК України);
- злочини, характерні для осіб із виявами правового нігілізму, які, усвідомлюючи зміст законодавчих вимог, свідомо вдаються до протиправних дій, спрямованих на перешкоджання правосуддю (ст. 383, 386, 392, 396, 400-1 КК України).

Окрім того, дослідник підкреслює, що як допоміжні критерії класифікації можна послуговуватися й іншими криміналістично значущими чинниками: обстановкою вчинення діяння, конкретним способом його реалізації,

застосованими знаряддями й технічними засобами тощо²¹.

Іще один автор, Є. Суп, спираючись на поєднання кримінально-правових характеристик і криміналістичних особливостей, запропонував власну систему класифікації кримінальних правопорушень проти правосуддя. Він виокремив три великі категорії таких діянь: базові, споріднені й супутні. Уважаємо його підхід доволі виваженим і доцільним для систематизації злочинів залежно від вагомості протиправних дій у конкретній сфері суспільного життя. Відповідно до його підходу, базові кримінальні правопорушення є основним ядром механізму протиправної діяльності. Саме ця категорія охоплює найпоширеніші діяння, які обумовлюють головний напрям злочинної поведінки окремих осіб або груп і забезпечують досягнення головної злочинної мети. До них належать насамперед кримінальні проступки й нетяжкі злочини, зокрема: невиконання судових рішень (ст. 382 КК України); завідомо неправдиве повідомлення про злочин (ст. 383 КК України); уведення суду або іншого уповноваженого органу в оману (ст. 384 КК України); ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі (ст. 389 КК України); невиконання приписів або програм для кривдників (ст. 390-1 КК України); порушення правил адміністративного нагляду (ст. 395 КК України)²². Спільною ознакою цих діянь є їхня масовість у злочинному механізмі, що підриває досягнення головних завдань правосуддя — з'ясування істини й належне вико-

нання рішень суду. Спільність суб'єктів, окремих елементів способу та характерних наслідків дає змогу розглядати їх комплексно, створюючи універсальні методичні підходи, наприклад, алгоритми дій для слідчих під час проведення окремих слідчих (розшукових) заходів²³.

Споріднені кримінальні правопорушення мають інший рівень поширеності, однак також спрямовані на перешкоджання правосуддю. У механізмі протиправної діяльності вони здебільшого виконують допоміжну функцію як засіб забезпечення основної злочинної мети. До цієї категорії належать: відмова свідка, експерта або перекладача виконувати процесуальні обов'язки (ст. 385 КК України); протиправний вплив на свідків, потерпілих або експертів (ст. 386 КК України); незаконні дії з арештованим або заставленим майном (ст. 388 КК України); умисне невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості (ст. 389-1 КК України); ухилення від адміністративного стягнення у вигляді суспільно корисних робіт (ст. 389-2 КК України); ухилення від покарання у вигляді обмеження або позбавлення волі (ст. 390 КК України); непокоря вимогам адміністрації установи виконання покарань (ст. 391 КК України); дезорганізація роботи таких установ (ст. 392 КК України); утеча з-під варти або місця позбавлення волі (ст. 393 КК України); утеча зі спеціалізованого лікувального закладу (ст. 94 КК України); приховування злочину (ст. 396 КК України)²⁴. Попри меншу поширеність, ці злочини також

21 Гриценко В. В. Зазнач. твір. DOI: 10.32631/vca.2024.3.22 (дата звернення: 30.07.2025).

22 Кримінальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 29.07.2025).

23 Суп Є. Ю. Підходи до криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень проти правосуддя. *Архів кримінології та судових наук*. 2024. № 2 (10). С. 138—145. DOI: 10.32353/acfs.10.2024.11 (дата звернення: 29.07.2025).

24 Там само.

становлять загрозу для належного здійснення правосуддя, оскільки ускладнюють з'ясування істини й виконання судових рішень.

Супутні кримінальні правопорушення характеризуються більшою різноманітністю і водночас певною подібністю до базових, хоча й мають специфічні кримінально-правові та криміналістичні ознаки. До цієї групи належать утручання в роботу судових органів і тиск на учасників процесу. Це, зокрема, незаконне втручання в діяльність суду (ст. 376 КК України); погрози чи насильство щодо суддів, присяжних або народних засідателів (ст. 377 КК України); умисне пошкодження їхнього майна (ст. 378 КК України); посягання на життя судді чи засідателя (ст. 379 КК України); утручання в роботу захисників або представників осіб (ст. 397 КК України); насильство або погрози на їхню адресу (ст. 398 КК України); умисне знищення їхнього майна (ст. 399 КК України); посягання на життя адвоката або представника особи (ст. 400 КК України); представництво в суді без належних повноважень (ст. 400-1 КК України)²⁵.

Як зауважує Є. Суп, особливий блок у досліджуваній ним групі кримінальних правопорушень утворюють учинені саме професійними учасниками судочинства. Це, зокрема, незаконні затримання або тримання під вартою (ст. 371 КК України); притягнення завідомо невинного до відповідальності (ст. 372 КК України); примушування до давання показань (ст. 373 КК України); порушення права на захист (ст. 374 КК України); незаконне втручання в роботу автоматизованих систем судових органів (ст. 376-1 КК України); невжиття заходів безпеки щодо осіб під захистом (ст. 380 КК Укра-

їни); розголошення інформації про заходи безпеки щодо особи під захистом або даних досудового розслідування (ст. 381, 387 КК України). Їх специфіка полягає в суб'єкті: переважно це слідчі, прокурори, судді, оперативні працівники, тобто фахівці, які мають професійні знання у сфері кримінального процесу. Саме цей чинник ускладнює розслідування подібних правопорушень, оскільки потребує від слідчих високої майстерності з їх виявлення та фіксування²⁶.

Зауважимо, що, попри ґрунтовні напрацювання науковців, жоден із наведених підходів не акцентує уваги на кримінальних правопорушеннях у сфері надання професійної правничої допомоги, хоча їх виокремлення також є результатом криміналістичної класифікації. Виокремлення цієї групи зумовлене необхідністю враховувати цілісну систему дій, за допомогою яких правопорушник реалізує свій умисел, застосовуючи або порушуючи правові механізми, пов'язані з наданням правничих послуг. До кримінальних правопорушень передусім належать діяння, спрямовані на перешкоджання законній професійній діяльності адвоката: незаконне втручання в діяльність захисника або представника особи; висловлювання погроз або застосування насильства щодо них; умисне пошкодження або знищення майна, що належить адвокату або представникові; посягання на життя таких осіб. Криміналізація цих діянь свідчить про те, що у кримінально-правовій площині адвоката визнано суб'єктом спеціальної правової охорони, подібно до суддів і працівників правоохоронних органів.

Класифікувати кримінальні правопорушення у сфері надання професійної

25 Кримінальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 29.07.2025).

26 Суп Є. Ю. Зазнач. твір. DOI: 10.32353/acfs.10.2024.11 (дата звернення: 29.07.2025).

правничої допомоги ми вважаємо за можливе на підставі такої ознаки, як об'єкт злочину й особливості предмета злочинного посягання. У межах цієї класифікаційної групи можна виокремити правопорушення проти життя та здоров'я адвоката або представника особи; злочини, що зазіхають на свободу й безпеку їхньої професійної діяльності; протиправні дії, спрямовані на майно; порушення гарантій адвокатської таємниці й конфіденційності. До окремої підгрупи належать посягання на інституційні гарантії незалежності адвокатури, які виявляються у симулюванні адвокатської діяльності, представництві без належних повноважень або у змові з іншими учасниками процесу.

Значення для криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень має також суб'єкт злочину. Правопорушення можуть учинити і безпосередні учасники кримінального провадження (підозрювані, обвинувачені, свідки, потерпілі), які чинять тиск на адвоката через його процесуальну позицію; і посадові особи правоохоронних органів або інших державних установ, які зловживають своїм службовим становищем; і треті особи, не пов'язані із судовим процесом, але зацікавлені в перешкодженні адвокатській діяльності.

Критерієм диференціювання ми визнаємо також способи вчинення кримінального правопорушення. Вони можуть виявлятися як у формі фізичного впливу (нанесення тілесних ушкоджень, замаху, застосування зброї тощо), так і у вигляді психологічного тиску (погрози, переслідування, шантаж та ін.). Поширеними є також майнові посягання, реалізовані через підпал автомобіля, пошкодження приміщень офісів, техніки тощо. Окрему групу становлять формально-процесуальні зловживання: симулювання адвокатської

діяльності, застосування підроблених довіреностей, створення штучних перешкод у доступі до клієнта. Приховані методи впливу містять стеження, застосування технічних засобів для збирання інформації (зокрема, такої, що становить адвокатську таємницю), поширення компрометуючих матеріалів, які знижують імідж адвоката, принижують його честь і гідність.

Важливим також є урахування обстановки й місця вчинення кримінального правопорушення (як офіційні установи (зали судових засідань, органи прокуратури або службові приміщення слідчих підрозділів), так і робочі (офісні) приміщення адвоката). Часто їх учиняють і в побутових умовах: за місцем проживання, у транспорті, у громадських місцях. У сучасних умовах зростає кількість злочинних посягань у віртуальному середовищі: у соціальних мережах, через електронну пошту, із застосуванням мобільного зв'язку тощо.

Не менш вагомим критерієм класифікації є наслідки кримінальної протиправної діяльності: наприклад, фізична шкода (завдання тілесних ушкоджень, заподіяння смерті), матеріальні збитки (знищення або пошкодження майна, утрата документів), процесуальні наслідки (зрив судових засідань, спотворення доказів, дискредитування адвоката) і соціально-психологічні ефекти (підрив авторитету адвокатури, зменшення довіри до системи правосуддя, правозахисних інституцій тощо).

Знаряддя та засоби вчинення кримінальних правопорушень також формують окремий критерій систематизації. Ідеться як про застосування зброї та підручних предметів для пошкодження майна, так і про технічні засоби прихованого спостереження (GPS-трекери, диктофони, камери), інформаційні ре-

сурси (соціальні мережі, медіа), а також підроблені документи.

Запропоновані підстави для криміналістичної класифікації дають змогу не лише впорядкувати різновиди злочинних посягань на адвокатів (які діють як захисники і представники) та інших учасників судочинства, а й створюють підґрунтя для формування окремих видових методик розслідування. Такий підхід забезпечує ефективність планування досудового розслідування, сприяє прогнозуванню поведінки правопорушників, визначенню оптимальних тактичних прийомів і розробленню методичних рекомендацій щодо організації слідчих (розшукових) дій.

Висновки

Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень є одним із провідних інструментів наукового пізнання та практичної організації розслідувань, оскільки не лише класифікує кримінальні правопорушення за суттєвими ознаками, а й створює підґрунтя для розроблення окремих криміналістичних методик розслідування різного рівня узагальнення.

Учені керуються різними критеріями для класифікації кримінальних правопорушень проти правосуддя: від визначення об'єкта посягання й особи правопорушника до врахування способів учинення й наслідків. Водночас жоден із відображених підходів цілком не охоплював кримінальні правопорушення, що посягають на сферу надання професійної правничої допомоги, а отже — і їх класифікацію. Саме ця прогалина стала підставою для розроблення авторської криміналістичної класифікації цієї групи кримінальних правопорушень.

Криміналістичну класифікацію кримінальних правопорушень у сфері на-

дання професійної правничої допомоги ми вважаємо за доцільне будувати за такими критеріями: об'єкт кримінального правопорушення й особливості предмета посягання; особливості суб'єкта вчинення кримінального правопорушення; спосіб та обстановка вчинення кримінального правопорушення; наслідки та застосовані знаряддя (засоби). Це дає змогу виокремити кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я адвокатів, злочини, що посягають на безпеку та свободу їхньої діяльності, майнові посягання, а також діяння, спрямовані на порушення гарантій незалежності адвокатури й конфіденційності професійної діяльності. Розроблена криміналістична класифікація не лише заповнює наявну в науці прогалину, а й має прикладне значення. Вона створює підґрунтя для розроблення видових методик розслідування, оптимізації планування досудового розслідування, формування тактичних прийомів і прогнозування поведінки злочинців. Окрім того, її застосування сприятиме зміцненню гарантій незалежності адвокатури, підвищенню ефективності захисту прав осіб і загалом посиленню довіри до системи правосуддя. Отже, криміналістична класифікація є не лише засобом систематизування злочинів, а й практичним інструментом пізнання їх закономірностей, що забезпечує ефективність складених на підставі такої класифікації методичних рекомендацій із розслідування кримінальних правопорушень.

Forensic Classification of Criminal Offenses Committed in the Field of Professional Legal Assistance

Kristina Romanauskas

This article purpose is to develop a classification of criminal offenses committed in the field of professional legal assistance based on

criminal law and forensic criteria. For achieving this goal, a complex of general scientific (analysis and synthesis, induction and deduction) and special (dialectical, system-structural, comparative law, generalization) methods of scientific knowledge was used. It is proven that forensic classification of criminal offenses is one of leading tools of scientific knowledge and practical organization of investigations. It not only classifies criminal offenses by essential specifics, but creates the basis for development of individual forensic investigation methods of various levels of generalization. Generalization of scientific approaches demonstrates diversity of criteria for classifying criminal offenses against justice: from determining offense object and identity of the offender to taking into account the methods of commission and consequences. At the same time, none of the presented approaches fully covered criminal offenses that encroach on the scope of professional legal assistance and therefore their classification. It was this gap that became the basis for developing the author's forensic classification of this group of criminal offenses. The proposed approach involves identifying the following main criteria: object of the criminal offense and the specifics of encroachment subject, subject of the criminal offense, method and circumstances of its commission, consequences and the tools (means) used. This made possible to identify offenses against the life and health of lawyers, crimes that encroach on the safety and freedom of their activities, property encroachments, as well as actions aimed at violating the guarantees of independence of legal profession and the confidentiality of professional activities. The developed forensic classification not only fills the existing gap in science, but also has practical significance. It creates a basis for developing specific investigation methods, optimizing the planning of pre-trial investigation, forming tactical techniques and predicting the behavior of criminals. In addition, its application will contribute to strengthening the guarantees of independence of the legal profession, increasing

the effectiveness of the protection of individual rights and confidence in the justice system.

Keywords: criminal offense; forensic classification; justice; legal assistance; crime mechanism.

Фінансування

Це дослідження не отримало жодного спеціального гранту від фінансових установ у державному, комерційному або некомерційному секторах.

Відмова від відповідальності

Засновники не грали жодної ролі у розробленні дослідження, добиранні й аналізуванні даних, рішенні про публікацію або підготовку рукопису.

Учасники

Авторка зробила свій внесок винятково в інтелектуальну дискусію, що є основою цього документа, дослідження судової практики, написання та редагування, і бере на себе відповідальність за її зміст і тлумачення.

Декларація щодо конфлікту інтересів

Авторка заявляє, що у неї відсутній конфлікт інтересів.

References

- Bazhanov, M. I. (1996). *Zlochynty proty pravosuddia* [Crimes against justice] : konsp. lekt. Kharkiv [in Ukrainian].
- Dudorov, O. O., Khavroniuk, M. I. (2014). *Kryminalne pravo* [Criminal Law] : navch. posib. / za zah. red. M. I. Khavroniuka. Kyiv. URL: <https://surli.cc/hejgvw> [in Ukrainian].
- Hrytsenko, V. V. (2024). Kryminalistychna klasyfikatsiia kryminalnykh pravoporushen proty pravosuddia [Criminal classification of criminal offenses against justice]. *Visnyk Kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy*. № 3 (33). DOI: [10.32631/vca.2024.3.22](https://doi.org/10.32631/vca.2024.3.22) [in Ukrainian].
- Husieva, V. O. (2019). Kryminalistychna klasyfikatsiia zlochyntiv: naukove ta praktichne znachennia [Forensic classification of crimes: scientific and practical

- significance]. *Pravovi horyzonty*. № 16. DOI: [10.21272/legalhorizons.2019.i16.p:69](https://doi.org/10.21272/legalhorizons.2019.i16.p:69) [in Ukrainian].
- Knyzhenko, S. O. (2013). Kryminalistychna klasyfikatsiia zlochyniv proty pravosuddia [Forensic classification of crimes against justice]. *Pravo i Bezpeka*. № 1 (48) URL: <https://surl.li/mb1rhk> [in Ukrainian].
- Kolesnichenko, A. N. (1976). *Obshie polozheniya metodiki rassledovaniya otdelnykh vidov prestupleniy* [General provisions of the methodology for investigating certain types of crimes] : tekst lekc. Harkov [in Russian].
- Kryvochenko, L. M. (2010). *Klasyfikatsiia zlochyniv za stupenem tiazhkosti u Kryminalnomu kodeksi Ukrainy* [Classification of crimes by severity in the Criminal Code of Ukraine] : monohrafiia. Kyiv [in Ukrainian].
- Kuzmin, S. A. (2009). Inozemets yak spetsialnyi subiekt zlochyniv proty pravosuddia [Foreigner as a special subject of crimes against justice]. *Visnyk prokuratury*. № 5 [in Ukrainian].
- Pchelina, O. V. (2014). Kryminalistychna klasyfikatsiia zlochyniv [Forensic classification of crimes]. *Pravo i suspilstvo*. № 6-1. Ch. 2. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/entities/publication/39e0d8c2-439f-4153-b777-e2b942279b29> [in Ukrainian].
- Pchelina, O. V., Pchelin, V. B. (2022). Kryminalistychna klasyfikatsiia voiennykh zlochyniv [Forensic classification of war crimes]. *Suchasni tendentsii rozvytku kryminalistyky ta kryminalnoho protsesu v umovakh voiennoho stanu* : tezy dop. Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Kharkiv. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi71/0052090.pdf> [in Ukrainian].
- Romanauskas, K. A. (2024). *Osnovy metodyky rozsliduvannia nadannia zavidomo nepravdyvykh pokazan svidkom i poterpilym* [Basics of the investigation methodology for knowingly false testimony by witnesses and victims] : monohrafiia / za zah. red. d-ra yuryd. nauk, prof. V. O. Husievoi. Kharkiv [in Ukrainian].
- Samoilenko, O. A. (2018). Kryminalistychna klasyfikatsiia zlochyniv, vchynenykh iz vykorystanniam obstanovky kiberprostiru [Criminalistics classification crimes accomplished with using of cyberspace environment]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Seriya: Pravo. Vyp. 49. T. 2. URL: <https://surl.li/itbotk> [in Ukrainian].
- Shchur, B. V. (2010). Kryminalistychna klasyfikatsiia zlochyniv: spivvidnoshennia iz sumizhnymy poniattamy [Forensic classification of crimes: correlation with related concepts]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav*. Seriya yurydychna. № 2 [in Ukrainian].
- Shchur, B. V. (2011). *Teoretychni osnovy formuvannia ta zastosuvannia kryminalistychnykh metodyk* [Theoretical grounds of formation and application of forensic methods] : dys. ... d-ra yuryd. nauk. Kharkiv. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0511U000327> [in Ukrainian].
- Shepitko, M. V. (2018). *Teoretyko-metodolohichni zasady formuvannia systemy protydii zlochy-nam u sferi pravosuddia* [Theoretical and methodological foundation of counteraction to crimes against justice as a forming system] : dys. ... d-ra yuryd. nauk. Kharkiv. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0518U000802> [in Ukrainian].
- Shepitko, V. Yu., Konovalova, V. O., Zhuravel, V. A. ta in. (2008). *Kryminalistyka* [Criminalistics] : pidruchnyk / za red. prof. V. Yu. Shepitka. 4-te vyd., pererob. i dopov. Kharkiv. URL: <https://law.sspu.edu.ua/files/documents/books/library/17/shepitko.pdf> [in Ukrainian].
- Shevchuk, V. (2003). Kryminalistychna kharakterystyka zlochyniv: «kryminalistychnyi Perezhytok» chy realno diiucha katehoriia kryminalistyky [Criminalistic characteristic of crimes: “criminalistic relic” or a real working criminalistic category]. *Pravnychi chasopys Donetskoho universytetu*. № 1 (9). URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/17704/1/Shevchuk_62-66.pdf [in Ukrainian].
- Stepaniuk, R. L. (2010). Kryminalistychna klasyfikatsiia zlochyniv, shcho vchyniautsia v biudzhethnii sferi Ukrainy [Forensic classification of crimes committed in the budgetary sphere of Ukraine]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. № 4 (51). Ch. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnivs_2010_4%281%29__24 [in Ukrainian].

- Sup, Ye. Yu. (2024). Pidkhody do kryminalistychnoi klasyfikatsii kryminalnykh pravoporushen proty pravosuddia [Approaches to Forensic Classification of Criminal Offences Against Justice]. *Arkhiv kryminolohii ta sudovykh nauk*. № 2 (10). DOI: [10.32353/acfs.10.2024.11](https://doi.org/10.32353/acfs.10.2024.11) [in Ukrainian].
- Tishchenko, V. V. (2007). *Teoretychni i praktychni osnovy metodyky rozsliduvannia zlochyniv* [Theoretical and practical foundations of crime investigation methodology] : monohrafiia. Odesa [in Ukrainian].
- Tiulieniev, S. A. (2024). Kryminalistychna klasyfikatsiia zlochyniv i kryminalnykh prostupkiv, poviazanykh iz protypravnymy posiahanniamy na aktyvy subiektiv hospodariuvannia [Forensic classification of crimes and misdemeanours related to unlawful encroachments on the assets of business entities]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. № 3 (106). DOI: [10.32631/v.2024.3.20](https://doi.org/10.32631/v.2024.3.20) [in Ukrainian].
- Tiutiuhin, V. I. (2017). Zlochyny proty pravosuddia [Crimes against justice]. *Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy*. T. 1. № 8. DOI: [10.21564/2311-9640.2017.8.166691](https://doi.org/10.21564/2311-9640.2017.8.166691) [in Ukrainian].
- Usatyi, V. O. (2024). Kryminalistychna klasyfikatsiia kryminalnykh pravoporushen u sferi hospodarskoi diialnosti [Criminalistics classification of criminal offences in the field of economic activity]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. № 4 (107). DOI: [10.32631/v.2024.4.20](https://doi.org/10.32631/v.2024.4.20) [in Ukrainian].
- Zhuravel, V. A. (2012). *Kryminalistychni metodyky: suchasni naukovy kontseptsii* [Forensic methods: modern scientific concepts] : monohrafiia. Kharkiv [in Ukrainian].

Романаускас, К. (2025). Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень, учинених у сфері надання професійної правничої допомоги. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 3 (40). С. 57—72. DOI: [10.32353/khrife.3.2025.05](https://doi.org/10.32353/khrife.3.2025.05).

Формулювання та обґрунтування питань, що ставлять у документі про призначення судово-ветеринарної експертизи живих тварин

Іван Яценко *

* Д-р вет. наук, професор, Державний біотехнологічний університет, м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8903-2129>, e-mail: yacenko-1971@ukr.net

DOI: 10.32353/khrife.3.2025.06 УДК 340.69:636.09:343.147

Надійшло 30.05.2025 / Рецензовано 01.06.2025 / Прийнято до друку 24.09.2025 /
Доступно онлайн 30.09.2025

Мета статті — виокремити, систематизувати й обґрунтувати питання, які ставлять у постанові про призначення судово-ветеринарної експертизи живої тварини, і показати їх значення для висновку експерта й суду. Для досягнення мети застосовано загальнонаукові та спеціальні наукові методи, зокрема аналіз, синтез, аналогію, формально-логічний, логіко-граматичний, логіко-юридичний, системно-структурний, абстрагування, моделювання, прогнозування. Окреслено коло питань, які можна поставити на розв'язання судетекспертів під час призначення експертизи за правопорушеннями, скоєними проти здоров'я та життя тварин. Усі питання умовно об'єднано в три групи: 1) виокремлення розпізнавальних ознак і фізіологічних особливостей живої тварини; 2) визначення факту ушкодження (механізму, давності й самостійності (несамостійності) утворення, наслідків для здоров'я тварини, ступеня тяжкості, каліцтва, виду травмувального знаряддя тощо); 3) з'ясування причиново-наслідкового зв'язку між завданими тварині тілесними ушкодженнями й розладом її здоров'я; визначення слідів, які свідчать про її катування, завдання їй фізичного болю і страждань, строку втрати твариною загальногосподарського або спеціального використання чи повноцінного існування в довкіллі дикої або безпритульної тварини, а також впливу на стан її здоров'я і життя дій, пов'язаних із тривалим позбавленням тепла, харчування, пиття і/або утриманням у шкідливих умовах. Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що запропоновано систему науково обґрунтованих і логічно систематизованих

питань, які можна поставити судовому експертові й на які можна отримати найбільш повні й аргументовані відповіді в оптимальний строк.

Ключові слова: судово-ветеринарна експертиза; постаново-ва слідчого; ухвала слідчого судді; ухвала суду; питання; жива тварина; досудове розслідування.

Постановка наукової проблеми

Необхідність установлення фактичних даних, обставин учинення правопорушень проти здоров'я та життя тварин потребує залучення спеціальних знань, процесуальною формою яких є судово-ветеринарна експертиза (далі — СВЕ) ¹, за допомогою якої розв'язують ідентифікаційні, діагностичні, ситуативні завдання, а результати відображають у висновку експерта, що є доказом у суді ². Результати СВЕ можуть сприяти визначенню складу правопорушення, його об'єкта, часу, місця та механізму події, а також знаряддя та особи правопорушника.

Сукупність обставин і фактичних даних кримінального провадження (справи), пов'язаних із завданими тварині тілесними ушкодженнями, є предметом СВЕ ³. Автор цієї статті вже окреслив коло питань, які можна поставити суд-ветекспертові в разі дослідження трупів тварин ⁴ або отруєних тварин ⁵, проте до сьогодні залишаються невпорядкованими й необґрунтованими питання, які можна поставити судветекспертові в разі призначення СВЕ живих тварин. Саме тому розроблення, систематизація й обґрунтування таких питань є актуальним, має як теоретичне, так і практичне значення в правозастосовній діяльності та СВЕ.

- 1 McEwen B. J., Gerdin J. Veterinary Forensic Pathology: Drowning and Bodies Recovered From Water. *Veterinary Pathology*. 2016. Vol. 53 (5). Pp. 1049—1056. DOI: [10.1177/0300985815625757](https://doi.org/10.1177/0300985815625757) (дата звернення: 20.05.2025).
- 2 Яценко І. В. Завдання судово-ветеринарної експертизи: теоретичні й праксеологічні проблеми та шляхи їх вирішення. *Форум права*. 2023. Вип. 74 (1). С. 68—89. DOI: [10.5281/zenodo.7319900](https://doi.org/10.5281/zenodo.7319900) (дата звернення: 20.05.2025) ; Yatsenko I. Problems of concluding an expert opinion based on the results of a forensic veterinary examination of a live animal and ways to solve them. *Law. Human. Environment*. 2022. Vol. 13. No. 4. Pp. 71—88. DOI: [10.31548/law2022.04.008](https://doi.org/10.31548/law2022.04.008) (дата звернення: 20.05.2025).
- 3 Яценко І. В. Предмет судово-ветеринарної експертизи та його значення в теорії і практиці судової експертизи. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету. Серія Право*. 2022. Вип. 73. Ч. 2. С. 154—173. DOI: [10.24144/2307-3322.2022.73.55](https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.73.55) (дата звернення: 20.05.2025).
- 4 Яценко І. В., Париловський О. І., Коломоєць Д. К. Обґрунтування питань, що ставляться в ухвалі суду та постанові слідчого при призначенні судово-ветеринарної експертизи трупа тварини з ознаками насильницької смерті від жорстокого поводження. *Ветеринарія, технології тваринництва та природокористування*. 2019. № 4. С. 184—197. DOI: [10.31890/vtpp.2019.04.34](https://doi.org/10.31890/vtpp.2019.04.34) (дата звернення: 20.05.2025).
- 5 Яценко І. В. Обґрунтування питань у процесуальному документі про призначення комплексної судової експертизи щодо отруєння тварин. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2024. Вип. 4 (37). С. 39—61. DOI: [10.32353/khrife.4.2024.04](https://doi.org/10.32353/khrife.4.2024.04) (дата звернення: 20.05.2025).

Аналіз основних досліджень і публікацій

Тілесні ушкодження тварин досліджували як українські науковці ⁶, так і іноземні ⁷.

Нині в наукових роботах відсутні обґрунтовані питання, які можна поставити судветекспертові у процесуальному документі про призначення СВЕ живих тварин, чим і аргументовано актуальність і новизну нашої наукової розвідки.

Мета статті

Виокремити й обґрунтувати питання, які можна поставити на розв'язання судветекспертові в постанові уповноваженої особи або ухвалі суду про призна-

чення СВЕ живих тварин і показати їх праксеологічне значення під час складання висновку експерта.

Методи дослідження

Застосовано загальнонаукові та спеціальні наукові методи, а саме: аналіз, синтез, аналогію; формально-логічний, логіко-граматичний, логіко-юридичний, системно-структурний, абстрагування, моделювання, прогнозування. Емпіричну базу дослідження склав аналіз висновків експертів за результатами проведених СВЕ щодо жорстокого поводження з тваринами (70), дефектів надання ветеринарної допомоги (3), виконаних протягом 2010—2025 рр.

- 6 Яценко І. В., Козачок В. В. Практика судово-ветеринарної експертизи за ушкоджень тварин гострими предметами. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Ветеринарна медицина»*. 2024. Вип. 4 (67). С. 116—130. DOI: 10.32782/bsnau.vet.2024.4.17 (дата звернення: 20.05.2025) ; Канівець Н. С., Кравченко С. О., Дмитренко Н. І., Дев'ятко О. С., Кулинич С. М., Делейчук О. П. Токсикологія, фармакологія та терапія тварин за отруєння антикоагулянтами родентицидами: огляд. *Scientific Progress & Innovations*. 2025. № 28(1). С. 244—248. DOI: 10.31210/spi2025.28.01.38 (дата звернення: 20.05.2025) ; Скрипка М., Бойко Ю., Запека І. До патогенезу та патоморфології травми спинного мозку колючим предметом kota домашнього. *Аграрний вісник Причорномор'я*. 2023. № 108. С. 45—50. DOI: 10.37000/abbsl.2023.108.06 (дата звернення: 20.05.2025) ; Лемішевський В. Судово-ветеринарна експертиза трупа собаки із ознаками насильницької смерті: огляд випадку. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького. Серія: Ветеринарні науки*. 2021. Т. 23. № 103. С. 136—140. DOI: 10.32718/nvlvet10318 (дата звернення: 20.05.2025) ; Борисевич Б. В., Кручиненко О. В., Передера О. О. Судово-ветеринарне дослідження трупів собак та котів у випадках задущення руками. *Scientific Progress & Innovations*. 2024. № 27(2). С. 90—94. DOI: 10.31210/spi2024.27.02.15 (дата звернення: 20.05.2025).
- 7 Peña J. A., Martínez M. A., Peña E. Failure damage mechanical properties of thoracic and abdominal porcine aorta layers and related constitutive modeling: phenomenological and microstructural approach. *Biomechanics and Modeling in Mechanobiology*. 2019. Vol. 18. Pp. 1709—1730. DOI: 10.1007/s10237-019-01170-0 (дата звернення: 20.05.2025) ; Johnson K. A. Risks and Outcomes of Equine Flat Bone Fractures. *Veterinary and Comparative Orthopaedics and Traumatology*. 2019. Vol. 32 (4). DOI: 10.1055/s-0039-1693467 (дата звернення: 20.05.2025) ; Butterworth S. J. Humeral unicondylar fractures in immature dogs treated using a bone screw and Kirschner wire. *Veterinary Record*. 2022. Vol. 191. Is. 9. Pp. 355—394. DOI: 10.1002/vetr.2176 (дата звернення: 20.05.2025) ; Garcia-Pertierra S., Ryan J., Richardson J., Koterwas B., Keeble E., Eatwell K., Clements D. N. Presentation, treatment and outcome of long-bone fractures in pet rabbits (*Oryctolagus cuniculus*). *The Journal of Small Animal Practice*. 2020. Vol. 61. Is. 1. Pp. 46—50. DOI: 10.1111/jsap.13087 (дата звернення: 20.05.2025).

Викладення основного матеріалу дослідження

Питання, які можна поставити в документі про призначення СВЕ, можна умовно об'єднати в три групи: 1) виокремлення розпізнавальних ознак і фізіологічних особливостей живої тварини; 2) визначення факту ушкодження (зокрема, механізму, давності й самостійності (несамостійності) утворення, наслідків для здоров'я тварини, ступеня тяжкості, каліцтва, виду травмувального знаряддя); 3) з'ясування причиново-наслідкового зв'язку між шкодою, завданою здоров'ю тварини, і розладом її здоров'я.

Уважаємо також доцільним доповнити п. 9.3 розд. IX «Судово-ветеринарна експертиза» Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень⁸ наведеними далі питаннями.

1. До якого виду і класу належить надана на дослідження тварина? Чи є тварина хребетною? Якими є її фізіологічні особливості?

За Законом України «Про захист тварин від жорстокого поводження» «тварини — біологічні об'єкти, що відносяться до фауни: сільськогосподарські, домашні,

дикі, у тому числі домашня і дика птиця, хутрові, лабораторні, зоопаркові, циркові»⁹. Водночас у Законі України «Про ветеринарну медицину» визначено, що «тварини — усі хребетні та безхребетні тварини, тобто живі істоти, які відмінні від людини, але наділені чутливістю»¹⁰. Кримінальну й адміністративну відповідальність за правопорушення, скоєні проти здоров'я та життя тварин, передбачено ст. 299 Кримінального кодексу України (далі — *КК України*)¹¹ і ст. 89 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі — *КУпАП*)¹², проте винятково щодо хребетних, до яких належать риби, земноводні, плазуни, птахи та ссавці.

Отже, судветексперт у своєму висновку має зазначити, що жива підекспертна тварина належить до хребетних.

Фізіологічними особливостями тварин є їхній особливий стан, зокрема: вагітність; каліцтво; нездатність існувати самостійно (нездатність літати — для пташиного молодняка); генетичні зміни, тяжкі органічні дефекти, хвороби, ознаки аліментарної кахексії тощо.

2. Якими є характер і локалізація виявлених у тварини ушкоджень, а також послідовність (черговість) їх завдання?

Із позицій СВЕ тілесними ушкодженнями (травмою) є шкода, завдана здоров'ю

- 8 Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказ. Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 20.05.2025).
- 9 Про захист тварин від жорстокого поводження : Закон України від 21.02.2006 р. № 3447-IV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3447-15#Text> (дата звернення: 20.05.2025).
- 10 Про ветеринарну медицину : Закон України від 04.02.2021 р. № 1206-IX (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1206-20#Text> (дата звернення: 20.05.2025).
- 11 Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 20.05.2025).
- 12 Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 20.05.2025).

тварини у вигляді тимчасового або стійкого його розладу, каліцтва чи смерті, що спричинена дією травмувальних чинників зовнішнього середовища і виявляється у порушенні анатомічної цілісності та функцій тканин, органів або частин тіла тварини (див. Правила судово-ветеринарного визначення ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини; далі — *Правила*)¹³.

За характером ушкодження розподіляють на анатомічні (садна, синці, рани, вивихи й розтягнення скелетних зв'язок, переломи та тріщини кісток, розриви та відриви внутрішніх органів, розчленування тіла, розім'яття (розтотчення) органів) і функційні (шок від ударів у рефлексогенні зони тіла, завдання фізичного болю, порушення процесів дихання (за механічної асфіксії), струс головного мозку й інших органів, парези та паралічі тощо). Опис тілесних ушкоджень потрібно складати якісно і повно¹⁴.

Судветексперт має зазначити розташування ушкоджень (локалізацію) у певних ділянках тіла, їх згрупованість або розсіяність.

Необхідність визначити послідовність завдання ушкодження тварині виникає в разі, якщо під час проведення судово-ветеринарного дослідження тварини на її тілі виявлено кілька ушкоджень.

3. Яким є механізм утворення тілесних ушкоджень, виявлених у тварини?

Механізмом утворення тілесних ушкоджень є спосіб, яким тварині завдали

цих ушкоджень. Він залежить від виду травми та причини її виникнення. Тож залежно від виду дії, що спричинила травму, механізм утворення ушкоджень може бути прямим (у місці безпосередньої дії травмувальної сили — забиття, розрив тощо) і непрямим (віддалені ушкодження від місця дії травмувального чинника).

Види механізмів утворення ушкодження в момент контакту поверхні травмувального знаряддя з тілом тварини: удар, стиснення, розтягування, тертя і/або їх поєднання.

Для удару тупим предметом характерні забиті рани, крововиливи, утиснені уламкові переломи; для розтягування — відшарування шкіри, рвані рани, відрив частин тіла; для стиснення — сплюснення частин тіла, перелом кісток; для тертя — садна (інколи рани); для поєднання механізмів: від завдання удару й від стиснення утворюються крововиливи, від удару й тертя — садна, від удару, стиснення й розтягування — розриви нутрощів. Травми, завдані гострими предметами, спричиняють: розсовування тканин (від колючих предметів, що не мають граней, або від тих, що мають 6 і більше граней), розсічення тканин (від різальних і рубальних предметів), комбінації розсовування і розсічення (від колючих предметів із 3–5 гранями або колюче-різальних предметів), комбінації розсовування і розсічення зі зворотно-поступальною дією (від пиляльних предметів).

Правильно визначений судветекспертом механізм ушкодження дасть

13 Яценко І. В., Парилівський О. І. Правила судово-ветеринарного визначення ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини (методичні рекомендації). Харків, 2022. 47 с.

14 Яценко І., Козачок В. Порядок опису ушкоджень, заподіяних гострими предметами, під час проведення судово-ветеринарної експертизи / К. Antipova, Н. Horban, О. Sieliukov, С. Licong, et al. Directions for the development of science in the context of global transformations : Scientific monograph. Riga, 2025. Pp. 74—97. DOI: 10.30525/978-9934-26-562-4-5 (дата звернення: 20.05.2025).

змогу правоохоронним органам зосередитись на пошуку знаряддя, яким завдано ушкодження за певних умов і яке стане речовим доказом у кримінальному провадженні.

4. До яких наслідків для здоров'я тварини призвело кожне зі спричинених ушкоджень і якими є сукупні наслідки?

Загальним наслідком розладу здоров'я, безпосередньо пов'язаним з ушкодженням, є: порушення функціонування організму і/або режиму природного існу-

вання тварини, утрата загальногосподарської або спеціальної здатності свійської тварини для її використання з корисною метою, утрата повноцінного існування в довіллі дикої або безпритульної тварини, розвиток хворобливого процесу в організмі, зниження рівня продуктивності.

Наслідки тілесних ушкоджень поділяють на смертельні й несмертельні. Останні своєю чергою — на повне одужання, хворобливий стан і каліцтво, а за тривалістю в часі — стійкі (постійні) і тимчасові (див. рис.).

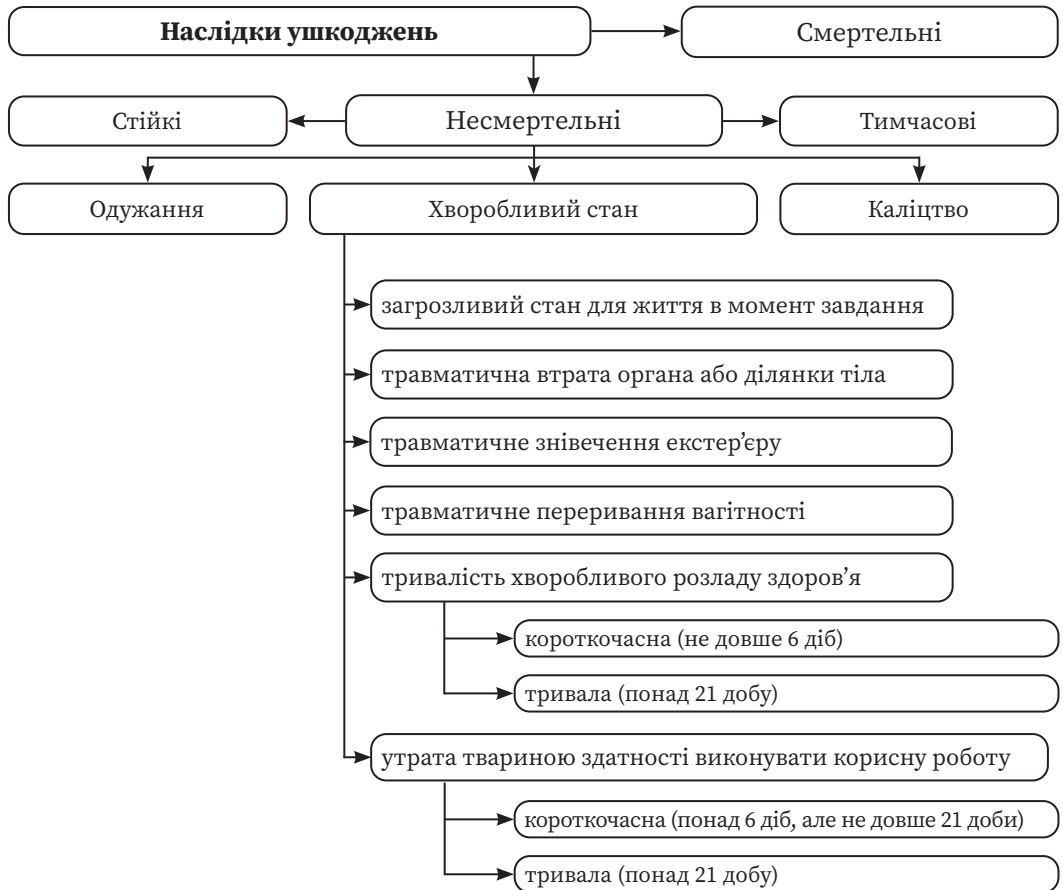

Рис. Наслідки тілесних ушкоджень тварин

Для відповіді на поставлене запитання слід скористатися Правилами¹⁵ та Методикою судово-ветеринарного дослідження тварин з метою встановлення їх каліцтва (далі — *Методика*)¹⁶.

Достовірна констатація СВЕ наслідків ушкодження тварини впливає на визначення причиново-наслідкового зв'язку між ушкодженням і наслідком, а також характеру, локалізації, механізму, давності та ступеня тяжкості ушкодження тощо. Правильно визначені наслідки ушкодження дають змогу органу досудового розслідування або суду так само правильно кваліфікувати правопорушення та з'ясувати його ознаки.

5. Яким є ступінь тяжкості кожного з ушкоджень?

Ступінь тяжкості тілесних ушкоджень (далі — *СТТУ*) — це порівняльна величина, що характеризує розмір (міру) шкоди, завданої здоров'ю тварини (ступінь порушення анатомічної цілісності або функції органів, ділянок тіла, що утворилися внаслідок травми)¹⁷. Значення ушкоджень в аспекті СВЕ полягає в тому, що у тварини тимчасово або стійко порушено функції органів, систем організму і/або ділянок тіла, що обмежує її можливості забезпечувати основні вияви життєдіяльності або знівечує її зовнішній вигляд через деформування, асиметрію тіла тощо.

Яким є *СТТУ* — тяжким, середньої тяжкості або легким,— визначає винятково судветексперт відповідно до Пра-

вил¹⁸. *Тяжкі* травми — це ушкодження, небезпечні для життя в момент їх завдання; анатомічна і/або фізіологічна втрата будь-якого органа або ділянки тіла; знівечення зовнішнього вигляду; травматичне переривання вагітності. Ушкодження *середньої тяжкості* характеризуються відсутністю ознак тяжкого ушкодження та водночас тривалим розладом здоров'я і втратою здатності виконувати корисну роботу впродовж 21 доби й довше. *Легкі* ушкодження мають скороминущі наслідки без розладу здоров'я тривалістю не довше ніж 6 діб, короточасні розлади здоров'я та короточасну втрату здатності виконувати корисну роботу впродовж 6—21 доби.

Окрім того, п. 5.38 Правил передбачено умови, за яких *СТТУ* не визначають (зокрема, за відсутності клінічних ознак або недостатності клініко-інструментального й лабораторного обстеження підекспертної тварини; ненадання тварини для судово-ветеринарного дослідження)¹⁹.

6. Чи спричинили завдані тварині ушкодження її каліцтво? Якщо так, то зазначте вид каліцтва та ступінь обмеження життєдіяльності тварини.

Основні патогномонічні ознаки каліцтва тварини: стійка втрата здоров'я внаслідок тілесного ушкодження або його наслідків, уроджених вад розвитку, захворювання, нещасного випадку; стійка й повна або часткова анатомічна

15 Яценко І. В., Париловський О. І. Правила судово-ветеринарного визначення

16 Яценко І. В., Париловський О. І., Казанцев Р. Г. Методика судово-ветеринарного дослідження тварин з метою встановлення їх каліцтва. Харків, 2021. 50 с. Реєстр. код 18.1.01 / Реєстр методик проведення судових експертиз : вебсайт. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/search> (дата звернення: 20.05.2025).

17 Яценко І. В. Теоретико-гносеологічна конструкція феномену ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини, в судово-ветеринарній експертизі. *Форум права*. 2023. № 75 (2). С. 65—88. DOI: 10.5281/zenodo.7699531 (дата звернення: 20.05.2025).

18 Яценко І. В., Париловський О. І. Правила судово-ветеринарного визначення

19 Там само.

і/або фізіологічна втрата будь-якого органа або ділянки тіла; значні фізіологічні обмеження життєдіяльності; зниження зовнішнього вигляду ²⁰. Судово-ветеринарне визначення каліцтва тварин здійснюють згідно з Методикою ²¹.

Іноді визначити каліцтво тварини неможливо. У такому разі судветексперт має аргументувати причини такої неможливості. Окрім того, він складає клопотання до суб'єкта призначення СВЕ, у якому зазначає, які додаткові дослідження необхідно провести або які ветеринарні документи додати для успішної відповіді на це питання, а також термін повторного або додаткового дослідження тварини.

Відповідно до Методики ²² розрізняють три ступені обмеження життєдіяльності тварини: третій — помірно виражене обмеження (стійкі, помірної тяжкості функційні порушення в організмі з частковою втратою можливостей повноцінної природної життєдіяльності, коли тварина не потребує постійного стороннього догляду й опіки); другий — виражене обмеження (вираженої тяжкості функційні порушення в організмі, що значно обмежують життєдіяльність

тварини, а також потребують періодичного догляду й опіки); перший — значно виражене обмеження (стійкі, значної тяжкості функційні порушення в організмі, коли тварина потребує постійного стороннього догляду й опіки, а її життєдіяльність цілком залежить від людини, яка її доглядає).

Судветексперт характеризує каліцтво, зважаючи на його класифікацію, і відображає це у висновку експерта. Наприклад: із матеріалів кримінального провадження відомо, що собаку викинули з вікна п'ятого поверху. Тварина вижила. Діагноз під час проведення СВЕ: стан у посттравматичному періоді; закрита травма хребта з контузійним ушкодженням спинного мозку й поперекових і крижових спинномозкових нервів; спінальний шок; частковий парез тазових кінцівок зі збереженою опороздатністю; неврологічний дефіцит II—III ступенів з повільним неповним відновленням; дегенеративні зміни груднопоперекового відділу хребта; протрузії міжхребцевих дисків у грудному й поперековому відділах хребта; шкірний нормотрофічний рубець у ділянці лівого колінного суглоба; атонія сечового міхура.

Опис ознак каліцтва тварини відповідно до Методики ²³

Підпункт Методики	Опис каліцтва
I.Б.4	Частковий функційний розлад тазових кінцівок
I.Б.3	Частковий функційний розлад сечового міхура
II.Б.1	Набуте внаслідок тілесного ушкодження (травми)
III.Б	Несмертельне
IV.Б.1	Частковий парез тазових кінцівок зі збереженою опороздатністю, неврологічний дефіцит II—III ступеня з повільним неповним відновленням; атонія сечового міхура
V.1, 8.3.4	Помірно виражене обмеження життєдіяльності III ступеня

²⁰ Яценко І. В., Парилівський О. І. Каліцтво тварин як предмет судово-ветеринарної експертизи. *Аграрний вісник Причорномор'я*. 2022. № 102—103. С. 71—86. DOI: [10.37000/abbsl.2022.102.13](https://doi.org/10.37000/abbsl.2022.102.13) (дата звернення: 20.05.2025).

²¹ Яценко І. В., Парилівський О. І., Казанцев Р. Г. Зазнач. твір. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/search> (дата звернення: 20.05.2025).

²² Там само.

²³ Там само.

Завершення таблиці

Підпункт Методики	Опис каліцтва
VII.A.1	Завдане механічними чинниками
VIII.A	Завдане поєднаною травмою внаслідок ушкодження тазових кінцівок і сечового міхура
IX.A	Із частковим відновленням функцій тазових кінцівок і сечового міхура

7. Якою є давність утворення ушкоджень, завданих тварині?

Визначення давності утворення ушкоджень, завданих тварині, сприяє з'ясуванню складу правопорушення, певних ознак об'єктивного боку правопорушення (зокрема, факту завдання ушкоджень у певний проміжок часу, давності їх спричинення, знаряддя травми, місця та механізму скоєння), а також є підставою для розроблення правоохоронцями версії про особистість правопорушника.

Визначення давності утворення ушкоджень, завданих тварині, обумовлене характером самого ушкодження.

На давність утворення ушкоджень впливають їх локалізація в тілі тварини, глибина й розмір ушкодження, ступінь розгалуження кровоносних і лімфатичних судин в зоні ушкодження, вік і ступінь імунної реактивності травмованої тварини.

У судово-експертній практиці час завдання ушкодження іноді відомий із матеріалів кримінального провадження (справи). У такому разі судвексперт, дослідивши характеристики ушкодження, підтверджує факт завдання ушкодження, зазначений у процесуальному документі про призначення СВЕ. Наприклад: «Тілесні ушкодження, виявлені в тілі собаки, могли утворитися за умов і в час, зазначені в постанові слідчого від (дата), тобто (дата)». Якщо з'ясувати давність завдання ушкодження за макро- та мікроскопічними ознаками ушкодження

неможливо через будь-які причини, судвексперт зазначає це у своєму висновку, пояснюючи причину неможливості.

8. Чи могла тварина зазнати тілесних ушкоджень самотійно, без стороннього втручання?

Більшість тілесних ушкоджень тварини заподіює людина або інші тварини. Зрідка можна виявити ушкодження, які виникли у тварини без стороннього втручання.

Самостійне утворення травм (самоушкодження) тварини можливе під час долання нею перешкод, потрапляння у глибокі рови, зіткнення з транспортними засобами, самозадушення цепом (мотузком) на прив'язі, особливих патологічних станів, ушкодження електрострумом тощо.

За таких випадків орган досудового розслідування або суд мають з'ясувати, умисне це ушкодження чи самоушкодження, чи не сталося самоушкодження з вини персоналу, який обслуговував тварину.

У разі розслідуванні факту самотравмування тварини важливо якомога швидше оглянути місце події за безпосередньої участі спеціаліста ветеринарної медицини та своєчасно провести судово-ветеринарне дослідження.

Оглянути травмовану тварину судвексперт повинен в максимально стислі строки після завдання травми, бажано до надання їй ветеринарної допомоги.

Судово-ветеринарне дослідження живих тварин здійснюють згідно з відповідною методикою²⁴.

Якщо СВЕ проводять у пізні строки після завдання тварині ушкодження, обов'язково описують шкірні рубці (точну локалізацію, форму, розміри, рівень щодо шкіри, колір і відтінки, наявність пігментації, щільність, рухомість, з'єднання з підлеглими тканинами, можливу імпрегнацію сторонніми частками тощо) і ретельно ознайомлюються з ветеринарною документацією, у якій відображено дані про первинний стан ушкоджень.

З'ясування питання про умисне ушкодження або самоушкодження тварини має важливе значення в аспекті юридичної відповідальності: у випадку самоушкодження відповідальності ніхто не несе.

9. Чи можна за характером ушкодження тварини визначити, яким саме знаряддям його завдано?²⁵

З'ясування питання про предмет (зброю), яким (якою) тварині завдано ушкодження, має важливе значення для кримінального провадження. Визначити це можна за характером і морфологічними особливостями ушкодження.

Тварина може зазнати тілесних ушкоджень тупими і/або гострими предметами, високошвидкісними кінетичними снарядами, полум'ям, холодом, іонізуючим випромінюванням, промисловою або атмосферною електрикою тощо. Ушкодження від твердих предметів з обмеженою поверхнею пов-

ністю або частково можна помітити на контактній поверхні тканин організму, насамперед на шкірі й кістках. Це дає змогу за характерними особливостями ушкодження визначити особливості поверхні травмувального знаряддя.

У судовій експертизі *знаряддя* — це предмети зі спеціальним призначенням, застосовувані в побуті, на виробництві й у техніці; *зброя* — предмети й засоби, призначені для нападу або захисту; *предмети* — об'єкти без спеціального призначення, якими можна скористатися для захисту або нападу й потенційно завдати ними ушкодження (каміння, палиця тощо).

Особливості відображення травмувального предмета залежать від його площі, характеру та розміру поверхні (обмежена, велика), характеру матеріалу (біологічний і небіологічний; металевий і неметалевий, штучний і натуральний), фізико-механічних властивостей (тверді, крихкі, пружні), динамічних властивостей (зі слабкою кінетичною енергією, середньою або значною), маси (важкий, легкий), форми травмувальної поверхні (трикутна, квадратна, прямокутна, кругла, овальна), кутастості (дво-, тригранний, багатокутний), рельєфу травмувальної поверхні (гладкий, шорсткий) і ребер.

Наприклад, ушкодження, завдані транспортними засобами, завжди мають ознаки дії тупих предметів. Отже, під час комплексного судово-експертного дослідження травмованої тварини судветексперт і експерт-трасолог порівнюють ушкодження з предметом, який є можливим травмувальним знаряддям. У такому разі розв'язують

24 Яценко І. В., Парилівський О. І. Методика судово-ветеринарного дослідження живої підекспертної тварини. Харків, 2022. 50 с. Реєстр. код 18.1.04 / Реєстр методик проведення судових експертиз : вебсайт. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/search> (дата звернення: 20.05.2025).

25 Відповідь на це питання дає комплексна судова ветеринарно-трасологічна або ветеринарно-балістична експертиза.

питання про можливість або неможливість завдання ушкодження подібним або саме цим предметом. Якщо на предметі виявлено частини тканин тварини або навіть людини (епітелій шкіри, кров, м'язова тканина тощо), можливе призначення судової молекулярно-генетичної експертизи для ідентифікації особи підозрюваного.

10. Чи існує причиново-наслідковий зв'язок між завданими тварині тілесними ушкодженнями за визначених обставин і розладом її здоров'я?

Жорстоке поводження з тваринами (ст. 299 КК України ²⁶ та ст. 89 КУпАП ²⁷) є правопорушенням із матеріальним складом, тобто правопорушення вважають учиненим, коли настають негативні, суспільно-небезпечні наслідки цього правопорушення.

Під час проведення СВЕ необхідно з'ясувати, чи закономірно дія травмувального чинника призвела до ушкодження тварини.

Якщо судветексперт виявить такий прямий причиново-наслідковий зв'язок, він має всі підстави надати висновок у категоричній формі та зазначити, чи стали суспільно небезпечні наслідки результатом неправомірного вчинку.

Визначення судветекспертом причиново-наслідкового зв'язку має важливе значення, оскільки дає змогу аргументувати завдання шкоди здоров'ю і життю тварини.

11. Чи є на тілі тварини сліди, які свідчать про її катування, завдання їй фізичного болю і страждань?

Будь-які ушкодження, яких зазнала тварина, залишають на її тілі сліди (садна, гематоми, рани, переломи, вивихи, розтягнення, розриви, розтрощення, розчленування, парези, паралічі, опіки тощо) і, відповідно, завдають їй фізичного болю та страждань.

Законодавчо не визначено поняття «фізичний біль тварини», хоча існують наукові розвідки із цього питання. На думку автора цієї роботи, *фізичним болем є складний багаточинниковий процес, який полягає у неприємній чуттєвій (фізичній) та емоційній реакції, зумовленій порушенням анатомічної цілісності органів і тканин організму або порушенням їхніх функцій, а також у стражданні тварини від фізичного впливу на її тіло.* Тож біль завдає тваринам як фізичних, так і психоемоційних страждань.

Судветексперт визначає фізичний біль як судово-експертну оцінку ²⁸ ознаку з урахуванням засобів фізичного впливу на тварину, характеру, локалізації та СТТУ, завданих тварині, особливостей ушкодженої ділянки тіла тощо.

Зауважимо, що у висновках експерт формулює лише ветеринарну оцінку фізичного болю як наслідок ушкодження у процесі злочинного діяння. На підставі висновку експерта слідчий може кваліфікувати правопорушення

26 Кримінальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 20.05.2025).

27 Кодекс України про адміністративні правопорушення URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 20.05.2025).

28 За правилами української мови іменник «оцінка» доцільно застосовувати тільки на означення результату процесу, позначення якості знань і поведінки учнів або думки, міркування про якість, характер когось (чогось), а прикметник «оціночний» є калькою з російської. В українській мові слід послуговуватися дієсловом «оцінювати» («оцінити») і прикметником «оцінний» відповідно. Натомість чинні нормативно-правові акти, на жаль, до сьогодні оперують помилковими словоформами.— Ред.

як жорстоке поводження з тваринами, зважаючи на характер насильницького впливу, його тривалість та інтенсивність, ураховуючи фізіологічні параметри тварини й об'єктивні обставини вчинення правопорушення.

12. Чи вплинуло виявлене ушкодження (якщо вплинуло, то як саме) на строк утрати свійською твариною загальногосподарського або спеціального використання чи повноцінного існування в довіллі дикої або безпритульної тварини?

Протягом післятравматичної реабілітації тварина може втрачати здатність до виконання корисної господарської роботи, продуктивність. Зважаючи на це, власник травмованої тварини може вимагати матеріальну компенсацію витрат на діагностичні дослідження, проведення лікувальних і реабілітаційних заходів тощо, а також відшкодування моральної шкоди. Визначити строк утрати твариною загальногосподарського або спеціального використання, зважаючи на характер і ступінь тяжкості завданих їй ушкоджень, може винятково судветексперт.

Відповідно до п. 1.19 Правил²⁹ за тривалістю хворобливий стан і нездатність тварини до виконання корисної роботи можуть бути тимчасовими, із незначними скороминущими наслідками (не довше 6 діб); короточасними (понад 6 діб, проте не довше 21 доби) і тривалими (понад 21 добу).

13. Чи вплинули дії, пов'язані з тривалим позбавленням тварини тепла, годівлі, пиття, а також утриманням її в умовах, шкідливих для здоров'я і життя,

**на стан її здоров'я та життя?
Якщо так, то як саме?**

Для визначення впливу зазначених вище умов на здоров'я тварини судветексперт проводить клінічне дослідження із застосуванням техніко-інструментальних і лабораторних методів (зокрема, з'ясує живу масу та вгодованість тварини).

У разі виявлення у тварини тілесних ушкоджень або ознак каліцтва, зумовлених тривалим позбавленням тварини тепла, годівлі, пиття, а також утриманням її в умовах, шкідливих для здоров'я, правоохоронний орган або суд кваліфікуватимуть правопорушення, скоєне проти життя тварини, як злочин, передбачений ст. 299 КК України³⁰.

Висновки

Розроблено, систематизовано й об'єднано типові запитання, які орган досудового розслідування або суд може поставити на розв'язання судовому експертові під час проведення СВЕ живих тварин.

Запропонована система запитань одночасно є і експертними завданнями. Окреслене коло фактичних даних, які можна з'ясувати за допомогою СВЕ живих тварин, охоплює здоров'я і добробут тварин.

Усі питання умовно об'єднано в три групи: 1) виокремлення розпізнавальних ознак і фізіологічних особливостей живої тварини; 2) визначення факту ушкодження (механізму, давності й самостійності (несамостійності) утворення, наслідків для здоров'я тварини, ступеня тяжкості, каліцтва, виду травмувального знаряддя тощо); 3) з'ясування причиново-наслідкового зв'язку між завданими тварині тілесними ушкодженнями й розладом її здоров'я; визначен-

29 Яценко І. В., Парилівський О. І. Правила судово-ветеринарного визначення

30 Кримінальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 20.05.2025).

ня слідів, які свідчать про її катування, завдання їй фізичного болю і страждань, строку втрати твариною загальногосподарського або спеціального використання чи повноцінного існування в довіклі дикої або безпритульної тварини; а також впливу на стан її здоров'я і життя дій, пов'язаних із тривалим позбавленням тварини тепла, харчування, пиття і/або утриманням у шкідливих умовах.

Зазначене коло питань спроможна розв'язати комплексна судова експертиза шляхом інтеграції спеціальних знань із різних наук (зокрема, ветеринарної медицини, біології тварин, судової балістики, судової трасології тощо).

Запропонованими нами запитаннями доцільно доповнити п. 9.3 розд. IX «Судово-ветеринарна експертиза» Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень.

Formulation and Justification of Questions Posed in Document on Appointment of Forensic Veterinary Examination of Live Animals

Ivan Yatsenko

This article purpose is to identify, systematize and substantiate questions raised in the resolution on appointment of forensic veterinary examination of a live animal, and to demonstrate their significance for forensic expert's and court conclusion. For achieving this goal, general scientific and special scientific methods were used, in particular analysis, synthesis, analogy, formal-logical one, logical-grammatical one, logical-legal, system-structural one, abstraction, modeling, and forecasting. The range of questions that can be posed to a forensic veterinary expert when ordering an examination for offenses committed against the health and life of animals is outlined. All questions are conditionally combined into three groups: 1) iden-

tification of distinguishing features and physiological specifics of live animal; 2) determining the fact of injury (mechanism, prescription and independence (independence) of formation, consequences for the animal's health, severity, mutilation, type of traumatic instrument, etc.); 3) clarifying the cause-and-effect relationship between the bodily injuries inflicted on the animal and its health disorder; determining traces that indicate its torture, infliction of physical pain and suffering, period of the animal's loss of general economic or special use or full-fledged existence in the environment of a wild or homeless animal, as well as the impact on its health and life of actions related to prolonged deprivation of heat, food, drink and/or keeping it in harmful conditions. Praxeological significance of the research results lies in the fact that a system of scientifically based and logically systematized questions has been proposed that can be asked to forensic expert and to which the most complete and well-reasoned answers can be obtained in the optimal time frame.

Keywords: forensic veterinary examination; investigator resolution; decision of examining magistrate; court decision; question; live animal; pre-trial investigation.

Фінансування

Це дослідження не отримало жодного спеціального гранту від фінансових установ у державному, комерційному або некомерційному секторах.

Відмова від відповідальності

Засновники не грали жодної ролі у розробленні дослідження, добуванні й аналізуванні даних, рішенні про публікацію або підготовку рукопису.

Учасники

Автор зробив свій внесок винятково в інтелектуальну дискусію, що є основою цього документа, дослідження судової практики, написання та редактування, і бере на себе відповідальність за її зміст і тлумачення.

Декларація щодо конфлікту інтересів

Автор заявляє, що у нього відсутній конфлікт інтересів.

References

- Borysevych, B. V., Kruchynenko, O. V., Peredera, O. O. (2024). Sudovo-veterynarne doslidzhennia trupiv sobak ta kotiv u vypadkakh zadushennia rukamy [Forensic veterinary examination of dog and cat corpses in cases of strangulation by hands]. *Scientific Progress & Innovations*. № 27(2). DOI: [10.31210/spi2024.27.02.15](https://doi.org/10.31210/spi2024.27.02.15) [in Ukrainian].
- Butterworth, S. J. (2022). Humeral unicondylar fractures in immature dogs treated using a bone screw and Kirschner wire. *Veterinary Record*. Vol. 191. Is. 9. DOI: [10.1002/vetr.2176](https://doi.org/10.1002/vetr.2176).
- Garcia-Pertierra, S., Ryan, J., Richardson, J., Koterwas, B., Keeble, E., Eatwell, K., Clements, D. N. (2020). Presentation, treatment and outcome of long-bone fractures in pet rabbits (*Oryctolagus cuniculus*). *The Journal of Small Animal Practice*. Vol. 61. Is. 1. DOI: [10.1111/jsap.13087](https://doi.org/10.1111/jsap.13087).
- Johnson, K. A. (2019). Risks and Outcomes of Equine Flat Bone Fractures. *Veterinary and Comparative Orthopaedics and Traumatology*. Vol. 32 (4). DOI: [10.1055/s-0039-1693467](https://doi.org/10.1055/s-0039-1693467).
- Kanivets, N. S., Kravchenko, S. O., Dmytrenko, N. I., Deviatko, O. S., Kulynych, S. M., Deleichuk, O. P. (2025). Toksykologhiia, farmakologhiia ta terapiia tvaryn za otruiennia antykoahuliantymy rodentytsydamy: ohliad [Toxicology, pharmacology and therapy of animals poisoned by anticoagulant rodenticides: a review]. *Scientific Progress & Innovations*. № 28 (1). DOI: [10.31210/spi2025.28.01.38](https://doi.org/10.31210/spi2025.28.01.38) [in Ukrainian].
- Lemishevskiy, V. (2021). Sudovo-veterynarna ekspertyza trupa sobaky iz oznakamy nasyllynetskoi smerti: ohliad vypadku [Forensic examination of a dog's corpse with signs of violent death: A case review]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu veterynarnoi medytsyny ta biotekhnolohii imeni S. Z. Gzhytskoho. Seriya: Veterynarni nauky*. T. 23. № 103. DOI: [10.32718/nvlvet10318](https://doi.org/10.32718/nvlvet10318) [in Ukrainian].
- McEwen, B. J., Gerdin, J. (2016). Veterinary Forensic Pathology: Drowning and Bodies Recovered From Water. *Veterinary Pathology*. Vol. 53 (5). DOI: [10.1177/0300985815625757](https://doi.org/10.1177/0300985815625757).
- Peña, J. A., Martínez, M. A., Peña, E. (2019). Failure damage mechanical properties of thoracic and abdominal porcine aorta layers and related constitutive modeling: phenomenological and microstructural approach. *Biomechanics and Modeling in Mechanobiology*. Vol. 18. DOI: [10.1007/s10237-019-01170-0](https://doi.org/10.1007/s10237-019-01170-0).
- Skrypka, M., Boiko, Yu., Zapeka, I. (2023). Do patohenezu ta patomorfologii travmy spynnoho mozku koliuchym predmetom kota domashnoho [On the Pathogenesis and Pathomorphology of Spinal Cord Injuries by a Spinal Object of a Domestic Cat]. *Ahrarnyi visnyk Prychornomoria*. № 108. DOI: [10.37000/abbsl.2023.108.06](https://doi.org/10.37000/abbsl.2023.108.06) [in Ukrainian].
- Yatsenko, I. (2022). Problems of concluding an expert opinion based on the results of a forensic veterinary examination of a live animal and ways to solve them. *Law. Human. Environment*. Vol. 13. No. 4. DOI: [10.31548/law2022.04.008](https://doi.org/10.31548/law2022.04.008).
- Yatsenko, I. (2023). Zavdannia sudovo-veterynarnoi ekspertyzy: teoretychni i prakseolohichni problemy ta shliakhy yikh vyrishennia [Tasks of Forensic Veterinary Expertize: Theoretical and Praxeological Problems and Ways of Their Solution]. *Forum Prava*. Vyp. 74 (1). DOI: [10.5281/zenodo.7319900](https://doi.org/10.5281/zenodo.7319900) [in Ukrainian].
- Yatsenko, I. (2024). Substantiation of Issues in the Procedural Document on the Appointment of a Multidisciplinary Forensic Examination Concerning Animal Poisoning. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. Is. 4 (37). DOI: [10.32353/khrife.4.2024.04](https://doi.org/10.32353/khrife.4.2024.04).
- Yatsenko, I. V. (2022). Predmet sudovo-veterynarnoi ekspertyzy ta yoho znachennia v teorii i praktytsi sudovoi ekspertyzy [Subject of forensic veterinary examination and its significance in the theory and practice of forensic examination]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho universytetu. Seriya Pravo*. 2022. Vyp. 73. Ch. 2. DOI: [10.24144/2307-3322.2022.73.55](https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.73.55) [in Ukrainian].

- Yatsenko, I. V. (2023). Teoretyko-hnoseolohichna konstruktsiia fenomenu stupenia tiazhkosti shkody, zapodiianoi zdoroviu tvaryny, v sudovo-veterynarnii ekspertyzi [Theoretical and Hnoseological Construction of the Degree of Severity of Damage Phenomenon Caused by Animal Health in Forensic Veterinary Examination]. *Forum Prava*. № 75 (2). DOI: 10.5281/zenodo.7699531 [in Ukrainian].
- Yatsenko, I. V., Kozachok, V. V. (2024). Praktyka sudovo-veterynarnoi ekspertyzy za ushkodzhenn tvaryn hostryi predmetamy [Practice of Forensic Veterinary Examination of Injuries to Animals Caused by Sharp Objects]. *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarynogo universytetu. Seriya «Veterynarna medytsyna»*. Vyp. 4 (67). DOI: 10.32782/bsnau.vet.2024.4.17 [in Ukrainian].
- Yatsenko, I. V., Parylovskiy, O. I. (2022). Kalitstvo tvaryn yak predmet sudovo-veterynarnoi ekspertyzy [Animal Mutilation as a Subject of Forensic Veterinary Expertise]. *Ahrarnyi visnyk Prychornomia*. № 102–103. DOI: 10.37000/abbsl.2022.102.13 [in Ukrainian].
- Yatsenko, I. V., Parylovskiy, O. I. (2022). *Metodyka sudovo-veterynarnoho doslidzhennia zhyvoi pidekspertnoi tvaryny* [Methodology of Forensic Veterinary Examination of a Living Sub-Expert Animal]. Kharkiv. Reistr. kod 18.1.04 / Reistr metodyk provedennia sudovykh ekspertyz : vebсайт. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/search> [in Ukrainian].
- Yatsenko, I. V., Parylovskiy, O. I. (2022). *Pravyla sudovo-veterynarnoho vyznachennia stupenia tiazhkosti shkody, zapodiianoi zdoroviu tvaryny (metodychni rekomendatsii)* [Rules for forensic veterinary determination of the degree of severity of damage caused to the animal's health (methodological recommendations)]. Kharkiv [in Ukrainian].
- Yatsenko, I. V., Parylovskiy, O. I., Kazantsev, R. H. (2021). *Metodyka sudovo-veterynarnoho doslidzhennia tvaryn z metoiu vstanovlennia yikh kalitstva* [Methods of forensic veterinary examination of animals for the purpose of establishing their mutilation]. Kharkiv. Reistr. kod 18.1.01 / Reistr metodyk provedennia sudovykh ekspertyz : vebсайт. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/search> [in Ukrainian].
- Yatsenko, I. V., Parylovskiy, O. I., Kolo-moiets, D. K. (2019). Obgruntuvannia pytan, shcho stavliatsia v ukhvali sudu ta postanovi slidchoho pry pryznachenni sudovo-veterynarnoi ekspertyzy trupa tvaryny z oznakamy nasylnytskoi smerti vid zhorstokoho povodzhennia [Issues formation that are used in the court orders and investigator's warrant nominated of forensic veterinary examination of the animal corpse with violent death feature caused by cruelty]. *Veterynariia, tekhnolohii tvarynytstva ta pryrodokorystuvannia*. № 4. DOI: 10.31890/vtp.2019.04.34 [in Ukrainian].
- Yatsenko, I., Kozachok, V. (2025). *Poriadok opysu ushkodzhenn, zapodiianykh hostryi predmetamy, pid chas provedennia sudovo-veterynarnoi ekspertyzy* [The procedure for describing injuries inflicted by sharp objects during a forensic veterinary examination] / K. Antipova, H. Horban, O. Sieliukov, C. Licong, et al. Directions for the development of science in the context of global transformations : Scientific monograph. Riga. DOI: 10.30525/978-9934-26-562-4-5 [in Ukrainian].

Яценко, І. (2025). Формулювання та обґрунтування питань, що ставлять у документі про призначення судово-ветеринарної експертизи живих тварин. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 3 (40). С. 73–87. DOI: 10.32353/khrife.3.2025.06.

Техніко-криміналістичне забезпечення початкового етапу розслідування контрабанди

Юрій Ковальов*

* Канд. юрид. наук, докторант ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-9159-4499>, e-mail: koval.98819@gmail.com

DOI: 10.32353/khrife.3.2025.07 УДК 343.985(477)

Надійшло 18.08.2025 / Рецензовано 25.08.2025 / Прийнято до друку 24.09.2025 /
Доступно онлайн 30.09.2025

Мета статті — визначити сутність і зміст, а також особливості техніко-криміналістичного забезпечення початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із контрабандою. Для реалізації поставленої мети застосовано загальнонаукові методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції, а також спеціальні методи — діалектичний, системно-структурний, порівняльно-правовий і узагальнення. З'ясовано, що техніко-криміналістичне забезпечення є комплексом організаційних і технічних заходів, спрямованих на ефективне застосування науково-технічних засобів і методів для виявлення, фіксування, вилучення й дослідження доказової інформації. На підставі узагальнення теоретичних підходів і практики розслідування кримінальних правопорушень з'ясовано, що особливості застосування науково-технічних засобів зумовлені слідчими ситуаціями, характерними для контрабанди, які своєю чергою визначають алгоритм слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій. Перспективи вдосконалення техніко-криміналістичного забезпечення розслідування контрабанди вбачаються у поєднанні технологічних інновацій, удосконаленні методичного підходу, підвищенні кваліфікації представників органів досудового розслідування, розширенні матеріально-технічної бази й забезпеченні належного правового регулювання застосування науково-технічних засобів. Саме поєднання цих чинників здатне забезпечити точність, доказову цінність і швидкість отримання результатів слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, а також судових експертиз у цій складній категорії кримінальних правопорушень.

Ключові слова: криміналістичне забезпечення; досудове розслідування; початковий етап; науково-технічний засіб; спеціаліст-криміналіст.

Постановка наукової проблеми

Наука криміналістика має своїм головним завданням озброїти лави правоохоронців будь-якої відомчої належності теоретико-практичними рекомендаціями, здатними забезпечити ефективне досудове розслідування, і науково-технічними засобами, що сприятимуть виконанню тактичних завдань розслідування та досягненню цілей проведення процесуальних заходів. Сукупність знань і навичок, що стосуються застосування технічних засобів у сфері кримінальної процесуальної діяльності, традиційно називають *техніко-криміналістичним забезпеченням*.

Розроблення та впровадження науково-технічних засобів становить предмет дослідження окремого розділу науки криміналістики — криміналістичної техніки. Із кінця XIX століття система наукових положень і практичних рекомендацій про застосування технічних засобів постійно еволюціонує, інтегруючи новітні досягнення науково-технічної сфери, криміналістичної теорії та суміжних галузей знань.

Поняттям «техніко-криміналістичне забезпечення» найчастіше послуговуються у зв'язку з певними етапами або видами діяльності (зокрема, досудовим розслідуванням), своєю чергою «криміналістична техніка» визначає науковий напрям, що формує теоретичний фундамент відповідної сфери.

Реалізація техніко-криміналістичного забезпечення розслідувань передбачає цілісне розв'язання комплексу завдань — від нормативно-правового регулювання до організаційно-техніч-

ної та науково-методичної підтримки діяльності слідчих підрозділів. Це і розроблення та впровадження новітніх криміналістичних засобів, і вдосконалення наявних інструментів та методик, і застосування сучасних прийомів для виявлення, фіксування, вилучення та дослідження доказової інформації. Технічні, техніко-криміналістичні та науково-технічні засоби охоплюють прилади, інструменти й обладнання матеріального світу, конструкційні та функційні характеристики яких дають змогу ефективно виконувати завдання під час проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій.

Зважаючи на вагоме значення техніко-криміналістичного забезпечення для виконання завдань кримінального провадження, вважаємо за потрібне звернутися до визначення проблемних аспектів такої діяльності в межах проблематики розслідування контрабанди (оскільки кримінальні правопорушення, пов'язані із контрабандою, доволі поширені, а деякі їх різновиди залишаються латентними).

У 2018 р. обсяг офіційного зовнішньоторговельного обігу України сягнув \$104,5 млрд, що становило приблизно 80 % валового внутрішнього продукту (далі — ВВП) країни. Паралельно, за оцінками, тіньовий імпорт залишався стабільним на рівні майже 10 % ВВП. Із загальної суми надходжень податку на додану вартість (374 млрд грн) основну частку (295,4 млрд грн, або 79 %) отримано завдяки імпортному ПДВ. Разом із митами й акцизами з імпорту ці кошти забезпечили майже половину прибутків Державного бюджету (40,2 %). Після

початку повномасштабної війни у 2022 р. транзит героїну та кокаїну територією України різко скоротився через закриття авіаційних і морських портів, а також через чотириразове зростання їх вартості. Натомість значно зріс обіг синтетичних наркотиків, передусім катіонів і метадону. Ринок синтетичних наркотиків контролюють добре організовані злочинні структури, серед яких і угруповання «Хімпром», що розширило свою діяльність у сферу кібершахрайства.

Із початком війни в нашій державі також збільшилася кількість зброї, що спричинило зростання насильницьких злочинів, включно з випадками домашнього насильства. Хоча масштабного нелегального експорту зброї не зафіксовано, експерти наголошують на необхідності постійно контролювати цей аспект через наявність у країні значної кількості зброї та угруповань, які мають досвід у торгівлі нею. Окрім цього, щороку митне шахрайство й контрабанда тютюнових виробів завдають державі збитків на сотні мільйонів доларів через ухилення від митних зборів або підробку документів¹.

Вивчення механізму вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із контрабандою, дає змогу констатувати, що їх розслідування неможливе без застосування криміналістичної техніки й інших науково-технічних засобів. До того ж застосування науково-технічних засобів для отримання доказової інфор-

мації, як слушно наголошують науковці, обумовлено низкою чинників і має відбуватися у певній послідовності², отже, проблематика техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із контрабандою,— складне питання, яке до сьогодні не ставало предметом комплексного дослідження.

Мета статті

Визначити сутність і зміст, а також особливості техніко-криміналістичного забезпечення початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із контрабандою.

Методи дослідження

Для досягнення поставленої мети застосовано такі загальнонаукові методи, як аналіз і синтез, індукцію і дедукцію, а також спеціальні методи — діалектичний, системно-структурний, порівняльно-правовий і узагальнення.

Діалектичний метод забезпечив цілісне розуміння сутності техніко-криміналістичного забезпечення розслідування контрабанди, його місця в системі криміналістичного забезпечення та взаємозв'язків між правовими, організаційними й технічними аспектами такої діяльності.

Системно-структурний метод дав змогу: 1) виокремити основні елементи

- 1 Кукуруза Г., Ніколаєнко С., Лесик М. Аналіз обсягів контрабанди в Україні: масштаби, прямі / непрямі втрати бюджету та економіки / *Ukraine Economic Outlook* : вебсайт. 06.07.2019. URL: <https://surl.li/abrqht> (дата звернення: 27.07.2025) ; Лазарев О., Емельдеш Б., Боярчук Б. Контрабанда та Національна стратегія доходів / Ціна держави : вебсайт. 26.03.2024. URL: <https://cost.ua/kontrabanda-ta-natsionalna-strategiya-dohodiv/> (дата звернення: 27.07.2025) ; Шапошнікова М. Війна трансформує організовану злочинність в Україні, що завдає економічної і соціальної шкоди / Організація Об'єднаних Націй. Україна : вебсайт. 18.07.2025. URL: <https://surl.lu/bcfzmz> (дата звернення: 27.07.2025).
- 2 Сокурєнко В. Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування порушень законів і звичаїв війни. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2023. Вип. 2 (31). С. 12. DOI: [10.32353/khrife.2.2023.02](https://doi.org/10.32353/khrife.2.2023.02) (дата звернення: 27.07.2025).

техніко-криміналістичного забезпечення на початковому етапі розслідування (засоби, методи, умови застосування); 2) визначити роль техніко-криміналістичного забезпечення у структурі кримінального провадження; 3) систематизувати функції слідчого, спеціаліста, експерта й решти уповноважених суб'єктів під час реалізації технічних заходів.

Формально-логічні методи (аналіз, синтез, індукція, дедукція) сприяли дослідженню складу та характеристик науково-технічних засобів, визначенню порядку їх застосування, а також формулюванню висновків щодо ефективності їх застосування (залежно від типових слідчих ситуацій). Аналіз дав змогу з'ясувати специфіку кожного виду технічних засобів і їхню роль у збиранні доказової інформації, синтез — інтегрувати здобуті дані в цілісну концепцію, індукція — сформулювати загальні положення на підставі аналізу окремих прикладів, дедукція — перевірити теоретичні положення на практиці.

Порівняльно-правовий метод застосовано для зіставлення підходів до техніко-криміналістичного забезпечення розслідування контрабанди й інших видів злочинів, розмежування понять «техніко-криміналістичне забезпечення» і «науково-технічне забезпечення», а також вивчення міжнародних стандартів і практик у цій сфері.

Метод узагальнення став у пригоді для формулювання висновків щодо напрямів удосконалення техніко-криміналістичного забезпечення розслідування контрабанди, включно з модернізацією матеріально-технічної бази, уніфікацією методик і підвищенням кваліфікації слідчих і спеціалістів.

Аналіз основних досліджень і публікацій

Різні аспекти діяльності із розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із контрабандою, на монографічному рівні досліджували: А. Буга³, О. Заверховський⁴, Р. Малюга⁵, А. Полях⁶, І. Рудницький⁷, Я. Фурман⁸, В. Шевчук⁹ та ін.

- 3 Буга А. Ю. Методика розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним обігом лікарських засобів : дис. ... д-ра філос. в галузі права. Одеса, 2020. 258 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0822U100024> (дата звернення: 27.07.2025).
- 4 Заверховський О. В. Криміналістична характеристика контрабанди та її значення для правозастосовчої діяльності : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2020. 230 с.
- 5 Малюга Р. В. Кримінальне процесуальне доказування контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів у досудовому розслідуванні : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 273 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0415U005439> (дата звернення: 27.07.2025).
- 6 Полях А. М. Криміналістична характеристика та основи розслідування контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2009. 22 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0409U001634> (дата звернення: 27.07.2025).
- 7 Рудницький І. Л. Особливості виявлення та розслідування контрабанди наркотичних засобів, що вчиняються організованими злочинними групами : дис. ... д-ра філос. в галузі права. Львів, 2019. 250 с. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/radaphd/1857/dysertaci-yarudnycky.pdf> (дата звернення: 27.07.2025).
- 8 Фурман Я. В. Основи методики розслідування контрабанди культурних цінностей : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2009. 22 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0410U001200> (дата звернення: 27.07.2025).
- 9 Шевчук В. М. Методика розслідування контрабанди: проблеми теорії та практики : монографія. Харків, 2003. 280 с.

Питання техніко-криміналістичного забезпечення розслідування злочинів докладно розглянуто у працях: В. Бондара¹⁰, В. Гусевої¹¹, Н. Павлюк¹², С. Перліна¹³, В. Сокурєнка¹⁴, Р. Степанюка¹⁵, Ю. Чорноуса¹⁶ і багатьох інших. Водночас немає комплексних досліджень щодо техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із контрабандою, з урахуванням типових слідчих ситуацій, що формуються на початковому етапі розслідування.

Викладення основного матеріалу дослідження

У криміналістичній літературі техніко-криміналістичне забезпечення розглядають як комплекс науково-технічних засобів, застосовуваних під час про-

ведення гласних слідчих і негласних слідчих (розшукових) дій, судових процедур, експертних досліджень, а також для інформаційної підтримки досудового розслідування та судового провадження. До його складу належать спеціально розроблені технічні прийоми, методи й методики, призначені для ефективної організації та оптимізації діяльності органів кримінальної юстиції у сфері запобігання кримінальним правопорушенням, їх розслідування та розгляду в суді¹⁷.

Окремо в науковій літературі досліджено поняття техніко-криміналістичного забезпечення розслідування злочинів підрозділами Служби безпеки України. Нашу увагу привертає такий підхід, адже саме слідчим цих органів підслідна, відповідно до ст. 216 КПК України, контрабанда культурних

- 10 Бондар В. С. Особливості вирішення техніко-криміналістичних завдань досудового розслідування кримінальних правопорушень. *Криміналістика і судова експертиза*. 2021. Вип. 66. С. 284—296. DOI: [10.33994/kndise.2021.66.28](https://doi.org/10.33994/kndise.2021.66.28) (дата звернення: 27.07.2025).
- 11 Гусева В. О., Коломойцев М. М. Техніко-криміналістичне забезпечення діяльності захисника у кримінальному провадженні. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2025. № 1 (108). Ч. 1. С. 275—284. DOI: [10.32631/v.2025.1.22](https://doi.org/10.32631/v.2025.1.22) (дата звернення: 27.07.2025).
- 12 Павлюк Н. В. Поняття та інноваційні засади техніко-криміналістичного забезпечення розслідування злочинів. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2015. Вип. 15. С. 96—104. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpsek_2015_15_15 (дата звернення: 27.07.2025).
- 13 Перлін С. Поняття і види техніко-криміналістичного забезпечення правозастосовної діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 1. С. 221—226. DOI: [10.32849/2663-5313/2020.1.40](https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.1.40) (дата звернення: 27.07.2025).
- 14 Сокурєнко В. В. Зазнач. твір. С. 11—24. DOI: [10.32353/khrife.2.2023.02](https://doi.org/10.32353/khrife.2.2023.02) (дата звернення: 27.07.2025).
- 15 Степанюк Р. Л. Деякі питання техніко-криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану*: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25.11.2022). Харків, 2022. С. 368—371. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/15094> (дата звернення: 27.07.2025).
- 16 Чорноус Ю. М., Дульський О. Л. Поняття та зміст техніко-криміналістичного забезпечення збирання доказів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 7. С. 445—449. DOI: [10.32782/2524-0374/2023-7/105](https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-7/105) (дата звернення: 27.07.2025).
- 17 Павлюк Н. В. Зазнач. твір. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpsek_2015_15_15 (дата звернення: 27.07.2025).

цінностей та зброї¹⁸. І. Гора, зокрема, трактує техніко-криміналістичне забезпечення розкриття та розслідування злочинів органами Служби безпеки України в широкому й вузькому значеннях. У широкому розумінні науковець називає його системою взаємопов'язаних науково-дослідних, організаційних, інформаційних і матеріально-технічних заходів, здійснюваних у межах окреслених законодавством повноважень і спрямованих на попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів проти миру й безпеки людства, тероризму, корупції, організованої злочинності у сфері управління та економіки й інших протиправних дій, які загрожують життєво важливим інтересам України. У вузькому сенсі, як зазначає вчена, техніко-криміналістичне забезпечення полягає у створенні умов для підвищення результативності контррозвідувальної, оперативно-розшукової та слідчої роботи за допомогою розроблення й упровадження технічних засобів і методів збирання та дослідження матеріальних носіїв доказової інформації¹⁹.

Визначати техніко-криміналістичне забезпечення розслідування у двох сенсах пропонують і інші науковці. Наприклад, Ю. Чорноус апелює до теоретичного (наукового) та практичного значень. На її думку, у науковому розумінні це система положень, що регламентують застосування технічних

засобів і здобутих результатів, а також формування комплексу техніко-криміналістичних рекомендацій для слідчих, спеціалістів і експертів. У практичному аспекті це — сукупність приладів, інструментів і пристроїв, застосовуваних під час виконання слідчих, оперативних та експертних дій²⁰.

Висловлено також пропозиції щодо визначення дефініції поняття «техніко-криміналістичне забезпечення розкриття та розслідування контрабанди наркотичних засобів», під яким Д. Стригун розуміє організаційно-функціональну систему, спрямовану на підтримання постійної готовності правоохоронних органів до оперативного й результативного виконання техніко-криміналістичних завдань, а також на практичну реалізацію цих завдань із метою отримання, накопичення, опрацювання та надання доказового статусу криміналістично значущій інформації для її подальшого застосування у процесі розкриття та розслідування зазначеного виду злочинів²¹.

Дослідники також наголошують на важливості безумовного врахування дефініції «забезпечення», представленій крізь призму двох понять, зокрема: 1) як відображення правової діяльності суб'єкта, спрямованої на підтримання певних суспільних відносин; 2) як визначена законом сукупність заходів, що гарантують існування або функціонування

18 Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 27.07.2025).

19 Гора І. В. Сучасні проблеми техніко-криміналістичного забезпечення розкриття й розслідування злочинів органами Служби безпеки України. *Криміналістика XXI століття* : мат.-лі міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26.11.2010). Харків, 2010. С. 121. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SBORNIKI_2011/KonferKriminalistika_2010.pdf (дата звернення: 27.07.2025).

20 Чорноус Ю. М. Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування злочинів. *Право і суспільство*. 2011. № 6. С. 216. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2011_6_44 (дата звернення: 27.07.2025).

21 Стригун Д. Ю. Техніко-криміналістичне забезпечення розкриття та розслідування контрабанди наркотичних засобів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 19 с.

певного об'єкта чи процесу²². К. Чаплинський уточнює, що забезпечення можна тлумачити у статичному вимірі — як сукупність засобів, методів і інструментів, призначених для виконання конкретних завдань, а також умов, що сприяють цьому процесу, і в динамічному — як процес створення та надання зазначених засобів і умов. На його думку, поняття «забезпечення» охоплює як власне криміналістичне забезпечення, так і інші його різновиди, пов'язані із застосуванням криміналістичних засобів і методів²³. Варто зауважити, що сьогодні доволі активно послуговуються поняттям «науково-технічне забезпечення».

В. Шепітько, В. Шевчук і Н. Павлюк зазначають, що «загальне значення науково-технічного забезпечення слідчої діяльності полягає в тому, що воно дозволяє: оптимізувати протидію правозастосовних органів сучасним викликам злочинності; підтримувати та гарантувати високий рівень ефективності досудового розслідування. Якщо розглядати значення науково-технічного забезпечення слідчої діяльності детальніше, то можна стверджувати, що воно криється у наданні можливостей: а) набуття максимальної ефективності здійснення слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій; б) підвищення якості виявлення, фіксації, вилучення, збереження й дослідження слідів та речових доказів з метою розкриття кримінального правопорушення та встановлення винного; в) розширення пізнавальних можливостей слідчого та

інших уповноважених осіб, формування їх професійної майстерності; г) досягнення високої якості візуалізації інформації для інших учасників кримінального провадження та суду; ґ) скорочення термінів досудового розслідування; д) визначення причин та умов, що сприяли вчиненню кримінальних правопорушень, отримання інформації про правопорушення, що вчиняються або готуються»²⁴.

Науково-технічне забезпечення слідчої діяльності можна визначити як складову криміналістичного забезпечення, що є системою заходів з упровадження у практику досудового розслідування новітніх наукових розробок, спрямованих на розширення та модернізацію арсеналу науково-технічних засобів, а також удосконалення організаційних і правових механізмів їх застосування уповноваженими суб'єктами. За змістом воно охоплює комплекс взаємопов'язаних наукових, організаційних, правових і методичних питань, які утворюють єдину систему та взаємообумовлюють одне одного²⁵. Наведене визначення, на нашу думку, доволі широке, оскільки охоплює ще й наукові питання. Уважаємо, що поняття «науково-технічне забезпечення слідчої діяльності» і «техніко-криміналістичне забезпечення розслідування» співвідносяться як ціле і часткове, де перше є практичним аспектом реалізації другого.

Зауважимо також, що техніко-криміналістичне забезпечення пропонують класифікувати за кількома рівнями:

22 Лук'янчиков Є. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів : монографія. Київ, 2005. С. 110.

23 Чаплинський К. О. Поняття та сутність тактичного забезпечення досудового розслідування. *Право і суспільство*. 2011. № 6. С. 210. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2011_6_43 (дата звернення: 27.07.2025).

24 Шепітько В. Ю., Коновалова В. О., Шевчук В. М. та ін. Науково-технічне забезпечення слідчої діяльності в умовах змагального кримінального провадження : монографія / за заг. ред. В. Ю. Шепітька. Харків, 2021. С. 24. URL: <https://surl.lu/govfmm> (дата звернення: 27.07.2025).

25 Там само. С. 28—29. URL: <https://surl.lu/govfmm> (дата звернення: 27.07.2025).

- 1) залежно від галузі судочинства (кримінальне, адміністративне, цивільне, господарське);
- 2) з урахуванням стадій кримінального процесу (досудове розслідування, судовий розгляд);
- 3) у контексті розслідування окремих видів злочинів на етапі досудового провадження;
- 4) як технічну підтримку проведення конкретних слідчих і розшукових дій із залученням фахівців²⁶.

На нашу думку, суттєвою є відмінність техніко-криміналістичного забезпечення на різних етапах розслідування. Особливо це стосується контрабанди, де таке забезпечення на початковому етапі суттєво зумовлює ефективність подальших етапів розслідування.

Визначення сутності та змісту техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із контрабандою, не може оминати увагою питання різновиду самих науково-технічних засобів, які застосовують під час розслідування. У науковій літературі науково-технічні засоби трактують як комплекс різноманітних методик, універсального технічного обладнання та спеціально розроблених інструментів, приладів, апаратів, матеріалів, технологічних рішень, а також тактичних і технічних прийомів, призначених для їх ефективного застосування. Такі засоби слугують для виявлення, документування, вилучення та дослідження слідів злочинної

діяльності з метою підвищення результативності роботи органів дізнання, досудового розслідування, судових інстанцій, а також для запобігання вчиненню правопорушень²⁷.

Здебільшого науково-технічні засоби застосовують під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій і проведення криміналістичних експертиз. Найбільш поширеною слідчою (розшуковою) дією під час розслідування контрабанди (зокрема, на початковому етапі) є огляд приміщень державних і недержавних підприємств, установ, організацій (території митниць, поштові приміщення тощо). Водночас до найважливіших завдань огляду місця провезення (пронесення) контрабанди належать виявлення та фіксування слідів протиправної діяльності, а також самого предмета контрабанди.

Найчастіше контрабанду провозять (проносять) із застосуванням схованок або інших способів фізичного маскування, що ускладнюють візуальне виявлення контрабандних предметів; із наданням контрабандним предметам зовнішнього вигляду інших речей; із поданням митним органам підроблених або незаконно отриманих документів, документів із неправдивими відомостями або таких, що є законною підставою для переміщення інших предметів²⁸.

Це суттєво ускладнює процес виявлення ознак кримінального правопорушення, а тому актуалізується завдання щодо визначення та застосування

26 Перлін С. І. Знач. твір. DOI: 10.32849/2663-5313/2020.1.40 (дата звернення: 27.07.2025).

27 Коваленко В. В. Актуальні проблеми застосування науково-технічних засобів спеціалістами при провадженні слідчих дій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2004. С. 7. URL: <https://rep.dnuvs.ukr.education/handle/123456789/545> (дата звернення: 27.07.2025).

28 Шевчук В. М. Розділ VIII «Розслідування контрабанди» / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики : монографія ; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків, 2006. С. 481–537. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/PRAVO/Shepitko_Rozslid_2006.pdf (дата звернення: 27.07.2025).

техніко-криміналістичних засобів. І. Рудницький слушно зауважує, що «особливістю слідчого огляду у кримінальних провадженнях про контрабанду наркотиків є те, що в ході його проведення використовуються різноманітні техніко-криміналістичні засоби, зокрема: для пошуку і виявлення контрабанди наркотиків в ручній поклажі та багажу на місці події застосовують рентгенівську і рентгено-телевізійну апаратуру, прилади ехолокації, прилади-сигналізатори, засоби для відкриття упаковки ящиків, контейнерів, а також спеціальні набори хімічних реактивів для експрес-аналізу речовин і матеріалів, пошукові тварини. При підозрі особи, що перевозить наркотичні засоби у черевній порожнині, її піддають рентгену»²⁹. Те саме стосується і контрабанди вогнепальної зброї, вибухових пристроїв, боеприпасів, радіоактивних, отруйних і сильнодіючих речовин.

У діяльності із виявлення та фіксування слідів кримінального правопорушення для виявлення предметів контрабанди широко застосовують різноманітні технічні засоби — від оглядових металодетекторів, ендоскопів і щупів до обладнання для радіаційного контролю (такого, як дозиметри й інші вимірювальні прилади). Окрім того, послугуються спеціальними комплектами хімічних реагентів, що дають змогу оперативно проводити аналіз речовин і матеріалів³⁰.

Поміж науково-технічних засобів, які застосовують для виявлення ви-

бухонебезпечних предметів, сьогодні особлива роль належить фото- та відеотехніці. Це зумовлено тим, що під впливом кисню характеристики вибухових речовин зазнають змін, що згодом може негативно вплинути на умови їх збереження, транспортування та подальшого дослідження³¹. Водночас виявлення згаданих предметів і речовин також може відбуватися із залученням кінолога з розшуковим собакою.

З огляду на проведений аналіз слідчої та судової практики можемо зауважити, що під час виявлення фактів контрабанди недостатньо послуговуються можливостями одорологічних досліджень, які в таких умовах можуть мати вагомий доказовий потенціал. Для вилучення запахових слідів важливо забезпечити наявність цілого комплексу засобів, поміж яких: шматки чистої бавовняної тканини (наприклад, байки, фланелі або марлі) розміром приблизно 10×15 см (марлю складають у 3—4 шари). Додатково застосовують алюмінієву фольгу в рулоні й паперові конверти (призначені для пакування загорнутих у фольгу предметів). Для зберігання слідів запахової інформації стануть у пригоді чисті скляні банки з металевими кришками (полімерні пакети або пластикові кришки неприпустимі — вони здатні поглинати та пропускати пахучі речовини). У такому комплекті також потрібен пульверизатор із водопровідною водою, два великі анатомічні пінцети та товсті гумові рукавички (напри-

29 Рудницький І. Л. Зазнач. твір. С. 164. URL: https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/radaphd/1857/dysertaciya_rudnycky.pdf (дата звернення: 27.07.2025).

30 Шевчук В. М. Розділ VIII ... URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/PRAVO/Shepitko_Rozslid_2006.pdf (дата звернення: 27.07.2025).

31 Приходько Ю. Особливості техніко-криміналістичного забезпечення розслідування злочинів, пов'язаних з кримінальними вибухами. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2015. № 5/1. С. 106—113. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1050d76c-90cd-40a6-846f-083b438679cc/content> (дата звернення: 27.07.2025).

клад, якості «лужно-кислотні») ³². Отже, важливо забезпечити наявність цілої низки предметів, здавалося б, побутового вжитку, однак не всі вони є традиційними складовими слідчих валіз.

У контексті виявлення та подальшого пакування культурних цінностей (за результатами проведеного огляду), слід наголосити на важливості їхнього пакування. Пакування культурних цінностей потребує особливої уваги й обережності, щоб забезпечити їх збереження та запобігти пошкодженню під час транспортування або зберігання. Це передбачає застосування відповідних матеріалів, технік і спеціальних знань про конкретні різновиди цінностей.

Наведені положення стосуються тих слідчих ситуацій, де ознаки кримінального правопорушення виявили працівники прикордонної або митної служби чи представники поштових підприємств. Водночас непоодинокими є ситуації, коли подібні факти реєструють за результатами здійснення оперативно-розшукової діяльності, під час розслідування інших кримінальних правопорушень, за заявами фізичних осіб, представників підприємств, установ, організацій тощо.

У ситуаціях, де виявленню предмета контрабанди передуює проведення вербальних слідчих (розшукових) дій (зокрема, допиту), а також негласних слідчих (розшукових) дій, особливості техніко-криміналістичного забезпечення зумовлені видом і характером цих дій.

Під час допиту технічні засоби фіксування — це передусім аудіо-, відеозапис, а також фотознімання й інші засоби, що дають змогу зафіксувати процес допиту і здобуті дані. Цими засобами послуговуються для забезпечення достовірності показань та об'єктивності фіксування слідчої (розшукової) дії.

До складових криміналістичного забезпечення проведення негласних слідчих (розшукових) дій належать:

- 1) науковий аналіз сутності та практичних аспектів негласних слідчих (розшукових) дій із метою пошуку напрямів підвищення їх результативності;
- 2) розроблення практичних порад для вдосконалення тактики й методики проведення таких дій, а також удосконалення технічних засобів і способів їх застосування на основі фундаментальних положень криміналістики й оперативно-розшукової діяльності;
- 3) перевірка та впровадження зазначених рекомендацій у роботу правоохоронних органів;
- 4) підготовка й підвищення кваліфікації слідчих та оперативних працівників, спрямована на формування в них необхідних професійних навичок для якісного здійснення негласних слідчих (розшукових) дій ³³.

Аналіз положень Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні

32 Юсупов В. В., Антошук А. О., Приходько Ю. П. та ін. Використання службових собак кінологічними підрозділами Національної поліції України для виявлення вибухових речовин в умовах воєнного стану : метод. рек. Київ, 2023. С. 39. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3723aed3-5084-47e5-baba-2f96a8d3c373/content> (дата звернення: 27.07.2025).

33 Грібов М. Л. Зміст та основні напрями криміналістичного забезпечення негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 1. С. 37. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/1_2017_Gribov.pdf (дата звернення: 27.07.2025).

свідчить про можливість застосування широкого переліку технічних і науково-технічних засобів, призначених для фіксування, перехоплення, опрацювання та збереження інформації, а також для забезпечення прихованого спостереження і контролю за об'єктами, особами тощо³⁴.

Так, під час аудіо- та відеоконтролю особи або місця послугуються мініатюрними й замаскованими камерами, прихованими мікрофонами, аудіо- та відеореєстраторами з можливістю дистанційного передавання сигналу, а також приладами нічного бачення, тепловізорами й засобами стабілізування звуку. Для зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж застосовують спеціалізовані пристрої перехоплення телефонних розмов, системи моніторингу інтернет-трафіку, програмно-апаратні комплекси для зняття даних з мобільних мереж.

Зняття інформації з електронних інформаційних систем забезпечують застосуванням апаратно-програмних комплексів комп'ютерної експертизи, пристроїв для копіювання даних з персональних комп'ютерів, серверів і мобільних телефонів, програм для відновлення видалених файлів і дешифрування захищених масивів інформації, а також інструментів віддаленого доступу. Під час огляду й вилучення кореспонденції можуть застосовувати пристрої для безслідного розпакування поштових відправлень, рентгенівські сканери, хімічні реагенти для виявлення заборонених речовин, маркувальні засоби на кшталт мікродотів або невидимого чорнила, а також GPS-маячки, умонтовані в пакування.

Для обстеження публічно недоступних місць, житла або іншого володіння особи послугуються ендоскопами й бороскопами, тепловізійними камерами, металодетекторами, детекторами електроніки, нелінійними локаторами, а також спеціальними засобами для встановлення прихованих записувальних пристроїв. Під час спостереження за особою, річчю або місцем у публічно доступних просторах представники правоохоронних органів можуть застосовувати оптичні прилади (біноклі, телеоб'єктиви), дрони з камерами, приховані GPS-трекери, відеореєстратори транспортних засобів, комплекси радіомоніторингу.

Під час здійснення контролю за скоєнням злочину, у процесі спеціальних слідчих експериментів або імітування обстановки злочину застосовують муляжі цінностей, пакунки з безпечними замінниками наркотичних засобів або вибухових речовин, контрольовані товари з прихованими камерами, а також радіомаяки для відстежування переміщення. Під час виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованих груп застосовують засоби легендування, пристрої зв'язку, безшумні засоби запису, а також захищені канали передавання даних.

Отже, технічні й науково-технічні засоби у межах негласних слідчих (розшукових) дій охоплюють як спеціалізоване обладнання для збирання та фіксування інформації, так і допоміжні інструменти для забезпечення прихованості й безпеки дій, що дає змогу ефективно виконувати завдання кримінального провадження, не розкриваючи їхню

34 Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : затв. наказ. Генпрокуратури України, МВС України, СБ України, Адміністр. Держприкордонслужби України, Мінфіну України, Мін'юсту України від 16.11.2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text> (дата звернення: 27.07.2025).

суть об'єктові спостереження. Такі самі різновиди техніко-криміналістичних засобів можуть застосовувати і під час проведення гласних слідчих (розшукових) дій.

У контексті окреслення перспектив удосконалення техніко-криміналістичного забезпечення розслідування контрабанди варто зауважити, що найважливішим напрямом є модернізація наявних технічних засобів і впровадження новітніх технологій, здатних підвищити ефективність виявлення, фіксування та дослідження слідів протиправної діяльності й доказів. До таких належать портативні мас-спектрометри, рентгенівські сканери нового покоління, системи 3D-рентгенографії, сучасні сенсори та детектори, здатні знаходити схованки або предмети, замасковані під інші речі. Значний потенціал має застосування штучного інтелекту для автоматизованого аналізу відео- та фотоматеріалів, телекомунікаційних даних, а також інтеграція безпілотних літальних апаратів і роботизованих платформ для огляду важкодоступних місць. Окремо слід відзначити розвиток цифрової криміналістики, зокрема створення мобільних комплексів для оперативного вилучення, відновлення та дешифрування даних з електронних носіїв, мобільних телефонів і хмарних сервісів.

Водночас необхідно вдосконалювати науково-методичне забезпечення: розробляти уніфіковані методики виявлення, фіксування та вилучення слідів і доказів під час розслідування різних видів контрабанди, створювати алгоритми дій для початкового етапу розслідування, коли оперативність і точність мають вирішальне значення, а також активізувати застосування одорологічних досліджень як перспективного, але недостатньо поширеного інструмента у фіксуванні механізму злочинної діяльності.

Матеріально-технічну базу доцільно доповнити стандартними наборами слідчих валіз, укомплектованих з урахуванням специфіки різних видів контрабанди, мобільними криміналістичними лабораторіями для експрес-аналізу на місці події та спеціалізованими засобами для пакування культурних цінностей, вибухонебезпечних речовин або швидкопсувних предметів.

Не менш важливими є підготовка й підвищення кваліфікації представників органів досудового розслідування та спеціалістів. Для цього доцільно проводити регулярні тренінги із застосування сучасних технічних засобів, симуляційні навчання та спільні міжвідомчі навчання Служби безпеки, Митної та Прикордонної служб, Міністерства внутрішніх справ, Бюро економічної безпеки України. Це сприятиме узгодженню тактики дій і забезпечить ефективне застосування технічних ресурсів у комплексі.

Додаткового значення набуває розвиток інформаційно-аналітичної підтримки. Ідеться про створення єдиних баз даних, що міститимуть інформацію про предмети та суб'єктів учинення контрабанди, про інтеграцію систем відеоаналітики й аналітичних відомостей щодо поведінкових патернів у місцях потенційного вчинення злочинів, а також про впровадження інструментів автоматичного аналізу ризиків.

Завершальним, але не менш суттєвим аспектом є вдосконалення законодавчої та нормативної баз. Необхідно актуалізувати норми, що регулюють застосування нових технічних методів збирання доказів, окреслити стандарти зберігання та застосування результатів техніко-криміналістичних досліджень, а також урегулювати порядок взаємодії між відомствами, які залучено до протидії контрабанді.

Отже, перспективи розвитку техніко-криміналістичного забезпечення розслідування контрабанди обумовлено комплексним підходом, який охоплює модернізацію технічних засобів, методичну уніфікацію, підвищення професійної майстерності слідчих та оперативних працівників, розвиток матеріальної бази й осучаснення нормативної. Саме поєднання цих чинників здатне забезпечити точність, доказову цінність і швидкість отримання результатів.

Висновки

Проведене дослідження дає змогу визначити техніко-криміналістичне забезпечення розслідування контрабанди як організаційно-функціональну систему, спрямовану на створення та підтримання готовності правоохоронних органів до швидкого й результативного виконання завдань кримінального провадження. У структурі цієї системи особливе місце посідає науково-технічне забезпечення, орієнтоване на застосування технічних засобів і прийомів у процесі розслідування злочинів, що становить її практичну складову.

На підставі узагальнення теоретичних підходів і практики розслідування кримінальних правопорушень, зауважимо, що особливості застосування науково-технічних засобів зумовлені слідчими ситуаціями, характерними для контрабанди, які своєю чергою визначають алгоритм слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій.

Перспективи вдосконалення техніко-криміналістичного забезпечення розслідування контрабанди полягають у поєднанні технологічних інновацій, удосконаленні методичного підходу, підвищенні кваліфікації представників органів досудового розслідування, роз-

ширенні матеріально-технічної бази й забезпеченні належного правового регулювання застосування науково-технічних засобів. Саме поєднання цих чинників здатне забезпечити точність, доказову цінність і швидкість отримання результатів слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, а також судових експертиз у цій складній категорії кримінальних правопорушень.

Technical and Forensic Support at the Initial Stage of Smuggling Investigation

Yurii Kovalov

This paper primarily considers the essence, content and peculiarities of technical and forensic support at the initial stage of investigating crimes involving smuggling. To fulfill this goal, general scientific methods of analysis and synthesis, induction and deduction, as well as special methods: dialectical, system-structural, comparative-legal and method of generalization are implemented. It has been found that technical and forensic support is a set of organisational and technical measures encompassing efficient application of scientific and technical means and methods for the detection, recording, seizure and examination of evidentiary information. Having generalised theoretical approaches and practices in the investigation of criminal offences, the author points out that peculiarities of applying scientific and technical means are conditioned by investigative situations characteristic of smuggling, which in turn determine the algorithm of investigative (search) and covert investigative (search) actions. Prospects for enhancing technical and forensic support for smuggling investigations primarily lie in combining technological innovations, refining methodological approaches, upgrading the skills of pre-trial investigation agencies, expanding material and technical resources, and ensuring proper legal regulation of the use of scientific and technical means. Only the integration of these

factors can ensure the accuracy, promptness and probative value of both results obtained from investigative and other procedural actions and forensic examinations in this complex category of criminal offences.

Keywords: forensic support; pre-trial investigation; initial stage; scientific and technical tool; forensic scientist specializing in criminalistics.

Фінансування

Це дослідження не отримало жодного спеціального гранту від фінансових установ у державному, комерційному або некомерційному секторах.

Відмова

від відповідальності

Засновники не грали жодної ролі у розробленні дослідження, добиранні й аналізуванні даних, рішенні про публікацію або підготовку рукопису.

Учасники

Автор зробив свій внесок винятково в інтелектуальну дискусію, що є основою цього документа, дослідження судової практики, написання та редагування, і бере на себе відповідальність за її зміст і тлумачення.

Декларація

щодо конфлікту інтересів

Автор заявляє, що у нього відсутній конфлікт інтересів.

References

- Bondar, V. S. (2021). Osoblyvosti vyrishennia tekhniko-kryminalistychnykh zavdan dosudovoho rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen [Features of the solution of technical and criminalistic problems of the pre-trial investigation of criminal offenses]. *Kryminalistyka i sudova ekspertyza*. Vyp. 66. DOI: 10.33994/kndise.2021.66.28 [in Ukrainian].
- Buha, A. Yu. (2020). *Metodyka rozsliduvannia zlochyniv, pov'iazanykh z nezakonnym obihom likarskykh zasobiv* [Methods of investigation of crimes associated with drug trafficking] : dys. ... d-ra filos. v haluzi prava. Odesa. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0822U100024> [in Ukrainian].
- Chaplynskyi, K. O. (2011). Poniattia ta sutnist taktychnoho zabezpechennia dosudovoho rozsliduvannia [Concept and essence of pre-trial investigation tactical support]. *Pravo i suspilstvo*. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2011_6_43 [in Ukrainian].
- Chornous, Yu. M. (2011). Tekhniko-kryminalistychnе zabezpechennia rozsliduvannia zlochyniv [Technical and forensic support for crime investigation]. *Pravo i suspilstvo*. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2011_6_44 [in Ukrainian].
- Chornous, Yu. M., Dul'skyi, O. L. (2023). Poniattia ta zmist tekhniko-kryminalistychnoho zabezpechennia zbyrannia dokaziv [The concept and content of technical and forensic support for the evidence gathering]. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal*. № 7. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-7/105 [in Ukrainian].
- Furman, Ya. V. (2009). *Osnovy metodyky rozsliduvannia kontrabandy kulturnykh tsinnosti* [The fundamentals of methodology of investigation of cultural property smuggling] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0410U001200> [in Ukrainian].
- Gribov, M. (2017). Zmist ta osnovni napriamy kryminalistychnoho zabezpechennia nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) dii [The contents and the main directions of criminalistics security of covert investigative (detective) actions]. *Visnyk kryminalnogo sudochynstva*. № 1. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/1_2017_Gribov.pdf [in Ukrainian].
- Hora, I. V. (2010). Suchasni problemy tekhniko-kryminalistychnoho zabezpechennia rozkryttia ta rozsliduvannia zlochyniv orhanamy Sluzhby bezpeky Ukrainy [Current issues in technical and forensic support for the detection and investigation of crimes by the Security Service of Ukraine]. *Kryminalistyka XXI stolittia : mat-ly mizhnar. nauk.-prakt. konf.* (Kharkiv, 25–26.11.2010). Kharkiv. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SBORNIKI_2011/KonferKriminalistika_2010.pdf [in Ukrainian].

- Husieva, V. O., Kolomoitsev, M. M. (2025). Tekhniko-kryminalistychnе zabezpechen- nia diialnosti zakhysnyka u kryminalnomu provadzhenni [Technical and forensic sup- port of a defence counsel in criminal pro- ceedings]. *Visnyk Kharkivskoho natsional- noho universytetu vnutrishnikh sprav*. № 1 (108). Ch. 1. DOI: 10.32631/v.2025.1.22 [in Ukrainian].
- Kovalenko, V. V. (2004). *Aktualni problemy zas- tosuvannya naukovo-tekhnichnykh zasobiv spetsialistamy pry provadzhenni slidchykh dii* [Actual problems of application of scientific and technical means by experts at carrying out of investigatory actions] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv. URI: [https://rep. dnuvs.ukr.education/handle/123456789/545](https://rep.dnuvs.ukr.education/handle/123456789/545) [in Ukrainian].
- Kukuruza, H., Nikolaienko, S., Lesyk, M. (2019). *Analiz obsiahiv kontrabandy v Ukraini: masshtaby, priami / nepriami vtraty biudzhetu ta ekonomiky* [Analysis of smuggling volumes in Ukraine: scope, direct and indirect im- pacts on the budget and economy] / Ukraine Economic Outlook : vebсайт. 06.07.2019. URL: <https://surl.li/abrqht> [in Ukrainian].
- Lazarev, O., Emeldesh, B., Boiarchuk, B. (2024). *Kontrabanda ta Natsionalna stratehiia dokho- div* [Smuggling and National Income Strategy] / Tsina derzhavy : vebсайт. 26.03.2024. URL: <https://cost.ua/kontrabanda-ta-natsio- nalna-strategiya-dohodiv/> [in Ukrainian].
- Luk'ianchikov, Ye. (2005). *Metodolohichni zasady informatsiinoho zabezpechennia rozsliduvan- nia zlochyniv* [Methodological Principles of Informational Support for Crime Investiga- tion] : monohrafiia. Kyiv [in Ukrainian].
- Maliuha, R. V. (2015). *Kryminalne protsesualne dokazuvannya kontrabandy narkotychnykh zasobiv, psykhotropnykh rehovyn, yikh analohiv chy prekursoriv abo falsyfikovanykh li- karskykh zasobiv u dosudovomu rozsliduvanni* [Criminal procedure proving of smuggling of narcotics, psychotropic substances, their analogues or precursors or counter- feit drugs in pre-trial investigation] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv. URL: <https://uaca- demic.info/ua/document/0415U005439> [in Ukrainian].
- Pavliuk, N. V. (2015). Poniattia ta innovatsiini zasady tekhniko-kryminalistychnoho za- bezpechennia rozsliduvannya zlochyniv [The Notion and Innovation Foundations of Technical and Criminalistic Support for Investigation of Crimes]. *Teoriia ta prak- tyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky*. Vyp. 15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ Tpsek_2015_15_15 [in Ukrainian].
- Perlin, S. (2020). Poniattia i vydy tekhniko- kryminalistychnoho zabezpechennia pravo- zastosovnoi diialnosti [Concepts and types of technical and forensic support in the application of law]. *Pidpryemnytstvo, hos- podarstvo i pravo*. № 1. DOI: 10.32849/2663- 5313/2020.1.40 [in Ukrainian].
- Poliakh, A. M. (2009). *Kryminalistychna kharak- terystyka ta osnovy rozsliduvannya kontraban- dy narkotychnykh zasobiv, psykhotropnykh rehovyn, yikh analohiv abo prekursoriv* [The criminalistic characteristics and the ba- sis of investigation of narcotics smuggling, psychotropic substances, their analogues and precursors trafficking] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. Kharkiv. URL: [https:// uacademic.info/ua/document/0409U001634](https://uacademic.info/ua/document/0409U001634) [in Ukrainian].
- Prykhodko, Yu. (2015). Osoblyvosti tekhniko-kryminalistychnoho zabezpechen- nia rozsliduvannya zlochyniv, poviazanykh z kryminalnymy vybukhamy [Peculiarities of technical and forensic support in inves- tigating crimes involving criminal explo- sions]. *Visegrad Journal on Human Rights*. № 5/1. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/ api/core/bitstreams/1050d76c-90cd-40a6- 846f-083b438679cc/content> [in Ukrainian].
- Rudnytskyi, I. L. (2019). *Osoblyvosti vyavlen- nia ta rozsliduvannya kontrabandy narkotychnykh zasobiv, shcho vchyniautsia orhanizovany- my zlochynnymy hrupamy* [Features of exposure and investigation of contraband goods of narcotic facilities that is accomplished by the organized criminal groups] : dys. ... d-ra filos. v haluzi prava. Lviv. URL: <https://lpnu. ua/sites/default/files/2020/radaphd/1857/ dysertaciyarudnykyy.pdf> [in Ukrainian].
- Shaposhnikova, M. (2025). *Viina transformuie orhanizovanu zlochynnist v Ukraini, shcho zavdaie ekonomichnoi i sotsialnoi shkody* [The War's Transformation of Organized Crime in Ukraine: Economic and Social Conse- quences] / Orhanizatsiia Obiednanykh

- Natsii. Ukraina : vebsait. 18.07.2025. URL: <https://surl.luh.govfmm> [in Ukrainian].
- Shepitko, V. Yu., Konovalova, V. O., Shevchuk, V. M. ta in. (2021). *Naukovo-tekhnicne zabezpechennia slidchoi diialnosti v umovakh zmahalnogo kryminalnogo provadzhennia* [Scientific and technical support for investigative activities in adversarial criminal proceedings] : monohrafiia / za zah. red. V. Yu. Shepitka. Kharkiv. URL: <https://surl.luh.govfmm> [in Ukrainian].
- Shevchuk, V. M. (2003). *Metodyka rozsliduvannia kontrabandy: problemy teorii ta praktyky* [Smuggling investigation methodology: problems of theory and practice] : monohrafiia. Kharkiv [in Ukrainian].
- Shevchuk, V. M. (2006). Rozdil VIII «Rozsliduvannia kontrabandy» [Section VIII 'Smuggling Investigation'] / V. Yu. Shepitko, V. O. Konovalova, V. A. Zhuravel ta in. *Rozsliduvannia zlochyniv u sferi hospodarskoi diialnosti: okremi kryminalistychni metodyky* : monohrafiia ; za red. V. Yu. Shepitka. Kharkiv. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/PRAVO/Shepitko_Rozslid_2006.pdf [in Ukrainian].
- Sokurenko, V. (2023). Technical and Forensic Support for the Investigation of Violations of Laws and Customs of the War. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. Is. 2 (31). DOI: 10.32353/khrife.2.2023.02.
- Stepaniuk, R. L. (2022). Deiaki pytannia tekhniko-kryminalistychnoho zabezpechennia rozsliduvannia voiennykh zlochyniv [Technical and forensic support issues for war crime investigation]. *Suchasni tendentsii rozvytku kryminalistyky ta kryminalnogo protsesu v umovakh voiennoho stanu* : tezy dop. Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Kharkiv, 25.11.2022). Kharkiv. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/15094> [in Ukrainian].
- Stryhun, D. Yu. (2011). *Tekhniko-kryminalistychne zabezpechennia rozkryttia ta rozsliduvannia kontrabandy narkotychnykh zasobiv* [Technical and forensic support for the disclosure and investigation of drug smuggling] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv [in Ukrainian].
- Yusupov, V. V., Antoshchuk, A. O., Prykhodko, Yu. P. ta in. (2023). *Vykorystannia sluzhbovykh sobak kinolohichnyimi pidrozdilamy Natsionalnoi politsii Ukrainy dlia vyjavlennia vybukhovykh rechovyh v umovakh voiennoho stanu* [Use of service dogs by the National Police of Ukraine's canine units to detect explosives under martial law] : metod. rek. Kyiv. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3723aed3-5084-47e5-baba-2f96a8d3c373/content> [in Ukrainian].
- Zaverkhovskiy, O. V. (2020). *Kryminalistychna kharakterystyka kontrabandy ta yiyi znachennya dlya pravozastosovchoyi diyal'nosti* [Forensic characterization of smuggling and its importance for law application] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv [in Ukrainian].

Ковальов, Ю. (2025). Техніко-криміналістичне забезпечення початкового етапу розслідування контрабанди. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 3 (40). С. 88—103. DOI: 10.32353/khrife.3.2025.07.

Роль обізнаних осіб у виявленні ознак і документуванні господарських кримінальних правопорушень

Віталій Усатий *

* Канд. юрид. наук, докторант ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-3325-4530>, e-mail: usatii.v.o@gmail.com

DOI: 10.32353/khrife.3.2025.08 УДК 343.985(477)

Надійшло 15.08.2025 / Рецензовано 26.08.2025 / Прийнято до друку 24.09.2025 /
Доступно онлайн 30.09.2025

Мета статті — з'ясувати роль, місце й функції обізнаних осіб у виявленні ознак господарських кримінальних правопорушень і їх документуванні (процесуальному фіксуванні). Методологічне підґрунтя дослідження — загальнонаукові та спеціальні юридичні методи, зокрема діалектичний, системно-структурний, функціональний, юридико-догматичний і інтерпретаційний. Ці методи дали змогу комплексно висвітлити правове регулювання та практичне значення застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні. З'ясовано, що ефективне й об'єктивне розслідування зазначених вище правопорушень неможливе без застосування спеціальних знань, які виходять за межі традиційної правничої компетенції. Складність господарських операцій, багаторівневість фінансових процесів і їхня схожість з легальною діяльністю обумовлюють необхідність залучення економістів, аудиторів, бухгалтерів та IT-фахівців. Розкрито значення спеціалістів у різних процесуальних і непроцесуальних формах діяльності: від консультування та попередніх досліджень до участі в обшуках, оглядах, допитах і тимчасовому доступі до документів. Висвітлено їхню роль у виявленні прихованих схем ухилення від сплати податків, незаконного відшкодування ПДВ, фіктивного банкрутства й інших способів заволодіння активами. Особливу увагу приділено аналізу матеріалів ревізій, перевірок та аудиту як джерел доказової інформації, а також дискусійним питанням правового статусу аудиторів і ревізорів у кримінальному провадженні. Узагальнено, що виявлення ознак госпо-

дарських кримінальних правопорушень є комплексним етапом криміналістичної методики їх розслідування, який потребує інтегрування спеціальних знань і слідчих (розшукових) дій. Констатовано, що участь спеціаліста забезпечує належний рівень доказової бази, мінімізує ризик втрати інформації та підвищує ефективність кримінального провадження.

Ключові слова: спеціальні знання; спеціаліст; господарські кримінальні правопорушення; документування ознак злочину; ревізія; аудит; доказування.

Постановка наукової проблеми

Справедливе й об'єктивне правосуддя неможливе без застосування спеціальних знань, які перебувають за межами професійної компетенції представників органів судової влади та сторін справи. Потреба в застосуванні таких знань виникає у будь-якій категорії справ (цивільних, господарських, адміністративних, кримінальних та ін.). У такому разі процесуальні норми цивільного й господарського права передбачають можливість інтегрування до судового процесу експертів, спеціалістів, перекладачів, педагогів або інших осіб, що мають необхідні спеціальні знання. Як слушно зазначають науковці, потреба в залученні таких фахівців виникає тоді, коли сторони процесу не мають власних ресурсів, компетенцій, технічних засобів або методів для належного дослідження об'єкта, а також коли для виявлення, фіксування, аналізування та інтерпретування інформації навички практичного застосування таких спеціальних знань або відсутні, або їх недостатньо¹.

Залучення обізнаних осіб дає змогу ефективно ідентифікувати релевантні факти, викривати приховані взаємо-

зв'язки та специфічні характеристики досліджуваних об'єктів, а також виконувати інші завдання, без яких неможливе повне й об'єктивне з'ясування обставин справи. Особливу роль носії спеціальних знань відіграють також у виявленні ознак кримінальної протиправної діяльності, що зазвичай відбувається під час судового розгляду господарських справ, провадження оперативно-розшукової діяльності, розслідування кримінальних правопорушень тощо. Ураховуючи це, актуальним і своєчасним убачаємо дослідження ролі й функцій обізнаних осіб у виявленні ознак кримінальної діяльності, пов'язаної з учиненням кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності.

Мета статті

З'ясувати роль, місце й функції обізнаних осіб у виявленні ознак і документуванні (процесуальному фіксуванні) господарських кримінальних правопорушень.

Методи дослідження

Методологічна основа дослідження — загальнонаукові, спеціально-юридичні

1 Фесюнін В., Курдес Е., Свиридова Л. Поняття спеціальних знань і межі їх застосування у цивільному та господарському процесі. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2020. Вип. 21. С. 218—219. DOI: 10.32353/khrife.1.2020_14 (дата звернення: 17.07.2025).

та філософські методи пізнання, застосування яких забезпечило системне й комплексне висвітлення зазначеної проблематики.

Діалектичний метод дав змогу простежити розвиток правового регулювання застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні й виявити взаємозв'язок між удосконаленням процесуального законодавства та потребами практики у протидії господарським злочинам.

Системно-структурний підхід сприяв аналізу ролі та функцій спеціаліста, розкриттю взаємозв'язку між можливостями та роллю спеціаліста у виявленні ознак господарських кримінальних правопорушень.

Системно-функціональний метод забезпечив з'ясування практичного значення різних форм застосування спеціальних знань (консультаційних, ревізійних та інших) у кримінальних провадженнях, спрямованих на документування ознак злочинної діяльності в господарській сфері.

Методи формальної логіки (аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, моделювання) стали в пригоді для побудови логічних аргументів щодо необхідності залучення спеціалістів, а також

для класифікації форм і напрямів їх участі у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях.

Юридіко-догматичний метод допоміг проаналізувати положення кримінального процесуального законодавства України й інших актів, що визначають процесуальний статус обізнаних осіб, їхні повноваження та обмеження.

Інтерпретаційний (тлумачний) метод дав змогу з'ясувати зміст правових норм щодо процесуальних і непроцесуальних форм залучення спеціалістів та оцінити їх практичне застосування у судовій практиці.

Аналіз основних досліджень і публікацій

Науковці ретельно й докладно аналізували особливості застосування спеціальних знань у цивільному, господарському, кримінальному судочинстві. На рівні монографічних досліджень специфіку застосування спеціальних знань у кримінальному процесі (зокрема, під час доказування у справах про кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності) вивчали І. Губанова ², В. Діденко ³, Н. Дондик ⁴, І. Петрова ⁵, І. Пиріг ⁶, Е. Сімакова

- 2 Губанова І. В. Теоретичні та загально-методичні положення судової економічної експертизи фінансово-господарської діяльності підприємств : дис. ... д-ра філос. в галузі права. Харків, 2025. 358 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1Y2WmdhFjRx-FGO1s1J68jdWM4smS-Sk-b/view> (дата звернення: 17.07.2025).
- 3 Діденко В. Л. Використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень у бюджетній сфері : дис. ... канд. юрид. наук. Дніпро, 2024. 238 с. URL: https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/new_d0872702/2024/1/1/d.pdf (дата звернення: 17.07.2025).
- 4 Дондик Н. Я. Використання спеціальних бухгалтерських знань при розслідуванні економічних злочинів : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2006. 208 с.
- 5 Петрова І. А. Теоретико-правові та організаційно-методологічні засади регулювання судово-товарознавчих експертиз споживчих товарів : дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2012. 541 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0512U000231> (дата звернення: 17.07.2025).
- 6 Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування : монографія. Дніпропетровськ, 2015. 368 с. URL: <https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/monogr.pdf> (дата звернення: 17.07.2025).

Єфремян ⁷, О. Шевченко ⁸ О. Шрамко ⁹, М. Щербаковський ¹⁰ та ін. Дослідники зосереджували увагу переважно на розв'язанні завдань, пов'язаних із визначенням правових та організаційних засад залучення експерта до кримінального провадження, з'ясовували особливості реалізації в судово-експертній діяльності методологічних засад проведення кваліфікованих експертних досліджень.

Окремі аспекти діяльності спеціалістів у кримінальному провадженні (зокрема, за господарськими кримі-

нальними правопорушеннями) розкрито у працях В. Жукової ¹¹, С. Євдокіменко ¹², С. Кривуна ¹³, Д. Куриленка ¹⁴, І. Петрової ¹⁵, С. Тюленева ¹⁶, С. Трача ¹⁷ та ін. Попри вагомий внесок учених, проблеми місця, ролі, компетенції і функцій спеціалістів та експертів у виявленні й документуванні ознак кримінальної протиправної діяльності у сфері господарської діяльності поки остаточно не розв'язано. Саме тому це специфічне завдання потребує відповідного наукового осмислення.

- 7 Сімакова-Єфремян Е. Б. Теоретико-правові та методологічні засади комплексних судово-експертних досліджень : дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2017. 392 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0517U000760> (дата звернення: 17.07.2025).
- 8 Шевченко О. В. Використання спеціальних товарознавчих знань під час досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 317 с. URL: <https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/1934> (дата звернення: 17.07.2025).
- 9 Шрамко О. М. Використання спеціальних знань під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень : дис. ... д-ра філос. в галузі права. Київ, 2021. 269 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0821U102258> (дата звернення: 17.07.2025).
- 10 Щербаковський М. Г. Теоретико-методологічні та праксеологічні засади судових експертиз у кримінальному процесі : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2016. 42 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/2582> (дата звернення: 17.07.2025).
- 11 Жукова В. І. Залучення обізнаних осіб для визначення розміру матеріальних збитків у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. 2022. № 6. С. 230—238. DOI: 10.32842/2078-3736/2022.6.35 (дата звернення: 17.07.2025).
- 12 Євдокіменко С. В. Форми використання спеціальних економічних знань у кримінальному провадженні та судочинстві. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2016. Вип. 2. С. 372—384. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vchfo_2016_2_39 (дата звернення: 17.07.2025).
- 13 Кривун С. І. Використання спеціальних знань під час розслідування нецільового використання бюджетних коштів : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2025. 193 с. URL: <https://surl.li/sbkbss> (дата звернення: 01.08.2025).
- 14 Куриленко Д. В. Інститут обізнаних осіб у змагальному кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 16 с. URL: <https://surl.li/gocgom> (дата звернення: 01.08.2025).
- 15 Петрова І. А. Зазнач. твір. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0512U000231> (дата звернення: 17.07.2025).
- 16 Тюленев С. А. Можливості почеркознавчої експертизи у розслідуванні рейдерства. *Вісник Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України*. 2023. Вип. 14. С. 29—41. DOI: 10.32782/2522-9656/2024-14-3 (дата звернення: 05.08.2025) ; Його ж. Призначення судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерством. *Право і безпека*. 2024. № 1 (92). С. 112—122. DOI: 10.32631/pb.2024.1.10 (дата звернення: 05.08.2025).
- 17 Трач С. С. Криміналістична методика розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності в Україні : монографія. Одеса, 2023. 450 с.

Викладення основного матеріалу дослідження

У кримінальному провадженні щодо кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності залучення спеціаліста набуває особливого значення, оскільки саме ця категорія правопорушень відзначається високим рівнем складності, наявністю великої кількості документальних джерел і необхідністю глибокого розуміння економічних, фінансових та технічних процесів. Виявлення ознак кримінальних правопорушень такого типу часто неможливе без застосування спеціальних знань, що виходять за межі знань правничих. Саме браком спеціальних знань у сфері економіки, господарських операцій тощо можна пояснити латентність кримінальних правопорушень у цій сфері.

Ефективність розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності значною мірою залежить від своєчасного початку кримінального провадження та повного й об'єктивного дослідження вихідної інформації. На початковому етапі закладають фундамент для з'ясування обставин учинення кримінального правопорушення, ідентифікації причетних до нього осіб і формування належної доказової бази. Саме цей етап значно впливає на правильність кваліфікації кримінального правопорушення та вибір основних напрямів досудового слідства.

Одним із важливих етапів виявлення ознак кримінального правопорушення є ідентифікація його ознак, що передбачає визначення осіб, предметів або явищ, які становлять інтерес для досудового слідства, за допомогою визначення їх групової належності або тотож-

ності на підставі заздалегідь відомих властивостей і характеристик¹⁸. Складність виявлення ознак господарських кримінальних правопорушень полягає в тому, що порушення, які є об'єктивним боком складів злочинів і кримінальних проступків, часто маскують під законні економічні операції, укладення господарських угод, фінансові транзакції тощо. Для їх ідентифікації необхідно поєднувати правове, фінансово-економічне та криміналістичне оцінювання фактів, аналізувати бухгалтерську звітність, банківські операції, договори, корпоративні рішення. Це завдання покладають на залучених спеціалістів.

Виявлення ознак протиправних дій потребує:

- застосування можливостей оперативно-розшукових і слідчих (розшукових) дій (отримання документів, контроль за фінансовими потоками, допити службових осіб тощо);
- залучення спеціалістів у сфері економіки, аудиту, фінансів, ІТ, здатних виявити суперечності у звітності, фіктивні правочини або нетипові фінансові схеми;
- застосування методів документальної перевірки й економічного аналізу (арифметичної, нормативної, логічної, зустрічної перевірки, аналізування руху коштів і реальності господарських операцій).

Аналіз слідчої та судової практики свідчить, що джерелами інформації про господарські кримінальні правопорушення найчастіше є:

- заяви й повідомлення потерпілих осіб, контрагентів, працівників підприємств;

18 Шаповалов О. О. Виявлення ознак злочинів у процесі досудового розслідування. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1 (13). С. 104. URI: <https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/2685> (дата звернення: 10.08.2025).

- матеріали податкових, митних і фінансових перевірок;
- банківська та бухгалтерська документація;
- публікації в медіа або журналістські розслідування;
- результати оперативних перевірок, ревізій, аудиту або моніторингу державних реєстрів.

Саме в їх дослідженні й оцінюванні беруть участь залучені спеціалісти.

Особливістю початкового етапу є те, що ознаки правопорушення складно відокремити від звичайних господарських ризиків або порушень господарського, адміністративного, цивільного законодавства. Важливо чітко розмежовувати цивільно-правові спори, господарські делікти та кримінально карані діяння. Це потребує від слідчих, детективів і прокурорів залучення спеціалістів для надання кваліфікованих висновків уже на стадії збирання первинної інформації.

До початку кримінального провадження залучений спеціаліст може брати участь в огляді місця події, надавати консультаційну допомогу, а також проводити ревізію або перевірку. Саме таких заходів можна вжити до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі — *ЕРДР*) без порушення приписів Кримінального процесуального кодексу України ¹⁹ (далі — *КПК України*).

Виявлення ознак кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності — комплексний процес, який містить отримання, аналізування та

документування первинної інформації про протиправні дії суб'єктів господарювання. Його зміст полягає у визначенні як загальних тенденцій і схем злочинної діяльності, так і конкретних фактів прикриття незаконних операцій. Саме тому сутність цього етапу передусім полягає ще й в інтегруванні даних з різних інформаційних ресурсів і реєстрів у кримінальне провадження. Важливу роль у цьому процесі відіграють дані про фінансові операції, відомості митних органів про експортно-імпортні транзакції, органів Державної прикордонної служби — про переміщення осіб і транспорту через державний кордон, Міністерства внутрішніх справ України й Національної поліції України — про зареєстровані транспортні засоби або незаконне виготовлення печаток і штампів, Міністерства юстиції України — про факти реєстрації або ліквідації юридичних осіб тощо. Сукупність цих відомостей дає змогу сформулювати початкове уявлення про характер і масштаб злочинної діяльності ²⁰.

Важливим завданням є аналіз діяльності суб'єктів господарювання. Для цього досліджують інформацію про засновників і керівників підприємств, їхніх афілійованих осіб, факти одночасного керівництва кількома суб'єктами господарювання, відсутність звітності або задекларовану збитковість, банкрутство підприємств, а також дані про податкові декларації, розрахункові рахунки та свідоцтва платників податку на додану вартість. Окреме значення має фіксування джерел інформації про осіб, причетних до злочинної діяльності,

19 Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 12.08.2025).

20 Петросян В. Г. Криміналістичне та оперативно-розшукове забезпечення виявлення злочинів, вчинених суб'єктами господарювання з ознаками фіктивності : дис. ... канд. юрид. наук. Ірпінь, 2012. 221 с. URL: https://uacademic.info/ua/document/0412U000565#google_vignette (дата звернення: 12.08.2025).

і документування фактів незаконного відшкодування ПДВ, легалізації коштів тощо. Фіксування відомостей про грошові потоки, угоди, операції з майном дає змогу виявити як окремих виконавців, так і організаторів господарських злочинних схем.

Ознаки господарських злочинів виявляють також завдяки проведенню організаційно-тактичних заходів, спрямованих на формування належної доказової бази: координації дій між підрозділами Служби безпеки, Національного антикорупційного бюро, Бюро економічної безпеки України й інших контрольних органів. Спільна діяльність дає змогу реалізовувати оперативно-тактичні комбінації, виявляти документи, що підтверджують незаконну реєстрацію підприємств, виконані фінансові операції або переведення коштів у готівку.

Важливим напрямом також є профілактика, що полягає в удосконаленні законодавчих і процедурних механізмів державної реєстрації суб'єктів господарювання, усуненні корупційних ризиків, забороні заснування підприємств особами, раніше задіяними в незаконних схемах. Це створює передумови для мінімізації господарських кримінальних правопорушень. Виконанню цього завдання також можуть сприяти залучені до досудового розслідування носії спеціальних знань. Сутність виявлення ознак господарських кримінальних правопорушень полягає в поєднанні збірно-аналітичної, організаційно-тактичної та профілактичної діяльності, що забезпечує формування доказової бази та створює умови для подальшого ефективного розслідування. Розгляньмо кожний напрям такої діяльності докладніше.

Отримання матеріалів ревізій і перевірок у кримінальному провадженні має провідне значення для формування доказової бази й може відбуватися як до внесення відомостей до ЄРДР, так і після цього. На етапі, що передує офіційному початку розслідування, первинні документи потрапляють до правоохоронних органів у кількох формах. Насамперед це результати планових або позапланових відомчих контрольних заходів, які здійснюються у межах адміністративно-господарської діяльності. Якщо під час таких перевірок визначено факти порушень, що мають ознаки злочину або корупційних діянь, матеріали невідкладно передають правоохоронцям: ці матеріали набувають статусу сигналу до початку кримінального провадження. Підставою для передавання матеріалів можуть бути також заяви юридичних осіб, інтересам яких завдано шкоди, або рапорти уповноважених осіб оперативних підрозділів, що ініціювали ревізії з метою перевірки здобутої оперативної інформації. У такому разі спеціалісти контрольно-ревізійних органів фактично виконують роль носіїв спеціальних знань, результати яких стають першоджерелом для перевірки кримінально-релевантних фактів.

Інша ситуація складається після початку досудового розслідування. У цей період ревізію може призначити суд на клопотання сторони обвинувачення або захисту. Найчастіше це зумовлено необхідністю з'ясувати обставини систематичного розкрадання матеріальних цінностей або фінансових ресурсів на підприємствах, з якими пов'язаний підозрюваний. Окрім того, результати проведених раніше ревізій може витребувати слідчий або прокурор на підставі ст. 93 КПК України ²¹, якщо їх результати не долуче-

21 Кримінальний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 12.08.2025).

но до матеріалів справи. Захист своєю чергою також має право отримати й надати слідчому або суду такі документи.

Правовий статус ревізорів спричиняє дискусії науковців-юристів. Оскільки КПК України не визнає їх самостійними процесуальними фігурами, вони не мають закріплених прав та обов'язків у кримінальному провадженні. Водночас практика свідчить, що їхня участь у проведенні перевірок набуває процесуального значення, оскільки саме від повноти й об'єктивності складених ними актів залежать подальші процесуальні рішення. Нерідко ревізорів після передавання матеріалів викликають на допити як свідків з метою оцінити їхні компетентність, неупередженість і достовірність наданої ними інформації. Це особливо важливо у випадках, коли перевірку здійснювала особа, що перебуває в певній залежності від суб'єкта господарювання, якого перевіряють.

Щодо співвідношення ревізії та аудиту, то, на відміну від ревізора, аудитор є незалежним фахівцем, який діє на підставі Закону України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність»²² і стандартів професійних об'єднань. Його висновки мають комерційний характер і формуються в межах договірних відносин із клієнтом. Закон не покладає на аудитора обов'язку повідомляти правоохоронні органи про виявлені ознаки кримінального правопорушення, натомість передбачає професійний обов'язок зберігати комерційну таємницю. Така законодавча позиція, як слушно зауважує Д. Куриленко, фактично наділяє аудиторів «іммунітетом» щодо передавання матеріалів про кримінальні правопорушення, що супере-

чить принципу рівності перед законом і знижує ефективність протидії економічній злочинності²³.

Отже, ревізії та перевірки є важливим джерелом доказової інформації як на етапі ініціювання кримінального провадження, так і під час його здійснення. Їхнє ефективне застосування залежить не лише від нормативного регулювання, а й від залучення фахівців, спроможних надати компетентні висновки, що відповідають вимогам законності, об'єктивності та неупередженості.

Узагальнюючи роль спеціаліста, слід зауважити, що вона полягає передусім у правильній ідентифікації порушень у сфері господарських операцій, аналізі бухгалтерських і фінансових документів, банківських операцій, податкової звітності, контрактів і первинних облікових даних. Він допомагає слідчому з'ясувати причиново-наслідкові зв'язки між господарськими діями й можливими протиправними наслідками, виокремити типові схеми ухилення від сплати податків, заволодіння майном суб'єктів господарювання, доведення до банкрутства тощо.

Не менш важливою є функція спеціаліста у документуванні виявлених порушень. Застосовуючи сучасні технічні засоби — цифрове фото- та відеофіксування, комп'ютерні програми для опрацювання даних, системи електронного документообігу, — він забезпечує належну процесуальну форму закріплення доказової інформації. Це унеможливорює спотворення або втрату відомостей і створює умови для їх подальшої експертної перевірки.

Окрім того, спеціаліст часто сприяє налагодженню взаємодії між слідчим

22 Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність : Закон України від 21.12.2017 р. № 2258-VIII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19#Text> (дата звернення: 12.08.2025).

23 Куриленко Д. В. Зазнач. твір. URL: <https://surl.li/gocgom> (дата звернення: 01.08.2025).

та експертом. Він формулює попередні висновки про характер і значення виявлених ознак кримінального правопорушення, що дає змогу чіткіше окреслити завдання для експертизи, отже — підвищити її результативність. Саме його діяльність покликана забезпечити системність і послідовність у фіксуванні доказів, а також створити підґрунтя для подальшого процесу доказування в суді.

На початкових стадіях розслідування господарських кримінальних правопорушень слідчий стикається з необхідністю звернутися до спеціальних знань, без яких неможливо оцінити характер господарських процесів і зрозуміти специфіку економічних категорій, фінансових механізмів або системи обліку. Саме в цей момент особливо відчутна й важлива роль спеціаліста-консультанта, який пояснює термінологію, розкриває сутність економічних операцій, допомагає з'ясувати порядок ведення бухгалтерського й податкового обліку, формування звітності й руху товарно-матеріальних цінностей. Завдяки цьому слідчий отримує змогу своєчасно виявити відхилення у фінансово-господарській діяльності підприємства та правильно оцінити їх юридичне значення²⁴.

Знання економіста допомагають слідчому орієнтуватися у великій кількості фінансових і бухгалтерських матеріалів, виокремлювати документи, що відображають як легальну діяльність підприємства, так і сліди злочинної поведінки або спроби приховати її. У банківській сфері предметом консультацій спеціаліста можуть стати питання визначення належності документів до певних фінансово-кредитних операцій,

особливостей руху документів у кредитних установах, правил їх зберігання і процедур доступу до них, а також можливостей застосування технічних засобів під час виготовлення або отримання відповідних матеріалів.

Не менш важливою є допомога спеціаліста у сфері бухгалтерського обліку. Ідеться про пояснення механізмів руху грошових коштів, порядку їх документального відображення, складання бухгалтерської звітності, застосування нормативних актів у сфері обліку й оподаткування, а також формулювання питань для допиту осіб, які відповідають за ведення фінансової документації²⁵.

В умовах цифровізації господарської діяльності дедалі більшого значення набувають спеціальні знання в галузі комп'ютерних технологій. Під час огляду та вилучення інформації з комп'ютерної техніки спеціаліст допомагає ідентифікувати статус і призначення носіїв інформації, визначити ознаки їх модифікації або несанкціонованого втручання, а також знайти й зафіксувати електронні докази. Неправильні дії з боку слідчого без участі спеціаліста можуть призвести до втрати або знищення важливої інформації. Саме тому участь фахівця у сфері ІТ-технологій за таких дій є обов'язковою.

Отже, роль спеціаліста у розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності виходить за межі технічної допомоги. Його участь забезпечує ефективність і цілісність процесу доказування: від виявлення перших ознак економічних порушень до документування складних фінансових схем. Він є посередником між складною економічною реальністю

24 Дікань Л. В., Понікаров В. Д., Кожушко О. В. Судово-економічна експертиза : навч. посіб. Харків, 2014. 432 с. URL: <https://surl.li/lwikik> (дата звернення: 10.08.2025).

25 Євдокіменко С. В. Зазнач. твір. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vchfo_2016_2_39 (дата звернення: 17.07.2025).

та запитами сторони обвинувачення, забезпечуючи належний рівень фаховості й обґрунтованості ухвалених процесуальних рішень.

Визначаючи роль спеціалістів у діяльності з виявлення та документування ознак господарських кримінальних правопорушень, слід також зазначити, що огляд у справах про кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності здебільшого стосується аналізування установчих, фінансових і бухгалтерських документів. Спеціаліст здатен виявити приховані ознаки підроблення, завищення вартості робіт або послуг, штучного створення заборгованості тощо. Він застосовує спеціальні знання та технічні засоби для виявлення підчисток, підробок, невідповідностей між первинними і зведеними документами. У результаті документи з формальних паперів перетворюються на вагомі джерела доказової інформації, які підтверджують або спростовують господарські операції²⁶.

Обшук у провадженнях щодо кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності передбачає пошук документів, чернеток записів, електронних носіїв інформації, які підтверджують факти незаконних фінансових операцій, зловживань або підробок. Спеціаліст-бухгалтер або економіст допомагає одразу виокремити документи, які мають суттєве значення для справи (фіктивні договори, рахунки-фактури, акти виконаних робіт, документи про рух коштів). Своєю чергою ІТ-спеціаліст забезпечує коректне вилучення електронних баз даних, бухгалтерських програм і комп'ютерної техніки без ри-

зику втрати або пошкодження інформації. Завдяки їх участі обшук перетворюється на цілеспрямований процес пошуку доказів з урахуванням специфіки господарських операцій²⁷.

Важлива роль спеціаліста і під час допиту підозрюваних, свідків або представників суб'єктів господарювання. Він допомагає слідчому правильно сформулювати питання у сфері бухгалтерського або податкового обліку, звертає увагу на термінологічні тонкощі, здатні вплинути на перебіг слідчої (розшукової) дії. Окрім того, спеціаліст може визначити, які документи або схеми варто пред'явити допитуваному для уточнення його показань.

Отже, залучення спеціаліста дає змогу:

- швидко ідентифікувати документи з доказовим значенням і виокремити другорядні;
- оцінити зміст вилучених матеріалів на предмет відповідності фінансовим або господарським правилам;
- виявити схеми ухилення або маніпуляцій, які могли б залишитися непоміченими без спеціальних знань;
- забезпечити належне документування доказів, що важливо для подальшого експертного оцінювання та судового розгляду.

Наприклад, у разі незаконного виведення капіталу або відмивання доходів спеціаліст-економіст може звернути увагу слідчого й детектива на нетипові фінансові транзакції, рух коштів між пов'язаними компаніями або фіктивні договори. У корпоративних спорах

26 Опанасенко Н. О. Криміналістична характеристика та основні положення розслідування шахрайства, вчиненого організованими злочинними групами у сфері житлового будівництва : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 253 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0419U000090> (дата звернення: 10.08.2025).

27 Кривун С. І. Зазнач. твір. URL: <https://surl.li/sbkbss> (дата звернення: 01.08.2025).

він може з'ясувати, які саме рішення органи управління підприємства приймали з порушенням закону, унаслідок чого ці рішення стали підґрунтям для подальшої реалізації злочинного умислу. У справах, пов'язаних із застосуванням бухгалтерських систем, спеціаліст з ІТ допомагає отримати й зафіксувати електронні докази з хмарних сервісів або локальних серверів.

Участь спеціаліста у тимчасовому доступі має також профілактичне значення: його присутність підвищує якість збирання доказів і зменшує ризик оскарження результатів такого доступу в суді через процесуальні порушення. Він також сприяє більш швидкому прийняттю процесуальних рішень, оскільки слідчий отримує професійну допомогу вже на початковому етапі, а не лише після проведення судової експертизи. Отже, спеціаліст — обов'язковий учасник цього процесу. Його функції виходять за межі технічної допомоги й набувають стратегічного значення для успішного викриття злочинних схем у сфері господарської діяльності. Саме його професійні знання забезпечують ефективність тимчасового доступу як інструмента доказування, що гарантує повноту й об'єктивність розслідування.

Висновки

У правозастосовній практиці значну роль відіграють процесуальні й непроцесуальні форми застосування спеціальних знань. Ідеться про консультаційну діяльність спеціалістів (загального або цільового характеру), науково-технічну та контрольно-аналітичну допомогу, а також попередні дослідження окремих об'єктів, що дають змогу сформулювати правильну тактику слідчих (розшукових) дій. Завдяки таким формам взаємодії спеціаліст може сприяти ви-

явленню ознак кримінальних правопорушень, попередити про потенційні схеми вчинення кримінальних правопорушень, допомогти визначити, які документи є найважливішими для подальшого використання у процесі доказування.

Роль спеціаліста у кримінальних провадженнях щодо господарських злочинів виходить далеко за межі технічної допомоги. Він не лише забезпечує збирання і дослідження доказів, а й сприяє формуванню слідчих версій, оптимізації тактики досудового розслідування та підвищенню його доказової ефективності. Участь спеціаліста є своєрідним містком між складними економічними процесами та їх юридичним оцінюванням, що робить його діяльність провідною у виявленні й доказуванні кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності.

Залучення спеціалістів у сфері економіки, бухгалтерського обліку, аудиту й інформаційних технологій є передумовою ефективного розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. Їх участь забезпечує оперативне виявлення ознак кримінальних правопорушень, прихованих у складних господарських і фінансових операціях, гарантує правильне документування доказів і зміцнює доказову базу для подальшого судового розгляду. Участь спеціаліста у проведенні обшуку, огляду й допиту, а також тимчасовому доступі до речей і документів дає змогу підвищити якість та достовірність доказування, а також мінімізує ризик утрати або викривлення значущої інформації.

Сутність виявлення ознак господарських кримінальних правопорушень полягає в поєднанні збірно-аналітичної, організаційно-тактичної та профілактичної діяльності, яка забезпечує

формування доказової бази та створює умови для подальшого ефективного розслідування. Саме тому виявлення ознак господарських кримінальних правопорушень варто розглядати як окремий етап криміналістичної методики їх розслідування. Воно потребує поєднання слідчих (розшукових) дій і застосування спеціальних знань, оскільки саме вчасна ідентифікація ознак протиправних діянь забезпечує подальше успішне документування злочинних схем і притягнення винних до відповідальності.

The Role of Well-Versed Persons in Identifying Signs of and Documenting Economic Criminal Offences

Vitalii Usatii

The primary concerns of this paper are clarify the role, place and functions of well-versed persons in identifying and documenting (procedurally documenting) signs of economic criminal offences. General scientific and special legal methods, including dialectical, system-structural, functional, legal-dogmatic and interpretative provided the methodological foundation for the research. These methods enabled us to provide a comprehensive overview of the legal regulation and practical importance of using specific expertise in criminal proceedings. The findings suggest that effectively and objectively investigating the above offences requires expertise that falls outside the scope of traditional legal expertise. The complexity of business transactions, multi-level financial processes and their similarity with legal activities necessitate the involvement of economists, auditors, accountants and IT specialists. The importance of specialists in various procedural and non-procedural forms of activity is revealed: from consulting and preliminary research to participation in searches, inspections, interrogations and temporary access to documents. The author highlights their role in detecting hidden tax evasion schemes,

unlawful VAT refunds, fictitious bankruptcy and other methods of asset misappropriation. Emphasis is made on the analysis of audit and inspection materials as sources of evidence. The controversial issue concerning the legal status of auditors and inspectors in criminal proceedings is stressed. It is generalized that detection of signs of economic criminal offences is a complex stage in the forensic investigation methodology, requiring the integration of specific expertise and investigative actions. It is stated that the participation of a specialist provides a sufficient evidentiary basis, minimizes the risk of information loss and increases the efficiency of criminal proceedings.

Keywords: *sepcific expertise; specialist; economic criminal offenses; documentation of crime signs; inspection; audit; proving.*

Фінансування

Це дослідження не отримало жодного спеціального гранту від фінансових установ у державному, комерційному або некомерційному секторах.

Відмова від відповідальності

Засновники не грали жодної ролі у розробленні дослідження, добиранні й аналізуванні даних, рішенні про публікацію або підготовку рукопису.

Учасники

Автор зробив свій внесок винятково в інтелектуальну дискусію, що є основою цього документа, дослідження судової практики, написання та редагування, і бере на себе відповідальність за її зміст і тлумачення.

Декларація щодо конфлікту інтересів

Автор заявляє, що у нього відсутній конфлікт інтересів.

References

- Didenko, V. L. (2024). *Vykorystannia spetsialnykh znan pry rozsliduvanni kryminalnykh pravoporushen u biudzhethnii sferi* [The use of special knowledge during the investigation of criminal offenses in the budgetary sphere] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Dnipro.

- URL: https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/new_d0872702/2024/1/1/d.pdf [in Ukrainian].
- Dikan, L. V., Ponikarov, V. D., Kozhushko, O. V. (2014). *Sudovo-ekonomichna ekspertyza* [Forensic Economic Examination] : navch. posib. Kharkiv. URL: <https://surl.li/lwikik> [in Ukrainian].
- Dondyk, N. Ya. (2006). *Vykorystannia spetsialnykh bukhhalterskykh znan pry rozsliduvanni ekonomichnykh zlochyniv* [Using special accounting knowledge in economic crime investigation] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Kharkiv [in Ukrainian].
- Fesiunin, V. M., Kurdes E. P., Svyrydova, L. V. (2020). Specific expertise concept and limits of its application in civil and commercial proceedings. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. Vol. 21. Is. 1. DOI: [10.32353/khrife.1.2020_14](https://doi.org/10.32353/khrife.1.2020_14).
- Hubanova, I. V. (2025). *Teoretychni ta zahalno-metodychni polozhennia sudovoi ekonomichnoi ekspertyzy finansovo-hospodarskoi diialnosti pidpriemstv* [Theoretical and general methodological provisions of the forensic economic examination of financial and economic activity of enterprises] : dys. ... d-ra filos. v haluzi prava. Kharkiv. URL: <https://drive.google.com/file/d/1Y2Wmdh-FjRx-FGO1s1J68jdWM4smSSk-b/view> [in Ukrainian].
- Kryvun, S. I. (2025). *Vykorystannia spetsialnykh znan pid chas rozsliduvannia netsilovoho vykorystannia biudzhetykh koshtiv* [Using specialized knowledge when investigating misuse of budget funds] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv. URL: <https://surl.li/sbkbss> [in Ukrainian].
- Kurylenko, D. V. (2017). *Instytut obiznanykh osib u zmahalnomu kryminalnomu provadzhenni* [The Concept of versed persons in adversary criminal proceeding] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. Kharkiv. URL: <https://surl.li/gocgom> [in Ukrainian].
- Opanasenko, N. O. (2018). *Kryminalistychna kharakterystyka ta osnovni polozhennia rozsliduvannia shakhraistva, vchynenoho orhanizovanykh zlochynnymy hrupamy u sferi zhytlovoho budivnytstva* [Criminalistic characteristics and the substantive provisions of the investigation of fraud, committed by organized crime groups in the field of housing construction] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0419U000090> [in Ukrainian].
- Petrosian, V. H. (2012). *Kryminalistychna ta operatyvno-rozshukove zabezpechennia vyvavlennia zlochyniv, vchynenykh sub'iektamy hospodariuvannia z oznakamy fiktyvnosti* [Criminalistics and operational ensuring of crime revelation which are concerned with sham business entities] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Irpin. URL: https://uacademic.info/ua/document/0412U000565#google_vignette [in Ukrainian].
- Petrova, I. A. (2012). *Teoretyko-pravovi ta orhanizatsiino-metodolohichni zasady rehu-liuvannia sudovo-tovarnavchykh ekspertyz spozhyvykh tovariv* [Theoretical-legal and organizational-methodological bases of regulation of the forensic and commodity examinations of consumer goods] : dys. ... d-ra yuryd. nauk. Kharkiv. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0512U000231> [in Ukrainian].
- Pyrih, I. V. (2015). *Teoretyko-prikladni problemy ekspertnoho zabezpechennia dosudovoho rozsliduvannia* [Theoretical and applied problems of expert support of pre-trial investigation] : monohrafiia. Dnipropetrovsk. URL: <https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/monogr.pdf> [in Ukrainian].
- Shapovalov, O. O. (2017). *Vyivavlennia oznak zlochyniv u protsesi dosudovoho rozsliduvannia* [Finding Out the Signs of Crime during the Pre-Trial Investigation]. *Yurydychnyi chasopys Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav*. № 1 (13). URL: <https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/2685> [in Ukrainian].
- Shcherbakovskyi, M. H. (2016). *Teoretyko-metodolohichni ta prakseolohichni zasady sudovykh ekspertyz u kryminalnomu protsesi* [Theoretical, Methodological and Praxeological Principles of Forensic Expertise in Criminal Proceedings] : avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk. Kharkiv, URI: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/2582> [in Ukrainian].
- Shevchenko, O. V. (2017). *Vykorystannia spetsialnykh tovaroznavchykh znan pid chas dosudovoho rozsliduvannia* [Use of special

- knowledge of goods during pre-trial investigation] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv. URL: <https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/1934> [in Ukrainian].
- Shramko, O. M. (2021). *Vykorystannia spetsialnykh znan pid chas rozsliduvannia koruptsiinykh kryminalnykh pravoporushen* [Use of special knowledge in the investigation of corruption offenses] : dys. ... d-ra filos. v haluzi prava. Kyiv. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0821U102258> [in Ukrainian].
- Simakova-Iefremian, E. B. (2017). *Teoretyko-pravovi ta metodolohichni zasady kompleksnykh sudovo-ekspertnykh doslidzhen* [Theoretical-legal and methodological foundations of complex forensic research] : dys. ... d-ra yuryd. nauk. Kharkiv. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0517U000760> [in Ukrainian].
- Tiulieniev, S. A. (2023). *Mozhlyvosti pocherkoznavchoi ekspertyzy u rozsliduvanni reiderstva* [Forensic handwriting examination possibilities in the investigation of raiding]. *Visnyk Odeskoho naukovo-doslidnoho instytutu sudovykh ekspertyz Ministerstva yustytzii Ukrainy*. Vyp. 14. DOI: [10.32782/2522-9656/2024-14-3](https://doi.org/10.32782/2522-9656/2024-14-3) [in Ukrainian].
- Tiulieniev, S. A. (2024). *Pryznachennia sudovykh ekspertyz pid chas rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen, pov'iazanykh iz reiderstvom* [Appointment of forensic examinations in the course of investigation of criminal offences related to raiding]. *Pravo i bezpeka*. № 1 (92). DOI: [10.32631/pb.2024.1.10](https://doi.org/10.32631/pb.2024.1.10) [in Ukrainian].
- Trach, S. S. (2023). *Kryminalistychna metodyka rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen u sferi hospodarskoi diialnosti v Ukraini* [Criminalistic Methods of Investigating Criminal Offenses in the Sphere of Economic Activity in Ukraine] : monohrafiia. Odesa [in Ukrainian].
- Yevdokimenko, S. V. (2016). *Formy vykorystannia spetsialnykh ekonomichnykh znan u kryminalnomu provadzhenni ta sudochynstvi* [Forms of Using Special Economic Knowledge in Criminal Proceedings and Judicial Practice]. *Visnyk Chernivetskoho fakultetu Natsionalnoho universytetu «Odeska yurydychna akademiia»*. Vyp. 2 [in Ukrainian].
- Zhukova, V. I. (2022). *Zaluchennia obiznanykh osib dlia vyznachennia rozmiru materialnykh zbytkiv u kryminalnomu provadzhenni* [Involvement of knowledgeable persons to determine the amount of material damages in criminal proceedings]. *Pravo i suspilstvo*. № 6. DOI: [10.32842/2078-3736/2022.6.35](https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.6.35) [in Ukrainian].
- Усатий, В. (2025). Роль обізнаних осіб у виявленні ознак і документуванні господарських кримінальних правопорушень. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 3 (40). С. 104—117. DOI: [10.32353/khrife.3.2025.08](https://doi.org/10.32353/khrife.3.2025.08).

Географічні зазначення як об'єкти судової експертизи у сфері інтелектуальної власності: теоретичні аспекти й основні завдання

Наталія Кісіль *

* Канд. с.-г. наук, ст. наук. співробітник, НТУУ «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Київське відділення ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Київ, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1097-360X>, e-mail: kisil_n@ukr.net

DOI: 10.32353/khrife.3.2025.09 УДК 343.98:347.7

Надійшло 15.08.2025 / Рецензовано 22.08.2025 / Прийнято до друку 24.09.2025 /
Доступно онлайн 30.09.2025

Метою статті є дослідження сучасних теоретико-правових засад проведення судових експертиз, пов'язаних із різними способами індивідуалізації товарів і послуг, у яких одним із досліджуваних об'єктів є географічне зазначення; аналізування принципів правової охорони географічних зазначень в Україні й особливостей регулювання відносин, що виникають у зв'язку з їх реєстрацією, використанням і захистом; формування орієнтовного переліку основних завдань експертизи, пов'язаної із географічними зазначеннями. Для досягнення поставленої мети застосовано загальнонаукові (аналіз, синтез, узагальнення, опис, систематизацію тощо) і спеціальні методи. Визначено, що конфлікти через географічні зазначення можуть виникати щодо таких об'єктів: зареєстрованих і добре відомих торговельних марок, доменних імен, а також позначень, що не набули правової охорони, тощо. Проаналізовано практику розв'язання спорів щодо таких позначень, сформульовано дефініцію предмета експертизи, пов'язаної із географічними зазначеннями, окреслено перелік її основних завдань. Запропоновані тут положення є підґрунтям для формування теоретико-методологічних засад експертизи у сфері інтелектуальної власності й удосконалення методичних підходів із виконання експертних завдань.

Ключові слова: інтелектуальна власність; судова експертиза; експерт; спеціальні знання; об'єкти інтелектуальної власності; географічні зазначення; назва місця походження товару; торговельні марки; предмет судової експертизи; завдання експертизи.

Постановка наукової проблеми

Активний розвиток будь-якого з видів судової експертизи неможливий без теоретичного й методологічного підґрунтя її проведення. Як справедливо зазначають О. Ключев і Е. Сімакова-Єфремян, «провідними складниками доктрини судової експертизи є її теоретико-методологічні основи (адже саме на їх підставі визначаються основи будь-яких судово-експертних досліджень, що забезпечує розв'язання низки проблем: упорядкування тезаурусу судової експертизи; визначення нових видів об'єктів та, відповідно, нових видів експертних досліджень; виявлення закономірностей і принципів розвитку судової експертизи; окреслення недостатньо вивчених сторін методичного забезпечення судово-експертної діяльності; визначення перспектив розвитку конкретних напрямів судової експертизи, зокрема й усієї науки судової експертології загалом) і ядро (ключові положення, закономірності, принципи, які розкривають особливості побудови доктрини судової експертизи та характеризують її специфіку)»¹.

Судову експертизу у сфері інтелектуальної власності в Україні провадять уже понад 20 років. За цей час накопичено практику виконання певних експертних завдань, а також розроблено теоретичні та методичні підходи до проведення досліджень різних об'єктів інтелектуальної власності. Поміж видів

об'єктів інтелектуальної власності, що підлягають дослідженню, є географічні зазначення, які (поряд із торговельними марками й комерційними (фірмовими) найменуваннями) належать до правових засобів індивідуалізації учасників цивільного обороту, їхніх товарів і послуг.

Проведення судових експертиз у сфері інтелектуальної власності потребує знань про специфіку надання правової охорони об'єктам інтелектуальної власності, особливості створення та використання таких об'єктів, а також знання методології встановлення фактичних даних і обставин справи. Доволі часто в межах однієї експертизи досліджують закономірності створення та використання різних об'єктів права інтелектуальної власності. Це особливо актуально, коли певне позначення має подвійну охорону: наприклад, зареєстровано і як торговельна марка, і як географічне зазначення.

У цьому аспекті однією з найважливіших доктринальних складових судової експертизи у сфері інтелектуальної власності є розроблення її теоретичних і методологічних засад, що потребує виконання цілої низки конкретних завдань, зокрема: проведення наукових досліджень із теоретико-правових аспектів і практики розв'язання спорів про визнання або порушення прав на різні об'єкти інтелектуальної власності; окреслення недостатньо вивчених елементів методичного забезпечення

1 Ключев О., Сімакова-Єфремян Е. Доктринальні підходи до судової експертизи в Україні. *Право України*. 2021. № 8. С. 30–31. DOI: 10.33498/louu-2021-08-028 (дата звернення: 12.08.2025).

судово-експертної діяльності; визначення основних експертних завдань і розроблення методичних підходів до їх вирішення.

Аналіз основних досліджень і публікацій

Станом на сьогодні в Україні накопичено практичний досвід застосування спеціальних знань для розгляду справ про визнання та порушення прав на різні засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг. Зважаючи на кількість замовлень експертиз, пов'язаних із торговельними марками, цілком зрозуміло, що цим об'єктам науковці-теоретики й експерти-практики приділяли пильну увагу, зокрема, із метою розробити найбільш досконалі методичні підходи до виконання експертних завдань.

Методичні підходи до проведення судових експертиз, пов'язаних із різними засобами індивідуалізації товарів

і послуг, висвітлено в таких розробках: «Методика проведення експертних досліджень, пов'язаних із засобами індивідуалізації»²; «Методика дослідження торговельних марок (знаків для товарів та послуг)»³. Переліки рекомендованої науково-технічної та довідкової літератури, що використовується під час проведення судових експертиз⁴, містять методичні рекомендації й довідкову літературу, у яких викладено певні теоретичні й методичні аспекти проведення експертиз у сфері інтелектуальної власності, як-от: «Методика судово-експертного дослідження зазначень походження товарів»⁵; «Методичні рекомендації проведення експертних досліджень у справах, пов'язаних із недобросовісною конкуренцією»⁶; «Методика судово-експертного дослідження знаків для товарів і послуг (торговельних марок)»⁷, «Методика судової експертизи комерційних (фірмових) найменувань»⁸.

Основні поняття експертизи, пов'язаної з дослідженням комерційних

- 2 Ковальова Н. М., Голікова О. В. та ін. Методика проведення експертних досліджень, пов'язаних із засобами індивідуалізації / за ред. В. Л. Федоренка. Київ, 2017. 56 с. Зареєстр. в Мін'юсті України 23.03.2018 р. Реєстр. код 13.6.01 / Реєстр методик проведення судових експертиз : вебсайт. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/page/24> (дата звернення: 12.08.2025).
- 3 Методика дослідження торговельних марок (знаків для товарів та послуг) / В. Л. Федоренко (відповід. викон.) та ін. Київ, 2023. 179 с. Зареєстр. в Мін'юсті України 28.04.2023 р. Реєстр. код 13.6.02 / Там само.
- 4 Про затвердження переліків рекомендованої науково-технічної та довідкової літератури, що використовується під час проведення судових експертиз : наказ Мін'юсту України від 08.05.2018 р. № 1467/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS30115> (дата звернення: 12.08.2025).
- 5 Методика судово-експертного дослідження зазначень походження товарів : звіт про НДР / кер. Г. В. Прохоров-Лукін ; викон.: А. В. Андреева, Л. О. Величко, Н. Б. Климова та ін. № ДР 0111U000411. Київ, 2011. 114 с.
- 6 Методичні рекомендації проведення експертних досліджень у справах, пов'язаних із недобросовісною конкуренцією : звіт про НДР (заключ.) / кер. Ю. Г. Охромеев. № 0111U000197. Київ, 2012. 84 с.
- 7 Методика судово-експертного дослідження знаків для товарів і послуг (торговельних марок) : звіт про НДР (заключ.) / кер. Г. В. Прохоров-Лукін ; викон.: А. В. Андреева та ін. № 0108U005823. Київ, 2009. 400 с.
- 8 Методика судової експертизи комерційних (фірмових) найменувань : звіт про НДР (заключ.) / кер. Г. В. Прохоров-Лукін ; викон.: А. В. Андреева та ін. № 0110U002834. Київ, 2011. 78 с.

(фірмових) найменувань, торговельних марок (знаків для товарів і послуг), географічних зазначень, і методичні підходи до вирішення певних експертних завдань висвітлено у працях П. Крайнева⁹, О. Дорошенка¹⁰, Г. Прохорова-Лукина¹¹, В. Федоренка¹², К. Сопової¹³, Н. Ковальнової¹⁴, Т. Чабанець¹⁵ та ін. Проте формування науково-обґрунтованих теоретичних і методологічних засад експертизи у сфері інтелектуальної власності, пов'язаної із географічними зазначеннями, залишається актуальним до сьогодні.

Мета статті

Проаналізувати засади правової охорони географічних зазначень в Україні; особливості регулювання відносин, що виникають у зв'язку з їх реєстрацією, використанням і захистом; дослідити практику призначення та проведення

судових експертиз щодо цих об'єктів; сформувати орієнтовний перелік основних завдань експертизи, пов'язаної із географічними зазначеннями, що надалі стане підґрунтям для вдосконалення методичних підходів до виконання експертних завдань.

Методи дослідження

Для досягнення поставленої мети застосовано загальнонаукові (аналіз, синтез, узагальнення, опис, систематизацію тощо) та спеціальні методи.

Викладення основного матеріалу дослідження

Під час розгляду судових спорів щодо визнання або порушення прав на різні засоби індивідуалізації товарів і послуг може виникати потреба в застосуванні спеціальних знань для з'ясування

- 9 Крайнев П. П., Ковальова Н. М., Мельников М. В. Судові експертизи у сфері інтелектуальної власності / за ред. П. П. Крайнева. Вінниця, 2008. 376 с.
- 10 Дорошенко О. Ф. Судова експертиза як засіб доказування при розгляді цивільних справ щодо порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2007. 23 с. URL: <https://uacademic.info/en/document/0407U002274> (дата звернення: 12.08.2025).
- 11 Методологічні основи судової експертизи об'єктів інтелектуальної власності : звіт про НДР (заключ.) / кер. Г. В. Прохоров-Лукин ; викон.: А. В. Андреева та ін. № ДР 0104U003403. Київ, 2006. 290 с.
- 12 Федоренко В. Л., Коваленко В. В., Ковальова Н. М. Торговельні марки, як об'єкт судової експертизи з питань інтелектуальної власності: походження та методичне забезпечення. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2022. № 1 (19). С. 15–29. DOI: [10.32689/2617-9660-2022-1\(19\)-15-29](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2022-1(19)-15-29) (дата звернення: 12.08.2025).
- 13 Сопова К. А. Предмет і засоби доказування у справах щодо прав на торговельну марку : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 235 с.
- 14 Адлер О. Г., Тимощик Л. П., Ковальова Н. М., Голікова О. В., Чабанець Т. М. та ін. Судова експертиза об'єктів права інтелектуальної власності в Україні : наук.-метод. вид. / за ред. проф. В. Л. Федоренка. Вид. 2-ге, розшир. і допов. Київ, 2022. 196 с. ; Федоренко В. Л., Скрипнюк О. В., Фоя О. А., Чабанець Т. М. Питання ідентифікації позначень, що використовуються для індивідуалізації товарів, послуг та учасників цивільного обороту, та які є об'єктами порівняння при проведенні експертного дослідження торговельних марок. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2021. № 5 (17). С. 67–95. DOI: [10.32689/2617-9660-2021-5\(17\)-67-95](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-5(17)-67-95) (дата звернення: 12.08.2025).
- 15 Федоренко В. Л., Скрипнюк О. В., Фоя О. А., Чабанець Т. М. Зазнач. твір. DOI: [10.32689/2617-9660-2021-5\(17\)-67-95](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-5(17)-67-95) (дата звернення: 12.08.2025).

фактичних даних, пов'язаних із прямим чи опосередкованим використанням зареєстрованих географічних зазначень або їх імітацією. Установлення таких фактів належить до завдань експертизи у сфері інтелектуальної власності за спеціальністю 13.6 «Дослідження, пов'язані з комерційними (фірмовими) найменуваннями, торговельними марками (знаками для товарів і послуг), географічними зазначеннями».

До 01.01.2020 р. в Законі України «Про правову охорону географічних зазначень» (ст. 1) ¹⁶ термін «зазначення походження товару» тлумачили як такий, що «охоплює (об'єднує) такі терміни:

- *просте зазначення походження товару;*
- *кваліфіковане зазначення походження товару»* ¹⁷.

Просте зазначення походження товару — це будь-яке словесне або зображувальне (графічне) позначення, що прямо чи опосередковано вказує на географічне місце походження товару. Наприклад, назва географічного місця, уживана для позначення походження товару («Зроблено в Україні», «Made in China», «Виготовлено в Києві» тощо) є простим зазначенням походження товару. Деякі графічні зображення також навіюють асоціації з певним географічним місцем (свідчать про місце походження товару): із Києвом асоціюють зображення Золотих воріт, із Парижем — Ейфелевої вежі, із Єгиптом — пірамід тощо. Прості зазначення походження товару не підлягають державній реєстрації та не є об'єктом охоро-

ни прав інтелектуальної власності, хоча й можуть перебувати у складі торговельних марок як окремі елементи. Головною вимогою в разі їх застосування є те, що вони не мають уводити в оману щодо реального походження товару.

Охороні прав інтелектуальної власності підлягають саме кваліфіковані зазначення походження товару (далі — КЗПТ), поміж яких виокремлюють географічне зазначення та назву місця походження товару.

Згідно із чинною редакцією ст. 1 Закону «Про правову охорону географічних зазначень» названі вище терміни сьогодні слід уживати в такому значенні:

«3) **географічне зазначення** — найменування місця, що ідентифікує товар, який походить з певного географічного місця та має особливу якість, репутацію чи інші характеристики, зумовлені головним чином цим географічним місцем походження, і хоча б один з етапів виробництва якого (виготовлення (видобування) та/або переробка, та/або приготування) здійснюється на визначеній географічній території»;

«9) **назва місця походження товару** — вид географічного зазначення, який означає найменування, що ідентифікує товар, який походить з певного географічного місця та який має особливі якості або властивості, виключно або головним чином зумовлені конкретним географічним середовищем з притаманними йому природними і людськими факторами, і всі етапи виробництва якого (виготовлення (видобування) та/або переробка, та/або приготування) здійснюються на визначеній географічній території» ¹⁸.

16 Про правову охорону географічних зазначень : Закон України від 16.06.1999 р. № 752-IV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-14#Text> (дата звернення: 12.08.2025).

17 Там само : станом на 31.12.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-14/ed20121205#Text> (дата звернення: 12.08.2025).

18 Про правову охорону URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-14#Text> (дата звернення: 12.08.2025).

Згідно з ч. 1 ст. 6 цього Закону, «*правова охорона географічним зазначенням надається на підставі їх реєстрації у встановленому цим Законом порядку або відповідно до міжнародних договорів України*»¹⁹.

В Україні правова охорона поширюється на географічні зазначення, що зареєстровані за національною процедурою; географічні зазначення Європейського Союзу, які Україна охороняє відповідно до Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі — *Угода про асоціацію*)²⁰; і географічні зазначення, які Україна охороняє відповідно до Угоди між Україною та Грузією²¹.

Положення гл. 9 «Інтелектуальна власність» розд. IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» Угоди про асоціацію²² в Україні застосовують з 01.01.2016 р. Україна прийняла на себе зобов'язання охороняти географічні зазначення для вин, ароматизованих вин і спиртних напоїв ЄС, зазначених у додатку XXII-D до цієї Угоди, відповідно до рівня охорони, обумовленого в підрозд. 3 «Географічні зазначення» цієї Угоди. Наприклад, до сільськогоспо-

дарської продукції та продуктів харчування ЄС, які має захищати Україна, належать французький сир *Roquefort*, італійські шинка *Prosciutto di Carpegna*, сири *Gorgonzola*, *Parmigiano Reggiano*, іспанська шинка *Jamón de Teruel* та ін.

За даними Українського національного офісу інтелектуальної власності та інновацій, Реєстр географічних зазначень налічує 3133 зареєстровані об'єкти²³. За національною процедурою зареєстровано тільки 38 об'єктів, поміж яких 29 є винятково українськими (наприклад, «Миргородська», «Поляна Квасова», «Трускавецька», «Таврія», «Кролевецькі Рушники», «Гуцульська овеча бриндзя», «Петриківський розпис», «Херсонський кавун», «Мелітопольська черешня» тощо).

Під час проведення експертиз зважають на те, що правову охорону надають кваліфікованому зазначенню походження товару, яке вказує на конкретне географічне місце, із якого походить цей товар, відповідає умовам надання правової охорони за ст. 7 Закону «Про правову охорону географічних зазначень» і на яке не поширюються обумовлені ст. 8 цього Закону підстави для відмови в наданні правової охорони²⁴.

19 Про правову охорону ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-14#Text> (дата звернення: 12.08.2025).

20 Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : ратифік. із заяв. Закон. України від 16.09.2014 р. № 1678-VII (зі змін. та допов.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 12.08.2025).

21 Угода між Україною та Грузією про взаємну правову охорону географічних зазначень для вин, спиртних напоїв та мінеральних вод : затв. Указ. Президента України від 13.09.2007 р. № 866/2007 [Чинна для України від 07.11.2007]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268_078#Text (дата звернення: 12.08.2025).

22 Угода про асоціацію ... URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 12.08.2025).

23 Реєстр географічних зазначень / IP Office. Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій (УКРНОІВІ) : вебсайт. URL: <https://nipo.gov.ua/reiestr-heohrafichnykh-zaznachenniy/> (дата звернення: 12.08.2025).

24 Про правову охорону ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-14#Text> (дата звернення: 12.08.2025).

Наведімо кілька прикладів географічних зазначень, що набули правової охорони на території України: «Кролевецькі Рушники», «Петриківський розпис», «Поляна Квасова», «*Chacha*». Як назва місця походження товару зареєстровані «Гуцульська овеча бриндзя», «Херсонський кавун», «Таврія», «Миргородська», «Трускавецька», «*Borjomi*», «*Prosecco*», «*Φέτα*», «Мелітопольська черешня» та ін.

Під час формування теоретичних заasad експертиз, пов'язаних із різними засобами індивідуалізації товарів і послуг, та вироблення методичних підходів до виконання експертних завдань, необхідно враховувати основні положення правової охорони географічних зазначень в Україні й особливості регулювання відносин, що виникають у зв'язку з їх реєстрацією, використанням і захистом. Розгляньмо норми Закону України «Про правову охорону географічних зазначень».

Згідно з ч. 2 ст. 6, «обсяг правової охорони географічного зазначення визначається характеристиками товару і межами географічного місця його походження, зазначеними у Реєстрі»²⁵.

У ч. 2 ст. 17 передбачено:

«Реєстрація географічного зазначення надає право особам, зазначеним у статті 9 цього Закону:

- а) використовувати географічне зазначення;
- б) вживати заходів щодо заборони використання географічного зазначення особами, які не мають на це право;
- в) провадити діяльність із забезпечення відповідності товару, для якого зареєстровано географічне зазна-

чення, специфікації товару, погоджених спеціально уповноваженим органом, або документу, визначеному частиною шостою статті 10 цього Закону;

- г) поширювати інформацію та провадити іншу діяльність, спрямовану на повідомлення споживачам про особливі якості товару, для якого зареєстровано географічне зазначення;
- г) інші права, визначені законодавством про правову охорону географічних зазначень»²⁶.

Використанням зареєстрованого географічного зазначення (за ч. 3 ст. 17 Закону) визнають: нанесення його на товар або на етикетку; нанесення його на упаковку товару, застосування в рекламі; запис на бланках, рахунках та інших документах, що супроводжують товар²⁷.

У ч. 4 ст. 17 зазначено, зокрема:

«Зареєстроване географічне зазначення захищається від таких дій, якщо інше не передбачено цим Законом:

- а) будь-яке пряме чи опосередковане комерційне використання зареєстрованого географічного зазначення для товару, який не охоплюється реєстрацією географічного зазначення і є подібним до товару, для якого зареєстровано географічне зазначення, або якщо таке використання призводить до зловживання репутацією географічного зазначення, у тому числі якщо такий товар використовується як складова іншого товару;
- б) будь-яке неправомірне використання або імітація, або інше втілення зареєстрованого географічного

25 Про правову охорону URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-14#Text> (дата звернення: 12.08.2025).

26 Там само.

27 Там само.

зазначення, навіть якщо зазначається справжнє місце походження товару або якщо зареєстроване зазначення перекладається, викладається у транскрипції або транслітерації чи супроводжується словами «стиль», «тип», «спосіб», «який вироблений у», «імітація», «смак», «подібний» тощо, у тому числі якщо такий товар використовується як складова іншого товару;

- в) будь-яке інше хибне або таке, що може ввести в оману щодо джерела походження, сутності або істотних якостей товару, використання географічного зазначення на внутрішньому або зовнішньому упакуванні, рекламних матеріалах або документах, що стосуються відповідного товару, а також упакування товару в тару, яка може викликати хибне уявлення щодо його походження;
- г) будь-яке інше використання, яке може ввести в оману споживача щодо дійсного походження товару»²⁸.

Згідно зі ст. 25, суди розв'язують спори, зокрема, про правомірність реєстрації географічного зазначення; установлення факту використання географічного зазначення; порушення прав, що впливають з реєстрації географічного зазначення; компенсації²⁹.

Під час формування доказової бази щодо наявності прямого або опосередкованого використання зареєстрованого географічного зазначення, імітації або іншого втілення зареєстрованого географічного зазначення, можливості введення в оману споживача про реальне походження товару тощо, може ви-

никнути потреба в застосуванні експертами спеціальних знань для з'ясування певних фактів і обставин.

Із метою висвітлення та систематизації основних теоретичних засад експертизи, пов'язаної із географічними зазначеннями як об'єктами інтелектуальної власності, здійснено аналіз судової практики за цивільними й господарськими справами із залученням експертів, що мають спеціальні знання для встановлення фактичних даних та обставин про засоби індивідуалізації товарів і послуг (торговельні марки; географічні зазначення; позначення, що не набули правової охорони тощо, оскільки спірні ситуації щодо них є доволі поширеними). Перед експертом можуть поставити, зокрема, завдання з'ясувати факт схожості торговельних марок або позначень, що не набули правової охорони, настільки, що їх можна сплутати, із географічними зазначеннями; або введення в оману споживача щодо джерела походження, сутності або істотних якостей товару.

Розгляньмо практику розв'язання спорів щодо порушення прав на географічні зазначення та визнання недійсними охоронних документів на знаки для товарів і послуг (торговельні марки).

Під час розгляду цивільної справи № 757/57422/20-ц позивачі (в обґрунтування наявності підстав для визнання недійсним свідоцтва України від 12.08.2019 р. № 263030 на знак для товарів і послуг *Vina Saint Million*) подали складений на їхнє замовлення висновок експертів за результатами проведення комісійної експертизи об'єктів інтелектуальної власності³⁰. Підставою для

28 Про правову охорону ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-14#Text> (дата звернення: 12.08.2025).

29 Там само.

30 Рішення Печер. райсуду м. Києва від 02.11.2021 р. Справа № 757/57422/20-ц / ЄРДР : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102153554> (дата звернення: 12.08.2025).

визнання недійсним згаданого вище свідоцтва, на думку позивачів, стала, зокрема, схожість зареєстрованого знаку із кваліфікованим зазначенням походження товарів *Saint-Emilion*, унесеного до Державного реєстру України назв місць походження товарів і прав на використання зареєстрованих КЗПТ (номер реєстрації — 1505 від 01.01.2016 р., країна реєстрації — Франція).

За результатами проведеного дослідження експерти з'ясували, що знак для товарів і послуг *Vina Saint Million*:

- є схожим настільки, що його можна сплутати, із кваліфікованим зазначенням походження товарів (географічним зазначенням) *Saint-Emilion* (у частині товарів 33-го класу Міжнародної класифікації товарів і послуг (далі — МКТП) — зокрема: вина; алкогольні напої, крім пива; алкогольні напої, що містять фрукти, тощо);
- є оманливим щодо певних товарів 33-го класу МКТП (зокрема, анісова настоянка (лікер); анісовий лікер; бренді; вермути, віскі, горілка; горілка вишнева; джин; ром; саке; самбука; сангрія; сидр тощо);
- є таким, що може ввести споживача в оману щодо товару або особи, яка виробляє товар, у зв'язку з тим, що він породжує у свідомості споживача асоціації, пов'язані з певною якістю, географічним походженням товарів, — географічним зазначенням *Saint-Emilion*, що насправді не відповідає дійсності щодо певних товарів 33-го класу МКТП (зокрема, вина; алкогольні напої, крім пива; алкогольні напої, що містять фрукти, тощо).

Суд оцінив поданий позивачами висновок сукупно з рештою доказів у справі та не знайшов обставин, які давали б підстави стверджувати про необґрунтованість, неправильність висновку або його суперечливість з іншими матеріалами справи. За таких обставин суд визнав висновок належним і допустимим доказом у справі, а свідоцтво на знак для товарів і послуг *Vina Saint Million* недійсним повністю.

У цивільній справі № 757/44025/21-ц³¹ про визнання недійсним свідоцтва України на знак для товарів і послуг *Montelly* також потребувало розв'язання питання про застосування позначення, імовірно схожого з географічним зазначенням *Monthelie*, або такого, що може породжувати у свідомості споживача асоціації, пов'язані з певною якістю, географічним походженням товарів, що насправді не відповідає дійсності, унаслідок чого може ввести споживача в оману щодо товару або особи, яка виробляє товар.

Позовні вимоги мотивовано тим, що знак *Montelly* за свідоцтвом № 288452, зареєстрований для товарів 33-го класу МКТП (алкогольні напої, крім пива; алкогольні напої, що містять фрукти; вина тощо), є схожим настільки, що його можна сплутати, із кваліфікованим зазначенням походження товарів (географічне зазначення) *Monthelie*, яке внесено до Державного реєстру України назв місць походження товарів і прав на використання зареєстрованих кваліфікованих зазначень походження товарів (номер реєстрації КЗПТ — 1444 від 01.01.2016 р.). Позначення *Monthelie* зареєстровано на території ЄС як захищене зазначення походження товару (країна реєстрації — Франція).

31 Рішення Печер. райсуду м. Києва від 08.08.2022 р. Справа № 757/44025/21-ц / ЄРДР : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106563899> (дата звернення: 12.08.2025).

В обґрунтування позовних вимог до початку розгляду справи по суті представник позивача надав висновок експертів за результатами проведення комісійної експертизи об'єктів інтелектуальної власності, складений на замовлення учасника справи.

Експерти з'ясували, зокрема, що знак *Montelly*:

- є настільки схожим, що його можна сплутати, із географічним зазначенням *Monthelie* у частині товарів 33-го класу МКТП (вина; вина ігристі; пікети (вино з виноградних вичавків); алкогольні напої, крім пива; алкогольні напої, що містять фрукти);
- може ввести споживача в оману щодо товару або особи, яка виробляє товар, через те, що він породжує у свідомості споживача асоціації, пов'язані з певною якістю, географічним походженням товарів — географічним зазначенням *Monthelie*, що насправді не відповідає дійсності й може ввести в оману споживачів щодо справжнього походження товару під позначенням *Montelly* щодо товарів 33-го класу МКТП (вина; ігристі вина; пікети (вино з виноградних вичавків); алкогольні напої, крім пива; алкогольні напої, що містять фрукти).

Суд не знайшов обставин, які давали б підстави стверджувати про необґрунтованість, неправильність висновку або його суперечливість з іншими матеріалами справи, та визнав висновок належним і допустимим доказом у справі. Позов задоволено, свідоцтво *Montelly* визнано недійсним повністю³².

Викладене вище свідчить, що під час розгляду спорів про визнання недійсними свідоцтв на торговельні марки суди вбачають підстави для призначення судових експертиз або залучення експертів учасниками справи для визначення таких фактів:

- схожості певних позначень настільки, що їх можна сплутати, із географічними зазначеннями (назвою місця походження товару);
- уведення в оману споживача щодо товару або особи, яка виробляє товар, через те, що таке позначення породжує у свідомості споживача асоціації, пов'язані з певною якістю, географічним походженням товарів — географічним зазначенням.

Аналіз судової практики засвідчив, що спірні ситуації можуть виникати й у разі надання подвійної правової охорони різним засобам індивідуалізації. Зокрема, це стосується випадків, коли певне позначення реєструють як географічне зазначення, а також коли його використовують у торговельній марці або в позначенні, яке не набуло правової охорони. Етикетки певних товарів також можуть отримувати охорону і як торговельні марки, і як промислові зразки. Саме тому для з'ясування фактів та обставин справи може виникати потреба в проведенні комплексних експертиз.

Розгляньмо особливості розгляду спору за позовом ТОВ «Аква-Еко» і ТОВ «Фірма Т. С. Б.» до ТОВ «Водолій С. П.» про визнання торговельної марки «Трускавецька» добре відомою та заборону використання торговельної марки «Трускавецька»³³.

32 Рішення Печер. райсуду м. Києва від 08.08.2022 р. ... URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106563899> (дата звернення: 12.08.2025).

33 Рішення госп. суду м. Києва від 28.09.2023 р. Справа № 910/4085/23 / ЄРДР : вебсайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114113615> (дата звернення: 12.08.2025).

Позов мотивовано тим, що вперше позначення «Трускавецька» ЗАТ «Фірма Т. С. Б.» зареєструвало в 1997 р. для товарів 32-го класу МКТП, що підтверджено свідоцтвом України на знак для товарів і послуг. Із 1999 р. ЗАТ «Фірма Т. С. Б.» і ТОВ «Аква-Еко» сумісно володіють правами на торговельну марку «Трускавецька» за свідоцтвом України № 8872. На думку позивачів, завдяки активному просуванню та розширенню мережі продажів торговельна марка «Трускавецька» стала добре відомою (для товарів 32-го класу МКТП — води [напої]; мінеральні води [напої]; столові води; газовані води). У 2021 р. в торговельній роздрібній мережі «Велмарт» позивачі виявили напій, маркований як «Трускавецька класична» виробництва ТОВ «Водолій С. П.»³⁴.

До матеріалів справи додано відомості, що позивачам, окрім названої вище торговельної марки, належить серія торговельних марок за кількома свідоцтвами України (№ 34367, 34366, 56547, 59642, 56503, 23291, 23354), у яких домінуючим і впізнаваним елементом є словесний елемент «Трускавецька». Позначення «Трускавецька» також зареєстровано як кваліфіковане зазначення походження товарів (назва місця походження товару) для мінеральної природної води щодо ТОВ «Аква-Еко» (свідоцтво від 11.05.2010 р. № 11/01) і ЗАТ «Фірма Т. С. Б.» (свідоцтво від 11.06.2018 р. № 11/02)³⁵.

Під час розгляду цієї справи позивачі й відповідачі надали судові кілька висновків експертів, складених на їхнє замовлення (деякі з них суд не взяв до уваги, умотивовуючи свої рішення).

Звернімо увагу на деякі питання, які відповідач ставив на розв'язання експертам:

- «Чи є позначення «Трускавецька», що входить до складу торговельної марки за свідоцтвом України № 8872, та яка визнається добре відомою в Україні станом на 01.01.2008 для товарів 32 класу МКТП «води [напої]; мінеральні води [напої]; столові води; газовані води», таким, що є описовим при використанні щодо зазначених товарів 32 або у зв'язку з ними, зокрема, вказує на географічне походження, місце виготовлення товарів?»;
- «Чи є позначення «Трускавецька класична», застосоване на етикетках товару вода питна оброблена виробництва ТЗОВ «Водолій С. П.», схожим настільки, що його можна сплутати з торговельною маркою «Трускавецька» за свідоцтвом України № 8872, та яка визнається добре відомою в Україні станом на 01.01.2008 для товарів 32 класу МКТП «води [напої]; мінеральні води [напої]; столові води; газовані води?»³⁶.

У своїх запереченнях відповідач зазначав, що позначення «Трускавецька» має сьогодні слабку розрізняльну здатність, оскільки не виконує основної дистинктивної функції, тобто не відрізняє товари одного виробника від товарів іншого. Суд визнав наведене твердження необґрунтованим припущенням, спростованим поданими позивачами доказами (зокрема, висновком експерта за результатами проведення експертизи об'єктів інтелектуальної власності),

34 Рішення госп. суду м. Києва ... URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114113615> (дата звернення: 12.08.2025).

35 Там само.

36 Там само.

і зазначив, що позначення «Трускавецька» має розрізняльну здатність стосовно позивачів, якої воно набуло станом на 01.01.2008 р., що підтверджено наявними у справі доказами.

Відповідач посилався також на те, що назва «Трускавецька» є загальноживаним позначенням, застосовуваним для певних товарів (мінеральних і питних вод). Це твердження суд визнав необґрунтованим, оскільки «*правова охорона географічним зазначенням надається на підставі їх реєстрації у встановленому цим Законом порядку або відповідно до міжнародних договорів України*» (абз. 1 ч. 1 ст. 6 Закону України «Про правову охорону географічних зазначень») ³⁷.

На підставі норм Закону «Про правову охорону географічних зазначень» ³⁸ суд зазначив, що будь-яке географічне зазначення має бути зареєстроване належною особою, тобто внесені до Реєстру географічних зазначень ³⁹. Згідно із цим Реєстром, «Трускавецька» є зареєстрованим кваліфікованим зазначенням походження товарів (назвою місця походження товару) для мінеральної природної води ⁴⁰.

За рішенням суду першої інстанції торговельну марку «Трускавецька» визнано добре відомою в Україні станом на 01.01.2008 р. для відповідних товарів 32-го класу МКТП щодо ТОВ «Аква-Еко» і ТОВ «Фірма Т. С. Б.», а ТОВ «Водолій С. П.» заборонено використовувати торговельну марку «Трускавецька»

у будь-який спосіб (зокрема, шляхом використання позначення «Трускавецька класична» та інших позначень, схожих із торговельною маркою «Трускавецька» настільки, що їх можна сплутати, щодо мінеральних вод, столових вод, питної води й інших товарів, споріднених з товарами, для яких торговельну марку «Трускавецька» визнано добре відомою) ⁴¹.

Відповідач звернувся до Північного апеляційного господарського суду з апеляційною скаргою, у якій просив скасувати рішення суду першої інстанції ⁴² та прийняти нове, яким відмовити позивачам у задоволенні позовних вимог.

Колегія суддів Північного апеляційного господарського суду не погодилася із рішенням суду першої інстанції та вирішила, що місцевий господарський суд неправильно застосував норми матеріального права й помилково ухвалив рішення про задоволення позову в частині визнання торговельної марки «Трускавецька» добре відомою в Україні станом на 01.01.2008 р. для товарів 32-го класу МКТП. У постанові суду зазначено, що оскільки «*захист прав шляхом заборони Товариству використовувати торговельну марку «Трускавецька», зобов'язання припинити виробництво, зберігання з метою пропонування для продажу, в тому числі в мережі Інтернет, та продаж води питної, обробленої із нанесенням позначення, схожого із торговельною маркою «Трускавецька», можливий*

37 Про правову охорону ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-14#Text> (дата звернення: 12.08.2025).

38 Там само.

39 Реєстр географічних зазначень ... URL: <https://nipo.gov.ua/reiestr-heohrafichnykh-zaznachen/> (дата звернення: 12.08.2025).

40 Там само ; Рішення господ. суду м. Києва ... URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114113615> (дата звернення: 12.08.2025).

41 Рішення господ. суду м. Києва ... URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114113615> (дата звернення: 12.08.2025).

42 Там само.

лише як наслідок та після задоволення позову про визнання торговельної марки добре відомою, то належить, відповідно, відмовити і в задоволенні позову в цій частині»⁴³.

Колегія суддів посиалася, зокрема, на абз. 12 п. 6 ст. 16 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», за якою «виключне право власника свідоцтва на торговельну марку, що містить географічне зазначення, забороняти іншим особам використовувати без його згоди зареєстровану торговельну марку не поширюється на добросовісне використання іншими особами відповідної географічної назви»⁴⁴. Із матеріалів справи вбачалося, що спірне позначення «Трускавецька класична» містить географічне зазначення, водночас у позначенні торговельної марки «Трускавецька» є один елемент, який і є географічним зазначенням. Отже, позивачі не мають права забороняти відповідачеві без їхньої згоди використовувати цю торговельну марку, оскільки будь-які докази недобросовісного використання такого позначення (географічної назви) матеріали справи не містять, зважаючи на розташування виробничих потужностей

ТОВ «Водолій С. П.» у місті Трускавець Львівської області й маркування товару, що належить до товарів 32-го класу МКТП (води (напої); мінеральні води (напої); столові води; газовані води)⁴⁵.

За таких обставин колегія суддів дійшла висновку про відсутність підстав для задоволення позовних вимог і скасувала рішення суду першої інстанції⁴⁶ та відмовила в задоволенні позову⁴⁷.

Зрештою Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду визнав нечинними рішення та постанову судів першої та другої інстанцій у частині вимоги визнати торговельну марку «Трускавецька» добре відомою в Україні станом на 01.01.2008 р. на ім'я підприємства з іноземними інвестиціями ТОВ «Аква-Еко» і ТОВ «Фірма Т. С. Б.» та спрямував справу в цій частині на новий розгляд до господарського суду м. Києва⁴⁸.

До початку розгляду справи по суті позивачі подали заяву про залишення позову без розгляду на підставі п. 5 ч. 1 ст. 226 Господарського процесуального кодексу України⁴⁹, яку суд задовольнив, а позов ТОВ «Аква-Еко» і ТОВ «Фірма Т. С. Б.» залишив без розгляду⁵⁰.

43 Постанова Півн. апеляц. господ. суду від 16.01.2024 р. Справа № 910/4085/23 / ЄРДР : вебсайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117171013> (дата звернення: 12.08.2025).

44 Про охорону прав на знаки для товарів і послуг : Закон України від 15.12.1993 р. № 3689-ХІІ (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3689-12#Text> (дата звернення: 12.08.2025) ; Постанова Півн. апеляц. господ. суду ... URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117171013> (дата звернення: 12.08.2025).

45 Постанова Півн. апеляц. господ. суду ... URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117171013> (дата звернення: 12.08.2025).

46 Рішення господ. суду м. Києва ... URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114113615> (дата звернення: 12.08.2025).

47 Постанова Півн. апеляц. господ. суду ... URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117171013> (дата звернення: 12.08.2025).

48 Постанова Верхов. Суду від 16.07.2024 р. Справа № 910/4085/23 / ЄРДР : вебсайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120485335> (дата звернення: 12.08.2025).

49 Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-ХІІ (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 12.08.2025).

50 Ухвала господ. суду м. Києва від 20.11.2024 р. Справа № 910/4085/23 / Там само. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123155147> (дата звернення: 12.08.2025).

Тож аналіз літературних джерел і судової практики засвідчив, що розгляд спорів, пов'язаних із порушенням прав на географічні зазначення, визнанням недійсною та припиненням правової охорони географічного зазначення, визнанням недійсними торговельних марок унаслідок уведення в оману щодо особливої якості, характеристик і дійсного походження товару, а також використання репутації географічного зазначення, може потребувати застосування спеціальних знань — призначення судових експертиз.

Під час проведення експертиз, пов'язаних із географічними зазначеннями, дослідженню можуть підлягати різні об'єкти інтелектуальної власності, між якими виникають конфлікти (наприклад, між кваліфікованим зазначенням походження товарів (географічним зазначенням або назвою місця походження товару) і зареєстрованою торговельною маркою; добре відомою торговельною маркою; комерційним (фірмовим) найменуванням; позначенням, що не набуло правової охорони; доменним ім'ям).

Для формування теоретичних заasad експертизи у сфері інтелектуальної власності, на нашу думку, принципового значення набуває формулювання фундаментального поняття — визначення предмета відповідного виду експертизи.

Формулювання предмета судової експертизи у сфері інтелектуальної власності (зокрема, пов'язаного з різними засобами індивідуалізації товарів і послуг) уже неодноразово пропонува-

ли в наукових і навчально-методичних працях.

Зокрема, свого часу ми зазначали, що **«предметом судової експертизи у сфері інтелектуальної власності є фактичні дані та обставини справи про властивості, ознаки, закономірності створення й використання об'єктів інтелектуальної власності, їх вартість, завдані збитки та економічні операції щодо цих об'єктів, які мають значення для досудового розслідування чи судового провадження й установлюються шляхом застосування спеціальних знань у визначеному законом порядку»**⁵¹.

У навчальному посібнику «Основи судової експертизи» (2016), предмет судової експертизи за експертною спеціальністю 13.6 «Дослідження, пов'язані з комерційними (фірмовими) найменуваннями, торговельними марками (знаками для товарів і послуг), географічними зазначеннями» сформульовано так: **«Предметом цього виду судової експертизи є фактичні дані та обставини справи про властивості, ознаки, закономірності створення, функціонування й використання знаків для товарів і послуг, комерційних (фірмових) найменувань, географічних зазначень та інших позначень, що не набули правової охорони, які встановлюються шляхом застосування спеціальних знань у визначеному законом порядку»**⁵².

У науково-методичному виданні «Судова експертиза об'єктів права інтелектуальної власності в Україні» (2019), яке вийшло друком після прийняття Закону «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального

51 Кісіль Н. В. Сутність і зміст судово-експертної діяльності у сфері інтелектуальної власності. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2015. Вип. 15. С. 347. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpsek_2015_15_47 (дата звернення: 12.08.2025).

52 Головченко Л. М., Лозовий А. І., Сімакова-Єфремян Е. Б. та ін. *Основи судової експертизи: навчальний посібник для фахівців, які мають намір отримати або підтвердити кваліфікацію судового експерта*. Харків, 2016. С. 430—431.

кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів»⁵³, предмет цього виду судової експертизи викладено в такій редакції: «Предметом цього виду судової експертизи є фактичні дані та обставини справи про властивості, ознаки, закономірності створення, функціонування й використання знаків для товарів і послуг, комерційних (фірмових) найменувань, географічних зазначень та інших позначень, що не набули правової охорони, які встановлюються шляхом застосування спеціальних знань, з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду»⁵⁴.

Тим часом, якщо розглядати предмет експертизи саме кваліфікованих зазначень походження товарів, уважимо за доцільне узагальнити наведені вище визначення та запропонувати таке тлумачення: «Предметом експертизи, пов'язаної з географічними зазначеннями, є фактичні дані й обставини справи про особливості прямого або опосередкованого використання зареєстрованих географічних зазначень чи іншого їх втілення; особливі властивості, певні якості, характеристики та географічне походження товару, на якому використано це кваліфіковане зазначення походження товару, що з'ясовують за допомогою застосування спеціальних знань, із метою надати висновки з питань, що є або буде предметом судового розгляду».

Проведене дослідження дало підставу виокремити основні завдання експертизи у сфері інтелектуальної власності, одним з об'єктів якої є географічне зазначення, як установлення:

- схожості певних позначень настільки, що їх можна сплутати, із географічними зазначеннями;
- схожості досліджуваних позначень із географічним зазначенням, що може призвести до змішування (сплутування) з діяльністю виробника, якому надано право на використання кваліфікованого зазначення походження товару;
- можливості введення в оману споживача щодо джерела походження, сутності або істотних якостей товару;
- можливості введення в оману споживача щодо товару або особи, яка виробляє товар, через те, що певне позначення породжує у свідомості споживача асоціації, пов'язані з певною якістю, географічним походженням товарів — певним географічним зазначенням, що насправді не відповідає дійсності;
- чи є певне позначення, нанесене на товар, оманливим щодо певних товарів;
- чи є певне позначення, нанесене на товар, таким, що імітує або втілює географічне зазначення.

Висновки

У результаті проведеного дослідження висвітлено основні засади правової охорони географічних зазначень в Україні й теоретичні засади експертизи у сфері інтелектуальної власності, коли одним із досліджуваних об'єктів є географічні зазначення. Визначено, що у географіч-

⁵³ Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147%D0%B0-19#n2> (дата звернення: 12.08.2025).

⁵⁴ Адлер О. Г., Тимошик Л. П., Ковальова Н. М., Голікова О. В., Чабанець Т. М. та ін. Зазнач. твір.

них зазначень можуть виникати певні конфлікти з такими об'єктами: зареєстрованими й добре відомими торговельними марками, доменними іменами, а також позначеннями, що не набули правової охорони, тощо.

Доведено, що для формування теоретичних засад експертизи, пов'язаної з різними засобами індивідуалізації товарів і послуг, та подальшого вироблення методичних підходів до виконання експертних завдань, необхідно зважати на засади правової охорони географічних зазначень в Україні й особливості регулювання відносин, що виникають у зв'язку з їх реєстрацією, використанням і захистом.

З'ясовано, що до основних завдань експертизи, пов'язаної із географічними зазначеннями, може належати встановлення: схожості певних позначень настільки, що їх можна сплутати із географічними зазначеннями; схожості досліджуваних позначень із географічним зазначенням, що може призвести до змішування (сплутування) з діяльністю виробника, якому надано право на використання кваліфікованого зазначення походження товару; можливості введення в оману споживача щодо товару або особи, яка виробляє товар, через те, що певне позначення породжує у свідомості споживача асоціації, пов'язані з певною якістю, географічним походженням товарів — певним географічним зазначенням, що насправді не відповідає дійсності; чи є певне позначення, нанесене на товар, оманливим щодо певних товарів, чи є певне позначення, нанесене на товар таким, що імітує або втілює географічне зазначення.

Висвітлені у цій статті положення можуть скласти підґрунтя для формування теоретико-методологічних засад експертизи у сфері інтелектуальної власності, пов'язаної із географічними

зазначеннями, і для вдосконалення методичних підходів до виконання експертних завдань.

Geographical Indications as Forensic Science Objects in the Field of Intellectual Property: Theoretical Aspects and Main Tasks

Nataliia Kisil

This article purpose is to study the modern theoretical and legal foundations of forensic examinations related to various means of individualizing goods and services, in which one of the objects under study is geographical indications; to analyze the principles of legal protection of geographical indications in Ukraine and the peculiarities of regulating relations arising in connection with their registration, use, and protection; to form an indicative list of the main tasks of expertise related to geographical indications. For achieving the set goal, general scientific (analysis, synthesis, generalization, description, systematization, etc.) and special methods were used. It has been determined that conflicts over geographical indications may arise in relation to the following objects: registered and well-known trademarks, domain names, as well as indications that have not acquired legal protection, etc. The practice of resolving disputes over such designations has been analyzed, the definition of the subject of expertise related to geographical indications has been formulated, and a list of its main tasks has been outlined. The provisions proposed here form the basis for the formation of theoretical and methodological principles of expertise in the field of intellectual property and the improvement of methodological approaches to the performance of expert tasks.

Keywords: intellectual property; forensic science; expert; specific expertise; objects of intellectual property; geographical indications; name of origin place of goods; trademarks;

topic of forensic examination; tasks of forensic examination.

Фінансування

Це дослідження не отримало жодного спеціального гранту від фінансових установ у державному, комерційному або некомерційному секторах.

Відмова від відповідальності

Засновники не грали жодної ролі у розробленні дослідження, добиранні й аналізуванні даних, рішенні про публікацію або підготовку рукопису.

Учасники

Авторка зробила свій внесок винятково в інтелектуальну дискусію, що є основою цього документа, дослідження судової практики, написання та редагування, і бере на себе відповідальність за її зміст і тлумачення.

Декларація щодо конфлікту інтересів

Авторка заявляє, що у неї відсутній конфлікт інтересів.

References

- Adler, O. H., Tymoshchuk, L. P., Kovalova, N. M., Holikova, O. V., Chabanets, T. M. ta in. (2022). *Sudova ekspertyza ob'ektiv prava intelektualnoi vlasnosti v Ukraini* [Forensic examination of objects of intellectual property rights in Ukraine] : nauk.-metod. vyd. / za red. prof. V. L. Fedorenka. Vyd. 2-he, rozshyr. i dopov. Kyiv [in Ukrainian].
- Doroshenko, O. F. (2007). *Sudova ekspertyza yak zasib dokazuvannia pry rozghliadi tsyvilnykh sprav shchodo porushennia prav na ob'ekty intelektualnoi vlasnosti* [Legal Expertise as a Means of Proof in Civil Proceedings Regarding Intellectual Property Rights Infringement] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv, 2007. URL: <https://uacademic.info/en/document/0407U002274> [in Ukrainian].
- Fedorenko, V. L., Kovalenko, V. V., Kovalova, N. M. (2022). Torhovelnii marky, yak ob'iekt sudovoi ekspertyzy z pytan intelektualnoi vlasnosti: pokhodzhennia ta metodychne zabezpechennia [Trademarks as an object of forensic examination on intellectual property issues: origin and methodological support]. *Ekspert: paradyhmy yurydychnykh nauk i derzhavnoho upravlinnia*. № 1 (19). DOI: [10.32689/2617-9660-2022-1\(19\)-15-29](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2022-1(19)-15-29) [in Ukrainian].
- Fedorenko, V. L., Skrypniuk, O. V., Foia, O. A., Chabanets, T. M. (2021). Pytannia identyfikatsii poznachen, shcho vykorystovuiutsia dlia indyvidualizatsii tovariv, posluh ta uchasykiv tsyvilnoho oborotu, ta yaki ye ob'iektamy porivniannia pry provedenni ekspertnoho doslidzhennia torhovelnnykh marok [Identification issues notation used for individualization of goods, services and participants of civil turnover, and which are objects of comparison at carrying out expert studies trademarks]. *Ekspert: paradyhmy yurydychnykh nauk i derzhavnoho upravlinnia*. № 5 (17). DOI: [10.32689/2617-9660-2021-5\(17\)-67-95](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-5(17)-67-95) [in Ukrainian].
- Holovchenko, L. M., Lozovyi, A. I., Simakova-Yefremian, E. B. ta in. (2016). *Osnovy sudovoi ekspertyzy: navchalnyi posibnyk dlia fakhivtsiv, yaki maiut namir otrymaty abo pidtverdyty kvalifikatsiiu sudovoho eksperta* [Fundamentals of Forensic Science: A training manual for professionals who intend to obtain or confirm a forensic science qualification]. Kharkiv [in Ukrainian].
- Kisil, N. V. (2015). Sutnist i zmist sudovoi ekspertnoi diialnosti u sferi intelektualnoi vlasnosti [The Essence and Content of Forensic Expert Activity in the Sphere of Intellectual Property]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky*. Vyp. 15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpsek_2015_15_47 [in Ukrainian].
- Kliuiev, O., Simakova-Yefremian, E. (2021). Doktrynalni pidkhody do sudovoi ekspertyzy v Ukraini [Doctrinal Approaches to Forensic Science in Ukraine]. *Pravo Ukrainy*. № 8. DOI: [10.33498/louu-2021-08-028](https://doi.org/10.33498/louu-2021-08-028) [in Ukrainian].
- Kovalova, N. M., Holikova, O. V. ta in. (2017). *Metodyka provedennia ekspertnykh doslidzhen, pov'iazanykh iz zasobamy indyvidualizatsii* [Methods of conducting expert research related to means of individualization] / za red. V. L. Fedorenka. Kyiv. Zareiestr. v Min'iusti Ukrainy 23.03.2018 r.

- Reiestr. kod 13.6.01 / Reiestr metodyk provedennia sudovykh ekspertyz : vebсайт. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/page/24> [in Ukrainian].
- Krainiev, P. P., Kovalova, N. M., Melnykov, M. V. (2008). *Sudovi ekspertyzy u sferi intelektualnoi vlasnosti* [Forensic examinations in the field of intellectual property] / za red. P. P. Krainieva. Vinnytsia [in Ukrainian].
- Metodolohichni osnovy sudovoi ekspertyzy ob'ektiv intelektualnoi vlasnosti* [Methodological basis of forensic examination of intellectual property objects] (2006) : zvit pro NDR (zakliuch.) / ker. H. V. Prokhorov-Lukin ; vykon.: A. V. Andrieieva ta in. № DR 0104U003403. Kyiv [in Ukrainian].
- Metodychni rekomendatsii provedennia ekspertnykh doslidzhen u spravakh, pov'iazanykh iz nedobrosovisnoi konkurentsiiu* [Methodological recommendations for conducting expert research in cases related to unfair competition] (2012) : zvit pro NDR (zakliuch.) / ker. Yu. H. Okhromieiev. № 0111U000197. Kyiv [in Ukrainian].
- Metodyka doslidzhennia torhovelnykh marok (znakiv dlia tovariv ta posluh)* [Methods of research of trademarks (marks for goods and services)] (2023) / V. L. Fedorenko (vidpovid. vykon.) ta in. Kyiv. Zareiestr. v Min'iusti Ukrainy 28.04.2023 r. Reiestr. kod 13.6.02 / Reiestr metodyk provedennia sudovykh ekspertyz : vebсайт. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/page/24> [in Ukrainian].
- Metodyka sudovo-ekspertnoho doslidzhennia zaznachen pokhodzhennia tovariv* [Methodology of forensic examination of indications of origin of goods] (2011) : zvit pro NDR / ker. H. V. Prokhorov-Lukin ; vykon.: A. V. Andrieieva, L. O. Velychko, N. B. Klymova ta in. № DR 0111U000411. Kyiv [in Ukrainian].
- Metodyka sudovo-ekspertnoho doslidzhennia znakiv dlia tovariv i posluh (torhovelnykh marok)* [Methodology of forensic examination of marks for goods and services (trademarks)] (2009) : zvit pro NDR (zakliuch.) / ker. H. V. Prokhorov-Lukin ; vykon.: A. V. Andrieieva ta in. № 0108U005823. Kyiv [in Ukrainian].
- Metodyka sudovoi ekspertyzy komertsiiynykh (firmovykh) naimenuvan* [Methodology of forensic examination of commercial (brand) names] (2011) : zvit pro NDR (zakliuch.) / ker. H. V. Prokhorov-Lukin ; vykon.: A. V. Andrieieva ta in. № 0110U002834. Kyiv [in Ukrainian].
- Sopova, K. A. (2018). *Predmet i zasoby dokazuvannia u spravakh shchodo prav na torhovelnu marku* [Subject and means of proof in cases concerning trademark rights] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv [in Ukrainian].

Кісіль, Н. (2025). Географічні зазначення як об'єкти судової експертизи у сфері інтелектуальної власності: теоретичні аспекти й основні завдання. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 3 (40). С. 118–135. DOI: 10.32353/khrife.3.2025.09.

Електронні докази у кримінальному процесі: методи їх виявлення, дослідження та правове закріплення

Валерія Шульга ^{*а}, Ліна Калюжна ^{**б}

^{*} Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», м. Полтава, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-7239-2494>, e-mail: feup.Shulha@nupp.edu.ua

^{**} Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», м. Полтава, Україна, e-mail: kalyuzhna1892@gmail.com

^а Написання оригінального рукопису, адміністрування проекту, нагляд.

^б Написання оригінального рукопису.

DOI: 10.32353/khrife.3.2025.10 УДК 343.9:004.056.5

Надійшло 23.07.2025 / Рецензовано 04.08.2025 / Прийнято до друку 24.09.2025 /
Доступно онлайн 30.09.2025

Проведено комплексний аналіз електронних доказів у кримінальному процесі, визначено їх місце та значення в системі доказів. Розглянуто сутність електронних доказів, їхню природу й особливості зберігання, фіксування й подальшого дослідження. Акцентовано на тому, що розвиток цифрових технологій створює нові можливості для збирання доказової інформації, але водночас спричиняє низку проблем, пов'язаних із допустимістю та автентичністю таких даних. Окреслено коло основних джерел електронних доказів, до яких належать комп'ютерні системи, мобільні пристрої, сервери, хмарні сервіси, цифрові камери відеоспостереження, електронні листування та інші об'єкти, що містять цифрову інформацію. Досліджено сучасні криміналістичні методи збирання електронних доказів, зокрема методи ідентифікації, фіксування та вилучення інформації з носіїв цифрових даних. Окреслено етапи та процедури, яких слід дотримувати для забезпечення збереження інформації у незміненому вигляді, що є критично важливим для подальшої її допустимості в судовому процесі. Зауважено необхідність дотримання принципів цілісності, конфіденційності й достовірності під час роботи з цифровими доказами. Окрему увагу приділено процесуальному аспекту — порядку оформлення елек-

тронних доказів відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства України. Проаналізовано чинні норми, що регулюють процедури збирання, зберігання та надання таких доказів до суду. Виявлено основні проблеми правозастосовної практики, поміж яких — недостатнє врегулювання питань щодо збереження електронних доказів, складність підтвердження їх автентичності й ризики фальсифікації. Зазначено необхідність вдосконалення законодавчої бази та запровадження єдиних стандартів роботи з електронними доказами. Сформульовано пропозиції щодо оптимізації механізмів збирання та процесуального оформлення електронних доказів, а також упровадження сучасних технічних засобів і програмного забезпечення, яке відповідає міжнародним стандартам.

Ключові слова: електронні докази; кримінальний процес; криміналістика; цифрові технології; збирання доказів; процесуальне оформлення; інформаційна безпека; автентичність; цифрова експертиза.

Постановка наукової проблеми

У зв'язку із цифровізацією суспільства й активним упровадженням електронних технологій у повсякденне життя електронні докази стають важливим компонентом кримінального провадження. Їхні особливості — зокрема, нематеріальна форма, залежність від технічних носіїв і нестабільність — зумовлюють потребу у впровадженні нових методів виявлення, документування та аналізування такої інформації.

Названі особливості не лише ускладнюють процедуру процесуального оформлення електронних доказів, а й піддають сумніву автентичність і допустимість відповідних матеріалів у суді, особливо за умови порушення правил фіксування цифрових даних. Значна частина доказової інформації, отриманої з електронних джерел, потребує спеціалізованого технічного супроводу під час її збирання, для чого необхідно залучати фахівців у галузі

інформаційних технологій і цифрової криміналістики.

Сьогодні в Україні відсутнє системне нормативне регулювання у кримінальній сфері, яке охоплювало б усі етапи роботи з електронними доказами: від джерела (носія) до процесуального оформлення. Кримінальний процесуальний кодекс України¹ (далі — *КПК України*) не містить ані згадки про цифрові об'єкти, ані тлумачення поняття «електронні докази». (Хоча в національному правовому полі України категорія «електронні докази» уперше отримала офіційне нормативне закріплення у 2017 році, коли відповідні положення було інтегровано до Цивільного процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України. Це стало важливим кроком у розвитку процесуального права та юридичної практики в умовах цифровізації суспільства.) Усе це спричиняє значні труднощі в діяльності експертів,

1 Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 25.06.2025).

спеціалістів, слідчих і прокурорів, а також сумніви щодо допустимості отриманих доказів у судовому процесі.

Мета статті

Здійснити комплексний науковий аналіз теоретичних і практичних аспектів застосування електронних доказів у кримінальному процесі (у межах цієї мети заплановано: визначити сутність електронних доказів; розкрити специфіку їх ідентифікації, збирання, фіксування, зберігання та аналізування для потреб криміналістики; дослідити процесуальний порядок оформлення та застосування електронних доказів у судовому провадженні з урахуванням вимог національного законодавства й міжнародних стандартів), виявити проблемні аспекти, пов'язані з правовим регулюванням, технічним забезпеченням і допустимістю електронних доказів у кримінальному провадженні, а також запропонувати науково обґрунтовані рекомендації щодо вдоскона-

лення теорії та практики роботи з електронними доказами в умовах розвитку інформаційних технологій.

Методи дослідження

Застосовано загальнонаукові (аналіз, синтез, порівняння, моделювання) та спеціальні методи (формально-логічний, порівняльно-правовий, структурно-функціональний і криміналістичний).

Аналіз основних досліджень і публікацій

Електронні докази як об'єкт дослідження стали предметом наукових розвідок М. Гуцалюка зі співавторами ², О. Метелева ³, В. Мурадова ⁴, М. Пашковського ⁵, В. Романюка й Т. Фоміної ⁶, А. Скрипника ⁷, А. Столітнього й І. Каланчі ⁸ та ін. Науковці зазначають про відсутність єдиного підходу до природи електронних доказів: більшість трактує їх як окрему категорію, дехто — як форму

- 2 Гуцалюк М. В., Гавловський В. Д., Хахановський В. Г. та ін. Використання електронних (цифрових) доказів у кримінальних провадженнях : метод. рек. / за заг. ред. О. В. Корнейка. Вид. 2-ге, допов. Київ, 2020. 104 с. URL: <https://surli.cc/klrpaf> (дата звернення: 25.06.2025).
- 3 Метелев О. П. Цифрові докази у кримінальному процесі: видова характеристика. *Вісник кримінального судочинства*. 2023. № 1—2. С. 42—53. DOI: 10.17721/2413-5372.2023.1-2/42-53 (дата звернення: 25.06.2025).
- 4 Мурадов В. В. Електронні докази: криміналістичний аспект використання. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3-2. С. 316—318. URL: https://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/09/3-2_2013.pdf (дата звернення: 25.06.2025).
- 5 Пашковський М. І. Використання електронних (цифрових) доказів у кримінальних провадженнях про колабораційну діяльність: практика судів Одеської області. *Протидія проявам тероризму та колабораціонізму в умовах війни: стан та перспективи* : мат-ли Всеукр. кругл. столу (Кропивницький, 24.11.2023). Кропивницький, 2023. С. 42—48. URL: <https://surl.it/wpqxxyo> (дата звернення: 25.06.2025).
- 6 Романюк В. В., Фоміна Т. Г. Порядок збирання електронних (цифрових) доказів у кримінальних провадженнях про колабораційну діяльність. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. Т. 32. № 2. С. 344—353. DOI: 10.32631/vca.2024.2.25 (дата звернення: 25.06.2025).
- 7 Скрипник А. В. Використання цифрової інформації в кримінальному процесуальному доказуванні : монографія. Харків, 2022. 408 с.
- 8 Столітній А. В., Каланча І. Г. Формування інституту електронних доказів у кримінальному процесі України. *Проблеми законності*. 2019. Вип. 146. С. 179—191. DOI: 10.21564/2414-990x.146.171218 (дата звернення: 25.06.2025).

фіксування даних, що підлягають класифікації за вже визначеними джерелами (документами, речовими доказами, показаннями, висновками експертів); а також зауважують дефіцит нормативного визначення процедур вилучення та фіксування цифрових даних. Аналізування судової практики репрезентує нестійкий підхід до допустимості електронних доказів, що часто зумовлено помилками на етапі їх вилучення, недотриманням вимог до фіксування, невідзначеністю джерела тощо.

Особливо проблемним у цьому контексті є з'ясування особи, яка мала доступ до інформації, у якому цифровому середовищі цю інформацію створили або змінили та як саме вона потрапила до слідчих органів. Ідентифікація суб'єкта доступу до цифрових даних і джерела їх походження залишається одним з найскладніших завдань у роботі з електронними доказами. Електронні докази потрібно розглядати у зв'язку з технічними умовами їх створення, автентичності та процесуального забезпечення — насамперед, через слідчі дії (обшук, огляд, тимчасовий доступ), а не як абстрактну правову категорію.

Викладення основного матеріалу дослідження

У сучасному кримінальному процесі електронні докази набувають усе більшого значення як інструмент фіксування та підтвердження обставин правопорушення. Їхня специфічна природа потребує не лише застосування спеціальних технічних засобів для збирання та аналізування інформації, а й нормативного закріплення їхнього процесу-

ального статусу як самостійного виду доказів у межах кримінального процесуального законодавства. У контексті кримінального провадження доказами визнають фактичні дані, які здобуто в чітко визначеному процесуальному порядку та на підставі яких уповноважені суб'єкти кримінального процесу — слідчий, прокурор, слідчий суддя або суд — мають змогу дійти висновків про наявність або відсутність обставин, що мають правове значення для з'ясування істини у справі. Таке визначення містить ст. 84 КПК України, де також закріплено вичерпний перелік процесуальних джерел доказів⁹. Зокрема, законодавець називає такими джерелами показання учасників кримінального процесу, речові докази, документи, висновки експертів¹⁰.

Згідно зі ст. 98 КПК України, речовими доказами можуть визнавати будь-які матеріальні об'єкти, якими послугувалися як засобами вчинення кримінального правопорушення та які зберегли на собі його сліди або містять відомості, що мають доказове значення для з'ясування обставин злочину. До таких предметів можуть належати об'єкти, що стали об'єктом злочинного посягання, а також грошові кошти, цінності й інші речі, здобуті злочинним шляхом. У цьому розумінні речові докази відіграють важливу роль як матеріальна база, що забезпечує перевірку й оцінювання інших джерел доказової інформації¹¹.

Особливе місце у структурі доказової інформації посідають документи, які, відповідно до ст. 99 КПК України, можуть визнати речовими доказами за умови, що вони містять відомості, релевантні для визначення юридично

9 Кримінальний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 16.07.2025).

10 Там само.

11 Там само.

значущих фактів. У цій нормі законодавець акцентує увагу на тому, що документами визнають як традиційні матеріальні носії інформації, так і сучасні електронні засоби фіксування — зокрема, фотографії, відео- й аудіозаписи, а також інші носії, створені і/або збережені за допомогою комп'ютерної техніки. До того ж окремі документи, що характеризуються незмінністю форми та змісту, можуть мати подвійний статус — одночасно документа й речового доказу¹².

Згідно з викладеним вище, електронні докази у кримінальному провадженні слід розглядати як специфічну форму доказової інформації, яка існує в цифровому (нематеріальному) форматі та підлягає фіксуванню, збереженню, опрацюванню й оцінюванню з урахуванням як технічних, так і правових аспектів¹³.

З огляду на це, такі докази можна отримати за допомогою комп'ютерних пристроїв, серверів, цифрових носіїв інформації або з мережових джерел — зокрема, із інтернету. Проте для подальшого застосування в доказуванні така інформація потребує спеціального програмного або технічного опрацювання, яке забезпечує її перетворення в доступну для сприйняття форму.

У сучасній правозастосовній практиці паралельно з терміном «електронні докази» часто послуговуються терміном «цифрові докази» (англ. *digital evidence*). Через відсутність нормативного закріплення та чіткого розмежування

цих понять, їх нерідко застосовують як синоніми, хоча окремі дослідники пропонують їх розрізняти відповідно до контексту — наприклад, «електронні» як формально-процесуальна категорія, а «цифрові» — як технічна характеристика носія¹⁴.

Згідно із Законом України «Про електронні документи та електронний документообіг», будь-яку інформацію, подану у формі, придатній для її опрацювання електронними засобами, вважають даними. Такі дані можуть мати юридичне значення і, за умови належного фіксування, посвідчення автентичності та збереження цілісності, ними послуговуються як доказами у кримінальному провадженні¹⁵.

Із технічного боку, зберігання таких доказів можливе на/у різноманітних цифрових носіях: зовнішніх пристроях (зокрема, на картах пам'яті, жорстких дисках, мобільних телефонах); внутрішніх або зовнішніх серверах; хмарних сховищах або системах резервного копіювання; віртуальному середовищі інтернету. Усе це формує нову доказову реальність, у якій значна частина інформації, що має юридичне значення, існує винятково в цифровому вигляді¹⁶.

Свого часу ми зазначали, що (незважаючи на відсутність чіткого визначення в КПК України) цифрові докази стали невід'ємною складовою судових розглядів. Застосування їх розширює можливості доказування, але потребує особливої уваги до питань автентич-

12 Кримінальний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 16.07.2025).

13 Гуцалюк М. В., Гавловський В. Д., Хахановський В. Г. та ін. Зазнач. твір. URL: <https://surli.cc/klrpaf> (дата звернення: 25.06.2025).

14 Там само.

15 Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text> (дата звернення: 22.07.2025).

16 Гуцалюк М. В., Гавловський В. Д., Хахановський В. Г. та ін. Зазнач. твір. URL: <https://surli.cc/klrpaf> (дата звернення: 25.06.2025).

ності та допустимості. Для забезпечення балансу між інтересами правосуддя та захистом прав людини необхідно розробити докладні правила доказування на підставі цифрових даних¹⁷.

Окрім того, А. Назарко вважає головним завданням удосконалення законодавчого підґрунтя у сфері застосування електронних доказів, оскільки чинна правова база значно відстає від сучасних викликів цифровізації й ускладнює ефективне застосування таких доказів у кримінальному провадженні¹⁸.

Законом від 23.02.2024 р. № 3604-IX Верховна Рада України внесла зміни до КПК України щодо поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи. Закон передбачає застосування електронного документообігу, фіксування кримінального провадження технічними засобами й подання процесуальних документів в електронній формі. Попри те, що він не дає прямого визначення поняття «електронні докази», він створює підґрунтя для формалізації їх застосування у кримінальному процесі — зокрема, за допомогою модулів електронного суду і відео-конференції¹⁹.

Отже, названі підходи свідчать про пильну увагу до електронних даних як

до самостійного виду доказів у кримінальному провадженні, що обумовлює необхідність законодавчо врегулювати їх процесуальний статус.

Викладене вище суголось висновкам А.-М. Ангеленюк про необхідність нормативного закріплення чіткого понятійного апарату щодо електронних доказів у кримінальному процесі, оскільки відсутність законодавчого визначення та унормованої процедури обігу цифрових даних зумовлює колізії у правозастосовній практиці, що своєю чергою спричиняє ризики порушення принципів допустимості й належності доказів. Науковиця також зауважує невизначеність меж між електронним носієм і джерелом доказової інформації, що потребує чітких доктринальної та процесуальної конкретизацій²⁰.

Так, у низці судових рішень, які ми проаналізували у процесі цього дослідження, сформульовано критерії прийнятності окремих видів електронних даних як доказів у кримінальному провадженні. Наприклад, аудіозапис телефонної розмови, здійснений автоматично (за допомогою постійно активної програми на пристрої власника), визнають допустимим доказом. Водночас аудіозапис, зроблений із задумом

17 Шульга В. Правові аспекти застосування цифрових доказів у кримінальному процесі. *Діджиталізація судово-експертної науки в умовах воєнного стану* : зб. мат-лів Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 08.11.2024). Харків, 2024. С. 408—410. URL: <https://surl.li/czlrwa> (дата звернення: 25.06.2025).

18 Nazarko A. E-Evidence in Ukrainian Criminal Justice: Exploring the Legal Realities and Theoretical Perspectives. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Вип. 80. Ч. 2. С. 183—188. DOI: 10.24144/2307-3322.2023.80.2.28 (дата звернення: 26.06.2025).

19 Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи : Закон України від 23.02.2024 р. № 3604-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3604-20#Text> (дата звернення: 26.06.2025).

20 Ангеленюк А.-М. Використання електронних доказів у кримінальному процесуальному праві України (проблемні питання). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Вип. 79. Ч. 2. С. 214—218. DOI: 10.24144/2307-3322.2023.79.2.32 (дата звернення: 25.06.2025).

зафіксувати розмову, суд оцінює як недопустимий доказ через порушення вимог процесуального законодавства²¹.

Можна дійти висновку, що брак чіткого законодавчого регламентування, невизначеність термінології та нерозмежованість носія і джерела електронної інформації спричиняють неоднакове тлумачення судами електронних доказів. Допустимість аудіозаписів часто залежить не від технічних характеристик, а від дотримання процесуальних норм їх отримання. Це свідчить про те, що юридична формалізація має не менше значення, аніж технічна достовірність. Аналогічна ситуація з відеозаписами, де провідну роль відіграє спосіб отримання. Для забезпечення єдності правозастосування та дотримання принципів справедливого процесу необхідно нормативно врегулювати порядок обігу, допустимості й належності електронних доказів у кримінальному провадженні.

Особливості криміналістичного збирання електронних доказів зумовлені специфікою їх походження, зберігання і способів передавання. Найчастіше такі докази існують у вигляді цифрових слідів — IP-адрес, log-файлів, електронної переписки, медіафайлів або метаданих, які мають значення для кримінального провадження. Їх цінність для слідства полягає у можливості з'ясувати факти,

пов'язані з особою правопорушника, місцем, часом і способом скоєння злочину²².

У практиці європейських країн, зокрема Франції, Німеччини, Португалії та Швеції, електронні докази формально прирівнюють до традиційних письмових доказів. Водночас більшість національних законодавств не містить окремого нормативного визначення поняття «електронний доказ», натомість послуговуються науковими дефініціями або загальними процесуальними положеннями. Незважаючи на відсутність єдиного підходу, країни ЄС демонструють прагнення уніфікувати практику збирання, зберігання й обміну цифровими доказами²³.

Окрім національного законодавства, важливу роль у регулюванні питань збирання електронних доказів відіграють міжнародно-правові акти. Поміж них варто виокремити Європейську конвенцію про взаємодопомогу у кримінальних справах 1959 року²⁴, яка заклала фундаментальні принципи міжнародної співпраці у сфері кримінального судочинства, зокрема щодо отримання доказів за межами національної юрисдикції. Особливе значення в контексті електронних доказів має Будапештська конвенція про кіберзлочинність 2001 року²⁵. Цей документ став першим і до сьогодні залишається основним міжнародним дого-

21 Ангеленюк А.-М. Зазнач твір. DOI: 10.24144/2307-3322.2023.79.2.32 (дата звернення: 25.06.2025).

22 Гутник А. В., Хитра А. Я. Кримінальні процесуальні та криміналістичні основи використання електронних документів у доказуванні : монографія. Львів, 2022. 204 с. URL: <https://surl.li/kdsnwm> (дата звернення: 20.07.2025).

23 Там само.

24 Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах : Конвенція Ради Європи від 20.04.1959 р. ; ратифік. із заяв. і застереж. Закон. України від 16.01.1998 р. № 44/98-ВР (зі змін. та допов.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_036#Text (дата звернення: 22.07.2025).

25 Конвенція про кіберзлочинність : Конвенція Ради Європи від 23.11.2001 р. ; ратифік. із заяв. і застереж. Закон. України від 07.09.2005 р. № 2824-IV (зі змін. та допов.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text (дата звернення: 22.07.2025).

вором, спрямованим на врегулювання питань боротьби з кіберзлочинністю (зокрема, шляхом уніфікації процедур фіксування, збирання, зберігання та передавання цифрових слідів).

Будапештська конвенція передбачає механізми співпраці між державами для забезпечення ефективного розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням інформаційних технологій. Вона також обумовлює процесуальні інструменти для негайного збереження комп'ютерних даних, доступу до комп'ютерних систем і їх обшуку, вилучення інформації, перехоплення даних у режимі реального часу тощо. Такий підхід спрямований на подолання викликів, пов'язаних із глобальним характером цифрових доказів, їхньою вразливістю до змін або знищення та складністю транснаціональної взаємодії між правоохоронними органами різних країн. Отже, міжнародне нормативне підґрунтя створює необхідні умови для ефективного та правомірного збирання електронних доказів у межах кримінального провадження, допомагає долати юридичні бар'єри у сфері міжнародної співпраці.

Головними особливостями криміналістичного збирання електронних доказів є технічна складність їх виявлення, потреба в участі фахівців у галузі інформаційних технологій, а також необхідність дотримання процесуальних гарантій під час їх фіксування та опрацювання. Оперативність, цілісність і автентичність електронного доказу залишаються провідними критеріями для його допустимості в судовому процесі.

В. Романюк і Т. Фоміна слушно зауважують, що після повномасштабного

вторгнення РФ на територію України особливого значення набули ефективне фіксування та правове забезпечення доказової бази щодо колаборантів, лєвова частка дій яких відбувається в цифровому просторі. Автори зауважують, що кількість кримінальних проваджень, пов'язаних із колабораціонізмом, залишається високою, що зумовлює нагальну потребу в удосконаленні методик збирання доказів. Важливо, що у цьому разі чималий масив доказової інформації має електронну форму, оскільки діяльність колаборантів зафіксовано, зокрема, у соціальних мережах, месенджерах, на інформаційних платформах окупаційної влади тощо ²⁶.

Окрему увагу дослідники приділили термінологічній неоднозначності у науковій і правозастосовній практиці: «електронні докази», «цифрові докази», «електронні (цифрові) докази», «електронні відображення», самі посилаючись для позначення інформації, яку можна здобути з різноманітних електронних джерел — як відкритих (інтернет, ЗМІ, соціальні мережі), так і закритих (месенджери, комп'ютери, флешки), узагальненим терміном «електронні (цифрові) докази» ²⁷. Водночас у КПК України, як ми зазначали вище, не передбачено відповідного окремого поняття.

Наведені науковцями приклади із практики ілюструють, що електронні докази нерідко здобувають шляхом огляду сторінок у соціальних мережах (*Facebook, Telegram, Tik-Tok, Youtube, Viber* та ін.), а також мобільних пристроїв підозрюваних. Докази фіксують за допомогою скриншотів, відеозаписів екрана, копіювання даних, що дає змогу суду

²⁶ Романюк В. В., Фоміна Т. Г. Зазнач. твір. DOI: 10.32631/vca.2024.2.25 (дата звернення: 29.06.2025).

²⁷ Там само.

визнавати такі протоколи належними й допустимими доказами²⁸.

Цифрова інформація, як справедливо наголошено у цьому дослідженні, є вкрай уразливою з позицій її доказового статусу через легкість підроблення, модифікації або цілковитого знищення. Саме ця специфічна характеристика зумовлює необхідність максимально ретельного, стандартизованого і фахового підходу до її фіксування та зберігання. На думку М. Пашковського, яку поділяють й інші дослідники цифрової криміналістики, вирішальне значення у забезпеченні належності, допустимості й автентичності таких доказів має дотримання міжнародно визнаних протоколів, зокрема *Berkeley Protocol*²⁹.

Як зазначає науковець, практика українських органів досудового розслідування, на жаль, демонструє невиконання мінімального обсягу технічних процедур, передбачених цим протоколом. Здебільшого обмежуються створенням скріншотів як основної форми візуалізації цифрового контенту. Водночас ігнорують необхідність збереження вихідного HTML-коду вебсторінок, мультимедійних укладень, прихованих або вбудованих файлів, метаданих і *Hash*-значень, які дають змогу ідентифікувати й перевірити автентичність цифрового об'єкта. За *Berkeley Protocol*, відсутність цієї інформації є суттєвим недоліком у процедурі документування цифрових слідів, що може піддати сум-

ніву достовірність зібраних доказів у судовому процесі³⁰.

Окрім того, проаналізовані вироби часто не містять згадки про здійснення вебархівування джерел, із яких вилучено цифрові докази. Між тим, застосування спеціальних інструментів вебархівування (наприклад, засобів створення зафіксованих знімків, веб-ресурсів у часі) є важливою гарантією того, що представлена сторінка дійсно мала певний вигляд у момент огляду й не зазнала змін після вилучення даних. Своєю чергою чітка невизначеність цієї процедури послаблює доказову цінність здобутої інформації та створює ризики для реалізації принципу змагальності в суді.

Отже, викладені у праці М. Пашковського міркування, які продовжують логіку аналізування В. Романюка та Т. Фоміної, свідчать про серйозну потребу в нормативному й методичному переосмисленні підходів до опрацювання електронних доказів в умовах сучасної війни. Українське кримінальне процесуальне законодавство, попри окремі позитивні зрушення (зокрема, визнання комп'ютерних даних документами за ст. 99 КПК України³¹), потребує подальшої деталізації процесуальних гарантій щодо способів збирання, фіксування та збереження цифрової інформації.

У цьому контексті інтегрування міжнародних стандартів (зокрема, *Berkeley Protocol*) у національну правоза-

28 Романюк В. В., Фоміна Т. Г. Зазнач. твір. DOI: 10.32631/vca.2024.2.25 (дата звернення: 29.06.2025).

29 Пашковський М. І. Зазнач. твір. С. 46. URL: <https://surl.it/wpqxyo> (дата звернення: 25.06.2025); Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations / Human Rights Center, Un. Nat. Human Rights Office of the High Commissioner. New York and Geneva, 2022. 102 p. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/2024-01/OHCHR_BerkeleyProtocol.pdf (дата звернення: 25.06.2025).

30 Berkeley Protocol ... URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/2024-01/OHCHR_BerkeleyProtocol.pdf (дата звернення: 25.06.2025).

31 Кримінальний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 16.07.2025).

стосовну практику видається не лише бажаним, а й критично необхідним. Їх упровадження дасть змогу не лише забезпечити автентичність і достовірність електронних доказів, а й захистити результати досудового розслідування від оскарження в суді через порушення процесуального порядку отримання доказової інформації.

Зважаючи на те, що законодавче регулювання електронного доказування в Україні перебуває на етапі становлення, а чинне кримінальне процесуальне законодавство не містить однозначно сформульованих норм, які комплексно визначали б порядок подання, збирання, збереження та оцінювання цифрових доказів, на тлі відсутності системного нормативного підходу особливого значення набуває етап досудового розслідування. Саме в його межах відбувається первинне документування цифрової інформації, яке може ініціювати як сторона обвинувачення, так і сторона захисту, що обумовлює подальшу допустимість таких доказів у суді.

У своїх дослідженнях Р. Малюга аналізує різноманітні наукові підходи до розуміння сутності процесу збирання доказів. Зокрема, він зазначає, що деякі дослідники розглядають це як діяльність, спрямовану на виявлення, фіксування, вилучення та збереження доказової інформації. Інші акцентують увагу на ширшому тлумаченні, вважаючи, що до процесу збирання належать також дослідження й аналізування отриманих доказів. Існує також позиція, згідно з якою окремі етапи — виявлення, пошук і фіксування — є самостійними стадіями в загальній системі

доказування. Дехто також висловлює думку, що збирання доказової бази охоплює всі дії від моменту виявлення потенційно значущої інформації до її належного документування³².

Виявлення доказів є первинним етапом їх збирання та полягає в цілеспрямованому пошуку або зверненні уваги на події, обставини чи матеріальні об'єкти, які можуть містити інформацію, значущу для кримінального провадження. Найчастіше таке виявлення відбувається в межах слідчих (розшукових) заходів. Р. Малюга, ґрунтуючись на положеннях теорії відображення, пояснює, що докази мають природу слідів, які залишаються після вчинення кримінального правопорушення та зберігаються в матеріальному середовищі³³.

Збирання доказів, що мають форму електронного документа, полягає у виявленні й належному фіксуванні його матеріального носія — якщо такий фізично існує, або в забезпеченні доступу до цифрового середовища, де зберігається відповідна інформація. Це може бути сервер, хмарне сховище або інтернет-ресурс, і сам такий доступ розглядають як процес отримання електронного доказу. Своєю чергою електронні документи може зібрати слідчий, дізнавач або прокурор у межах кримінального провадження в різні процесуальні способи, зокрема, шляхом: добровільного надання такої інформації учасником провадження, витребування необхідних матеріалів, застосування тимчасового доступу до відповідних даних як заходу забезпечення, а також у результаті проведення слідчих (розшукових) дій (наприклад, огляду або обшуку) або

32 Малюга Р. В. Доказування в кримінальному процесі: проблеми визначення структурних елементів. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2013. Вип. 11. С. 280—283. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzlubp_2013_11_71 (дата звернення: 16.07.2025).

33 Там само.

в межах негласних слідчих (розшукових) заходів³⁴.

Слідчий або дізнавач може отримати електронний документ під час обшуку, огляду або на підставі заяви чи клопотання учасника провадження. Особі обов'язково роз'яснюють право на добровільну видачу документів. Навіть у разі добровільної видачі під час обшуку, обшук доцільно продовжити, оскільки можливе приховування інших важливих для справи предметів³⁵.

Утім, у КПК України й інших нормативних актах відсутні чіткі правила щодо порядку долучення електронних доказів, а також форми та змісту документів, що підтверджують їх долучення. Незазначення способу отримання або долучення доказів може призвести до їх визнання недопустимими. Наприклад, суд може відхилити як доказ протокол огляду предметів (фотографій), оскільки матеріали справи не містили інформації про те, як ці фотографії отримав слідчий³⁶.

Отже, процес виявлення та збирання електронних доказів має складну багаторівневу структуру, яка передбачає як технічний, так і процесуальний компоненти. Успішність фіксування й подальшого застосування таких доказів значною мірою залежить від дотримання форми, способу отримання та документального оформлення. Водночас відсутність чітких процесуальних вимог щодо процедури долучення цифрових матеріалів створює ризик їх визнання недопустимими, що прямо впливає на ефективність досудового розслідування.

Це твердження дає змогу перейти до докладного аналізу особливостей процесуального оформлення електронних доказів, зокрема документального підтвердження їх автентичності та джерела походження.

Отже, фіксування факту добровільного передавання документів винятково у протоколі огляду або обшуку створює ризики подальшого визнання відповідного доказу недопустимим. У випадку з електронними документами їх належне долучення до матеріалів провадження слід здійснювати на підставі поданої учасником провадження заяви або клопотання про долучення такого документа, що зберігається на фізичному носії інформації. Водночас факт передавання електронного документа доцільно фіксувати технічними засобами відеозапису, особливо якщо його видача відбувається в межах слідчих дій, які підлягають обов'язковому відеофіксуванню (наприклад, під час обшуку або огляду).

У межах досудового розслідування учасник кримінального провадження має право добровільно надати докази, зокрема електронні документи, винятково слідчому, дізнавачеві або прокуророві, і лише в межах чинного кримінального провадження. Позиція щодо цього знайшла підтвердження і в судовій практиці: суд касаційної інстанції підтримав висновки апеляційного суду про те, що диск із відеозаписом з камер спостереження магазину, що став підставою для обвинувального вироку судом першої інстанції, отримала неуповноважена посадова особа — опера-

34 Малюга Р. В. Зазнач. твір. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzclubp_2013_11_71 (дата звернення: 16.07.2025).

35 Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій : монографія. Дніпропетровськ, 2006. 416 с. URL: <https://surl.li/wwpdti> (дата звернення: 20.06.2025).

36 Вирок Ленін. райсуду м. Харкова від 01.12.2015 р. Справа № 642/6283/15-к. Провадж. № 1-кп/642/531/15 / ЄДРСП : вебсайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/53911255> (дата звернення: 20.07.2025).

тивний працівник. Це відбулося до моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань і з порушенням процесуальних вимог, що своєю чергою виключає можливість визнати такий доказ допустимим. Отже, доводи сторони обвинувачення щодо

законності отримання цього доказу є безпідставними³⁷.

Як зазначає В. Вапнярчук, доцільно виокремити кілька категорій суб'єктів, від яких можна витребувати або отримати докази у кримінальному провадженні³⁸.

Категорії суб'єктів збирання електронних доказів (за В. Вапнярчук)

I категорія	II категорія	III категорія
Сторони й інші учасники процесу, які подають відповідну інформацію з метою реалізації своїх процесуальних прав та обов'язків, що своєю чергою дає їм змогу впливати на перебіг і результати процесуальної діяльності відповідно до власних інтересів	Державні органи, установи, організації, а також підприємства, зокрема ті, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність. Відповідно до законодавчих норм, які визначають їх правовий статус, вони зобов'язані надавати докази в межах кримінального провадження	Інші особи, зокрема ті, що не є учасниками кримінального процесу. Вони можуть добровільно надати доказову інформацію, однак чинне законодавство не покладає на них такого обов'язку — ця дія радше має характер морального зобов'язання

У практиці досудового розслідування трапляються випадки, коли слідчі дійсно складають постанови та надсилають їх відповідним органам з метою отримати необхідні документи. Проте, як свідчить практика, здебільшого на ці постанови або взагалі не реагують, або відмовляють у наданні запитуваних матеріалів³⁹.

А. Коваленко акцентує увагу на особливостях процесуального оформлення огляду електронних документів, розміщених у мережі «Інтернет»:

1. Обов'язково фіксувати технічні параметри пристрою, за допомо-

гою якого здійснюють доступ до вебресурсів, зокрема — серійний номер службового комп'ютера, назву та версію операційної системи, а також програмного забезпечення (браузера), яким послуговувався уповноважений суб'єкт під час огляду.

2. Важливо забезпечити масштабування вебсторінки до 100 % для відображення її повного змісту, а також вимкнути всі браузерні надбудови та плагіни, здатні спотворити вигляд інтернет-сторінки.

37 Постанова Верховного Суду від 07.09.2019 р. Справа № 607/14707/17. Провадж. № 51-2604км19 / ЄДРСР : вебсайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83589933> (дата звернення: 20.07.2025).

38 Вапнярчук В. В. Витребування та отримання, проведення інших процесуальних дій як способи збирання доказів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 3. Т. 3. С. 85—89. URL: <https://surl.ln/slaknh> (дата звернення: 20.07.2025).

39 Ухвала Київ. райсуду м. Полтави від 01.04.2024 р. Справа № 552/1823/24. Провадж. № 1-кс/552/707/24 / ЄДРСР : вебсайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118037105> (дата звернення: 20.07.2025) ; Ухвала Яворів. райсуду Львів. обл. від 24.02.2023 р. Справа 944/1269/22. Провадж. № 1-кс/944/155/23 / Там само. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109184568> (дата звернення: 20.07.2025).

3. У протоколі огляду доцільно занотовувати всі мультимедійні матеріали, прикріплені до публікації, із зазначенням гіперпосилань на кожний з них. Водночас елементи, які не мають відношення до змісту публікації (наприклад, рекламні банери), опису не потребують.

4. Оглянуту вебсторінку необхідно роздрукувати за допомогою службового принтера, обов'язково зазначивши у протоколі його серійний номер, марку й модель. Цей роздрукований матеріал додають до протоколу як перший додаток. Усі релевантні мультимедійні файли потрібно зберегти на цифровому носії — диску, що стає другим додатком до процесуального документа. Як альтернативний спосіб фіксування вебконтенту автор пропонує зберігати сторінку у форматі *.html безпосередньо за допомогою браузера (із подальшим перенесенням цього файлу на диск)⁴⁰.

Як зазначає Є. Хижняк, головним ідентифікатором електронного документа, розміщеного в мережі «Інтернет», є його доменна адреса, а також унікальне посилання на конкретну вебсторінку, що містить матеріали, важливі для кримінального провадження. У протоколі огляду вебресурсу обов'язково зазначено стандартні реквізити документа:

- назва,
- автор,
- дата створення (за наявності),
- призначення,
- стислий зміст.

Одним зі способів фіксування таких електронних доказів є вилучення серверів, де їх зберігають. Зокрема, *log*-файли, що містять інформацію про передавання даних, можна отримати від інтернет-провайдерів та інших власників відповідних технічних засобів⁴¹.

Отже, у сучасній науковій літературі електронні докази дедалі частіше розглядають як окреме явище кримінального процесу, однак українські науковці акцентують увагу на необхідності чіткого розмежування між формою фіксування доказів і джерелом доказів як таким.

Зокрема, А. Столітній та І. Каланча обґрунтовано підкреслюють, що терміном «електронні докази» слід послуговуватися винятково як теоретичною категорією, оскільки чинне законодавство не виокремлює електронної форми як самостійного джерела доказів. Автори наголошують: джерела доказів залишаються незмінними — показання, речові докази, документи й висновки експертів, натомість електронна форма є лише способом їх фіксування в межах кримінального процесу⁴².

Окрім того, дослідники звертають увагу на дуалістичну природу електронної інформації — її нематеріальний характер потребує обов'язкового фіксування на матеріальному носії для за-

40 Коваленко А. В. Особливості тактики огляду електронних документів під час досудового розслідування посягань на життя та здоров'я журналіста. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 1 (88). С. 182—191. URL: <https://surl.li/qulfwv> (дата звернення: 20.07.2025).

41 Хижняк Є. С. Особливості огляду електронних документів під час розслідування кримінальних правопорушень. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2017. № 4 (58). С. 80—85. URL: <https://surl.li/xdtcgp> (дата звернення: 25.06.2025).

42 Столітній А. В., Каланча І. Г. Зазнач. твір. DOI: [10.21564/2414-990x.146.171218](https://doi.org/10.21564/2414-990x.146.171218) (дата звернення: 25.06.2025).

безпечення зберігання, передавання та процесуального оформлення. У цьому контексті вони обґрунтовано критикують спроби виокремити електронні докази як нову класифікаційну групу, що суперечить логіці кримінального процесу та є штучним явищем, яке не поділяє ані КПК України, ані загальноєвропейська практика⁴³.

Отже, електронні докази — це не окрема категорія доказів, а зафіксована на електронному носії інформація, яка відповідає одному з чотирьох законодавчо визначених джерел доказів і яку слід розглядати в контексті процесуального оформлення, а не змістовного наповнення.

Висновки

З огляду на проведене дослідження можна стверджувати, що електронні докази в умовах сучасного кримінального провадження набувають самостійного значення як інструмент виявлення та фіксування обставин, які мають юридичну вагу. Їхні цифрова природа, залежність від технічного середовища, динамічність і вразливість до змін потребують від учасників кримінального процесу не лише технологічної обізнаності, а й поводження з такими доказами відповідно до чітко регламентованих процесуальних механізмів.

Виявлення, вилучення, дослідження та належне оформлення електронних доказів слід здійснювати з урахуванням криміналістичних особливостей їх існування, а також вимог доказового права. Практика свідчить, що недотримання таких вимог призводить до втрати цифровою інформацією доказової сили, навіть за її очевидної цінності для розслідування. Це своєю чергою загрожує

порушенням принципів змагальності та справедливого судового розгляду.

Аналізування наукових підходів і судових рішень дає змогу дійти висновку про недостатню визначеність у кримінальному законодавстві правової природи електронних доказів. Однак безумовним залишається те, що такі об'єкти не можна розглядати окремо від їхнього носія та технічного контексту. Саме тому головним викликом для кримінального процесу є забезпечення поєднання процесуальної форми та технічної достовірності електронних доказів.

Проведене дослідження підтвердило, що електронні (цифрові) докази сьогодні є не лише актуальним, а й критично значущим інструментом кримінального процесуального доказування. Їх поява трансформувала традиційне уявлення про джерела доказів, водночас загостривши потребу в адаптуванні процесуальних норм до умов цифрової реальності.

Зауважено, що вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство поки не забезпечує цілісного регламентування всіх стадій опрацювання електронних доказів: від їх виявлення та фіксування до оцінювання та допустимості в суді. Відсутність чіткого визначення поняття, правового статусу й належної процедури долучення цифрових доказів суттєво ускладнює правозастосування та створює ризики процесуальних помилок.

Водночас світова практика демонструє ефективні підходи до розв'язання цих проблем за допомогою уніфікації технічних стандартів, закріплення обов'язкових процедур фіксування (зокрема, вебархівування, збереження метаданих, хешування), а також залучення ІТ-фахівців на етапі збирання та аналізування цифрових слідів.

43 Столітній А. В., Каланча І. Г. Зазнач. твір. DOI: 10.21564/2414-990x.146.171218 (дата звернення: 25.06.2025).

На підставі викладеного запропоновано розглядати електронні докази не як окрему класифікаційну групу, а як особливу форму фіксування фактичних даних, що потребує нормативної конкретизації. Головними умовами ефективного застосування електронних доказів у кримінальному процесі мають стати: формалізація їх правового статусу, визначення єдиної термінології, закріплення чіткої процедури отримання, зберігання та долучення, а також запровадження міжнародних технічних стандартів (зокрема, *Berkeley Protocol*).

Тож успішна інтеграція електронних доказів у національну систему кримінального провадження залежить від синхронного вдосконалення законодавства, методології та технічного забезпечення. Це стане запорукою забезпечення принципів змагальності, допустимості й належності доказів, отже, і справедливого судового розгляду.

**Electronic Evidence
in Criminal Procedure:
Methods for Detecting, Investigating,
and Legally Consolidating It**

Valeriia Shulha, Lina Kaliuzhna

The paper presents a comprehensive analysis of electronic evidence in the context of criminal procedure. Its place and significance within the evidence system were determined. The authors highlight the essence of electronic evidence, its nature and peculiarities of storage, recording, and further investigation. Emphasis is placed on the fact that development of digital technologies opens up new possibilities for collecting evidence. Conversely, it also leads to problems related to the admissibility and authenticity of such data. The article outlines the main sources of electronic evidence, including computer systems, mobile devices, servers, cloud services, video surveillance cameras, e-correspondence and other objects that

contain digital information. Current forensic methods of collecting electronic evidence, including methods of identification, recording and extraction of information from physical media, were studied. Stages and procedures that must be followed to ensure information remains unaltered—crucial for its admissibility in a trial—were outlined. The authors stress the need to conform to the principles of integrity, confidentiality and credibility when working with digital evidence. The procedural aspect was given particular attention: the procedure for formalizing electronic evidence in compliance with the requirements of Ukraine's criminal procedural legislation. Current rules governing the procedures for collection, storage and provision of such evidence in court were analyzed. The main issues in law enforcement practice include insufficient regulation of issues regarding the preservation of electronic evidence, the difficulty of establishing its authenticity, and the risk of falsification. The study underscores the importance of improving legislative framework and introducing uniform standards for working with electronic evidence. The paper outlines proposals to optimize the collection and processing of electronic evidence, and to introduce modern technical means and software that comply with international standards.

Keywords: *electronic evidence; criminal procedure; criminalistics; digital technologies; evidence collection; procedural formalization; information security; authenticity; forensic digital examination.*

Фінансування

Це дослідження не отримало жодного спеціального гранту від фінансових установ у державному, комерційному або некомерційному секторах.

Відмова від відповідальності

Засновники не грали жодної ролі у розробленні дослідження, добиранні й аналізуванні даних, рішенні про публікацію або підготовку рукопису.

Учасники

Автори зробили свій внесок винятково в інтелектуальну дискусію, що є основою цього документа, дослідження судової практики, написання та редагування, і беруть на себе відповідальність за її зміст і тлумачення.

Декларація щодо конфлікту інтересів

Автори заявляють, що у них відсутній конфлікт інтересів.

References

- Anheleniuk, A.-M. (2023). Vykorystannia elektronnykh dokaziv u kryminalnomu protsesualnomu pravi Ukrainy (problemni pytannia) [The use of electronic evidence in the criminal procedural law of Ukraine (problematic issues)]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo*. Vyp. 79. Ch. 2. DOI: 10.24144/2307-3322.2023.79.2.32 [in Ukrainian].
- Chaplynskyi, K. O. (2006). *Taktyka provedenia okremykh slidchykh dii* [Tactics for conducting individual investigative actions] : monohrafiia. Dnipropetrovsk. URL: <https://surl.li/wwpdti> [in Ukrainian].
- Hutnyk, A. V., Khytra, A. Ya. (2022). *Kryminalni protsesualni ta kryminalistychni osnovy vykorystannia elektronnykh dokumentiv u dokazuvanni* [Criminal procedural and forensic foundations of using electronic documents in proving] : monohrafiia. Lviv. URL: <https://surl.li/kdsnwm> [in Ukrainian].
- Hutsaliuk, M. V., Havlovskyi, V. D., Khakhnovskyi, V. H. ta in. (2020). *Vykorystannia elektronnykh (tsyfrovyykh) dokaziv u kryminalnykh provadzhenniakh* [Application of electronic (digital) evidence in criminal proceedings] : metod. rek. / za zah. red. O. V. Korneika. Vyd. 2-he, dopov. Kyiv. URL: <https://surl.cc/klrpaf> [in Ukrainian].
- Khyzhniak, Ye. C. (2017). Osoblyvosti ohliadu elektronnykh dokumentiv pid chas rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen [Peculiarities of the digital document review during the investigation of criminal offenses]. *Derzhava ta rehiony. Serii: Pravo*. № 4 (58). URL: <https://surl.li/xdtcgp> [in Ukrainian].
- Kovalenko, A. V. (2017). Osoblyvosti taktyky ohliadu elektronnykh dokumentiv pid chas dosudovoho rozsliduvannia posihan na zhyttia ta zdorov'ia zhurnalista [The Features of Tactics of Inspection of Electronic Documents During the Pretrial Investigation of Infringements on the Life and Health of a Journalist]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*. № 1 (88). URL: <https://surl.li/qulfww> [in Ukrainian].
- Maliuha, R. V. (2013). Dokazuvannia v kryminalnomu protsesi: problemy vyznachennia strukturnykh elementiv [Proving in criminal proceedings: issues in defining structural components]. *Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava*. Vyp. 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzlubp_2013_11_71 [in Ukrainian].
- Metev, O. P. (2023). Tsyfrovi dokazy u kryminalnomu protsesi: vydova kharakterystyka [Digital evidence in criminal procedure: typological characteristic]. *Visnyk kryminalnoho sudochynstva*. № 1–2. DOI: 10.17721/2413-5372.2023.1-2/42-53 [in Ukrainian].
- Muradov, V. V. (2013). Elektronni dokazy: kryminalistychnyi aspekt vykorystannia [Digital Evidence: Criminalistical Aspects of Using]. *Porivnialno-analitychne pravo*. № 3-2. URL: https://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/09/3-2_2013.pdf [in Ukrainian].
- Nazarko, A. (2023). E-Evidence in Ukrainian Criminal Justice: Exploring the Legal Realities and Theoretical Perspectives. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo*. Vyp. 80. Ch. 2. DOI: 10.24144/2307-3322.2023.80.2.28.
- Pashkovskyi, M. I. (2023). Vykorystannia elektronnykh (tsyfrovyykh) dokaziv u kryminalnykh provadzhenniakh pro kolaboratsiinu diialnist: praktyka sudiv Odeskoï oblasti [Employing digital (electronic) evidence in criminal proceedings on collaborative activities: court practice in the Odessa region]. *Protydiia proiavam teroryzmu ta kolaboratsionizmu v umovakh viiny: stan ta perspektvy* : mat-ly Vseukr. kruhl. stolu (Kropyvnytskyi, 24.11.2023). Kropyvnytskyi. URL: <https://surl.lt/wpqxyo> [in Ukrainian].
- Romaniuk, V. V., Fomina, T. H. (2024). Poriadok zbyrannia elektronnykh (tsyfrovyykh) dokaziv u kryminalnykh provadzhenniakh

- pro kolaboratsiinu diialnist [Procedure for collecting electronic (digital) evidence in criminal proceedings concerning collaborative activities]. *Visnyk Kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy*. T. 32. № 2. DOI: [10.32631/vca.2024.2.25](https://doi.org/10.32631/vca.2024.2.25) [in Ukrainian].
- Shulha, V. (2024). Pravovi aspekty zastosuvannya tsyfrovyykh dokaziv u kryminalnomu protsesi [Legal Aspects of Using Digital Evidence in Criminal Proceedings]. *Didzhytalizatsiia sudovo-ekspertnoi nauky v umovakh voiennoho stanu* : zb. mat-liv Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Kharkiv, 08.11.2024). Kharkiv. URL: <https://surl.li/czlrwa> [in Ukrainian].
- Skrypnyk, A. V. (2022). Vykorystannia tsyfrovoy informatsii v kryminalnomu protsesualnomu dokazuvanni [Use of digital information in the process of proving within criminal procedure] : monohrafiia. Kharkiv [in Ukrainian].
- Stolitnii, A. V., Kalancha, I. H. (2019). Formuvannya instytutu elektronnykh dokaziv u kryminalnomu protsesi Ukrainy [Formation of the institute of electronic evidence in the criminal process of Ukraine]. *Problemy zakonnosti*. Vyp. 146. DOI: [10.21564/2414-990x.146.171218](https://doi.org/10.21564/2414-990x.146.171218) [in Ukrainian].
- Vapniarchuk, V. V. (2015). Vytrebuvannya ta otrymannia, provedennia inshykh protsesualnykh dii yak sposoby zbyrannia dokaziv u kryminalnomu provadzhenni [Requesting and Receiving, Other Procedural Actions as a Means of Gathering Evidence in Criminal Proceedings]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Seriia: Yurydychni nauky*. Vyp. 3. T. 3. URL: <https://surl.lu/slak-nh> [in Ukrainian].

Шульга, В., Калюжна, Л. (2025). Електронні докази у кримінальному процесі: методи їх виявлення, дослідження та правове закріплення. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 3 (40). С. 136—152. DOI: [10.32353/khrife.3.2025.10](https://doi.org/10.32353/khrife.3.2025.10).

Оцінка висновків почеркознавчих експертиз у судовій практиці: критерії, проблематика зразків і шляхи вдосконалення

Олена Савіна ^{*а}, Вілена Здор ^{**b}, Дмитро Ус ^{***с}

* Дніпропетровський НДІСЕ, м. Дніпро, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-0902-9075>, e-mail: dniprondise@ukr.net

** Дніпропетровський НДІСЕ, м. Дніпро, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-1689-6560>, e-mail: dniprondise@ukr.net

*** Дніпропетровський НДІСЕ, м. Дніпро, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-8542-2876>, e-mail: dniprondise@ukr.net

^а Написання оригінального рукопису, адміністрування проекту, методологія, нагляд.

^б Редагування, валідація, візуалізація.

^с Ресурси, програмне забезпечення.

DOI: [10.32353/khrife.3.2025.11](https://doi.org/10.32353/khrife.3.2025.11)

УДК 343.98

Надійшло 14.08.2025 / Рецензовано 18.08.2025 / Прийнято до друку 24.09.2025 /
Доступно онлайн 30.09.2025

Мета статті — обґрунтувати систему критеріїв оцінювання висновків почеркознавчих експертиз для застосування її в суді; проаналізувати наявні підходи до розуміння доказового значення висновків експертів у контексті судової практики. Для досягнення поставленої мети застосовано сукупність загальнонаукових і спеціальних методів. Проаналізовано чинне законодавство, яким урегульовано порядок призначення, проведення й оцінювання судових експертиз (зокрема, процесуальні кодекси України та спеціальні нормативні акти, що регламентують судово-експертну діяльність). Увагу акцентовано на судовій практиці застосування висновків почеркознавчих експертиз і основних проблемах, пов'язаних з їх оцінюванням: суперечливості результатів експертних досліджень, недостатньому аргументуванні висновків, формальному підході до їх сприйняття судами. Особливий акцент зроблено на вільному оцінюванні доказів судом і межах його реалізації в разі потреби у застосуванні спеціальних знань. Запропоновано систематизовані критерії (зокрема, відповідність застосованих методик сучасним науковим вимогам, повнота опису об'єктів дослідження,

логічна послідовність викладення міркувань експерта, чіткість формулювання висновків, наявність альтернативних гіпотез, а також узгодженість висновку з іншими доказами у справі), які стануть у нагоді суддям, адвокатам, прокурорам та іншим учасникам процесу для оцінювання якості висновків за почеркознавчими дослідженнями. Правники, які стикаються з необхідністю критичного аналізу висновків експертів у процесі доказування, можуть скористатися викладеними тут напрацюваннями як методичним орієнтиром. Порушено питання нагальної потреби в підвищенні кваліфікації суддів у частині оцінювання спеціальних знань і у виробленні єдиних підходів у судовій практиці до застосування висновків експертів як доказів.

Ключові слова: *судова експертиза; почеркознавство; експерт; висновок експерта; оцінка¹ доказів; судова практика; доказове значення; критерії науковості.*

Постановка наукової проблеми

В умовах реформування судово-експертної діяльності та зростання значення доказів, отриманих із застосуванням спеціальних знань, питання достовірності, повноти й обґрунтованості висновків експертів набуває особливого значення. Почеркознавча експертиза, яка має прикладний характер і є одним із головних інструментів з'ясування автентичності письмових документів у кримінальних, цивільних, адміністративних і господарських провадженнях, потребує чітких орієнтирів щодо критеріїв оцінювання її результатів. Проте, як зазначає

В. Гусева, типові помилки сторони обвинувачення під час призначення такої експертизи можуть суттєво вплинути на її результати і, відповідно, на обґрунтованість судових рішень².

Дослідження В. Шкабаро, А. Білої та В. Вороніна підтверджують, що суди часто сприймають висновки почеркознавчих експертів як вагомий доказ, проте не завжди зважають на можливі недоліки, зокрема, надання експертові неправильних вихідних даних або недостовірних об'єктів³.

Отже, постає наукова проблема формування чітких і науково обґрунтованих критеріїв оцінювання висновків

- 1 За правилами української мови іменник «оцінка» доцільно застосовувати тільки на означення результату процесу, позначення якості знань і поведінки учнів або думки, міркування про якість, характер когось (чогось), а прикметник «оціночний» є калькою з російської. В українській мові слід послуговуватися дієсловом «оцінювати» («оцінити») і прикметником «оцінний» відповідно. Натомість чинні нормативно-правові акти, на жаль, до сьогодні оперують помилковими словотворами (наприклад, «оцінка висновку експерта»).— *Ред.*
- 2 Гусева В. О. Призначення почеркознавчої експертизи: типові помилки сторони обвинувачення. *Судово-експертна діяльність: збереження наукового та кадрового потенціалу в умовах воєнного стану* : мат-ли IV Всеукр. форуму суд. експерт. (Львів, 07.06.2024). Одеса, 2024. С. 82—85. URL: <https://ndekc.lviv.ua/pdf/law.pdf> (дата звернення: 05.08.2025).
- 3 Шкабаро В. М., Біла А. В., Воронін В. В. Правові аспекти проведення почеркознавчого дослідження. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Право»*. 2022. № 1 (4). С. 50—56. DOI: 10.32342/2709-6408-2022-1-4-5 (дата звернення: 05.08.2025).

почеркознавчих експертиз, які враховували б як традиційні методи аналізу, так і сучасні технологічні досягнення, із метою забезпечити об'єктивність та достовірність судових рішень.

Мета статті

Обґрунтувати систему критеріїв оцінювання висновків почеркознавчих експертиз, яку можна застосовувати в суді; проаналізувати наявні підходи до розуміння доказового значення висновків експертів у контексті судової практики.

Методи дослідження

Застосовано такі загальнонаукові та спеціальні методи:

- діалектичний — для виявлення взаємозв'язків між правовими

нормами, експертною практикою і судовими рішеннями;

- формально-юридичний — для аналізу положень процесуального законодавства щодо висновку експерта;
- системно-структурний — для формування узагальненого переліку критеріїв оцінювання експертиз;
- аналіз — для виявлення типових проблем у сприйнятті почеркознавчих експертиз судами.

Аналіз основних досліджень і публікацій

Питання оцінювання висновків експертів досліджували: В. Бажанюк ⁴, Н. Клименко ⁵, М. Климчук і С. Марко ⁶, В. Корж ⁷, Т. Кравчук ⁸, М. Салтевський ⁹, А. Черняк ¹⁰, В. Шепітько ¹¹,

- 4 Бажанюк В. В. Оцінка висновку експерта у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2021. № 54. Т. 2. С. 110—113. DOI: 10.32841/2307-1745.2021.54.2.24 (дата звернення: 05.08.2025).
- 5 Клименко Н. І. Судова експертологія: курс лекцій : навч. посіб. для студ. юрид. спец. внз. Київ, 2007. 528 с. ; Її ж. Висновок експерта як джерело доказу в судочинстві. *Експертне забезпечення розслідування окремих видів злочинів* : мат-ли наук.-практ. конф. (Київ, 31.03.2011). Київ, 2011. С. 73—76.
- 6 Климчук М. П., Марко С. І. Інформаційна цінність висновку експерта як джерела доказів у кримінальній справі. *Правова інформатика*. 2011. № 3—4 (31). С. 81—88. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pinform_2011_3-4_13 (дата звернення: 05.08.2025).
- 7 Корж В. Оцінка висновку експерта: процесуальні підстави, криміналістичні рекомендації. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25.11.2022). Харків, 2022. С. 229—232. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi71/0052090.pdf> (дата звернення: 05.08.2025).
- 8 Кравчук Т. О. Оцінка висновку експерта та його доказове значення в адміністративному судочинстві України. *Innovative solutions in modern science*. 2016. № 6 (6). 13 с. URL: <http://naukajournal.org/index.php/ISMSD/article/viewFile/923/1063> (дата звернення: 05.08.2025).
- 9 Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Київ, 2005. 588 с. URL: <https://surli.cc/xyracd> (дата звернення: 05.08.2025).
- 10 Черняк А. М. Використання спеціальних знань при дослідженні текстів із закликами до підриву конституційного ладу, порушення територіальної цілісності і недоторканості України. *Вісник кримінального судочинства*. 2022. № 3—4. С. 101—111. DOI: 10.17721/2413-5372.2022.3-4/101-111 (дата звернення: 05.08.2025).
- 11 Шепітько В. Ю. Оцінка висновку експерта / Велика українська юридична енциклопедія. У 20 т. Т. 20 : Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія ; редкол.: В. Ю. Шепітько (голова) та ін. Харків, 2018. С. 577—578.

М. Щербаковський¹², О. Юнацький¹³, Ю. Ярослав¹⁴ та ін. Зокрема, науковці приділяли увагу загальним підходам до оцінювання висновку експерта як джерела доказів, ролі суду в перевірці наукової обґрунтованості висновку експерта, питанням процесуального статусу експерта. Утім, проблема конкретизації саме критеріїв оцінювання висновків почеркознавчих експертиз залишається недостатньо дослідженою. Існує потреба у поглибленому аналізі цього аспекту з урахуванням сучасної судової практики, оновленого процесуального законодавства та досягнень судової експертології.

Викладення основного матеріалу дослідження

Висновок експерта — це особливий вид письмового доказу, що є результатом застосування спеціальних знань у процесі дослідження обставин справи. Згідно з положеннями Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК), експерт надає письмовий висновок, у якому обґрунтовує відповіді на поставлені судом питання та який містить визначення, що охоплює і форму (письмова), і зміст (результати дослідження), і вимоги до суб'єкта (наявність спеціальних знань) надання такого висновку¹⁵.

Аналогічні положення містять Кримінальний процесуальний і Господарський процесуальний кодекси та Кодекс

адміністративного судочинства України, що свідчить про уніфікований підхід законодавця до поняття «висновок експерта» у різних юрисдикціях. Водночас у цивільному процесі висновок експерта набуває особливого значення, що потребує його ретельного оцінювання як доказу.

Принципами оцінювання доказів (отже, і висновку експерта) є допустимість, належність, достовірність, достатність.

У ст. 89 ЦПК закріплено такі загальні принципи оцінювання доказів¹⁶, які поширюються на висновки експертів:

- допустимість — для отримання висновку експерта слід дотримати всіх процесуальних вимог (належне призначення експертизи судом, участь сторін, процедури повідомлення та надання матеріалів). Недотримання цих вимог може призвести до визнання доказу недопустимим;
- належність — зумовлена зв'язком висновку з предметом доказування (висновок повинен стосуватися саме тих обставин, які мають значення для справи, і давати відповіді на поставлені запитання);
- достовірність — потребує перевірки внутрішньої логіки, повноти, застосованої методики, наукового рівня обґрунтувань. Особливу увагу слід звертати на суперечності,

12 Щербаковський М. Стандарт достовірності висновку експерта у кримінальному процесі. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2021. Вип. 3 (25). С. 21—39. DOI: [10.32353/khrife.3.2021.03](https://doi.org/10.32353/khrife.3.2021.03) (дата звернення: 05.08.2025).

13 Юнацький О. В. Оцінка висновку експерта як доказу у суді. *Теорія і практика судово-експертної діяльності*: мат-ли VIII Міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 27.11.2019). Київ, 2019. С. 468—471. URL: <https://surli.cc/fkjihp> (дата звернення: 05.08.2025).

14 Ярослав Ю. Ю. Оцінка висновку експерта за допомогою спеціальних знань. *Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці*. 2019. № 3 (19). URL: <https://surl.li/okshkh> (дата звернення: 05.08.2025).

15 Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 05.08.2025).

16 Там само.

неповноту або методологічні помилки (так, у постанові Верховного Суду (далі — ВС) від 14.08.2024 р. у справі № 757/58333/16-ц зазначено, що суд має оцінювати обґрунтованість, логічність і послідовність висновку експерта, а не формально покладатися на нього¹⁷);

- достатність — означає, що висновки має бути спроможним вплинути на з'ясування обставин справи, або сукупно з іншими доказами сприяти формуванню внутрішнього переконання суду.

Оцінювання за цими критеріями має відбуватися на підставі всебічного, повного й об'єктивного розгляду за внутрішнім переконанням судді.

Роль суду в перевірці висновку експерта: неформальність підходу, незалежне оцінювання.

У ст. 110 ЦПК зазначено, що суд не зобов'язаний приймати висновок експерта як беззаперечний доказ: натомість він має самостійно оцінити доказову силу такого висновку¹⁸.

Почеркознавча експертиза є одним із найбільш поширених видів судових експертиз, якою послуговуються в цивільному судочинстві для визначення автентичності письмових документів. Особливу актуальність вона має у справах, пов'язаних із визнанням недійсними правочинів, запереченням справжності підписів, з'ясуванням обставин, що свідчать про фальсифікацію доказів, тощо. Її специфіку обумовлено як характером об'єктів дослідження, так і методичними особливостями процесу ідентифікації письма. Необхідно розрізняти

види почеркознавчих досліджень і варіанти формулювання висновків, а також зважати на типові проблеми, які виникають під час експертного дослідження.

У почеркознавчій експертизі можливі дві основні форми формулювання висновків — категорична й імовірна. Вибір формулювання залежить від ступеня збігу ідентифікаційних ознак, наявності якісних зразків у достатній кількості та інформації про умови виконання досліджуваного напису.

Категоричний висновок — це ствердження або заперечення справжності певного об'єкта дослідження із цілковитою впевненістю експерта. Такий висновок можливий лише в разі виявлення достатньої кількості стабільних, індивідуально характерних ознак письма, які безумовно свідчать про конкретну особу.

Натомість імовірними формулюваннями послуговуються в разі, коли наявні об'єктивні чинники, що перешкоджають формуванню однозначного висновку. Наприклад, недостатня кількість ознак, низька якість документа, нетипові умови виконання підпису тощо. У таких випадках експерт удається до оцінних конструкцій: *«Не виключається можливість виконання...»*, *«Існує висока ймовірність...»*, *«Отримані дані дають змогу припустити...»* тощо.

Судова практика визнає правомірність застосування таких форм, однак наголошує на необхідності оцінювати їх сукупно з рештою доказів¹⁹.

Наявність висновку експерта сама по собі не є підставою для визнання факту доведеним, якщо висновок

17 Постанова ВС від 14.08.2024 р. Справа № 757/58333/16-ц. Провадж. № 61-7535св24 / ЄРДР : вебсайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121075202> (дата звернення: 05.08.2025).

18 Цивільний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 05.08.2025).

19 Постанова ВС від 11.11.2019 р. Справа № 523/393/15-ц. Провадж. № 61-42408св18 / ЄРДР : вебсайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85614393> (дата звернення: 05.08.2025).

не є достатньо обґрунтованим або суперечить іншим доказам.

Суд має оцінювати не тільки зміст висновку, а й особу експерта, дотримання процедури, застосовану методологію. Якщо висновок не відповідає вимогам повноти або є суперечливим, суд має право:

- призначити повторну або додаткову експертизу;
- викликати експерта для надання пояснень;
- відхилити висновок як такий, що не має доказової сили ²⁰.

Деякі науковці зазначають, що «суд не має відповідних спеціальних знань експерта і не може оцінити його висновок» ²¹, водночас для ефективного оцінювання висновку експерта необхідні хоча б мінімальні спеціальні знання.

Типові проблеми у проведенні почеркознавчих експертиз

Проведення почеркознавчих досліджень нерідко ускладнює низка чинників, які безпосередньо впливають на достовірність і переконливість висновку експерта (див. далі).

Недостатність або неналежна якість зразків для порівняння. Успішне здійснення почеркознавчої експертизи передбачає наявність достатньої кількості вільних і експериментальних зразків письма особи, що досліджують. У разі відсутності зразків, виконаних у схожих умовах або в аналогічний період, результати експертизи можуть бути обмеженими або сформульованими в імовірній формі.

Атипові умови виконання підпису. Істотне ускладнення становить аналіз підписів, виконаних в умовах фізіологічного або психологічного напруження, за поганого освітлення, у незвичній позі, у стані хвороби тощо. У таких випадках природні характеристики почерку можуть бути значною мірою змінені, що знижує надійність ідентифікації.

Наявність ознак імітації або підробки. На практиці трапляються випадки виконання підписів способом вільного або умовно-вільного імітування, калькування, механічного копіювання. Такі методи навмисної підробки істотно ускладнюють процес ідентифікації, потребують залучення технічного експертного аналізу, а іноді унеможливають винесення однозначного висновку.

Відповідно до практики ВС, обставини, що унеможливають надання категоричного висновку, не можуть стати підставою для автоматичного відхилення такого доказу, однак потребують критичного оцінювання у взаємозв'язку з рештою доказів у справі ²².

У системі доказування в цивільному судочинстві висновки експертів (зокрема, з питань почеркознавства) набувають особливого значення як спеціальні знання, що виходять за межі компетенції суду. Водночас наявність висновку експерта ще не гарантує його доказової сили, оскільки суд зобов'язаний оцінювати його критично, з урахуванням низки ознак достовірності й обґрунтованості. У зв'язку із цим питання визначення чітких і практично застосовних критеріїв оцінювання висновків почеркознав-

20 Постанова ВС від 23.10.2019 р. Справа № 295/5727/15-ц. Провадж. № 61-14546св19 / ЄРДР : вебсайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85238612> (дата звернення: 05.08.2025).

21 Ткаченко Є. А. Рецензування висновків судових експертів як неформальні практики — їх процесуальний статус та оцінка в кримінальному провадженні. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 4. С. 293. URL: <https://surl.li/ptdrzl> (дата звернення: 05.08.2025).

22 Постанова ВС від 07.12.2023 р. Справа № 357/9972/19. Провадж. № 61-10226св23 / ЄРДР : вебсайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115508542> (дата звернення: 05.08.2025).

чих експертиз є актуальним як у теоретичному, так і у прикладному аспектах судової практики.

Незважаючи на те що офіційна статистика щодо кількості відхилених висновків експертів відсутня, судова практика свідчить про те, що суди ретельно оцінюють висновки експертів на предмет повноти й обґрунтованості. У разі коли висновки експертів є неповними, необґрунтованими або суперечать решті доказів у справі, суди можуть їх відхилити або призначити додаткову чи повторну експертизу.

Однак варто зауважити, що повнота й обґрунтованість висновку передусім залежать від належності, достовірності та достатності інформації, наданої експертові для проведення експертизи: тобто під час призначення експертизи необхідно ретельно дотримувати вимог Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень²³ (далі — *Науково-методичні рекомендації*). По-перше, це зекономить експертові час на складання клопотання про надання додаткових матеріалів і очікування на них, по-друге, попередить затягування процесуальних строків під час розгляду судової справи.

Слід звернути окрему увагу на те, що найчастіше експерт подає клопотання про надання додаткових матеріалів або конкретизацію питань тоді, коли вони не відповідають вимогам Науково-методичних рекомендацій і/або їх зміст не зрозумілий експертові.

Питання, які ставлять на розв'язання судової експертизи, потрібно формулювати максимально ясно, логічно

й відповідно до предмета дослідження. Нечітко сформульовані питання або такі, що виходять за межі компетенції експерта, значно ускладнюють або унеможливають отримання об'єктивного та науково обґрунтованого висновку.

Не менш важливою передумовою ефективного експертного дослідження є надання повного обсягу порівняльних матеріалів, які мають містити достовірну, повну й достатню інформацію для ідентифікації, зіставлення або визначення фактів. Саме якість і релевантність цих матеріалів суттєво впливають на достовірність і повноту висновку експерта.

З огляду на це, особливе значення має ретельна підготовка матеріалів справи (зокрема, попередній огляд документів суддею перед їх відправленням на виконання експертизи). Такий огляд спрямований на виявлення ключових ознак і характеристик досліджуваного об'єкта. До переліку обов'язкових елементів належать: назва документа, реквізити та точне розташування об'єкта експертизи в його структурі, відомості про особу, від імені якої виконано підпис, а також наявність пов'язаних із ним рукописних записів (наприклад, прізвище, ініціали, сума прописом, дата тощо). Окремої уваги потребує з'ясування факту внесення змін до тексту (виправлень), а також ідентифікація письмового приладу, за допомогою якого виконано підпис або інші написи²⁴.

Усі ці аспекти є критично важливими для забезпечення належного рівня достовірності й обґрунтованості експертного дослідження в межах

23 Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказ. Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 05.08.2025).

24 Там само.

кримінального, цивільного або господарського провадження.

Розгляньмо наведений далі приклад.

За цивільною справою суд ухвалою призначив судову почеркознавчу експертизу та поставив експертові, зокрема, таке запитання: «Чи придатний підпис для дослідження з метою ідентифікації особи виконавця в полісі обов'язкового страхування?» (досліджуваний документ містив два підписи). Керуючись вимогами Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень²⁵ (далі — *Інструкція*) і Науково-методичних рекомендацій²⁶, експерт у клопотанні на адресу суду просив конкретизувати питання — що саме слід визначити, оскільки запитання про придатність підпису для дослідження є загальним і потребує уточнення (наприклад, про який саме вид дослідження йдеться: ідентифікаційний чи, можливо, технічний). Таке уточнення дало б експертові змогу надати фахову й обґрунтовану відповідь у межах своєї компетенції. Якщо питання перебуватиме в межах технічної експертизи документів, то потрібно змінити вид експертизи. Зважаючи на характер досліджуваних питань, у такому разі доцільно призначити комплексну судову почеркознавчу та технічну експертизи документів, що сприятиме повноті й об'єктивності висновку експертів. Тож матеріали справи повертають до суду, і час на проведення експертизи та подальшого розгляду справи продовжується, що призводить до затягування процесу.

Такі випадки дедалі частіше трапляються в експертній практиці, що доводить актуальність порушених нами проблем.

Прийняття судом процесуально-го рішення про призначення судово-почеркознавчої експертизи передбачає не лише сам факт її ініціювання, а й належне визначення предмета експертного дослідження. Центральним елементом цього процесу є формулювання завдання для експерта у формі чітких і обґрунтованих запитань, що потребують наукового розв'язання на основі спеціальних знань.

Кожне з таких запитань слід сформулювати з урахуванням низки обов'язкових інформаційних компонентів, без яких неможливо вибудувати належну методологію дослідження. Зокрема, у запитаннях доцільно зазначати повну або скорочену назву документа (або його фрагменти — початкові й завершальні слова тексту), дату його складання, ініціали особи, яка ймовірно є виконавцем спірного напису або підпису. За потреби — залежно від специфіки поставленого завдання — обов'язковим є зазначення прізвища й ініціалів особи, від імені якої виконано підпис, а також уточнення її правового статусу (відома чи невідома особа; вигадане чи реальне ім'я; наявність чи відсутність навичок письма)²⁷.

Ухвала суду про призначення експертизи має містити чітко сформульовані запитання, які складають відповідно до положень чинних Науково-методичних рекомендацій. Дотримання таких методичних підходів сприяє за-

25 Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказ. Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 05.08.2025).

26 Науково-методичні рекомендації URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 05.08.2025).

27 Там само.

безпеченню значущості експертного аналізу та підвищує його доказову цінність у межах судового провадження.

Аспекти призначення та проведення судової експертизи в межах цивільного судочинства неодноразово перебували в центрі уваги науковців. Зокрема, комплексно аналізували проблемні питання у цій сфері Ж. Васильєва-Шаламова²⁸ та З. Меленевська зі співавторами²⁹, а процесуальний механізм отримання зразків для почеркознавчого дослідження розглядали В. Галаган і О. Козак³⁰.

Попри наявний науковий інтерес до окремих компонентів судово-експертного процесу, проблематика призначення судової почеркознавчої експертизи саме в контексті цивільного судочинства залишається недостатньо висвітленою та потребує розроблення практичних рекомендацій.

Розгляньмо кілька прикладів з експертної практики.

Приклад 1. На розв'язання експертові поставлено запитання: «Чи виконано підпис в графі «поручитель В. В. Козак» у договорі поруки від 14.01.2008 р. № 04 самим В. В. Козаком або іншою особою?». На виконання клопотання судового експерта про надання експериментальних і вільних зразків (не менше ніж 10–15), суд надав 3 документи зі зразками підпису В. В. Козака.

Підпис
Строїло Л.О.
“ 14 ” 01. 2008р.

Рис. 1. Досліджуваний підпис

Рис. 2. Зразок підпису В. В. Козака

Приклад 2. На розв'язання судової почеркознавчої експертизи поставлено запитання: «Чи виконано підпис від імені І. І. Груші у витягу з медичної карти стаціонарного хворого в графі «Лікуючий лікар» І. І. Грушею або іншою особою?». Для проведення експертизи надано вільні, умовно-вільні й експериментальні зразки підпису І. І. Груші.

28 Васильєва-Шаламова Ж. В. Процесуальний порядок призначення судової експертизи в цивільному процесі. *Судоустрій і судочинство в Україні*. 2007. № 4. С. 43–50; Її ж. Судова експертиза в цивільному процесі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2009. 15 с.

29 Меленевська З. С., Свобода Є. Ю., Антонюк П. Є. Причини експертних помилок під час вирішення ідентифікаційних завдань у межах судово-почеркознавчих досліджень. *Криміналістичний вісник*. 2016. № 1 (25). С. 115–121. URL: <https://surl.li/jzjewr> (дата звернення: 05.08.2025).

30 Галаган В. І., Козак О. В. Процесуальний порядок і тактика одержання зразків для експертного дослідження у кримінальному судочинстві України : монографія. Донецьк, 2012. 238 с. ; Козак О. В. Процесуальний порядок отримання зразків для експертизи за КПК України. *Дні науки Національного університету «Києво-Могилянська академія» на факультеті правничих наук, 2014* : тези наук. доп. та повідом. (на кругл. стол. 23 та 27 січня 2014 р.). Київ, 2014. С. 76–78. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/32549> (дата звернення: 05.08.2025).

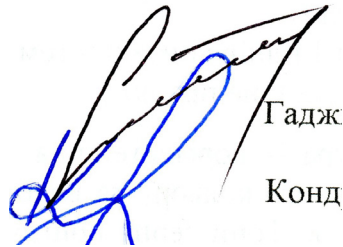

Рис. 3. Досліджуваний підпис

4

5

Рис. 4—5. Зразки підпису І. І. Груші

Проте ані в першому, ані в другому випадках експерт не надав висновку в категоричній або ймовірній формі з огляду на наведене далі.

Відповідно до загальних положень методики почеркознавчої експертизи, зразки мають бути такими, щоб їх можна було порівняти й зіставити з досліджуваними об'єктами: виконані тією самою мовою та тією самою абеткою, що й досліджуваний підпис. Перевірка якості порівняльного матеріалу полягає в оцінюванні сумісності поданих зразків і досліджуваних підписів. Так, вільні й експериментальні зразки підписів мають, за можливості, відповідати досліджуваним підписам за характером документа, часом та умовами виконання. Основним критерієм достатнього обсягу порівняльного матеріалу слід уважати надання такої кількості зразків підпису, за якими можна визначити стійкість їх ознак.

Зіставність — це забезпечення порівняльності значущих високоінформа-

тивних індивідуальних ознак підпису (почерку), виконаного в різний час: у різнохарактерних за цільовим призначенням документах (відповідні зразки за часом) і в досліджуваному підписі. Тобто в зразках і в досліджуваному підписі послідовно слід порівняти однойменні літери та їх елементи, види зв'язку між однойменними літерами та їх елементами, послідовність виконання рухів та їх напрямок, взаєморозташування за вертикаллю або горизонталлю тощо.

Порівнянням підпису від імені В. В. Козака зі зразками підпису В. В. Козака з'ясовано, що вони є незіставними за складом, тобто не містять аналогічних графічних зображень (досліджуваний підпис становлять безлітерні елементи, а транскрипцію у зразках — літерні: див. рис. 1—2), що унеможливує проведення порівняльного дослідження з метою ідентифікації виконавця. Те саме стосується порівняння підписів І. І. Груші (див. рис. 3—5).

Приклад 3. На розв'язання експертів поставлено запитання: «Чи виконано підпис у графі «Підписи сторін “Орендодавець”» у договорі оренди земельної ділянки від 07.07.2017 р. № 007 від імені М. М. Мамай самою М. М. Мамай або іншою особою?».

Під час попереднього вивчення наданих на дослідження матеріалів експерт визначив, що надані вільні зразки почерку М. М. Мамай не мають ознак, які свідчили б про офіційний характер документів (відсутні відповідні позначки: відбитки печаток або штампів, резолюції осіб, на ім'я яких адресовано заяви, вхідні й вихідні номери, тощо).

Окрім того, експериментальні зразки підпису М. М. Мамай надано не в судовому засіданні (ухвала про призначення експертизи від 05.05.2024 р., а зразки секретар судового засідання відібрав 28.06.2024 р.) і належно не засвідчено підписом судді.

Згідно з абз. 2 п. 1.3 розд. I Науково-методичних рекомендацій, «вільними зразками є рукописні тексти, рукописні записи (літерні та цифрові), підписи, достовірно виконані певною особою до відкриття кримінального провадження, провадження у справах про адміністративні правопорушення, цивільних, адміністративних чи господарських справах і не пов'язані з їх обставинами; умовно-вільними є зразки почерку та (або) підпису, виконані певною особою до відкриття провадження у справі, але пов'язані з обставинами цієї справи або виконані після відкриття провадження у справі та є як пов'язаними зі справою, так і не пов'язаними з її обставинами»³¹.

Відповідно до п. 1.7 розд. I Науково-методичних рекомендацій, «експериментальні зразки посвідчуються органом (особою), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта). У посвідчувальному написі зазначаються прізвище, ім'я та по батькові виконавця, а також особливості зразка (написані лівою рукою, спеціальним шрифтом тощо)»³².

За абз. 2 та 3 п. 1.10 розд. I Науково-методичних рекомендацій:

«При відібранні експериментальних зразків підпису особи, від імені якої виконано підпис, слід запропонувати їй розписатися всіма застосовуваними нею варіантами підписів.

Якщо з певних причин виконати будь-які вимоги, що стосуються відбирання та надання зразків, не було можливості, про це слід указати в документі про призначення експертизи (залучення експерта)»³³.

В абз. 1 п. 3.3 розд. III Інструкції визначено, що у «документі про призначення експертизи (залучення експерта) зазначаються такі дані: <...> питання, які виносяться на вирішення експертів; перелік об'єктів, що підлягають дослідженню (у тому числі порівняльних зразків та інших матеріалів, направлених експертів, або посилання на такі переліки, що містяться в матеріалах справи); інші дані, які мають значення для проведення експертизи»³⁴.

У документі про призначення експертизи (залучення експерта) потрібно зазначити точні найменування всіх об'єктів, наданих на експертне дослідження, їх кількість, міру ваги, серії та номери (для грошей будь-якого

31 Науково-методичні рекомендації URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 05.08.2025).

32 Там само.

33 Там само.

34 Інструкція URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 05.08.2025).

походження), інші відмінні індивідуальні ознаки³⁵.

Згідно з п. 1.8 розд. I Науково-методичних рекомендацій, «як вільні, так і експериментальні зразки буквеного або цифрового письма бажано надавати не менше ніж на 15 аркушах. Чим коротший досліджуваний текст (запис), тим більша потреба у вільних зразках. Вільні зразки підпису надаються по змозі не менше ніж на 15 документах»³⁶.

В абз. 1 п. 1.10 розд. I Науково-методичних рекомендацій передбачено, що «при вилученні вільних зразків підписів особи, від імені якої виконано досліджуваний підпис, слід відшукувати документи з варіантом підпису, найбільш схожим на підпис, що досліджується. Такі підписи найчастіше зустрічаються у документах, аналогічних досліджуваному»³⁷.

Зважаючи на наведені вище норми, експерт клопотав про надання додаткових експериментальних і вільних зразків підпису М. М. Мамай, засвідчених суддею.

Утім, у відповідь на виконання клопотання експертові надали ті самі матеріали, до того ж суд не зазначив, із яких підстав клопотання експерта не виконано, і не зауважив про проведення експертизи за наявними матеріалами. У зв'язку із чим експертові довелося направити на адресу суду повторне клопотання.

Отже, основні вимоги щодо вільних зразків почерку: достовірність (безумовність) походження; відповідність досліджуваному документу (близькі за часом

виконання, формою і змістом, виконані аналогічним письмовим приладдям та ін.), достатня кількість зразків.

Безпосереднє дослідження доказів є невід'ємною складовою процесу судового доказування як головний механізм сприйняття судом фактичних даних, що мають значення для вирішення справи. Таке дослідження тісно пов'язане з вимогами до належності й допустимості доказів, оскільки лише ті з них, що відповідають цим критеріям, можуть стати предметом для аналізу в суді. Принцип безпосередності передбачає, що суд має отримати реальну можливість особисто ознайомитися з усіма доказами, наявними в матеріалах справи, безпосередньо сприймаючи та оцінюючи їх. Такий підхід забезпечує повноту й об'єктивність судового розгляду, що підтверджує постанова ВС від 27.07.2021 р. у справі № 357/4897/20³⁸.

Проте суд фактично самоусунувся від визначення належних зразків перед наданням їх експертові, переклав цю функцію на самого експерта та надав йому неперевірені й неналежно оформлені матеріали. Такий підхід суперечить принципам допустимості та належності доказів (ст. 89 ЦПК України³⁹) і створює ризик визнання висновку експерта недопустимим доказом у справі.

Приклад 4. На розв'язання експертові поставлено запитання: «Чи виконано підпис у графі «Підписи сторін» у заповіті від імені С. Д. Сидорова самим С. Д. Сидоровим або іншою особою?».

35 Інструкція URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 05.08.2025)

36 Науково-методичні рекомендації URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 05.08.2025).

37 Там само.

38 Постанова ВС від 27.07.2021 р. Справа № 357/4897/20. Провадж. № 61-3751св21 / ЄРДР : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98671700> (дата звернення: 05.08.2025).

39 Цивільний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 05.08.2025).

Під час попереднього вивчення наданих на дослідження матеріалів експерт з'ясував, що кількості зразків недостатньо та що їх виконано в різний спосіб, а це свідчить або про варіативність підпису, або про те, що зразки виконали різні особи.

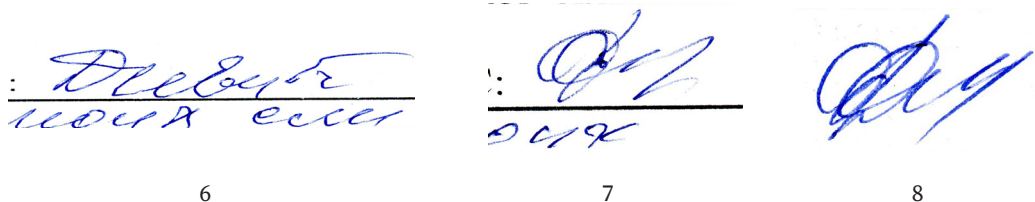

Рис. 6—8. Досліджувані підписи

Рис. 9—12. Зразки підпису С. Д. Сидорова

Після порівняння всіх досліджуваних підписів між собою експерт визначив окремі збіжні й розбіжні ознаки почерку, але ані збіги, ані розбіжності не є підставою для позитивного або негативного висновку. Пояснюється це високою варіативністю, відносною простотою будови елементів, що не дає змоги виявити такі характеристики почерку, які можна розцінювати як ідентифікаційні. Окрім того, досліджувані підписи виконано впродовж значного часового проміжку (1994—2006), що ускладнює оцінювання розбіжних ознак (чи виникли вони у зв'язку зі змінами, що відбиваються на почерку внаслідок плину часу, чи свідчать про виконання досліджуваних підписів різними особами).

Отже, експерт не дав відповіді на запитання, чи виконані досліджувані підписи однією особою або різними.

Тож проведене почеркознавче дослідження засвідчило неможливість

формулювання категоричного висновку щодо виконавця підписів через високу варіативність, значний часовий проміжок між виконанням зразків і досліджуваних підписів, а також відсутність структурної зіставності. Доведено, що належний відбір вільних зразків почерку — достовірних за походженням, максимально наближених за часом, формою, змістом і письмовим приладдям, а також достатніх за кількістю — є головною умовою наукової обґрунтованості й доказової цінності висновку експерта-почеркознавця.

Оцінювання судами висновків експертів і проблема відсутності категоричного результату

У цивільному судочинстві висновок експерта розглядають як один із видів письмових доказів, що його суд має оцінити сукупно з рештою матеріалів справи ⁴⁰. Водночас суди надають пріоритет

40 Цивільний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 05.08.2025).

категоричним, чітко сформульованим висновкам, які дають змогу однозначно довести або спростувати певний факт. Відсутність категоричного результату (зокрема, неможливість ідентифікувати виконавця підпису) суттєво ускладнює процес доказування, оскільки такий висновок не має самостійної доказової сили й суди часто оцінюють його як непереконливий.

Проблема полягає в тому, що ймовірний висновок фактично позбавляє сторону, яка ініціювала експертизу, очікуваного результату, адже суд не отримує чіткої відповіді на поставлене запитання. Як наслідок виникає потреба або призначити повторну чи додаткову експертизу, або звернутися до непрямих доказів, що подовжує процес і збільшує витрати сторін. Для того щоб максимально зменшити ризик отримання некатегоричного висновку, який матиме обмежену доказову цінність у судовому розгляді, важливо в належний спосіб відібрати зразки та забезпечити їх зіставність ще на етапі підготовки до експертизи.

Цю тенденцію підтверджує практика ВС, постановою якого від 07.09.2023 р. (справа № 686/24376/20) висновок експерта, виконаний за відсутності дослідження вільних зразків підпису обвинуваченого, визнано недопустимим доказом через неповноту й порушення методичних вимог⁴¹.

В іншій постанові ВС (справа № 569/8833/20) зазначено, що некатегоричні формулювання є підставою для призначення додаткової експертизи⁴².

Отже, відсутність категоричного висновку експерта — це не лише методологічна вада, а й судова проблема. Такі випадки затягують розгляд, збіль-

шують витрати сторін і потребують проведення повторної експертизи. Для того щоб забезпечити належне визнання висновку судом як доказу, необхідно дотримувати методичних стандартів, забезпечувати структурну зіставність і чітко формулювати завдання для дослідження.

Можна стверджувати, що формулювання категоричного висновку щодо тотожності або відмінності виконавця підписів є неможливим у разі: обмеженого обсягу й низького ступеня інформативності графічного матеріалу, наявності лише одного повторюваного письмового знака, відносної простоти елементів, значного часового проміжку між виконанням досліджуваних підписів, відсутності структурної зіставності зразків і досліджуваних підписів. Це свідчить про провідне значення належного відбору вільних зразків почерку для забезпечення достовірності висновку експерта. Такі зразки повинні мати достовірне походження, бути максимально наближеними до досліджуваного документа за часом виконання, формою, змістом і типом письмового приладдя, а також бути достатніми за кількістю. Недотримання цих вимог істотно обмежує можливості експерта щодо ідентифікації виконавця та знижує доказову цінність висновку експерта в судовому процесі.

Відсутність належного висновку експерта у справі створює суттєві процесуальні ускладнення для суду, оскільки позбавляє його можливості повноцінно дослідити й оцінити фактичні обставини, що мають значення для розв'язання спору по суті.

Згідно зі ст. 110 ЦПК, висновок експерта є самостійним видом доказів,

41 Постанова ВС від 07.09.2023 р. Справа № 686/24376/20. Провадж. № 51-2179км23 / ЄРДР : вебсайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113396794> (дата звернення: 05.08.2025).

42 Те саме від 06.01.2025 р. Справа № 569/8833/20. Провадж. № 61-8416св23 / Там само. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124331337> (дата звернення: 05.08.2025).

який підлягає дослідженню й оцінюванню на рівні з рештою доказів⁴³. Водночас суд не має права на власний розсуд замінювати спеціальні знання експерта будь-якими іншими, а тому за відсутності висновку або його неналежності (неналежного оформлення, недостатньої обґрунтованості, суперечливості) суд ризикує ухвалити рішення без належної доказової бази, що може призвести до його скасування в апеляційному або касаційному порядку.

На думку І. Гоменюка та С. Гонгала, повнота й наукова обґрунтованість висновків почеркознавчої експертизи значною мірою залежать від якості та достатності наданих експериментальних, вільних і умовно-вільних зразків почерку й підписів імовірного виконавця. Порівняльний матеріал має задовольняти вимогам для комплексного аналізу всіх індивідуально-стійких ознак почерку, що підлягають ідентифікації. Найбільш інформативними є зразки, максимально наближені до досліджуваного об'єкта за часом виконання, видом документа, мовою, змістом, письмовим приладдям та умовами виконання. Водночас на практиці нерідко трапляються випадки грубого порушення цих вимог аж до цілковитої відсутності необхідних характеристик у наданих зразках⁴⁴.

Судова практика свідчить: якщо сторона не надала достатніх зразків для проведення експертизи або ухиляється від їх надання, то експерт має право по-

відомити про неможливість підготовки висновку⁴⁵. У такому разі суд може визнати факт недоведення обставин тією стороною, яка мала довести їх за допомогою експертизи⁴⁶.

Проблему також становить неоднорідність підходів судів до оцінювання висновків експертів, коли суди обмежуються формальною перевіркою відповідності висновку процесуальним вимогам, не вдаючись до змістовного аналізу його обґрунтованості та внутрішньої логіки. Натомість ВС неодноразово зазначав, що висновок експерта слід оцінювати з позицій повноти, об'єктивності, наукової обґрунтованості та відповідності поставленим судом питанням⁴⁷.

Отже, відсутність висновку експерта або наявність неналежного висновку створює серйозні ризики для реалізації принципу змагальності й забезпечення повноти судового розгляду. Це потребує від учасників процесу більшої відповідальності під час надання матеріалів для експертизи, а від суду — активної ролі в контролі за належністю та достатністю наданих зразків.

Пропозиції щодо розв'язання проблеми відсутності належних висновків експертів у судовому процесі

Розв'язання проблеми відсутності належного висновку експерта потребує системного підходу, який поєднує законодавче, організаційне й методичне

43 Цивільний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 05.08.2025).

44 Гоменюк І. М., Гонгало С. Й. Зразки для судової почеркознавчої експертизи: проблемні питання одержання та можливі шляхи їх вирішення. *Криміналістичний вісник*. 2016. № 1 (25). С. 122—125. URL: <https://surl.li/jzjewr> (дата звернення: 05.08.2025).

45 Інструкція про призначення та проведення ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 05.08.2025).

46 Постанова ВС від 22.04.2022 р. Справа № 558/54/18. Провадж. № 61-5619св21 / ЄРДР : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104076062> (дата звернення: 05.08.2025).

47 Те саме від 23.12.2020 р. Справа № 757/28231/13-ц. Провадж. № 61-2616св19 / Там само. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93794003> (дата звернення: 05.08.2025).

вдосконалення інституту судової експертизи.

По-перше, важливо внести зміни до процесуального законодавства: окреслити суворі правові наслідки за відсутність або неналежне оформлення висновку експерта. Це відповідає фундаментальним принципам змагальності та права на справедливий суд, гарантованим ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод⁴⁸ і ч. 1 та 3 ст. 2 ЦПК України. Наприклад, у постанові ВС від 15.06.2023 р. (справа № 205/7739/13-ц) зазначено, що відсутність належного висновку експерта позбавляє суд спеціальних знань, необхідних для обґрунтованого розв'язання справи, що може стати підставою для скасування рішення⁴⁹.

По-друге, слід запровадити стандартизовані процесуальні механізми, які регламентували б порядок підготовки й надання матеріалів для експертизи. Зокрема, це стосується обов'язкових вимог до зразків почерку та підписів, часу їх виконання, походження та умов отримання. Підходи, що зменшують кількість повернень експертиз через технічні недоліки, давно застосовують в іноземній практиці для забезпечення порівнянності матеріалів — до прикладу, *General requirements for the competence of testing and calibration laboratories* (EN ISO/

IEC 17025:2019), яким від 01.01.2021 р. керуються і в Україні⁵⁰. Міжнародний стандарт EN ISO/IEC 17025:2019 визначає вимоги до компетентності випробувальних і калібрувальних лабораторій, а також обумовлює систему менеджменту якості, достовірності й відтворюваності результатів досліджень. Однією з провідних складових цього Стандарту є строгий регламент визначення, документування та підготовки зразків, що надходять на аналіз, — у такий спосіб забезпечують простежуваність, автентичність і належну апробацію матеріалів, а також відповідність об'єктам дослідження порівняльних почеркознавчих матеріалів (вільних або умовно-вільних зразків підписів) за походженням, часом виконання та методами написання. Досвід європейських країн, зокрема Німеччини, Нідерландів і Великої Британії, підтверджує ефективність застосування акредитації лабораторій за EN ISO/IEC 17025:2019 для забезпечення довіри до результатів експертизи.

Зважаючи на вимоги ст. 14 Закону України «Про судову експертизу», за якими експерт не може самостійно збирати матеріали або обирати вихідні зразки (за порушення — дисциплінарна відповідальність)⁵¹, упровадження цих міжнародних норм потребує змін у національному законодавстві. Це можна

48 Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) : від 04.11.1950 р. ; ратифік. Закон. України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР ; чинна для України з 11.09.1997 р. (зі змін. та допов.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 05.08.2025).

49 Постанова ВС від 15.06.2023 р. Справа № 205/7739/13-ц. Провадж. № 61-8462св22 / ЄРДР : вебсайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111677122> (дата звернення: 05.08.2025).

50 Див., напр.: ДСТУ EN ISO/IEC 17025:2019 Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій (EN ISO/IEC 17025:2017, IDT; ISO/IEC 17025:2017, IDT) : затв. наказ. ДП «УкрНДНЦ» від 23.12.2019 р. № 483 [Чинний від 01.01.2021]. URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=88724 (дата звернення: 05.08.2025) ; Published Standards / SWGDOC : web. 28 May 2021. URL: <https://www.swgdoc.org/index.php/standards/published-standards> (дата звернення: 05.08.2025).

51 Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-ХІІ (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 05.08.2025).

реалізувати або виданням спеціальної інструкції для судів (що регламентуватиме порядок надання ними матеріалів на експертизу), або змінами в чинному процесуальному законодавстві.

По-третє, одним із перспективних напрямів удосконалення процесуальної діяльності у справах, що потребують почеркознавчих досліджень, є запровадження сталої практики залучення експертів іще на стадії відбирання зразків почерку або безпосередньо перед призначенням експертизи. В абз. 3 п. 1.11 розд. I Науково-методичних рекомендацій суду надано право залучати експерта (спеціаліста) на цьому етапі в разі виникнення складнощів, пов'язаних із призначенням багатооб'єктних експертиз підписів⁵².

Аналіз судової практики свідчить, що подібний механізм застосовують епізодично, тоді як відсутність фахової консультації на початковому етапі неодноразово спричиняла повторне призначення експертизи через неналежне формулювання питань або відсутність достатніх і придатних порівняльних зразків, що затягувало розгляд.

Залучення експерта на етапі розгляду клопотання про призначення експертизи або під час підготовчого засідання не лише оптимізує відбирання зразків і визначення виду дослідження, а й забезпечить коректність постановки питань відповідно до Науково-методичних рекомендацій. Окрім того, участь експерта допоможе визначити, якими документами можна скористатися як

порівняльним матеріалом, і зважити перспективи проведення експертизи в конкретних обставинах.

Системне впровадження цієї практики сприятиме підвищенню якості висновків експертів, зменшенню кількості процесуальних помилок і витрат часу, а також забезпечить реалізацію принципу розумних строків судового розгляду, передбаченого ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод⁵³ та закріпленого в національному процесуальному законодавстві.

Окрім того, слід запровадити практику активного процесуального контролю судом за виконанням ухвал про призначення експертиз. Зокрема, визначення строків для подання матеріалів і висновків експертів із застосуванням відповідних санкцій за порушення таких строків сприятиме поліпшенню дисципліни, про що свідчать судові рішення останніх років⁵⁴.

Реалізація зазначених вище заходів сприятиме підвищенню якості експертних досліджень, своєчасності отримання належних висновків, отже, об'єктивності й ефективності судового розгляду.

Висновки

Аналіз нормативно-правових положень і практичних аспектів проведення почеркознавчих експертиз свідчить про критичну роль кількості та якості наданих зразків для формування обґрунтованого висновку експерта. Для

52 Науково-методичні рекомендації URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 05.08.2025).

53 Конвенція про захист прав людини URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 05.08.2025).

54 Огляд судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду щодо окремих питань застосування положень Цивільного процесуального кодексу України. Рішення, внесені до ЄДРСР, із січня 2024 року по березень 2025 року. Київ, 2025. 114 с. / Судова влада України : вебсайт. URL: <https://surl.li/koczoo> (дата звернення: 05.08.2025).

забезпечення достовірності й повноти дослідження необхідно дотримувати вимог щодо достовірності походження зразків і їх відповідності за часом виконання та умовами написання. Натомість надання недостатньої або недостовірної інформації істотно ускладнює ідентифікацію почерку та зменшує доказову силу експертизи.

Відсутність системного контролю за цим процесом загрожує ризиком отримати хибний висновок або не отримати його взагалі.

Отже, для підвищення ефективності судових почеркознавчих експертиз необхідно вдосконалити як процес відбору зразків (із обов'язковим залученням фахівців), так і вимоги до їх якості й кількості. Це сприятиме вичерпності висновків експертів і об'єктивному судовому розгляду.

У межах цього дослідження систематизовано критерії оцінювання висновків почеркознавчих експертиз у судовому процесі, що є важливим кроком для уніфікації методологічних підходів у цій сфері. Проведений аналіз нормативних приписів і судової практики підтверджує, що доказова сила висновків почеркознавчих експертиз безпосередньо залежить від дотримання методичних вимог під час підготовки та проведення досліджень. Головними чинниками, що впливають на обґрунтованість і категоричність висновку експерта, є належність, достовірність і достатність наданих зразків, а також коректність формулювання поставлених експертові запитань.

Відсутність категоричного висновку або його неналежне оформлення спричиняє істотні процесуальні ризики: затягування строків розгляду справи, необхідність призначення повторних або додаткових експертиз, збільшення витрат сторін і зниження ефективності

судового захисту. Судова практика свідчить, що недотримання методичних стандартів під час відбору й оцінювання порівняльних зразків часто стає підставою для визнання висновку експерта недопустимим доказом.

Ефективність почеркознавчих досліджень можна значно підвищити за допомогою:

- 1) процесуального врегулювання наслідків відсутності висновку експерта або його неналежного оформлення;
- 2) упровадження стандартизованих вимог до відбору й оформлення зразків;
- 3) започаткування практики залучення експертів іще на етапі підготовки до призначення експертизи;
- 4) активного процесуального контролю судом за своєчасністю та якістю виконання ухвал про проведення експертизи.

Реалізація запропонованих заходів сприятиме поліпшенню якості та забезпеченню достовірності висновків експертів, своєчасному та повному з'ясуванню обставин справи й гарантуватиме справедливий судовий розгляд.

Evaluating Handwriting Analysis Findings in Judicial Practice: Criteria, Sample-Related Challenges and Ways of Improvement

Olena Savina, Vilena Zdor, Dmytro Us

The primary concerns of this paper are to substantiate a set of criteria for evaluating handwriting analysis expert findings so that they can be utilized in court, and to analyse existing approaches to understanding the evidentiary value of expert findings in the context of judicial practice. To fulfill this goal, a combination of general scientific and special methods was used. The authors analyse current legislation governing the procedure for

appointing, conducting and evaluating forensic examinations (specifically the procedural codes of Ukraine and special regulatory acts governing forensic activities). Particular attention is drawn to judicial practice of applying handwriting analysis findings and to principal issues involving their evaluation: disputed expert research results, insufficiently reasoned conclusions and the formal approach of the courts to their perception. Emphasis is placed on the court's discretionary assessment of evidence and the boundaries of its application in cases involving the use of specific expertise. The article proposes systematic criteria (notably, compliance of applicable methodologies with current scientific requirements, thoroughness in the description of research objects, logical sequence in presenting the expert's reasoning, clarity in formulating findings, existence of alternative hypotheses, as well as consistency of findings with other evidence in a case), which will prove valuable for judges, lawyers, prosecutors and other participants in the process when assessing the quality of findings based on handwriting analysis. Lawyers who need to critically analyse expert findings when proving a case may find the findings outlined in this paper useful, as they could serve as a methodological guideline. The paper emphasises the need for judges to undergo advanced training in assessing specific expertise and developing uniform approaches to the use of expert findings as evidence in judicial practice.

Keywords: forensic examination; handwriting analysis; forensic expert; expert findings; evaluation of evidence; judicial practice; evidentiary value; scientific criteria.

Фінансування

Це дослідження не отримало жодного спеціального гранту від фінансових установ у державному, комерційному або некомерційному секторах.

Відмова від відповідальності

Засновники не грали жодної ролі у розробленні дослідження, добиранні й аналізуван-

ні даних, рішенні про публікацію або підготовку рукопису.

Учасники

Автори зробили свій внесок винятково в інтелектуальну дискусію, що є основою цього документа, дослідження судової практики, написання та редагування, і беруть на себе відповідальність за її зміст і тлумачення.

Декларація щодо конфлікту інтересів

Автори заявляють, що у них відсутній конфлікт інтересів.

References

- Bazhaniuk, V. V. (2021). Otsinka vysnovku eksperta u kryminalnomu provadzhenni [Evaluation of the experts opinion in criminal proceedings]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Yurysprudentsiia*. № 54. Т. 2. DOI: 10.32841/2307-1745.2021.54.2.24 [in Ukrainian].
- Cherniak, A. M. (2022). Vykorystannia spetsialnykh znan pry doslidzhenni tekstiv iz zaklykamy do pidryvu konstytutsiinoho ladu, porushennia terytorialnoi tsilisnosti i nedotorkanosti Ukrainy [Core Competency in Research of Texts Calling for Undermining the Constitutional Order, Territorial Integrity and Sovereignty of Ukraine]. *Visnyk kryminalnoho sudochynstva*. № 3—4. DOI: 10.17721/2413-5372.2022.3-4/101-111 [in Ukrainian].
- Halahan, V. I., Kozak, O. V. (2012). *Protsesualnyi poriadok i taktika oderzhannia zrazkiv dlia ekspertnoho doslidzhennia u kryminalnomu sudochynstvi Ukrainy* [Procedural framework and tactics in obtaining samples for expert research in Ukrainian criminal proceedings]: monohrafiia. Donetsk [in Ukrainian].
- Homeniuk, I. M., Honhalo, S. Y. (2016). Zrazky dlia sudovoi pocherkoznavchoi ekspertyzy: problemni pytannia oderzhannia ta mozhlyvi shliakhy yikh vyrishennia [Samples for forensic handwriting analysis: challenges in obtaining samples and possible ways to address them]. *Kryminalistychnyi visnyk*. № 1 (25). URL: <https://surl.li/jzjewr> [in Ukrainian].

- Husieva, V. O. (2024). Pryznachennia pocherkoznavchoi ekspertyzy: typovi pomylky storiy obvyuvachennia [Appointing handwriting examination: typical mistakes made by the prosecution]. *Sudovo-ekspertna diialnist: zberezhenia naukovoho ta kadrovoho potentsialu v umovakh voiennoho stanu* : matly IV Vseukr. forumu sud. ekspert. (Lviv, 07.06.2024). Odesa. URL: <https://ndekc.lviv.ua/pdf/law.pdf> [in Ukrainian].
- Klymchuk, M. P., Marko, S. I. (2011). Informatsiina tsinnist vysnovku eksperta yak dzherela dokaziv u kryminalnii spravi [Informational value of expert findings as a source of evidence in a criminal case]. *Pravova informatyka*. № 3—4 (31). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pinform_2011_3-4_13 [in Ukrainian].
- Klymenko, N. I. (2007). *Sudova ekspertolohiia: kurs lektsii* [Forensic expertology: lecture course] : navch. posib. dlia stud. yuryd. spets. vnz. Kyiv [in Ukrainian].
- Klymenko, N. I. (2011). Vysnovok eksperta yak dzherelo dokazu v sudochynstvi [Expert findings as a source of evidence in court proceedings]. *Ekspertne zabezpechennia rozsliduvannia okremykh vydiv zlochyniv* : matly nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 31.03.2011). Kyiv [in Ukrainian].
- Korzh, V. (2022). Otsinka vysnovku eksperta: protsesualni pidstavy, kryminalistychni rekomendatsii [Evaluation of expert findings: procedural grounds, forensic recommendations]. *Suchasni tendentsii rozvytku kryminalistyky ta kryminalnoho protsesu v umovakh voiennoho stanu* : tezy dop. Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Kharkiv, 25.11.2022). Kharkiv. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi71/0052090.pdf> [in Ukrainian].
- Kozak, O. V. (2014). Protseualnyi poriadok otrymannia zrazkiv dlia ekspertyzy za KPK Ukrainy [Procedural framework for obtaining samples for forensic examination under the CPC of Ukraine]. *Dni nauky Natsionalnoho universytetu «Kyievo-Mohylianska akademiiia» na fakulteti pravnych nauk*, 2014 : tezy nauk. dop. ta povidom. (na kruhl. stol. 23 ta 27 sichnia 2014 r.). Kyiv. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/32549> [in Ukrainian].
- Kravchuk, T. O. (2016). Otsinka vysnovku eksperta ta yoho dokazove znachennia v administratyvnomu sudochynstvi Ukrainy [The Estimation of the experts statement and its evidentiary value in administrative legal proceedings in modern science. № 6 (6). URL: <http://naukajournal.org/index.php/ISMSD/article/viewFile/923/1063> [in Ukrainian].
- Melenevska, Z. S., Svoboda, Ye. Yu., Antoniuk, P. Ye. (2016). Prychyny ekspertnykh pomylk pid chas vyrishennia identyfikatsiinykh zavdan u mezhakh sudovo-pocherkoznavchykh doslidzhen [Reasons for expert errors when solving identification tasks in forensic handwriting analyses]. *Kryminalistychnyi visnyk*. № 1 (25). URL: <https://surl.li/jzjewr> [in Ukrainian].
- Ohliad sudovoi praktyky Kasatsiinoho tsyvilnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu shcho do okremykh pytan zastosuvannia polozhen Tsyvilnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy. Rishennia, vneseni do YeDRSR, iz sichnia 2024 roku po berezen 2025 roku [Case law review of the Civil Cassation Court within the Supreme Court regarding certain provisions of the Civil Procedure Code of Ukraine. Decisions entered into the Unified State Register of Court Decisions between January 2024 and March 2025] (2025). Kyiv / Sudova vlada Ukrainy : vebсайт. URL: <https://surl.li/koczqo> [in Ukrainian].
- Published Standards (2021) / SWGDOC : web. 28 May. URL: <https://www.swgdoc.org/index.php/standards/published-standards>.
- Salteviskyi, M. V. (2005). *Kryminalistyka (u suchasnomu vykladi)* [Criminalistics (in its modern form)] : pidruchnyk. Kyiv. URL: <https://surl.li/ccxyracd> [in Ukrainian].
- Shcherbakovskyi, M. (2021). The standard of forensic report veracity in criminal proceedings. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. Is. 3 (25). DOI: 10.32353/khrife.3.2021.03.
- Shepitko, V. Yu. (2018). Otsinka vysnovku eksperta [Evaluation of expert findings] / *Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia*. U 20 t. T. 20 : Kryminalistyka, sudova ekspertyza, yurydychna psykholohiia ; redkol.: V. Yu. Shepitko (holova) ta in. Kharkiv [in Ukrainian].

- Shkabaro, V. M., Bila, A. V., Voronin, V. V. (2022). *Pravovi aspekty provedennia pocherkoznavchoho doslidzhennia* [Legal Aspects of Conducting of Handwriting Research]. *Visnyk Universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriia «Pravo»*. № 1 (4). DOI: 10.32342/2709-6408-2022-1-4-5 [in Ukrainian].
- Tkachenko, Ye. A. (2018). *Retsenzuvannia vysnovkiv sudovykh ekspertiv yak neformalni praktyky — yikh protsesualnyi status ta otsinka v kryminalnomu provadzhenni* [Reviewing the opinions of forensic experts as informal practices – their procedural status and evaluation in criminal proceedings]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. № 4. URL: <https://surl.li/ptdrzl> [in Ukrainian].
- Vasylieva-Shalamova, Zh. V. (2007). *Protseualnyi poriadok pryznachennia sudovoi ekspertyzy v tsyvilnomu protsesi* [Procedural rules governing the appointment of a forensic examination in civil proceedings]. *Sudoustrii i sudochynstvo v Ukraini*. № 4 [in Ukrainian].
- Vasylieva-Shalamova, Zh. V. (2009). *Sudova ekspertyza v tsyvilnomu protsesi* [Court Expertise in Civil Proceedings] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv [in Ukrainian].
- Yaroslav, Yu. Yu. (2019). *Otsinka vysnovku eksperta za dopomohoiu spetsialnykh znan* [Evaluating expert findings through specific expertise]. *Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi*. № 3 (19). URL: <https://surl.li/okshkh> [in Ukrainian].
- Yunatskyi, O. V. (2019). *Otsinka vysnovku eksperta yak dokazu u sudi* [Evaluating expert findings as evidence in court]. *Teoriia i praktyka sudovo-ekspertnoi diialnosti* : mat-ly VIII Mizhvidom. nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 27.11.2019). Kyiv. URL: <https://surli.cc/fkji-hp> [in Ukrainian].

Савіна, О., Здор, В., Ус, Д. (2025). Оцінка висновків почеркознавчих експертиз у судовій практиці: критерії, проблематика зразків і шляхи вдосконалення. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 3 (40). С. 153—173. DOI: 10.32353/khrife.3.2025.11.

Всеукраїнський конгрес судових експертів «EXPERT'2025»

Всеукраїнська громадська організація «Союз експертів України» 11.07.2025 р. організувала та провела в м. Київ у змішаному форматі (очно й дистанційно) Всеукраїнський конгрес судових експертів «EXPERT'2025» (далі — Конгрес).

Конгрес став фаховим майданчиком для живого діалога між експертами, науковцями та представниками органів влади.

Вітальною промовою захід відкрив директор ДП «Центр судової експертизи та експертних досліджень», президент ВГО «Союз експертів України», кандидат юридичних наук, судовий експерт, патентний повірений, оцінювач **Ігор Стародубов**.

Учасників заходу також привітали (особисто й у відеозверненнях): т. в. о. голови Державної судової адміністрації України, доктор юридичних наук **Максим Пампура**; народний депутат України, заступник голови Комітету Верховної Ради України з питань економічного розвитку **Олексій Мовчан**; директорка Департаменту експертного забезпечення правосуддя Міністерства юстиції України, кандидатка юридичних наук, заслужена юристка України **Наталія Ткаченко**; голова Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України, заслужена юристка України **Лідія Ізовітова**; заступниця голови Фонду державного майна України, кандидатка юридичних наук **Наталія Панова**; керівниця компоненти «Виконання судових рішень і захист прав власності» проєкту ЄС «Право-Justice» **Ірина Жаронкіна**; керівники та представники судово-експертних установ Мін'юсту, а також інших установ і організацій.

Від Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Мін'юсту України (далі — ННЦ ІСЕ) особисту участь у заході взяв в. о. директо-

ра, доктор технічних наук **Михайло Можасєв**, який від імені співробітників установи привітав організаторів та учасників, зазначивши важливість події для професійної судово-експертної спільноти, особливо в умовах, коли наша держава боронить свої незалежність і територіальну цілісність.

Після офіційного відкриття присутні взяли участь в роботі панельних дискусій за темами:

- «Правила гри: нові підходи до доступу до професії судового експерта»;
- «Професійне самоврядування судових експертів: виклики та перспективи»;
- «Актуальні виклики судово-експертної діяльності в умовах трансформації професійної діяльності».

Учасники розглянули питання створення органів саморегулювання, європейські моделі, їх легітимність і підзвітність, а також виклики методології і межі відповідальності на перетині експертизи й оцінки, страхування професійної відповідальності та інші актуальні питання.

У панельній дискусії щодо проведення навчання і стажування судових експертів із доповіддю «Дисциплінарна відповідальність судового експерта як інструмент забезпечення якості висновку судового експерта: проблемні питання» виступила заступниця завідувача з науково-методичної роботи та післядипломної освіти Київського відділення ННЦ ІСЕ, кандидатка юридичних наук, доцентка **Вікторія Алексєйчук**.

Науковий захід пройшов на високому професійному рівні. Учасники приділили увагу перспективам розвитку судової експертизи в Україні, питанням ефективної взаємодії судово-експертних установ із правоохоронними органами, судами та громадськістю з метою підвищення ефективності правосуддя, обмінялися досвідом. За результатами обговорення відзначили найактуальніші здобутки у сфері судово-експертної діяльності й важливість подальшої консолідації зусиль усіх науково-дослідних установ в системі судової експертизи України.

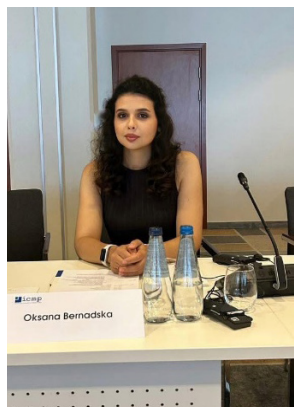
Інформацію підготувала наукова співробітниця ННЦ ІСЕ
Наталія Жила

Друга зустріч Робочої групи з питань ДНК-ідентифікації Міжнародної комісії з питань зниклих безвісти

Завідувачка сектору біологічних, ветеринарних та молекулярно-генетичних досліджень Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України (далі — ННЦ ICE) **Вікторія Булавіна** та наукова співробітниця Київського відділення ННЦ ICE **Оксана Бернадська** 22—24.07.2025 р. взяли участь у другій зустрічі Робочої групи з питань ДНК-ідентифікації, організованій Міжнародною комісією з питань зниклих безвісти (далі — МКЗБ) у м. Варшава (Польща).

МКЗБ — це міжурядова організація зі штаб-квартирою в Гаазі, повноваження якої полягають у забезпеченні співпраці урядів та інших зацікавлених сторін у пошуку осіб, зниклих безвісти внаслідок війни,

порушень прав людини та за інших обставин. МКЗБ спрямовує зусилля на підтримку сімей, які постраждали від війни та мають зниклих безвісти членів родини, забезпечуючи комплексний підхід і ефективні дії з ідентифікації зниклих безвісти.

Програма заходу охопила ключові теми, пов'язані із застосуванням ДНК-аналізу в умовах масштабної ідентифікації (у разі зникнення безвісти значної кількості осіб): управління робочим процесом і звітність, запобігання ризикам контамінації, методологію звітування за Y-STR, застосування попередніх імовірностей і SNP-типування для українських зразків.

Спікерами виступили експерти із судової ідентифікації різних країн, зокрема: професор статистики Норвезького університету наук про життя **Торе Егеланд**, експерт з ДНК

у Лабораторії ДНК Іспанської судово-криміналістичної поліції **Лурдес Пріето**, керівник лабораторії ДНК МКЗБ **Кірен Гілл**, старший аналітик ДНК МКЗБ **Златан Баюновіч**, постдокторант Кафедри патології та клінічної біоінформатики Університетського медичного центру Еразма в Роттердамі **Арвін Ральф**, менеджер із забезпечення якості та контролю якості МКЗБ **Сабіна Тасламан**, директор МКЗБ з питань науки та технологій **Інго Бастіш**, а також **Бетані Форсайт**, яка долучилася до обговорення онлайн як науковець з питань секвенування прийдешнього покоління.

Учасники Робочої групи обговорили й питання співпраці у спільних проектах і навчальних програмах.

Взаємодія між ННЦ ICE та МКЗБ сприяє ефективності судово-експертних досліджень, допомагає оптимізувати використання наявних ресурсів.

Інформацію підготувала завідувачка сектору ННЦ ICE
Вікторія Булавіна

Всеукраїнська науково-практична конференція «Цифрова ера розвитку судової експертизи: інноваційні технології та штучний інтелект»

У Всеукраїнській науково-практичній конференції «Цифрова ера розвитку судової експертизи: інноваційні технології та штучний інтелект», організованій і проведеної 29.08.2025 р. Одеським науково-дослідним інститутом судових експертиз Міністерства юстиції України, узяли участь співробітники Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України (далі — ННЦ ICE): офлайн — очільниця установи **Анастасія Купріянова**; завідувачка лабораторії теоретичних досліджень, міжнародної, редакційно-видавничої та науково-методичної діяльності **Анна Ткаченко**; головний науковий співробітник лабораторії інженерно-технічних досліджень **Ігор Крайнов**; онлайн — завідувачка лабораторії почеркознавчих, лінгвістичних, психологічних та мистецтвознавчих досліджень **Євгенія Ковкіна**; головний науковий співробітник лабораторії інженерно-технічних досліджень **Сергій Чорний** та ін.).

Із вітальними словами до учасників конференції звернулися Міністр юстиції України **Герман Галущенко** та заступник Міністра юстиції України з питань виконавчої служби **Андрій Гайченко**.

Доктор технічних наук **Ігор Крайнов** презентував доповідь про особливості цифрової трансформації окремих підвидів судової інженерно-технічної експертизи (зокрема, оцінювання цифрової зрілості установ та експертів і формування цифрової стратегії). Окрему увагу дослідник приділив нормативно-правовому й нормативно-технічному забезпеченню діджиталізації процесів судової експертизи.

ННЦ ICE висловлює щиру вдячність організаторам конференції за високий рівень проведення та можливість фахового наукового діалога.

*Інформацію підготувала
наукова співробітниця ННЦ ICE
Оксана Чала*

Міжнародний науково-практичний форум «Актуальні питання використання поліграфа в діяльності органів сектору безпеки і оборони України в умовах правового режиму воєнного стану та повоєнної відбудови країни»

У Дніпровському державному університеті внутрішніх справ (далі — ДДУВС) за підтримки Департаменту забезпечення діяльності Голови Національної поліції України 24–25.09.2025 р. відбувся Міжнародний науково-практичний форум «Актуальні питання використання поліграфа в діяльності органів сектору безпеки і оборони України в умовах правового режиму воєнного стану та повоєнної відбудови країни» (далі — Форум).

Проведений у змішаному форматі Форум об'єднав поліграфологів, науковців, представників МВС, Нацполіції, Збройних сил, Нацгвардії, Служби безпеки, ДБР, прокуратури, судових експертних установ України, міжнародних партнерів зі США й Канади.

Форум відкрив директор Департаменту освіти, науки та спорту МВС України, кандидат юридичних наук **Олександр Тарасенко**; кандидат технічних наук, доцент **Ігор Магдаліна**, який виконує обов'язки ректора ДДУВС; начальник Департаменту забезпечення діяльності Голови Національної поліції України, кандидат юридичних наук, полковник поліції **Валерій Коба**.

Від Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України (далі — *ННЦ ІСЕ*) участь у відкритті заходу взяла його очільниця, кандидатка юридичних наук **Анастасія Купріянова**, яка відзначила складний шлях становлення та розвитку української поліграфології за останні 30 років. Пані Анастасія наголосила на тісній професійно-науковій співпраці експертів-поліграфологів і представників сектору безпеки й оборони України задля Перемоги та зауважила, що лише за належної взаємодії всіх фахівців можлива успішна реалізація заходів із методичного забезпечення застосування спеціальних знань у галузі експертного забезпечення правосуддя.

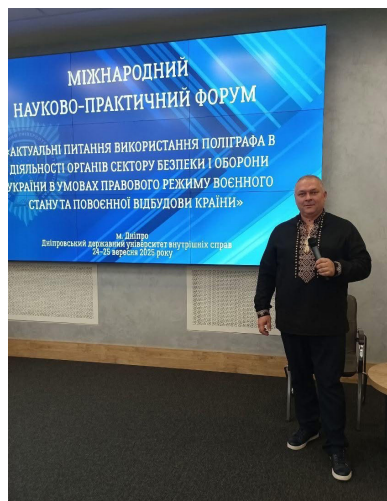
Учасники розглянули ключові питання вдосконалення нормативно-правової бази для застосування поліграфа в правоохоронній діяльності й аналізу сучасних практик застосування поліграфа в кримінальному судочинстві.

Упродовж дводенного Форуму тематичними напрямами роботи стали такі дискусійні панелі:

- «Поліграф у системі забезпечення національної безпеки і оборони України під час воєнного стану» (сучасні можливості застосування поліграфа в забезпеченні надійності кадрової політики сектору безпеки й оборони під час війни; організаційне забезпечення поліграфологічної діяльності (структура, підготовка кадрів, міжвідомча взаємодія), а також міжнародний досвід і стандарти застосування поліграфа під час воєнних дій тощо);
- «Особливості застосування поліграфа під час виявлення та розслідування окремих видів кримінальних правопорушень» (особливості проведення опитувань із застосуванням поліграфа під час розслідування кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України (державна зрада, колабораційна діяльність, диверсія, шпигунство тощо) і проти миру, безпеки людства й міжнародного правопорядку (воєнні злочини, застосування зброї масового знищення, злочини проти людяності тощо); вплив стресу, бойового досвіду та ПТСР на результати поліграфологічних опитувань і етичні аспекти проведення опитувань із застосуванням поліграфа з жертвами вчинення кримінальних правопорушень);
- «Правові, організаційні та методологічні аспекти використання поліграфа в системі забезпечення національної безпеки і оборони України під час воєнного стану». Під час роботи цієї дискусійної панелі провідний

науковий співробітник ННЦ ICE, кандидат педагогічних наук, доцент **Олександр Євсюков** виступив із доповіддю «Застосування поліграфа під час відбору персоналу до підприємств оборонно-промислового комплексу», підготовленою спільно з очільницею ННЦ ICE, кандидаткою юридичних наук **Анастасією Купріяною**. Спікер змістовно розкрив тему ефективності проведення опитування із застосуванням поліграфа під час відбору кадрів і можливості виявляти в пам'яті людини інформацію, яка містить ідеальні сліди про обставини й події минулого.

Учасники обговорили проблематику катувань як злочину без виправдання, психологічні особливості комунікації поліграфолога, обмінялися практичним досвідом із застосування поліграфа в діяльності секторів безпеки й оборони, окреслили перспективні напрями цієї діяльності та порушили багато дотичних до теми заходів питань, а також ознайомилися з матеріально-технічною базою ДДУВС і Дніпровського ліцею безпекового спрямування та національно-патріотичного виховання МВС України ім. О. Гостіщева.

*Інформацію підготувала
наукова співробітниця ННЦ ICE
Вікторія Гроховська*

Міжнародна науково-практична конференція «Правосуддя, дружнє до дитини, постраждалої від насильства: актуальні питання судової психологічної експертизи»

На базі Київського відділення Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України (далі — *ННЦ ICE*) 26.09.2025 р. в онлайні та офлайн форматах відбулася Міжнародна науково-практична конфе-

ренція «Правосуддя, дружнє до дитини, постраждалої від насильства: актуальні питання судової психологічної експертизи» (далі — *Конференція*).

Модератори заходу — завідувачка сектору психологічних досліджень ННЦ ICE, докторка філософії в галузі психології **Ольга Герасименко** та завідувач відділу підвищення кваліфікації судових експертів ННЦ ICE, кандидат юридичних наук, старший дослідник **Вадим Хоша**.

Конференцію відкрила очільниця ННЦ ICE, кандидатка юридичних наук **Анастасія Купріянова**, яка привітала учасників і подякувала за підтримку в проведенні заходу, метою якого є підвищення ефективності судової психологічної експертизи загалом та вдосконалення підходів до розв'язання проблем роботи з постраждалими від насильства дітьми.

«Принцип забезпечення прав та інтересів дітей, створення для них безпечного середовища під час проведення експертиз — одне

з основних завдань Міністерства юстиції України і, відповідно, ННЦ ICE. Ми послідовно розвиваємо наші можливості з надання соціально-психологічної та правової допомоги дітям. Сьогодні ми відкрили в Київському відділенні ННЦ ICE кабінет психологічної допомоги дітям уразливих категорій, які постраждали від злочинів або стали їхніми свідками,— «Зелену кімнату». У попередні роки «Зелені кімнати» запрацювали

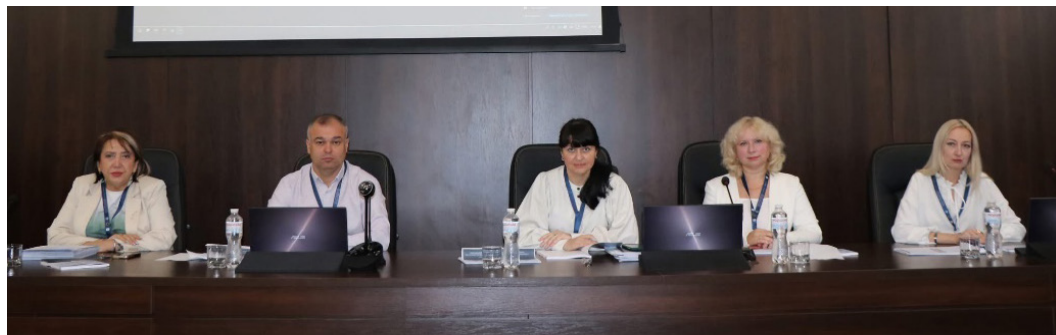
в Харкові та Сумах. Ми налагодили співпрацю з центрами «Барнахус», де дітям — жертвам або свідкам насильства — надають правовий, медичний, психологічний і соціальний супровід, а також розширюємо міжнародну співпрацю у сфері захисту прав дитини в умовах війни», — зазначила пані Анастасія.

Учасників заходу особисто привітали поважні гості: заступник Міністра юстиції України з питань виконавчої служби, доктор філософії в галузі права **Андрій Гайченко**; заступниця Генерального прокурора **Марія Вдовиченко**; начальник Головного управління Національної поліції у місті Києві, генерал поліції третього рангу **Дмитро Шумейко**; директор Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України **Юрій Чечіль**; директор Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру Міністерства внутрішніх справ України **Євгеній Колесник**.

У режимі відеоконференції з вітальними словами до присутніх звернулися представниця Уповноваженого з прав дитини секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, кандидатка юридичних наук, доцентка **Оксана Червякова** та директорка Департаменту експертного забезпечення правосуддя Міністерства юстиції України, кандидатка юридичних наук, заслужена юристка України **Наталія Ткаченко**.

До Конференції долучились понад 120 учасників — представників Мін'юсту України, Офісу Генпрокурора, представництва дитячого фонду ООН «ЮНІСЕФ» в Україні, Першого всеукраїнського клубу ЮНЕСКО, проекту ЄС «Право-Justice», державних спецустанов судових експертиз України, закладів вищої освіти, правоохоронних органів, судів, а також судові експерти іноземних держав та ін.

Після відкриття Конференції учасники перейшли до обговорення сучасних викликів і методів судово-психологічної експертизи дітей, постраждалих від насильства,

зокрема: питань судово-психологічної експертизи дітей, примусово переміщених, депортованих на територію РФ; актуальності комплексних судових психолого-лінгвістичних і мистецтвознавчих експертиз у кримінальних провадженнях

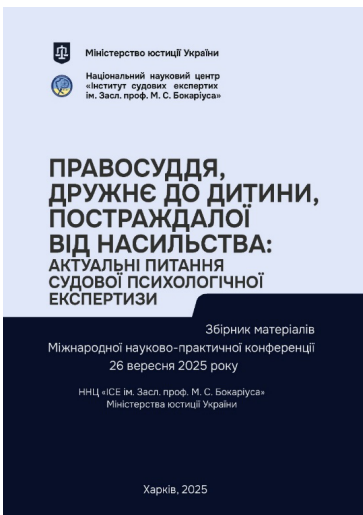
щодо домагань до дитини; прихованих форматів домашнього насильства тощо.

Магістерка наук, експертка-психологиня в галузі криміналістики Інституту криміналістичних досліджень ім. проф. Яна Сеха (Польща) **Малгожата Войцеховська** виступила з доповіддю (підготовленою у співавторстві з магістеркою наук, експерткою-психологинею в галузі криміналістики цього Інституту **Евою Вах**) про польський підхід до прав дитини як утілення стандартів правосуддя, дружнього до дитини. Наукові доповіді також презентували співробітники ННЦ ICE (провідна судова експертка Полтавського відділення **Тетяна Єгорова**; кандидат психологічних наук, доцент, провідний науковий співробітник Київського відділення **Юрій Ірхін**; кандидатка філологічних наук, завідувачка лабораторії почеркознавчих, лінгвістичних, психологічних та мистецтвознавчих досліджень **Євгенія Ковкіна** та ін.), працівники інших науково-дослідних установ Мін'юсту України, а також МВС, Служби безпеки, прокуратури України та приватних судово-експертних установ (зокрема, завідувачка сектору Донецького науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України **Олена Слінець**; кандидатка мистецтвознавства, судова експертка ТОВ «Агентство судових експертиз» **Катерина Волік**). Учасники розглянули питання інтеграції судово-психологічних і криміналістичних знань у справах про захист прав та інтересів дітей, проблеми розвитку судової експертизи в Україні загалом та інші актуальні питання.

Збірник матеріалів Конференції містить 39 наукових праць майже 70 авторів з України, Молдови, Польщі, Чорногорії, Словаччини.

Проведений захід сприяв діалогу з питань упровадження сучасних наукових поглядів та інтеграції міжнародних підходів у сфері психологічних досліджень, а також об'єднанню зусиль, обміну практичним досвідом, оскільки лише спільна робота допоможе знайти оптимальні відповіді на виклики сьогодення.

Інформацію підготував завідувач сектору ННЦ ICE
Анатолій Тяпкін

Вимоги до статті

Вимоги до змісту

Відповідно до тематики збірника, на сторінках наукового фахового видання оприлюднюються матеріали щодо висвітлення сучасних проблем криміналістики, актуальних питань проведення різних видів судових експертиз і застосування спеціальних знань у судочинстві.

До друку приймають власне **наукові статті** (у яких автор висвітлює основні результати роботи); **науково-методичні статті** (у яких автор аналізує методи, процеси, інструментарій, завдяки яким можна досягти певного наукового результату); **науково-теоретичні статті** (у яких автор презентує результати теоретичних шляхів розв'язання проблеми); **науково-практичні статті** (у яких автор висвітлює власний практичний досвід і проведені наукові експерименти); **оглядові наукові статті** (присвячені оцінюванню, підсумкам, узагальненню, аналізу оприлюдненої раніше інформації). Редакційна колегія зацікавлена і в проблемних статтях, наукових ідеях або стислих повідомленнях — результатах експерименту, здобутого власного досвіду тощо. Науковий стиль викладення матеріалу установлений — точність, логічність, лаконічність, зрозумілість, зв'язність, цілісність, завершеність і високий науковий рівень.

Структурні елементи статті:

- назва статті;
- анотація із зазначенням ключових слів (не менше ніж 1800 знаків, окремо мовою статті й англійською). Анотація має містити: окреслення наукової проблеми, мету й методи, основні результати дослідження, висновки, ключові слова (7–10 слів, що відповідають змісту статті та тематиці публікації). Назви структурних частин анотації (крім мети) не зазначають;
- постановка наукової проблеми, її зв'язок із науково-практичними інтересами (слід розкрити сутність і стан наукової проблеми, теоретичне та практичне значення дослідження, зв'язок із науково-практичним завданням, обґрунтувати актуальність дослідження);

- мета статті (слід сформулювати основну тезу публікації, яка відрізняється від розглянутих раніше досліджень з обраної тематики відповідно до окреслених проблем та аналізу сучасних досліджень);
- використані методи дослідження (зазначають окремо — як такі, що містять новизну і є важливими, зважаючи на предмет статті);
- аналіз основних досліджень і публікацій з тематики статті, окреслення проблемного поля дослідження з обов'язковим посиланням на авторів та їхні праці;
- викладення основного матеріалу дослідження зі здобутими результатами (розкрити важливі теоретичні положення та результати дослідження, проаналізувати наукові факти, ідеї, думки, закономірності, концепції, а також тенденції подальшого розвитку теми, акцентуючи увагу на особистому внеску автора(-ів) дослідження);
- висновки (основні результати дослідження в чіткій, послідовній, логічно викладеній формі згідно з поставленою метою);
- *References* (перелік джерел посилання, транслітерований за романською абеткою; див. на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: <http://nbuv.gov.ua/node/929>);
- резюме англійською із зазначенням прізвища (прізвищ) автора (співаторів), назви статті та ключових слів.

Вимоги до обсягу

Загальний обсяг наукової статті (відомості про автора, назва статті, анотація, ключові слова, текст статті, бібліографічні посилання, англomовне резюме) має складати не менше ніж 36 000 знаків.

Вимоги до оформлення

Статтю подають до друку українською або англійською мовою.

Текст статті має бути надрукований у текстовому редакторі *Microsoft Word*; орієнтація сторінок книжкова. Текст не має містити переносів і макросів.

Інформацію у статті необхідно подавати в такій послідовності.

Інформація про автора (співавторів) публікації: ім'я та прізвище, науковий ступінь, учене звання, місце роботи, населений пункт, країна, *ORCID* або *Researcher ID*, адреса службової електронної пошти. В одній публікації дозволено не більше ніж три співавтори. Якщо статтю підготовлено колективом авторів, то слід зазначити участь кожного з них за методикою *CRedit* (*Contributor Roles Taxonomy*, докладніше: <https://credit.niso.org/>).

Назву статті необхідно подавати без скорочень та аббревіатур.

Якщо дослідження виконано у межах міжнародних проєктів (грантів), то про це потрібно повідомити.

Аналізуючи основні дослідження з проблематики статті, обов'язково слід розглянути стан питання в іноземних і вітчизняних джерелах (не менше ніж 20 публікацій, до того ж більшість має бути представлена міжнародними індексованими виданнями). Посилання на власні роботи автора (співавторів) статті дозволено, тільки якщо вони не перевищують 10 % від усіх посилань.

Текст статті викладають, дотримуючи вимог до загальних правил цитування й посилання на джерела. Кожну цитату обов'язково супроводжують посиланням на джерело, бібліографічний опис якого слід оформити залежно від його виду (первинне або вторинне джерело) згідно з Національним стандартом України ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання» (зі змінами 2017 р.).

У тексті статті необхідно використовувати підрядкові або позатекстові бібліографічні посилання, що передбачають окреме посилання на кожне джерело. Слід застосовувати наскрізне нумерування посилань у межах усієї статті (арабськими цифрами).

У статті можна подавати ілюстрації (таблиці, діаграми, графіки, схеми, формули). Ілюстрації слід оформлювати окремими файлами та подавати у форматі, що дає змогу здійснити форматування (для виконання перекладу). Формули потрібно виконувати з використанням редактора *Math Type*, не застосовуючи кирилических символів.

Вимоги до подання

Автору (співавторам) необхідно надати про себе довідку (назва файлу має містити прізвище (прізвища) автора (співавторів) і дату надсилання до редакції з позначкою «довідка»), де слід зазначити: назву статті; прізвище, ім'я, по батькові автора (співавторів) українською та англійською; науковий ступінь; учене звання; посаду; місце роботи; населений пункт, країну; *ORCID* або *Researcher ID* (за наявності); адреси службової та особистої електронної пошти; поштову адресу (для листування); контактний номер телефону.

Надіславши наукову статтю до збірника «Теорія та практика судової експертизи і криміналістики», автор (співавтори) цілком та беззапекливо погоджується (погоджуються) з умовами Ліцензійного договору на використання твору.

Кожну подану для видання друком у збірнику статтю піддають незалежному подвійному сліпому рецензуванню.

Авторські права та ліцензування

Автор (співавтори) несе (несуть) відповідальність за достовірність викладеного матеріалу, належність останнього йому (їм) особисто та якість перекладу цитат з іноземних джерел.

Матеріали, надані з порушенням зазначених вимог, не оприлюднюються.

Редакційна колегія має право рецензувати (подвійне сліпе рецензування), редагувати, скорочувати та відхиляти статті.

Ліцензійні умови: автори зберігають авторське право, а також надають право редакційній колегії збірника видавати друком надані оригінальні наукові статті та заявляють, що результати їх експериментальних і теоретичних досліджень, викладені в наданій статті, не перебувають на розгляді для оприлюднення в інших виданнях. Усі матеріали поширюються на умовах ліцензії *Creative Commons Attribution License International CC-BY*, що дає змогу іншим поширювати роботу з визнанням авторства цієї праці та першої публікації у цьому збірнику.

Наукове видання

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ І КРИМІНАЛІСТИКИ

Збірник наукових праць

Випуск 3 (40)

Відповідальний за випуск *О. О. Свідерський*

Редактори *Т. В. Кінушева, І. В. Копитіна*

Верстальник *В. В. Лотоцький*

Дизайн обкладинки *А. С. Тяпкін*

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 23467-13307ПР від 06.08.2018 р.

Ідентифікатор медіа R30-02416 (рішення Національної ради України
з питань телебачення і радіомовлення від 21.12.2023 р. № 1835)

Підписано до друку 24.09.2025 р.

Формат 70×100/16. Папір офсетний. Гарнітура Source Serif Variable.

Друк цифр. Ум. друк. арк. 13,50. Наклад 100 прим.

Національний науковий центр

«Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»,

вул. Золочівська, 8-А, м. Харків, 61177, Україна

Тел. +38 (057) 372-12-20

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції — серія ДК №7420 від 09.08.2021 р.

ТОВ «Видавничий дім «Право»,

вул. Харківських Дивізій, 11/2, м. Харків, Україна

Для кореспонденції: а/с 822, м. Харків, 61023, Україна

Тел.: (050) 409-08-69, (067) 574-81-20, (063) 254-50-84

Вебсайт: <https://pravo-izdat.com.ua>

E-mail для замовників послуг: verstka@pravo-izdat.com.ua

E-mail для покупців: sales@pravo-izdat.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції — серія ДК № 8024 від 05.12.2023 р.

Виготовлено у друкарні ТОВ «Промарт»

вул. Весніна, 12, м. Харків, 61023, Україна

Тел. +38 (057) 717-28-80

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції — серія ДК № 5748 від 06.11.2017 р.